

В. С. 19-43
С. 1-8

Д. М. Стеченко

Інноваційні форми

**РЕГІОНАЛЬНОГО
РОЗВИТКУ**

«ВИЩА ШКОЛА»

Д. М. СТЕЧЕНКО

Інноваційні форми РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

*Допущено Міністерством освіти
і науки України*

Навчальний посібник для студентів
економічних спеціальностей
вищих навчальних закладів

НБ ПНУС

651323

КИЇВ
«ВИЩА ШКОЛА»
2002

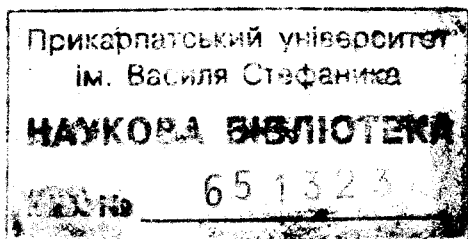
УДК 330.341.1(075.8)
ББК 65.5я73
С79

Гриф надано Міністерством освіти
і науки України (лист від 16 серпня
2001 р. № 1/11-3548)

Рекомендовано до видання вченою радою Київського університету туризму, економіки і права (протокол від 19 вересня 2001 р. № 1)

Рецензенти: д-р екон. наук, проф. Л. І. Нейкова, д-р екон. наук, проф. В. І. Пила, д-р екон. наук, проф. А. В. Шегда

Редакція літератури з економіки і фундаментальних наук
Редактор І. В. Туз

Стеченко Д. М.

С79

Інноваційні форми регіонального розвитку: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 2002. — 254 с.: іл.

ISBN 966-642-099-6

Висвітлено сутність, науково-методичні засади створення та організаційно-економічний механізм управління функціонуванням інноваційних форм регіонального розвитку: спеціальні (вільні) економічні зони, спільні підприємства, фінансово-промислові групи. Викладено нормативно-правову базу, стисло проаналізовано практику створення та особливості функціонування інноваційних форм регіонального розвитку в окремих розвинених країнах. Подано науково-методичні підходи щодо оцінки проектів.

Для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Може бути корисним аспірантам, викладачам та працівникам органів управління різних територіальних рівнів.

УДК 330.341.1(075.8)
ББК 65.5я73

ISBN 966-642-099-6

© Д. М. Стеченко, 2002

ЗМІСТ

Передмова	6
Розділ 1. Інноваційно-інвестиційна політика регіонального розвитку	8
1.1. Концептуальні положення інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку	8
1.2. Зміст інноваційно-інвестиційної стратегії регіонального розвитку	12
1.3. Формування інвестиційного потенціалу регіону і пріоритети його використання	14
1.4. Моніторинг інвестиційної привабливості регіонів України	19
1.5. Інвестиційний паспорт регіону	26
1.6. Регіоналізація міжнародних економічних зв'язків	29
Розділ 2. Інноваційні структури в активізації регіонального розвитку	32
2.1. Стимулювання інноваційно-інвестиційної активності в трансформації економіки	32
2.2. Формування організаційних структур і потенціалу інноваційного розвитку	35
2.3. Регіональне регулювання інноваційних процесів	38
2.4. Інновації і конкуренція в активізації регіонального розвитку	42
Розділ 3. Спеціальні (вільні) економічні зони (СВЕЗ) та їх роль у прогресивній трансформації економіки	46
3.1. Сутність і функціональні завдання створення СВЕЗ	46
3.2. Світовий досвід створення СВЕЗ	48
3.3. Класифікація СВЕЗ та функціональні спрямування їх	51
3.4. Принципи створення і функціонування СВЕЗ	56
3.5. Роль СВЕЗ у прогресивній трансформації економіки	59
Розділ 4. Місце СВЕЗ і території пріоритетного розвитку в регіональній політиці України	65
4.1. Передумови формування і вимоги до створення СВЕЗ в Україні	65
4.2. Цілі та умови створення СВЕЗ в Україні	67
4.3. Правові засади створення і функціонування СВЕЗ	71
4.4. Території пріоритетного розвитку в Україні	74

Розділ 5. Науково-методичні основи розробки проектів СВЕЗ	79
5.1. Стратегія розбудови СВЕЗ в Україні	79
5.2. Етапи науково-методичних основ створення СВЕЗ	81
5.3. Організаційно-методичні засади розробки ТЕО СВЕЗ	83
5.4. Інвестиційний маркетинг у СВЕЗ	86
5.5. Ризики інвестиційних проектів СВЕЗ	91
5.6. Порядок розгляду пакета документів щодо створення СВЕЗ	95
Розділ 6. Практика і перспективи розбудови СВЕЗ в Україні	98
6.1. Практика створення СВЕЗ в Україні	98
6.2. Загальні риси проектів заснування СВЕЗ у різних регіонах України	101
6.3. Концептуальні положення створення системи СВЕЗ в Україні	103
Розділ 7. Регіональні інноваційні науково-технічні структури	107
7.1. Технополіси і технопарки як інноваційні форми регіонального розвитку	107
7.2. Економічна природа технополісів і причини створення їх	109
7.3. Вимоги до умов створення та функціонування технополісів ...	111
7.4. Інноваційна сутність технопаркових структур і принципи створення їх	115
7.5. Чинники формування технопарків як осередків інноваційної діяльності в регіоні (місті)	118
7.6. Трансфертна технологія технополісів і технопарків	121
7.7. Бізнес-планування інноваційної діяльності	123
7.8. Бізнес-інкубатор як економічний засіб впровадження інновацій	126
7.9. Роль інноваційних банків у фінансовому забезпеченні технічного розвитку виробництва	129
Розділ 8. Спільні підприємства як форма міжнародного співробітництва	134
8.1. Економічна сутність спільних підприємств та умови їх створення	134
8.2. Процес створення спільного підприємства та його фінансування	139
8.3. Права іноземних інвесторів, форми і пріоритетні напрями здійснення ними інвестування	144
8.4. Цілі та інтереси учасників спільного підприємства в Україні	146
8.5. Особливості функціонування підприємств з іноземним капіталом в Україні	149
8.6. Ефективність функціонування спільних підприємств	153
8.7. Регулювання діяльності спільних підприємств	158
Розділ 9. Фінансово-промислові групи — сучасна форма об'єднання підприємств	161
9.1. Форми об'єднання підприємств	161

9.2. Порядок укладання договору про створення ФПГ та завдання її формування	163
9.3. ФПГ як базис економіки розвинених країн	166
9.4. Інноваційна сутність ФПГ та їх роль у стабілізації і розвитку економіки	169
9.5. Принципи формування і державного регулювання діяльності ФПГ	172
9.6. Алгоритм проектування корпоративних структур	177

Розділ 10. Банки і управлінські інструменти у системі ФПГ .....

10.1. Банки у системі ФПГ: ризики і регулювання	184
10.2. Стратегічне планування діяльності ФПГ	187
10.3. Контролінг як дійовий інструмент реалізації цілей ФПГ	188
10.4. Інновації як управлінський інструмент у забезпеченні ефективної діяльності ФПГ	190
10.5. Завдання менеджерів ФПГ	192

Розділ 11. Оцінка і реалізація інноваційних проектів .....

11.1. Особливості економічної оцінки інноваційних проектів	194
11.2. Оцінка ефективності інноваційних проектів	199
11.3. Організаційні аспекти управління процесом виконання інноваційних проектів	203
11.4. Експертиза проектів створення інноваційних структур	205

Навчально-методичні матеріали .....

Додаток. Законодавча база створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку ...

Словник базових термінів .....

Список використаної літератури .....

ПЕРЕДМОВА

Виважена інноваційно-інвестиційна політика регіонального розвитку є однією з важливих передумов забезпечення економічної безпеки України.

Метою навчального курсу «Інноваційні форми регіонального розвитку» є підготовка фахівців до системного формування практичних завдань, умілого використання методів і методик досліджень проблем регіонального розвитку господарства, а також забезпечення обґрунтування і реалізації практичних заходів у цій галузі. Це передбачає формування у студентів наукового розуміння проблем інноваційно-інвестиційної політики в Україні як на макрорівні, так і на рівні окремих регіонів, а також глибоке вивчення сучасних інноваційних форм регіонального розвитку.

Соціально-економічний розвиток країн з ринковою економікою характеризується такими формами інноваційного змісту: спеціальні (вільні) економічні зони, зокрема регіональні інноваційні науково-технічні структури (технополіси, технопарки, бізнес-інкубатори), а також інтеграційні утворення, якими є фінансово-промислові групи. Створення й ефективне функціонування їх потребують наукового підходу до забезпечення розробки проектів, реалізації та програмного управління.

Завдання цього навчального курсу полягає в тому, щоб фахівець знав сучасну законодавчу базу України, яка регулює соціально-економічний розвиток регіонів; сутність, принципи, напрями, рівні, форми і методи здійснення інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку; об'єкти, параметри, принципи та науково-методичні засади створення сучасних інноваційних форм регіонального розвитку; особливості державного сприяння і становлення в Україні сучасних інноваційних форм регіонального розвитку.

Цикл аудиторних занять обов'язково має доповнюватися самостійною роботою студентів у визначеному обсязі годин.

Вона орієнтована на такі форми вивчення курсу: ознайомлення з рекомендованою літературою, законодавчими актами та нормативами; поглиблене вивчення окремих тем; підготовка рефератів з найактуальніших і дискусійних проблем інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку; виконання за певними методами планово-економічних розрахунків з використанням матеріалу додатків, а також проведення аналітичного узагальнення. Цей підхід забезпечує успішне вивчення матеріалу навчального курсу «Інноваційні форми регіонального розвитку».

Навчальний посібник підготовлено з урахуванням вимог до впровадження нової генерації вітчизняних підручників і навчальних посібників, а також державної політики регіонального розвитку в Україні.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Концептуальні положення інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку

Регіональний розвиток України відбувається досить складно і суперечливо. Конституція України визначила головний вектор перерозподілу економічних прав і повноважень на користь регіонів.

Зміна соціально-економічних умов господарювання визначає нові підходи до оцінки інвестиційного потенціалу регіонів. Це потребує аналізу, моніторингу та розробки шляхів вирішення проблем, пов'язаних з інвестиційною діяльністю на всіх регіональних рівнях. Формування ринкового інфраструктурного середовища передбачає створення диверсифікованої системи інвесторів. Вона складається з агентів різних функціональних і соціально-економічних структур — виробничих, посередницьких, біржових, суто інвестиційних та інших підприємств.

У регіонах України ще не склалася мережа приватних інституційних інвесторів. Найбільшими потенціальними приватними інституційними інвесторами є комерційні банки. Вони здійснюють переважно короткострокове кредитування найприбутковіших торгово-посередницьких операцій, а не інвестування.

Економіка країни, де вітчизняний інвестор практично не вкладає кошти у розвиток виробництва, не може бути привабливою для іноземного інвестора. Залучення іноземних інвестицій має здійснюватися з урахуванням цілей і завдань державних програм структурної переорієнтації виробництва, цільових програм міжгалузевого та галузевого розвитку, конверсії та розвитку експортного потенціалу. Слід брати до уваги також процеси внутрішньої та зовнішньої кооперації продукції виробничо-технічного призначення, приватизації державних підприємств із залученням іноземного капіталу.

Україна має можливість змінити свої позиції як покупець інвестицій за рахунок їх диверсифікації, отримуючи іноземні інвестиції у вигляді технологічного обладнання, матеріалів,

прав інтелектуальної власності, ноу-хау, торгових знаків, деяких інших цінностей. Доцільність такого підходу підтверджена не тільки деякими зарубіжними фахівцями, а й досвідом окремих країн, наприклад Японії, де закупівля та використання зарубіжних ліцензій значною мірою сприяли її соціально-економічному розвитку.

Під час проведення великомасштабних інноваційно-інвестиційних заходів належна роль має бути відведена фонду довгострокового кредитування на підприємствах — інноваційно-інвестиційному фонду. Створювати такі фонди доцільно і в регіонах з метою використання їх коштів на потреби розвитку пріоритетних галузей.

Інноваційно-інвестиційна політика регіону будується з урахуванням специфічних чинників. При її проведенні намагаються використати наявні переваги для залучення інвесторів, як вітчизняних, так і зарубіжних. Деякі регіони розраховують на розширення дотацій із центрального бюджету на підтримку вугільної промисловості, підприємств агропромислового чи воєнно-промислового комплексу, інші намагаються мобілізувати власні ресурси через місцеві податки та інші канали, треті розвивають недержавний сектор з метою залучення його фінансових ресурсів у вигляді інвестицій в економіку.

Для України найефективнішими видами інвестицій є новітні технології та обладнання, ноу-хау, вільно конвертована іноземна валюта. Можливості ж вкладення тих чи інших видів інвестицій у іноземних інвесторів залежать від країни походження — з розвинених країн, країн на терені колишнього СРСР та з інших країн.

Одним з економічно доцільних напрямів залучення іноземних інвестицій в Україну є поетапний перехід від імпорту невеликих партій технологічного обладнання або інших товарів виробничого призначення (з метою вивчення та освоєння ймовірного ринку збуту продукції) до **створення спільних підприємств з їхньою подальшою експансією на ринки за межами України**. При цьому слід ураховувати жорстку конкуренцію, що панує на світових ринках техніки і технологій. Успішність реалізації цього напряму залежить від послідовності та радикальності економічних трансформацій. Усі рішення щодо укладання контрактів мають приймати незалежні від держави господарські суб'єкти, підприємці, які розпоряджаються власними або позиченими ресурсами і відповідають за наслідки прийнятого рішення своїм майном. Державі має належати роль регулятора податкової, митної, а опосередковано і кредитної політики. Водночас вона зобов'язана захищати вітчизняні та спільні підприємства від протек-

ціоністських дій зарубіжних урядів. Особливо це актуально в умовах виявлення тенденції до посилення протекціонізму в міжнародній торгівлі продукцією сільського господарства, сталеплавильної та текстильної промисловості, тобто тих галузей, де Україна може бути вагомим світовим експортером. Варіанти економічної стратегії слід розглядати в єдиному спеціальному документі — концепції, програмі.

Отже, вдосконалення політики залучення зарубіжних інвесторів пов'язано з вирішенням таких проблем:

- регулювання питань власності, особливо на нерухоме майно і землю, згідно з існуючими міжнародними нормами;
- прийняття законів та підзаконних актів щодо проблем, які стосуються іноземного інвестування, єдиним пакетом;
- розробка концепції (програми) з чітким визначенням мети залучення іноземних інвестицій, виділення пріоритетних сфер (адресатів), механізму реалізації поставлених цілей;
- здійснення політики протекціонізму для підтримки вітчизняних товаровиробників та захисту перспективних галузей економіки.

Практика засвідчує, що, проводячи політику залучення інвестицій, важливо дбати про забезпечення їхньої стабільності та тривалості.

Ефективне використання іноземних інвестицій потребує упорядкування державного управління ними. Передусім слід чітко визначити та розмежувати повноваження об'єктів державного управління в цій сфері з метою узгодження їхньої діяльності та уникнення дублювання повноважень.

У межах стратегічного підходу слід обрати загальну політику щодо іноземних інвестицій. Вона може бути ліберальною, контролюючою та обмежувальною. Державне управління іноземними інвестиціями повинно ґрунтуватися на системі органів державної влади, що відповідають за контроль над іноземними інвестиціями, створення ефективної системи спеціального законодавства і підзаконних актів щодо іноземних інвестицій, вибір пріоритетних галузей, секторів і проектів для інвестицій у цих галузях, а також галузей, обмежених для іноземного інвестування. До цих заходів відносять також встановлення інвестиційних пільг, зокрема створення експортоорієнтованих чи спеціальних (вільних) економічних зон, надання податкових, тарифних, регіональних пільг тощо, або встановлення обмежень у системі державного управління діяльністю іноземних інвесторів.

Територіальний розподіл іноземних інвестицій в Україні досить нерівномірний. Це зумовлено рівнем інвестиційної привабливості підприємств, галузей та регіонів у цілому.

В Україні формується інноваційно-інвестиційна політика регіонального розвитку, що відповідає умовам ринкової економіки. Все більше вона стає політикою самих регіонів, а не лише центру. Без об'єднання зусиль центральних, регіональних, місцевих органів влади, державного й альтернативного секторів економіки важко розраховувати на швидке подолання інвестиційного спаду в країні, на перехід економіки до стадії пожвавлення, а згодом і піднесення.

Погодження інтересів різних ієрархічних рівнів і господарюючих суб'єктів різноманітних форм власності потребує розробки відповідного механізму регулювання і стимулювання надходження інвестицій.

На загальнодержавному рівні мають бути створені економічні умови для активізації інвестиційної діяльності завдяки використанню переважно фінансово-економічних методів регулювання та стимулювання інвестицій, властивих ринковій економіці. До таких методів належить регулювання ставок оподаткування і рефінансування, норм обов'язкових резервів у НБУ, валютного курсу, митних платежів тощо. Методом економічного регулювання є також субсидювання позикового відсотка з кредитів для фінансування інвестицій. Це відповідатиме пріоритетам регіональної інвестиційної політики, сприятиме заохоченню спільного фінансування інвестицій з державних і приватних джерел.

Державна інноваційно-інвестиційна політика має формуватися з урахуванням регіональних інвестиційних програм. Адже включені до державної програми інвестиції будуть реалізовуватися, а об'єкти будуватися в конкретних регіонах на певних територіях, економічні інтереси яких слід урахувати повною мірою. Способами врахування цих інтересів можуть стати спільне пайове фінансування з державних і регіональних джерел, надання пільгових централізованих інвестиційних кредитів під гарантії місцевих банків.

На регіональному рівні важливе значення має закріплення фінансової бази інноваційно-інвестиційної діяльності у вигляді довгострокових стабільних нормативів. Високу стабільність фінансів забезпечують середньострокові нормативи, розраховані на 3–5 років.

Активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності на рівні регіонів може забезпечити диференціація ставок місцевих податків, а також центральних і регулюючих податків у частині, що спрямовується до регіональних бюджетів. Створення пільгового податкового режиму для інвесторів усіх форм власності, що вкладають капітал у проекти з регіональним пріоритетом, поліпшить інвестиційний клімат у регіоні, стимулюватиме вітчизняних і зарубіжних інвесторів.

Важливе значення має розмежування функцій у сфері інвестицій між регіональними і місцевими рівнями. Важливо визначити, які інвестиційні завдання вирішуються на регіональному і місцевому рівнях та за рахунок яких джерел фінансування. Для підвищення ролі як регіонального, так і місцевого самоврядування це слід закріпити відповідними нормативами.

Використання інноваційних форм регіонального розвитку сприятиме підвищенню ефективності реалізації регіональної інноваційно-інвестиційної політики.

Здійснення глибоких соціально-економічних перетворень в Україні потребує врахування потенціалу і особливостей регіонів у межах вираженої державної політики регіонального розвитку, в тому числі у такій ключовій сфері, як інвестиції. У цих умовах зростає необхідність прискорення розробки в країні наукової концепції інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку.

1.2. Зміст інноваційно-інвестиційної стратегії регіонального розвитку

Інноваційно-інвестиційна політика регіонального розвитку передбачає визначення державних і регіональних пріоритетів, а також організаційну та структурну переорієнтацію системи наукових досліджень і проектно-конструкторських розробок, створення нових вітчизняних структур науково-технічного змісту, їхніх регіональних ланок.

Інвестиційна діяльність має бути спрямована на вирішення таких завдань:

- забезпечення економічного та соціального розвитку регіонів з урахуванням раціонального використання їхнього потенціалу, відтворення місцевих ресурсів та охорони навколишнього середовища;

- комплексне розв'язання міжгалузевих науково-технічних та організаційно-управлінських проблем, що зумовлені необхідністю подолання кризи, економічного поживлення, розвитку в інтересах регіону і країни в цілому;

- підвищення технологічного та інформаційного рівня всіх сфер господарської діяльності для досягнення конкурентоспроможності продукції та послуг підприємницьких структур регіону;

- реалізація стратегії розвитку регіонів, сприяння формуванню високоефективної структури їх економіки.

Складовими інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку є інвестиційна стратегія; інвестиційні програ-

ми; заходи щодо створення сприятливого інвестиційного клімату, залучення інвесторів.

Стратегія — це детальний комплексний план досягнення поставленої мети. З вибором стратегії пов'язана розробка планів проведення досліджень та інших форм інноваційної діяльності.

Регіональна стратегія полягає у виборі концепції основних напрямів розвитку. На основі прийнятої стратегії розробляється конкретна програма соціально-економічного розвитку регіону та, як її складова частина, інвестиційна програма.

Необхідною умовою реалізації інвестиційної програми є сприятливий інвестиційний клімат. Він залежить передусім від загальноекономічної та політичної ситуації. Складовою інвестиційної програми є розробка регіонального інвестиційного законодавства. На регіональному рівні діяльність щодо забезпечення інвестиційної привабливості інвесторів полягає в розробці комплексу документів, що складають інвестиційний паспорт регіону.

Можна виділити **два основних напрями у виборі регіональної стратегії**.

Перший напрям полягає у створенні стартового капіталу через продаж акцій діючих підприємств і залучення інвесторів у масштабні спільні проекти. На цій основі будуються економічна стратегія і програма розвитку. Залучені у такий спосіб інвестиції мають забезпечити такі пріоритетні напрями модернізації економіки:

- створення і розвиток переробних виробництв з прогресивними технологіями;
- модернізація мінерально-сировинного сектору економіки;
- реконструкція діючих підприємств в електроенергетиці, вугільній, металургійній, машинобудівній, легкій, харчовій та інших галузях;
- структурна переорієнтація АПК і підвищення його ефективності для створення інтенсивного землеробства і тваринництва з урахуванням природно-кліматичних і ґрунтових умов;
- удосконалення транспортної інфраструктури з урахуванням потреб як міського, так і сільського населення;
- активізація зовнішньоекономічної діяльності; використання вигідного геополітичного положення; започаткування великомасштабного залучення іноземного капіталу.

Другий напрям у виборі регіональної стратегії — визначення точок зростання економіки, спроможних дати велику, але «різношвидкісну» віддачу, яка поступово спрямовувалась би на розвиток економіки у міру освоєння капіталовкладень. Перша черга інвестицій у цьому разі забезпечує випуск

акцій під програми точок зростання і створення на цій основі регіонального фінансового ринку.

У регіональній стратегії слід також ураховувати внутрішньо-регіональний аспект, а саме:

- інтереси міст і районів у місцевих інвестиційних програмах і проектах підприємницької діяльності мають бути враховані та скоординовані з загально-регіональними;

- в регіональних нормативних актах і договорах регіональної адміністрації з місцевими адміністраціями слід забезпечити свободу дій місцевої влади (в установлених межах) у взаємовідносинах з іншими регіонами, а також захист інтересів інвесторів організаційною і фінансовою підтримкою та гарантіями.

1.3. Формування інвестиційного потенціалу регіону і пріоритети його використання

Поняття інвестицій, інвестиційного процесу в умовах формування і розвитку ринкових відносин має охоплювати весь цикл відтворення, кругообіг інвестицій. Такий підхід дає можливість кількісно і якісно визначити параметри інвестиційного потенціалу, джерел, чинників його відтворення і розвитку.

Наукові підходи до використання, відтворення, розвитку інвестиційного потенціалу мають ґрунтуватися як на загальних принципах, так і на всебічному врахуванні особливостей, ситуації, що склалася на всіх регіональних рівнях. Для ефективного управління відтворенням інвестиційного потенціалу на інноваційній основі важливе значення має узгодження категорій «інвестиції», «інвестування», «інвестиційний потенціал», «інвестиційна сфера», «інвестиційний попит», «кругообіг інвестицій» або цикл їх відтворення, «джерела інвестицій», «чинники інвестицій», їх структура тощо.

У широкому розумінні **інвестиції** — це витрати грошових коштів, частина доходу, яка використовується не на поточне споживання, а на відтворення всього суспільного й індивідуального капіталу, кінцевою метою яких є отримання більш високих доходів і соціального ефекту в майбутньому.

У теоретичному плані це дає можливість розглядати інвестиційний процес як забезпечення відтворення капіталу в цілому. Адже капітал — це не лише вартість, що приносить додаткову вартість. Капітал є матеріальною умовою економічного зростання, досягнення необхідного соціального ефекту.

У практичному аспекті широке розуміння економічної сутності інвестицій сприяє пошуку джерел інвестицій для фі-

нансового і матеріального забезпечення процесу відтворення капіталу в цілому в досить широкому діапазоні.

Інвестування, або інвестиційний процес, — виробництво і нагромадження засобів виробництва та фінансів для забезпечення руху, відтворення капіталу. Інвестиційна сфера охоплює сукупність галузей суспільного господарства, в яких відбувається накопичення засобів виробництва і фінансових ресурсів, що забезпечують відтворення капіталу.

Виходячи з такого широкого розуміння інвестицій та інвестиційного процесу, до інвестиційних ресурсів відносять:

матеріальні ресурси, засоби виробництва (будівлі, устаткування, машини, транспортні засоби, запаси предметів споживання тощо);

об'єкти інтелектуальної власності (авторські права, ноу-хау, ліцензії, досвід, кваліфікація тощо);

природні ресурси (земля, корисні копалини та інші ресурси).

Інвестиційні ресурси за суттю є об'єктами інвестиційної діяльності. До об'єктів, що беруть участь в інвестиційному процесі, належать:

інвестори, якими можуть бути: держава, що делегує відповідні права і обов'язки юридичним і фізичним особам, міжнародні організації та корпорації тощо;

замовники і виконавці робіт;

користувачі об'єктів інвестиційної діяльності;

постачальники товарно-матеріальних цінностей;

фінансові та інвестиційні установи тощо.

Є різні класифікації інвестицій.

За **характером інвестиційних ресурсів** виділяють три види інвестицій.

1. *Реальні (довгострокові) вкладення коштів у галузі, що виробляють засоби виробництва* (засоби виробництва, що забезпечують процес будівництва; устаткування, машини та інші основні матеріальні та оборотні засоби виробництва, які використовуються на діючих підприємствах).

2. *Фінансові інвестиції*, до яких належать грошові кошти підприємств, бюджетні ресурси країни, а також місцевих бюджетів, що використовуються на відтворення капіталу, кредитні ресурси державних і комерційних банків; портфельні інвестиції — вкладення коштів у цінні папери; акції, облігації, векселі, облігаційні займи тощо; грошові заощадження громадян для інвестування; кошти іноземних інвесторів тощо.

Сутність фінансових інвестицій можна визначити як грошові витрати, що виконують функцію фінансового забезпечення процесу відтворення капіталу в масштабах суспільного господарства і кожній його структурній ланці.

3. *Інтелектуальні інвестиції*. Розвиток ринкового господарства ґрунтується на інноваціях, інноваційному підприємстві. Для того щоб конкурувати на ринку, потрібно мати товар вищої якості, більш низькі, ніж у інших товаровиробників, індивідуальні витрати. Це актуалізує необхідність впровадження нововведень у процес відтворення капіталу, який не може бути здійснений без інтелектуальних інвестицій. Інвестиції у нововведення допомагають ефективніше використовувати найбільш дефіцитний чинник в економіці — капітал — для випуску необхідної кількості товару. Однак для того щоб мати змогу впроваджувати нововведення, використовувати їх у процесі відтворення, необхідно здійснювати витрати на наукові розробки, ноу-хау, підготовку і постійне підвищення кваліфікації спеціалістів, підприємців, менеджерів, робітників, зайнятих у процесі відтворення. Інтелектуальні інвестиції — це і є довгострокові вкладення у підтримку і розвиток наукового потенціалу, підготовку спеціалістів та інших учасників виробництва, набуття досвіду, ліцензії, ноу-хау, інженерно-консультативні послуги та інші заходи, що забезпечують інноваційне відтворення капіталу.

За способами вкладання інвестицій у відтворення капіталу розрізняють прями й портфельні інвестиції.

Прямі інвестиції — довгострокові вкладення безпосередньо в інноваційний процес, відтворення капіталу, що включають придбання, створення та модернізацію основних і оборотних фондів фірм, їхніх об'єднань з метою підтримки або розширення інвестиційної діяльності. Прямі інвестиції функціонують на первинному інвестиційному ринку.

Портфельні інвестиції — вкладення коштів у довгострокові цінні папери (акції, облігації, займи тощо). Портфельні інвестиції функціонують на ринку цінних паперів, фондовому ринку. Це вторинний інвестиційний ринок. Основне інфраструктурне забезпечення такого ринку здійснюється через фондові біржі. Суб'єктами (покупцями і продавцями) цінних паперів на фондовій біржі є приватні особи, підприємства, фінансові інституційні інвестори, іноземні інвестори. З формуванням портфельного інвестиційного потенціалу необхідно пов'язувати появу потужного джерела інвестицій, здатного брати активну участь у відтворенні й розвитку інвестиційної активності та поліпшенні інвестиційного клімату в країні.

Формування і відтворення нового інвестиційного потенціалу в умовах ринкової системи господарювання має відбуватися на наукових засадах, виходячи з його сутності й змісту. В широкому розумінні потенціал визначають як сукупність наявних засобів, можливостей у будь-якій сфері. І в той же

час термін «потенціальний» означає «існуючий в потенції», прихований, не виявлений, можливий. Далі важливо пов'язати інвестиційний потенціал з економічними категоріями «інвестиції», «інвестування» тощо.

Виходячи із зазначених положень, сформульовано таке визначення. **Інвестиційний потенціал** — це сукупність ресурсів, віднесених до інвестиційних за критерієм можливого їх вкладання в статутний капітал фірми, що становить ту частину накопиченого капіталу, яка подана на інвестиційному ринку в формі потенціального інвестиційного попиту, що має здатність перетворюватися на реальний інвестиційний попит, забезпечувати відтворення капіталу.

В умовах ринкових відносин важливо органічно пов'язати реалізацію матеріального інвестиційного потенціалу в інвестиційному процесі з відповідною адекватною реалізацією фінансового інвестиційного потенціалу. Його можна подати як сукупність фінансових ресурсів — грошовий капітал, який суспільство може виділити для забезпечення інвестиційного процесу, відтворення капіталу

Інвестиційний потенціал неможливо реалізувати без формування і використання інтелектуального потенціалу як нагромадженої здатності трудових ресурсів кваліфіковано забезпечувати інвестиційний процес, відтворення капіталу з мінімальними витратами матеріальних і фінансових ресурсів в оптимальні строки їх окупності.

Залучення інвестиційного потенціалу до інвестиційного процесу, його формування, відтворення, реалізація відбуваються за допомогою ринкового саморегулювання в органічному поєднанні з державним регулюванням. У зв'язку з цим важливого значення набуває врахування пріоритетного інвестування об'єктів. Пріоритетне інвестування передбачає переваги одних об'єктів над іншими. При високому рівні зносу основних виробничих фондів, при структурних перекосах в економіці України для пріоритетного інвестування має використовуватися досконалий механізм регулювання з тим, щоб уникнути ще більш глибоких структурних деформацій.

Для перехідного періоду пріоритети в інвестиційній політиці можна поділити на п'ять груп.

До *першої* належать пріоритети загальноекономічного характеру. Це насамперед підтримка виробничого апарату, який необхідний для виходу виробництва із фази спаду на основі стабільного підвищення ефективності використання ресурсів, що використовуються. Пріоритетним має бути також інвестування, що сприяє розширенню конкурентного середовища і стимулюванню підприємств.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

65 132 47

Друга група охоплює пріоритети міжгалузевого рівня. Це структурна переорієнтація суспільного господарства, демілітаризація і конверсія виробництва, санація необхідних суспільству в нових умовах збиткових виробництв, розвиток виробничої інфраструктури на основі підтримки інноваційних проєктів, поліпшення екологічної ситуації та ін.

Пріоритети *третьої групи* мають цільовий характер: забезпечення населення країни продовольчими товарами на основі власного виробництва, підвищення ефективності паливно-енергетичного комплексу через удосконалення експлуатаційних характеристик його підприємств і зниження витрат тепло- і електроенергії в побуті та на виробництві.

Четверта і п'ята групи пріоритетів визначають вибір варіантів інвестування і державної підтримки серед підприємств таких об'єктів, що потребують оновлення основних виробничих фондів. Четверта група об'єднує пріоритети за цілями оновлення виробництва: прискорення оновлення фондів на тих підприємствах, де є значний інноваційний потенціал, швидке впровадження техніки і технології, що істотно перевищують за своєю ефективністю середній рівень, а також забезпечують якісний стрибок у технічному і технологічному розвитку виробничого апарату; ліквідація розривів у технічному і технологічному рівнях суміжних підприємств і виробництв, що призводять до практичної втрати переваг передових технологій в їх впливі на кінцеві результати виробництва. П'ята група пріоритетів пов'язана з необхідністю державної підтримки підприємств, що мають кращу готовність до освоєння отриманих засобів (у них найвищий техніко-технологічний і науковий потенціал); позитивний досвід перебудови виробництва на основі інвестиційних програм; випускають або готові до випуску ресурсозберігаючої техніки і технології.

Головним у цій ситуації стає реальне дотримання при оцінці будь-яких проєктів інвестування ієрархії викладених пріоритетів, за якою вибір конкретного об'єкта перевіряється послідовно на дотримання пріоритетів першого, другого і наступних рівнів. Різна готовність підприємств до ефективного використання дефіцитних інвестиційних ресурсів, різне їх сприйняття інновацій зумовлюють доцільність обрання суто адресного методу інвестування і надання пільг конкретним підприємствам і конкретним виробництвам, а не галузям і підгалузям, де ці засоби розпорошуються.

На особливу увагу заслуговує проблема організації підтримки пріоритетних об'єктів. У поле зору центральних відомств у кращому випадку потрапляють великі підприємства. Малі ж і середні підприємства, що створюють необхідне кон-

курентне середовище, особливо у виробництві товарів для населення, залишаються поза увагою центральних відомств. Цим диктується необхідність децентралізації частини державних заходів для ефективнішого їх використання і переведення управління ними на регіональний рівень.

1.4. Моніторинг інвестиційної привабливості регіонів України

В Україні використовується дуже обмежена кількість способів і шляхів залучення іноземних інвестицій. Домінуючим має бути створення нових підприємств та інноваційних структур з іноземними інвестиціями.

Активізація іноземного інвестування — це наслідок по-жвавлення економіки та формування позитивних тенденцій у відродженні виробництва, але аж ніяк не його причина. Іншими словами, *передумовою зовнішніх надходжень є досягнення в країні певної макроекономічної стабільності та зростання виробництва. Саме це є передумовою виходу економіки України з кризи.*

У цілому залучення іноземних інвестицій значною мірою залежить від вирішення проблем макроекономічної стабілізації і активної дії всіх важелів економічного регулювання інвестиційної діяльності. Вона передбачає:

- суворе дотримання визначених пріоритетів у розвитку економіки перехідного до ринкових відносин періоду;
- наявність розгорнутих планів напрямів розвитку інвестиційної діяльності і механізму публічного контролю за їх виконанням; створення економічних умов та правових засад для збільшення обсягів іноземних інвестицій з орієнтацією на формування не лише портфельних, а й прямих інвестицій, які є реальними капіталовкладеннями у підприємства, галузі, землю чи новітні технології;
- запровадження персональної відповідальності урядових інстанцій за строки і напрями використання іноземних інвестицій, а також широке інформування про це громадськості;
- вирішення питання про надання підприємствам з іноземними інвестиціями, які мають статус юридичної особи України, права власності на земельну ділянку, на якій розміщуються об'єкти інвестування;
- спрощення процедури участі іноземних інвесторів у процесі приватизації державного майна;
- зменшення податкового тягара як власних, так і іноземних інвесторів;

- вирішення питання про невизнання капітальним доходом і неоподаткування збільшення балансової вартості основних засобів, що її отримано від застосування коефіцієнта від індексації;

- активізація кредитної політики, розвиток практики надання гарантій під іноземні кредити не лише урядом чи НБУ, а й комерційними банками;

- удосконалення митної політики щодо власних товаровиробників як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках;

- наявність достовірної, неупередженої та всебічної інформації про пріоритети у розвитку національної економіки, діяльність уряду.

Важливим завданням держави у процесі реалізації політики щодо інвестиційної діяльності є прогнозування *інвестиційного клімату*. Його моніторинг в Україні здійснюють різні державні органи, у тому числі Адміністрація Президента України і Кабінет Міністрів України. У структурі окремих органів виконавчої влади, зокрема місцевого рівня, створено підрозділи, які визначають інвестиційний клімат на відповідному рівні (рис. 1). Однак ці дослідження потребують загально визначених теоретичних і методичних розробок із проблем визначення інвестиційної привабливості регіонів.

У фаховій літературі подано різні методики оцінки інвестиційної привабливості регіонів. Наприклад, за даними Б. Губського, лондонський фінансовий журнал «Euromoney» розраховує так званий інтегральний показник надійності, що вимірюється за стобальною шкалою. У США регулярно публікуються індекси, що характеризують рейтинг штатів за різними критеріями і мають різну спрямованість: політичну, економічну, соціальну, екологічну. Низка відомих наукових центрів та інвестиційних компаній періодично публікують ранговий за рівнем інвестиційної привабливості перелік країн з метою орієнтації потенційних інвесторів.

Назріла потреба в оцінюванні ***інвестиційної привабливості регіонів*** України, яке може здійснюватися за такими узагальненими показниками:

- рівень загально економічного розвитку регіону;
- рівень розвитку інвестиційної інфраструктури регіону;
- демографічна характеристика регіону;
- рівень розвитку ринкових відносин і комерційної структури регіону;
- рівень криміногенних, екологічних та інших ризиків.

Кожний синтезований показник визначають за сукупністю аналітичних показників, що входять до його складу. Кількіс-

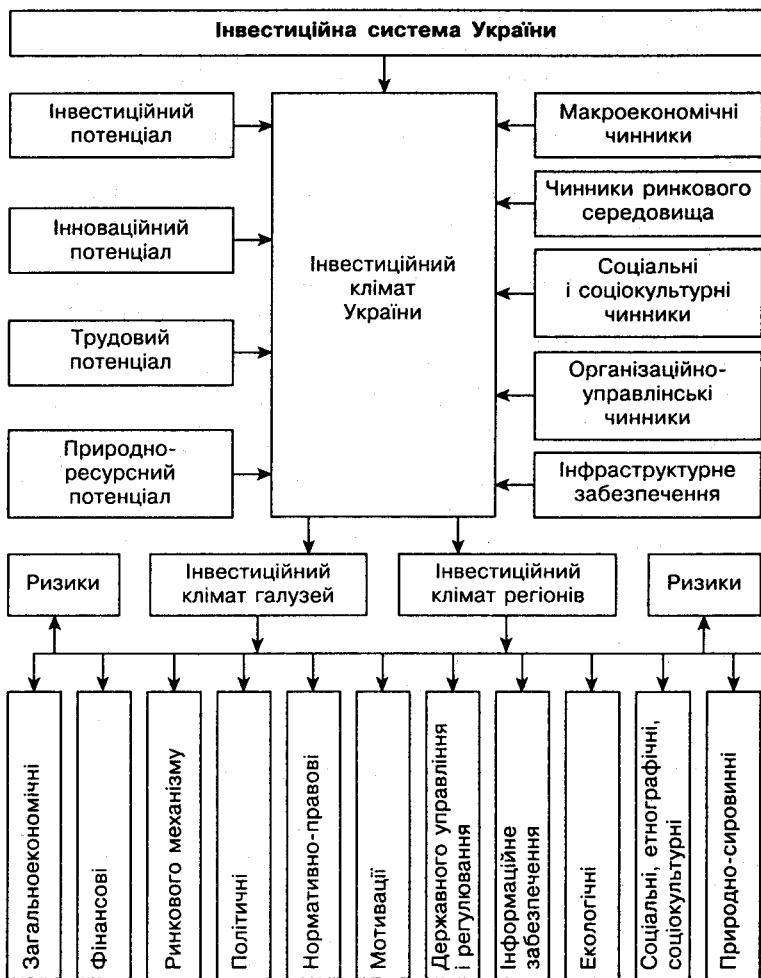

Рис. 1. Схема формування інвестиційного клімату

не значення кожного синтезованого показника отримують підсумовуванням рангових значень (у системі регіонів), що входять до складу аналітичних показників.

Оцінюючи *рівень загальноекономічного розвитку* регіону, вивчають потенційну потребу в обсягах інвестування, можливість формування інвестиційних ресурсів за рахунок власних джерел, сукупну ємність регіонального ринку. Для цього використовують такі аналітичні показники:

- частка регіону в валовому внутрішньому продукті та виробленому національному доході;

- обсяг виробленої промислової продукції на душу населення;

- обсяг виробленої сільськогосподарської продукції на душу населення;

- рівень самозабезпеченості регіону основними продуктами харчування (обсяг виробництва відповідних видів сільськогосподарської продукції на душу населення);

- середній рівень заробітної плати в регіоні;

- обсяг і динаміка капітальних вкладень у регіоні в розрахунку на одного жителя;

- кількість компаній і фірм усіх форм власності в регіоні;

- частка збиткових підприємств у загальній кількості функціонуючих компаній та фірм.

Оцінюючи *рівень розвитку інвестиційної інфраструктури* регіону, вивчають можливості швидкої реалізації інвестиційних проектів за такими показниками:

- кількість підрядних будівельних компаній і фірм усіх форм власності;

- обсяги місцевого виробництва основних видів будівельних матеріалів;

- виробництво енергетичних ресурсів (у перерахунку на електроенергію) на душу населення;

- протяжність залізничних шляхів сполучення в розрахунку на 100 км² території;

- протяжність автомобільних шляхів з твердим покриттям на 100 км² території.

Оцінюючи *демографічну характеристику* регіону, вивчають потенційний обсяг попиту населення на споживчі товари та послуги, а також можливість залучення кваліфікованої робочої сили у виробництва, що інвестуються. З цією метою аналізують такі показники:

- частка населення регіону в загальній чисельності жителів країни;

- співвідношення міських і сільських жителів у регіоні;

- частка населення, зайнятого у суспільному виробництві на підприємствах усіх форм власності;

- рівень кваліфікації робітників, зайнятих у суспільному виробництві.

Оцінюючи *рівень розвитку ринкових відносин і комерційної структури* регіону, вивчають ставлення місцевих органів самоврядування до розвитку ринкових форм і створення відповідного підприємницького клімату. Для цього оцінювання використовують систему таких показників:

- частка приватизованих підприємств у загальній кількості підприємств комунальної власності;
- частка компаній і фірм недержавних форм власності у загальній кількості виробничих підприємств регіону;
- кількість спільних компаній і фірм із зарубіжними партнерами (юридичними і фізичними особами-нерезидентами);
- кількість банківських установ (у тому числі філій) на території регіону.

Оцінюючи *рівень криміногенних, екологічних та інших ризиків*, вивчають ступінь безпеки інвестиційної (а потім виробничої) діяльності в регіоні. З цієї метою розглядають такі показники:

- рівень економічної злочинності (за головними видами і в цілому) в розрахунку на 100 тис. жителів;
- частка підприємств зі шкідливими викидами, що перевищують гранично допустимі норми, в загальній кількості промислових підприємств;
- середній радіаційний фон у містах регіону;
- частка незавершених будівельних об'єктів у загальній кількості розпочатих будівництвом об'єктів за останні 3 роки.

Огляд аналітичних показників, що використовуються для оцінки інвестиційної привабливості регіону, свідчить про широку базу дослідження комплексних умов, які визначають цю регіональну характеристику.

На основі кількісної оцінки розглянутих синтезованих показників (отриманої за сумою їхньої рангової значимості) визначають інтегральний показник оцінки інвестиційної привабливості регіонів. При цьому враховують, що окремі синтезовані показники мають різне значення у прийнятті інвестиційних рішень.

Експериментально (з урахуванням думок інвестиційних менеджерів) визначено таку значимість кожного синтезованого показника в сукупній оцінці інвестиційної привабливості регіонів, відсотки:

- рівень загальноекономічного розвитку — 35;
- рівень розвитку інвестиційної інфраструктури — 15;
- демографічна характеристика — 15;
- рівень розвитку ринкових відносин і комерційної інфраструктури — 25;
- рівень криміногенних, екологічних та інших ризиків — 10.

Інтегральний показник оцінки інвестиційної привабливості регіонів країни при прийнятті інвестиційних рішень розраховують як суму добутоків рангового значення кожного синтезованого показника на його значимість (у відсотках).

У фаховій літературі наведено дещо інші методичні підходи до визначення інвестиційної привабливості регіонів. Так, в Інституті реформ для визначення інвестиційної привабливості регіонів України використана така методика:

Розрахунок стандартизованих значень (балів) кожного з показників по регіонах здійснюється за формулами:

Відхилення для позитивних чинників

$$Z_{ij} = X_{ij} - X_{ijc},$$

для негативних чинників

$$Z_{ij} = X_{ijc} - X_{ij},$$

де Z_{ij} — відхилення показника від середнього значення; X_{ij} — i -й показник j -го регіону; X_{ijc} — середнє значення показника.

Виходячи з цього,

$$Y_{ij} = (Z_{ij} - \min Z_{ij}) / (\max Z_{ij} - \min Z_{ij}),$$

де Y_{ij} — стандартизоване значення (бал) показника X_{ij} ; $\min$ ($\max$) Z_{ij} — мінімальне (максимальне) значення відхилення.

Загальний рейтинг регіону обчислюють як середньозважену величину часткових рейтингів по групах

$$R_j = \sum_k R_{ki} f_k,$$

де R_j — загальний рейтинг j -го регіону; R_{ki} — частковий рейтинг j -го регіону; f_k — значимість k -ї групи показників, при цьому $f_k \in [0; 1]$, $\sum f_k = 1$.

Значимість кожної групи визначають на основі результатів експертної оцінки менеджерами компаній, що мають представництва в усіх регіонах України.

За значенням розрахованого інтегрального показника визначають конкретне місце регіону щодо інвестиційної привабливості у загальному складі регіонів країни.

Для того щоб визначити кількісний взаємозв'язок інтегрального показника оцінки інвестиційної привабливості регіонів з ефективністю інвестицій, для кожного регіону аналізують наявні показники цієї ефективності. Ефективність інвестицій характеризується показником рентабельності власного капіталу (власний капітал у цьому разі є аналогом суми інвестицій в основні фонди, оборотні засоби і нематеріальні активи).

На основі отриманих результатів оцінки всі регіони країни за рівнем інвестиційної привабливості (тобто ефективності здійснення інвестицій) можна поділити на кілька груп, зокрема:

регіони пріоритетної інвестиційної привабливості — ефективність у регіоні на 35—40 % вища, ніж по країні в цілому;
регіони досить високої інвестиційної привабливості — ефективність на 15—20 % вища, ніж по країні в цілому;
регіони середньої інвестиційної привабливості — ефективність на 20—30 % нижча, ніж по країні в цілому.

При використанні інтегрального показника оцінки інвестиційної привабливості регіонів країни слід ураховувати, що він дає лише узагальнену характеристику ефективності інвестицій у регіоні без достатнього врахування їхньої галузевої структури. Водночас навіть у групах регіонів пріоритетної або високої інвестиційної привабливості окремі напрями інвестування можуть не дати високої віддачі на вкладений капітал, тоді як у групі регіонів із середньою інвестиційною привабливістю за окремими напрямками інвестування може бути досягнута висока ефективність.

Аналіз взаємозв'язку інтегральної оцінки інвестиційної привабливості та інвестиційного ризику дає можливість відстежити такі залежності: чим вищий рівень інвестиційної привабливості регіону, тим вищий ступінь інвестиційного ризику, а також чим більше розвинені ринкові відносини, тим більша інвестиційна привабливість регіону.

У зв'язку з цим по кожній групі регіонів рекомендації можуть бути диференційовані за галузевими напрямками інвестування. Такі рекомендації щодо визначення рівня інвестиційної привабливості кожного регіону країни є лише орієнтиром для окремих інвестиційних приватних компаній і фірм, а не методом планування державних капітальних вкладень у розвиток і структурну перебудову окремих регіонів.

Крім того, результати такого оцінювання не перешкоджають приватному інвестуванню об'єктів у регіонах із низькою інвестиційною привабливістю. Вони лише попереджають, що інвестиційні рішення в таких регіонах мають прийматися тільки після скрупульозного оцінювання бізнес-планів щодо їхньої ефективності.

Оцінка інвестиційної привабливості регіонів (міст) країни (області) відкриває нові можливості для регіональної диверсифікації вітчизняних і зарубіжних інвесторів, підвищує гарантію ефективності інвестиційної діяльності.

Поряд з більш обґрунтованою регіональною диверсифікацією інвестиційної діяльності в нинішніх умовах така оцінка дає можливість:

розробляти інвестиційну стратегію великих компаній і фірм на тривалу перспективу (адже регіональні чинники мають більш стійкий характер, ніж галузеві);

пов'язувати стратегію з потенціалом регіональних споживчих ринків і ринків чинників виробництва;

враховувати можливий період реалізації інвестиційних проектів у окремих регіонах, виходячи з рівня розвитку їхньої інвестиційної інфраструктури.

У кінцевому підсумку це сприятиме підвищенню ефективності інвестиційної діяльності в країні.

1.5. Інвестиційний паспорт регіону

У країнах з перехідною економікою потрібний значно більший, ніж у стабільних системах (як ринкових, так і адміністративних), обсяг інформації для прийняття рішення про інвестування. Крім загальної інформації про інвестиційні проекти необхідна детальна інформація про підприємства — об'єкти інвестування та про інвестиційний регіон.

Інвестиційний регіон поки що не є загальновизнаним поняттям, але використовується у практиці досліджень, пов'язаних з передпроектним обґрунтуванням інвестицій. Як правило, інвестиційний регіон окреслюється адміністративною одиницею або групою адміністративних одиниць (райони, області, республіки), але може включати в себе частини інших адміністративних одиниць за такими ознаками: розташування на відповідній території підприємств, що пов'язані з економічним комплексом базової території адміністративно (якщо підприємства входять в одне і те саме виробниче об'єднання, холдингову або акціонерну компанію) або єдиним технологічним ланцюжком; єдиний природний комплекс (наприклад, одне родовище корисних копалин, одна сільськогосподарська зона тощо); загальна система постачання; один район збуту; порівняльний рівень економічних і технічних параметрів (наприклад, низька зарплата при досить високій кваліфікації робочої сили, висока технічна оснащеність).

Інвестиційні регіони можуть формуватися виходячи із різних задумів, але завжди з урахуванням цілей, що поставлені інвестором перед дослідником. Інформаційним забезпеченням регулювання регіонального розвитку слугує **інвестиційний паспорт**. Складання змісту інвестиційного паспорта здійснюється з урахуванням системи інформаційних даних за такою схемою.

1. Загальні відомості про регіон, коротка економіко-географічна довідка. Подаються найзагальніші дані: чисельність населення, площа території, основні населені пункти; відомості про економічну спеціалізацію регіону, рівень розвитку порівняно з іншими регіонами, природний потенціал, геополітичне положення.

2. Адміністративна структура регіону, основні державні органи, адміністративна карта. Як правило, йдеться про базовий регіон.

3. Транспортно-географічне положення і територіальна організація господарства. Економічна карта території.

4. Ґрунти, кліматичні умови та екологічна ситуація. Типи ґрунтів і регіональна спеціалізація сільськогосподарського виробництва. Для екологічно несприятливих регіонів необхідна інформація про заходи щодо покращання ситуації.

5. Політична ситуація, національний склад населення, рівень соціального напруження, основні релігійні конфесії та їх місцеві особливості. Політична ситуація має особливо важливе значення для інвесторів як чинник, що визначає стабільність. У будь-якому разі потрібний детальний опис ситуації, навіть якщо вона оцінюється як несприятлива, оскільки відсутність достовірної інформації викликає сумнів у інвесторів. Національний склад населення також є чинником, що впливає на стабільність. Багатонаціональність сприймається як чинник стабільності (наприклад, у Закарпатській області). Для багатонаціональних регіонів необхідно наводити відомості про національну структуру і міжнаціональні відносини. Те саме стосується і релігійних конфесій. З іншого боку, окремі держави виявляють інтерес до близьких за мовою, культурою і релігією національностей, що компактно проживають в окремих регіонах України.

6. Природні ресурси і сировинна база, карта родовищ корисних копалин. Це один із головних об'єктів інтересу, що його виявляють іноземні інвестори. Тут бажано показати можливості комплексного використання сировини на місці.

7. Населення регіону, трудові ресурси, кваліфікація робочої сили, продуктивність праці, рівень заробітної плати, зайнятість, структура доходів і витрат населення, система підготовки кадрів. Важливим показником не тільки цього розділу, але і всього інвестиційного наспорта є наявність кваліфікованої робочої сили у співвідношенні з оплатою праці. При сприятливій ситуації доцільно подати показник у розгорнутому вигляді (з поділом за галузями і регіонами) і з відповідними коментарями. В іншому випадку слід подати інформацію про можливості оперативної підготовки робітників відповідної кваліфікації (наявність навчальних закладів і наукових організацій, програм підготовки і перепідготовки робітників і спеціалістів).

8. Економіка регіону. Загальна характеристика. Цифрові дані за галузями матеріального виробництва подаються

у вигляді таблиць з виділенням інформації по підприємствах і зведених даних по об'єднаннях, адміністративних одиницях, інвестиційних регіонах.

Детальні дані про провідні підприємства, підприємства — потенційні об'єкти інвестування. Подається інформація як по підприємствах у цілому, так і за основними видами продукції (обсяг випуску, ціни, собівартість з поділом за калькуляційними статтями витрат, трудомісткості тощо). Для підприємств, що простоюють, доцільно навести дані за минулі періоди. Доцільно також навести дані про фінансовий стан підприємств.

Дані про зовнішньоторгові операції (основні статті й масштаби експорту та імпорту).

Стан технічної бази галузей і підприємств (оцінка технологій, що застосовуються, оцінка якості та фізичного зносу основних фондів, рівень задоволення потреб підприємств у техніці).

9. Виробнича інфраструктура. Транспорт, зв'язок, енергопостачання, газопостачання з картосхемами відповідних мереж.

10. Соціальна інфраструктура. Показники розвитку, стан комунального господарства міст, основні статті витрат на соціальні потреби.

11. Інвестиційна інфраструктура. Відомості про банки, біржі, страхові компанії.

12. Стан інвестиційного законодавства. Відомості щодо діючих нормативно-законодавчих актів.

13. Зведений фінансовий баланс. Подається фінансовий баланс базової адміністративної одиниці. Баланс може бути доповнений даними по підприємствах із суміжних адміністративних одиниць, що входять до одного адміністративного регіону.

14. Потенціальні інвестиційні проекти. Альтернативні варіанти проектів, попередня оцінка ефективності капітальних вкладень. Оскільки потенційні проекти можуть не мати бізнес-планів і оцінок ефективності за певними методиками, слід скористатися методами передпроектного обґрунтування інвестицій із зазначенням використаних методик і методів.

15. Перспективи розвитку регіону. Загальна характеристика, концепція модернізації економіки, програма соціально-економічного розвитку, оцінка перспектив регіону провідними експертами тощо.

За наявності гнучкого фінансово-кредитного механізму регулювання регіонального розвитку управління реалізацією програми можна вважати забезпеченим. Розробка інвестиційного паспорта регіону ґрунтується на використанні економічних ме-

тодів управління. Він є єдиним документом, що визначає засади економічного регулювання інвестиційних процесів у єдності виробничого і регіонального рівнів, а також відбиває взаємодію підприємств з регіональним органом управління.

1.6. Регіоналізація міжнародних економічних зв'язків

Серед проблем, пов'язаних з регіональним розвитком, особливо значення набуває проблема розширення повноважень регіонів у сфері світогосподарських зв'язків країни. Орієнтація на входження до світового співтовариства, широку участь у міжнародному поділі праці та господарських відносинах порушує проблему забезпечення ефективного механізму інтеграції.

Загальні економічні перетворення в сфері регіональної політики інвестицій і участі в міжнародному поділі праці мають ґрунтуватися на врахуванні сучасних реалій і пріоритетів. Так, на сьогодні пріоритети відродження «спільного ринку» країн близького зарубіжжя і орієнтація на фінансово-промислові утворення є досить привабливими. «Спільний ринок» може стати функцією скоріше прямих зв'язків і контактів на мікрорівні, а в макроекономічному балансі цьому сприяє раціональна регіонально-галузева структура господарювання.

Загальновідомо, що об'єктивною основою, на якій сформувався і розвивається сучасний комплекс міжнародних економічних зв'язків, є суспільний поділ праці та його просторова форма — територіальний поділ. Поділом праці зумовлюється і формування структурних ланок, засобів і форм співробітництва кожної окремої країни зі світовим співтовариством. У процесі розвитку світогосподарських зв'язків під впливом поглиблення поділу праці відбуваються глибокі зміни щодо ролі різних ланок (суб'єктів) у економічному співробітництві країни. На нинішньому етапі посилюється роль регіональних одиниць в активізації зовнішньоекономічних зв'язків країн. Особливо яскраво цей процес виявляється в країнах Західної Європи. Вже тепер при вирішенні багатьох господарських питань більшість регіонів країн — членів Європейського Союзу прямо контактують між собою, без залучення національних урядів.

В Україні лише з проголошенням державного суверенітету управління зовнішньоекономічними відносинами стало прерогативою країни. Були розділені функції державного регулювання і безпосереднє здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. головними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в країні визначені підприємства і об'єднання всіх видів, а також організації, які діють на підставі своїх

статутних документів, та фізичні особи. Як юридична особа з широкими повноваженнями організації та регулювання світогосподарських зв'язків країни цим Законом визначена і держава в особі її органів (Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Національний банк, Держмитком). Що стосується регіонів, то їх владні структури, відповідно до ст. 10 цього ж Закону, діють як суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності лише через комерційні організації, які мають статус юридичної особи України. Надані ж місцевим органам Законом України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» від 26 березня 1992 р. повноваження в сфері зовнішньоекономічних зв'язків зводяться переважно до координації органів управління зовнішньоекономічною діяльністю та видачі експортно-імпортних ліцензій на деякі групи товарів.

Отже, чинне законодавство України, всупереч логіці об'єктивного розвитку і світового досвіду, фактично вкрай обмежує функції регіонів у сфері світогосподарських зв'язків. Зовнішньоекономічні функції, які не під силу нині центральним державним органам, іншим структурним рівням влади, доцільно передати регіонам. Саме вони реально можуть створити сприятливий клімат для розгортання зовнішньоекономічної активності суб'єктів підприємництва країни.

Удосконалення механізму функціонування регіональних зовнішньоекономічних зв'язків передбачає:

- повне скасування існуючої системи централізованого встановлення регіонам експортних квот і обмежень у регулюванні експортно-імпортних операцій. Регіональна державна адміністрація спроможна самостійно визначити перелік товарів, які на території регіону підлягають квотуванню, і встановити граничні розміри їх вивезення і ввезення з урахуванням зовнішньоекономічних інтересів держави;

- розширення повноважень регіональних структур у застосуванні заохочувальних заходів, а також відповідних санкцій до тих, хто ігнорує інтереси держави, регіону;

- надання регіонам повноважень в укладенні зовнішньоекономічних договорів і угод з регіонами інших країн, особливо сусідніх держав.

Отже, стабілізація і подальше пожвавлення зовнішньоекономічних зв'язків регіону неможливі без докорінних змін ролі держави, оздоровлення економіки. На регіональному ж рівні ситуація, що склалася, спонукає до енергійних пошуків дійових господарських форм, спроможних радикально і швидко змінити становище на краще.

Загальновизнано, що найефективнішою організаційною формою залучення іноземних інвестицій, сприяння регіональ-

ному розвитку і включенню регіонів до світогосподарських зв'язків є спеціальні (вільні) економічні зони (СВЕЗ) та інші інтеграційні структури. Нині понад 80 країн світу, які мають неоднорідну економічну систему і розташовані на всіх населених континентах, використовують у своїй господарській практиці механізм СВЕЗ. В Україні справа створення і використання СВЕЗ уже започаткована. Створення зон та інших інтеграційних структур — об'єктивна необхідність, що зумовлена глибокою і затяжною економічною кризою. Вона спонукає до пошуків нетрадиційних рішень, які могли б ефективно вплинути на прискорення реформування національної господарської системи не лише на макро- і мікрорівнях, а й у вимірі регіонів. Саме критичний стан економіки України в цілому та її регіонів зокрема, відсутність у розпорядженні держави, регіональних властей достатніх коштів, дійових господарських важелів і механізмів, здатних радикально і швидко змінити ситуацію на краще, змушують державу звертатися за іноземними кредитами, а кожний регіон — шукати можливості отримати статус СВЕЗ. Широке розмаїття потенціалів регіонів України об'єктивно зумовлює різноманітність форм і рівень інтенсивності їх участі у світогосподарських зв'язках.

Контрольні запитання

1. Які вихідні умови становлення інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку в Україні?
2. Вирішення яких проблем сприятиме вдосконаленню політики залучення зарубіжних інвесторів?
3. Які складові механізму активізації інноваційно-інвестиційної діяльності на рівні регіонів?
4. Які основні напрями інвестиційної діяльності в забезпеченні регіонального розвитку?
5. Які основні напрями у виборі стратегії регіонального розвитку?
6. Від вирішення яких проблем і дії яких важелів залежить економічне регулювання інвестиційної діяльності?
7. За якими показниками здійснюється оцінка інвестиційної привабливості регіонів України?
8. У чому полягають сутність і мета складання інвестиційного паспорта?
9. За якою схемою складається інвестиційний паспорт?
10. У чому полягає сутність інвестиційного потенціалу як наукової категорії?
11. Які ресурси можна віднести до інвестиційних за умови широкого розуміння інвестицій та інвестиційного процесу?
12. Які групи пріоритетів в інвестиційній політиці характерні для перехідного періоду до ринкових відносин?
13. Якими процесами зумовлена регіоналізація зовнішньоекономічних зв'язків?
14. У результаті яких заходів можна удосконалити механізм функціонування регіональних зовнішньоекономічних зв'язків?

ІННОВАЦІЙНІ СТРУКТУРИ В АКТИВІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Стимулювання інноваційно-інвестиційної активності в трансформації економіки

Стимулювання інноваційно-інвестиційної активності нині набуває провідного значення в реформуванні та трансформації економіки. Інновації є головною рушійною силою суспільного виробництва. Інноваційно-інвестиційна політика набуває рис цілісності. Будь-яка довгострокова діяльність є й інноваційною.

Перехід до ринкових відносин супроводжується посиленням конкуренції та звуженням ролі держави в економіці. Водночас на основі лише ринкових принципів неможливо докорінно оновити матеріально-технічну базу суспільства. Ряд функцій, насамперед розробка і здійснення інноваційно-інвестиційної політики, мають залишатися об'єктом державного регулювання.

Необхідність державного регулювання структурно-інвестиційних процесів, прийняття довгострокових програм давно усвідомлено в промислово розвинених країнах. У них створюється сприятливий інноваційний клімат у сфері науково-дослідної діяльності. Для цього використовується чимало побічних важелів. Серед них різноманітні пільги (і санкції), аж до безплатного передавання результатів фундаментальних досліджень фірмам.

Регулювання розвитку ситуації в інвестиційній сфері, насамперед на регіональному рівні, значною мірою визначатиметься розробкою і результативністю реалізації концепції державної інвестиційної політики, до основних напрямів якої можна віднести такі:

послідовну децентралізацію інвестиційного процесу на основі розвитку різноманітних форм власності;

державну підтримку підприємств за рахунок централізованих інвестицій при перенесенні центру ваги з безоплатного бюджетного фінансування інвестиційних проектів на фінансування виключно на конкурсній основі;

підвищення ролі внутрішніх (власних) джерел нагромадження підприємств для фінансування та інвестиційних проектів;

розширення практики спільного державно-комерційного фінансування із залученням капіталів інших країн;

посилення державного контролю за витратами коштів центрального бюджету, що спрямовуються на інвестиції у формі безоплатного бюджетного фінансування та у формі кредиту.

Назріла гостра потреба у виробленні дійової державної інноваційно-інвестиційної політики щодо трансформації економіки, спрямованої на диверсифікацію її структури, надання пріоритету розвитку наукомістких галузей (у тому числі в межах оборонного комплексу), а також галузей, розвиток яких має сприяти орієнтації української економіки на значне збільшення в її структурі частки споживчого комплексу.

Істотне значення має те, що розвиток розглянутих процесів створює принципово нові можливості для розвитку фінансового сектору української економіки, передусім банківської системи. Формування і диверсифікація сфери реального застосування капіталу, створення об'єктивних умов для прискорення його оборотності сприятимуть зміцненню ринку цінних паперів і підвищенню ліквідності банків, залученню їх до реалізації інвестиційних проектів. Це особливо важливо тому, що банківська сфера нині переходить від екстенсивної до інтенсивної фази свого розвитку. За цих умов набуває принципового значення проведення економічної політики стимулювання вкладання інвестиційного капіталу, нагромадженого у фінансовому секторі, в реальний сектор економіки.

Капіталовкладення мають супроводжуватися інноваційними процесами. Потрібні нові підходи до інноваційно-інвестиційної політики та механізму її реалізації, форм впливу держави на процеси, що відбуваються в цій сфері. Паростки нових підходів починають виявлятися в низці виданих останніми роками нормативних актів з проблем інвестування.

Водночас необхідно створити і послідовно реалізувати інноваційно-інвестиційний механізм, що відповідав би новим економічним і соціально-політичним реаліям, забезпечував значний за масштабом приплив капіталу для модернізації виробництва. Вихідний момент цього механізму — опрацювання селективності інноваційно-інвестиційної стратегії, яка знайде відображення в державних і регіональних інноваційних та інвестиційних програмах, великих проектах, розрахованих на тривалий період. Головна проблема полягає у виборі пріоритетів виробництва, де концентрація ресурсів зможе у порівняно короткий строк забезпечити успіх і ланцюгову реакцію переходу до більш високих сфер суспільного господарства.

До пріоритетних сфер інноваційно-інвестиційної діяльності, що заслуговують на державну підтримку, належать:

масове житлове будівництво;

забезпечення виробництва екологічно чистої продовольчої продукції за рахунок підтримки мережі фермерських і особистих підсобних господарств. Провідна роль у реалізації цього пріоритету належить регіональним програмам;

високі технології, що ґрунтуються на конверсії, організація яких має бути спрямована на виробництво високотехнологічних, конкурентоспроможних на світових ринках та імпортозамінних товарів;

ресурсозберігаючі, екологічно чисті технології, які необхідні для більш повного вилучення мінеральних багатств із надр і глибокої комплексної переробки природної сировини. Підтримка проектів щодо освоєння безвідходних технологій з видобутку, переробки та використання природної сировини допоможе зменшити ресурсовитратність і забезпечити додатковий дохід від реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках продуктів глибокої переробки сировини;

сучасні засоби комунікацій, виробництво засобів транспорту і зв'язку, створення і модернізація транспортних та інформаційних мереж. Тут потрібні значні державні та міждержавні капіталовкладення.

Перелічені пріоритети мають становити основу системи державних, регіональних і галузевих інноваційно-інвестиційних програм та отримати першочергову підтримку у вигляді прямих інвестицій, пільгових кредитів, податкових пільг тощо.

Важливим завданням стає здійснення широкомасштабних структурних перетворень суспільного господарства, включаючи перетворення й інституційних структур. Політика трансформації структурних процесів при переході до ринкових відносин має здійснюватися, виходячи з пріоритетів довготривалого економічного зростання.

До цільових пріоритетів структурних перетворень можна віднести:

поліпшення основних відтворювальних пропорцій, що забезпечує посилення соціальної орієнтації економіки відповідно до критеріїв суспільного прогресу;

зменшення частки у сукупному економічному обороті продукції первинних галузей матеріального виробництва (енерго-сировинного комплексу), в цілому «витіснення» виробництва багатьох традиційних енерго- і матеріаломістких продуктів у межах галузей;

підвищення ролі новітніх наукомістких виробництв як головних каталізаторів якісно нового економічного зростання,

що ґрунтується на реальному господарському освоєнні всіх стадій циклу «наука – виробництво – споживання» та якісному вдосконаленні потенціалу робочої сили;

докорінна зміна регіональних пропорцій, поєднання зі становленням повноцінної регіональної економіки;

істотне підвищення частки зовнішньоекономічного обороту в суспільному продукті, що зумовлено включенням усього суспільно-господарського комплексу в міжнародний поділ праці;

демонтаж старих галузевих і перехід до міжгалузевих структур управління, що функціонують відповідно до нових принципів господарювання;

поступова раціоналізація організаційно-виробничих структур, передусім з точки зору співвідношення великих, малих і середніх виробництв на галузевому і міжгалузевому рівнях.

Найістотніші структурні зміни можуть бути зумовлені утворенням у всіх секторах економіки повноцінних товарних ринкових структур. Унаслідок закономірного загального характеру структурних перетворень перспективні ринкові структури не можуть не охоплювати всі стадії руху матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, починаючи від інноваційної сфери і закінчуючи сферою особистого споживання. Саме органічна взаємозалежність ринкових структур на всій послідовності стадій відтворювального циклу є рисою перспективної трансформації суспільного господарства.

Глобальні трансформаційні процеси закономірно пов'язані з кардинальним посиленням здатності ринкових механізмів до саморегулювання. Конкурентні сили ринку, важелі ринкового ціноутворення слід розглядати як вирішальний засіб реалізації довгострокових цілей соціально-економічного розвитку.

2.2. Формування організаційних структур і потенціалу інноваційного розвитку

Головною умовою сталого зростання економіки є зміцнення інноваційної бази. Управлінські інновації, як і технічні нововведення, визначають формування потенціалу інноваційного розвитку, а також створення відповідних організаційно-економічних форм.

Перспективність створення в Україні інноваційних структур типу технополісів, технопарків, наукових інкубаторів дає державі реальні можливості цілеспрямовано впливати на розвиток базових галузей економіки країни, забезпечувати економне використання державних ресурсів, стимулювати

ініціативу місцевих органів виконавчої влади з реалізації регіональних економічних програм. Інноваційна структура об'єднує дослідження, розробки та виробництво і на основі розвиненої підприємницької діяльності забезпечує реалізацію високих технологій, виробництво конкурентоспроможної продукції, відпрацювання найефективніших організаційних механізмів економічного розвитку.

Матеріальною базою інноваційної структури є територія з розвинутою господарською, виробничою і соціальною інфраструктурою, об'єкти якої орієнтовані на масове впровадження нових технологій, машин, матеріалів.

Організаційно-інноваційні структури можуть мати такі складові:

науково-дослідні, проектно-конструкторські, дослідно-експериментальні організації, які працюють за профілем базової діяльності інноваційних структур;

виробничі підприємства, які реалізують результати науково-дослідних розробок і винаходів;

служби менеджменту, маркетингу, реклами;

інноваційні фонди, банки, страхові фірми, біржі науково-технічних розробок;

установи науково-технічної експертизи, юридичного захисту інтелектуальної власності;

заклади освіти і підготовки кадрів, які спеціалізуються на підготовці кадрів і підвищенні кваліфікації спеціалістів з базових спеціальностей інноваційних структур;

редакційно-видавничі організації;

інформаційно-комунікаційні підрозділи;

організації сервісного обслуговування, лізингові, транспортні фірми, митні підрозділи.

При класифікації інноваційних структур можна виділити такі їх види:

парки (технопарки, агротехнопарки, інноваційні, рекреаційні, наукові парки тощо);

інкубатори (інноваційні, технологічні, інкубатори інноваційного бізнесу тощо);

центри (технологічні, інноваційні, територіальні тощо);

поліси (технополіси, курортполіси, рекреаційні зони, адміністративні райони інтенсивного науково-технічного розвитку тощо);

фонди (державні, регіональні, місцеві, галузеві, приватні інноваційні, фонди активізації нових ідей тощо).

Відмінність інноваційних структур від інших підприємств і організацій полягає у тому, що до складу органів державного управління і розвитку інноваційних структур входять

базова організація і науково-технічна рада. Засновники першої в сукупності повинні мати відповідну компетенцію з питань базових технологій, організації виробництва, ринкової кон'юнктури кінцевої продукції. Базова організація побудована, як правило, у формі акціонерного товариства закритого типу.

До науково-технічної ради входять учені і спеціалісти базової організації та інших суб'єктів діяльності інноваційних структур. До її складу можуть входити і представники органів виконавчої влади, інших підприємств і наукових організацій. Рішення науково-технічної ради з питань науково-технологічної стратегії розвитку інноваційних структур, включаючи використання технологій виробництва і переробки продукції, підготовку кадрів, розподіл засобів на забезпечення інноваційної діяльності, є обов'язковим для виконання всіма суб'єктами діяльності інноваційних структур.

Розглянута схема побудови інноваційних структур апробована при створенні територіального інноваційного центру «Броди», інноваційного технологічного центру «Мотор-технологія», в процесі розробки проекту Київського інноваційного бізнес-інкубатора. Досвід свідчить, що необхідно створювати в державі інноваційну систему як комплекс законодавчих, організаційних, виробничих, кадрових, комерційних чинників і об'єктів, що визначають здатність суспільства продукувати і сприймати нововведення.

Ефективне сприйняття виробництвом досягнень науки потребує відповідного стимулювання. Особливої уваги заслуговує формування фінансово-промислових груп у великих містах. Це одна з важливих передумов збереження і нарощування інноваційного потенціалу підприємств і галузевої науки. Підвищення інноваційної активності визначає успіх структурних змін. Йдеться про створення інтегрованих науково-виробничих комплексів (фінансово-промислових груп, холдингів, консорціумів); акціонерне фінансування інноваційної діяльності з залученням як інвесторів авторів нововведень; спільні підприємства за участю багатогалузевих холдингів; інвестиційно-виробничі компанії.

Одним із резервів інноваційного зростання є більш широке використання технологічного потенціалу в пріоритетних сферах діяльності. Головним напрямом формування технологічної бази народного господарства є зміна пріоритетів її розвитку, обмеження їх числа і зосередження на них ресурсного потенціалу науково-інноваційної сфери. Насамперед це більш системний їх відбір з урахуванням необхідності раціональної інтеграції науки з промисловим виробництвом. Орієнтація

на практику посилює роль науки у формуванні ринку технологій, зміцнює її фінансове становище. Це сприяє також реалізації перспективних наукових напрямів, створенню і розвитку регіональних науково-виробничих комплексів, захисту інтелектуальної власності.

Механізм управління пріоритетними проектами може передбачати формування регіональних програм двох типів. Один з них — державного значення, а отже, з можливістю залучення фінансових коштів державного бюджету на наукову частину програми. Другий тип програми — регіонального значення, з найбільшою орієнтацією на приватні інвестиції. Для запровадження механізму реалізації пріоритетів управління науково-інноваційною діяльністю потрібне формування банку даних про наукові і науково-технічні колективи та їхній потенціал, про потенціал венчурного капіталу.

Інноваційний чинник дає можливість створити інфраструктуру нової технології споживання. Перехід України до нового технологічного укладу супроводжується різкою зміною в структурі виробництва і послуг, а отже і споживання. Складовими нового технологічного укладу є вироблення нових потреб, інноваційних продуктів і культури споживання, територіальна організація технологічного потенціалу. Відповідно до цього міста — генератори інновацій — належить орієнтувати на створення розгалуженої інноваційної інфраструктури, розвиток мережі інкубаторів протягом усього інноваційного процесу, а промислові центри — на організацію бізнес-центрів.

Бажливе значення має також сприйняття населенням значних технологічних нововведень, що змінюють структуру споживання і спосіб життя людей. Орієнтація суспільства на підвищення інноваційної активності — першочергова турбота державних і регіональних органів, а також органів місцевого самоврядування.

Інноваційний потенціал містить поряд з технологічним прогресом інституційні форми, поєднані з механізмами науково-технічного розвитку, інноваційну культуру суспільства, сприйнятливість його до нововведень.

2.3. Регіональне регулювання інноваційних процесів

Традиційно, аналізуючи вплив науково-технічного прогресу на розвиток виробництва, спочатку детально вивчався його вплив на окремі галузі суспільного господарства, зміну техніко-економічних показників при здійсненні конкретних нововведень. З часом стала очевидна обмеженість локального роз-

гляду нововведень, адже позитивні й негативні ефекти, що пов'язані з їх реалізацією, виходять у більшості випадків за межі окремого виробництва і галузі, набуваючи поширення на міжгалузеві комплекси, регіони, суспільне господарство в цілому.

Водночас система регіонального фінансування інновацій поступово упорядковується. Місцевим органам влади надані великі можливості щодо стимулювання регіональних інтересів, однією із сфер якого є мале підприємництво, оскільки чим більше в регіоні буде прибуткових підприємств, тим більше податків надійде у дохідну частину бюджету.

Регіональне регулювання інноваційних процесів виявляється в таких функціях: участь у розробці та реалізації державних і регіональних програм розвитку підприємництва; фінансова, матеріально-технічна, організаційно-методична підтримка господарських суб'єктів; залучення вітчизняних та іноземних інвестицій і кредитів. Суттєвим є також сприяння інноваційній діяльності підприємницьких структур, стимулювання розробки і виробництва нових видів продукції, освоєння прогресивних технологій, патентів, ноу-хау, участь у створенні ринкової інфраструктури, що забезпечує господарським суб'єктам сприятливі умови.

Складність проблеми комплексної оцінки впливу нововведень на структуру такого об'єкта, як господарство регіону, полягає в тому, що слід урахувувати такі аспекти:

можливість одночасного і (або) послідовного здійснення нововведень у галузях господарства регіону і зумовлені ними проблеми динаміки перетворення структури виробництв, галузей і господарства регіону в цілому;

поширення впливу нововведень як на галузь безпосереднього застосування, так і на суміжні галузі і, можливо, через них на все господарство регіону (в зв'язку з цим слід визначити тип нововведення, рівень організації виробництва, на якому воно може здійснюватися, характеристику місця його застосування);

нерівномірність науково-технічного прогресу в галузях господарства регіону.

Охоплюючи, прямо чи опосередковано, все господарство регіону, науково-технічний прогрес (через нерівномірність розвитку різних сфер знання, елементів інноваційного комплексу, готовності різних сфер і галузей економіки до сприйняття нововведень) справляє різний вплив на розвиток економіки регіону. В одній частині сфер, галузей господарства регіону, навіть окремих виробництв, науково-технічний прогрес зумовлює інноваційні перетворення: перехід до нових,

більш прогресивних методів видобутку і переробки вихідних продуктів (типів технологій); зміну структури і параметрів зв'язків з іншими галузями господарства регіону (виробництвами); випуск принципово нових видів продукції. В другій частині він зумовлює еволюційні зміни: поліпшення параметрів діючих технологій, техніки, що застосовується для випуску продукції тощо. Пряма дія науково-технічного прогресу на виробництво доповнюється опосередкованою.

Здатність нововведень викликати перетворення як у сфері їх безпосереднього застосування, так і в інших виробництвах своєї галузі, а також інших галузях господарства регіону часто зумовлює неоднозначний вплив науково-технічного прогресу на економіку. Позитивний ефект, що досягається в результаті нововведень на будь-якому виробництві, може збільшуватися за рахунок виникнення подібних ефектів на суміжних підприємствах (скорочення споживання основних компонентів виробничого процесу), а може й зменшуватися за рахунок додаткових витрат (у результаті більш високих вимог виробництва до господарства регіону: витрат на його перетворення, забезпечення висококваліфікованою робочою силою, компенсації підвищеного навантаження на навколишнє природне середовище тощо).

У більшості випадків потрібне вивчення балансу позитивних і негативних наслідків використання нововведення, щоб остаточно вирішити питання про його застосування в конкретній ситуації та періоді розвитку господарства регіону.

На окремих стадіях розробки нововведень отримані результати мають самостійне значення і можуть впливати на вибір напрямів розвитку як господарства в цілому, так і окремих виробництв. Своєчасна підготовка до таких перетворень значною мірою залежить від попереднього аналізу (і обліку) впливу нововведень на проміжних етапах їх створення та здійснення.

Уже на першій стадії — *проведення фундаментальних досліджень* — отриманий результат (нові, раніше невідомі ефекти) містить можливості модифікації структури господарства регіону в майбутньому. Цей результат на практиці може змінити співвідношення галузей в господарстві регіону (значно збільшити або зменшити потреби у продукції низки галузей), зумовити появу нових галузей.

При проведенні теоретичних досліджень відбувається виявлення типів взаємозв'язків процесів, що вивчаються, а також взаємозв'язків між сторонами (складовими, елементами) у межах одного процесу. Отримана наукова інформація дає змогу виявити перспективні типи технологічних процесів,

окреслити контури майбутніх технологічних систем. Цим зумовлюються завдання на прикладні наукові дослідження як у певній, так і в суміжних галузях знань. Під час прикладних досліджень формуються умови для здійснення на стаціонарній основі заново розроблених процесів (безперервні або циклічні), далі вони реалізуються створенням макетів, що втілюють принципові технічні рішення. Це закладає основи нової технічної і технологічної бази в галузях господарства регіону, де є можливості застосувати певний процес.

На стадії *експериментально-конструкторських і проектних робіт* здійснюється матеріальне втілення умов проходження процесу, що завершується створенням головного зразка техніки (або технологічної системи). Це дає можливість конкретизувати техніко-економічні показники заново розробленої техніки і технології, створює реальні передумови для трансформації виробництва у галузях безпосереднього застосування цього нововведення і пов'язаних з ним галузях.

Наступна стадія — *випуск малої серії* — має на меті створення серійного зразка техніки (технологічної системи). Ця стадія характеризується початком виробництва і використання запропонованої нової техніки та технології в господарстві регіону. Вона потребує високого рівня готовності інфраструктури та суміжних галузей до роботи в умовах, що змінюються.

Заключна стадія — *масове виробництво (тиражування) нової техніки і технології* — передбачає створення матеріальної бази для масового переходу виробництва на використання цієї техніки (технології), включаючи перетворення в галузях, що використовують нововведення, галузях — постачальниках для цих галузей і галузях — споживачах їх продукції. В окремих випадках за ланцюжками міжгалузевих зв'язків перетворення охоплюють істотну частину економіки і навіть всю економіку регіону. Отже, вплив нововведення починає виявлятися уже на перших стадіях його розробки, набуває конкретних форм та сфери дії в міру руху до тиражування.

Однак не всі нововведення можуть виявляти вплив на все господарство регіону (міжгалузеві зв'язки, особливості розвитку цілих галузей). Значною мірою це залежить від того, на які елементи і рівні організації виробничого процесу діють нововведення і в чому полягає ця дія. Адже нововведення можуть охоплювати рівень технологічної операції, технологічних процесів, технології виробництва елементів (деталей, вузлів) продукції, виробництво певних видів продукції (послуг), виробничі системи, галузі і господарства в цілому. При цьому принципово важливим моментом є визначення струк-

тури матеріально-речових елементів для кожного з рівнів організації виробництва і відповідних точок дії науково-технічного прогресу.

2.4. Інновації і конкуренція в активізації регіонального розвитку

Науково-технічний прогрес неможливий без активізації інноваційних процесів, прискореного впровадження у виробництво передових технологій і новітніх розробок. Сучасними провідними інноваційними тенденціями є такі:

супроводження розробки нових методів виробництва великомасштабними інвестиціями у створення нових виробів із селективних базових критичних напрямів;

постійне ускладнення механізму здійснення нововведень; оптимізація різних інноваційних господарських систем по стадіях інноваційного циклу;

прогресуюча інтернаціоналізація реалізації інноваційних процесів.

Основні напрями економічних змін під дією тих чи інших тенденцій такі.

1. Оптимізація малих і великих підприємств за техніко-економічними критеріями спонукає до постійного удосконалення організаційної структури фірм та зміцнення їх корпоративних зв'язків.

2. Зростаючий взаємозв'язок інноваційних процесів підвищує значимість великих господарських утворень, які формують «інноваційний каркас» економіки та ініціюють поетапне створення міжрегіональних господарських утворень.

3. Інноваційні процеси істотно змінюють світовий ринок. По-перше, він насичується різними інноваціями, в тому числі нематеріального характеру (ідеї, ноу-хау, кваліфікація, патенти, проекти, інформація). По-друге, якісно змінюється характер конкуренції. Зміцнюється співробітництво, змінюється розподіл ролей конкурентів у здійсненні інноваційних проектів і організації інноваційних процесів. По-третє, ринок нововведень стає все більш прогнозованим, передбачуваним, регульованим.

4. Прогресивні інноваційні процеси зміцнюють технологічну базу, посилюючи взаємозалежність національних економік, галузевих і міжгалузевих господарських систем.

Глобальна конкуренція і обмеженість ресурсів, зростаюча складність і системність інновацій спонукає підприємства до застосування нової стратегії наукових досліджень. Будь-яке велике підприємство, що займається інтенсивною розробкою технологій, самотужки не впорається з внутрішньою реаліза-

цією та фінансуванням інноваційних проектів, пов'язаних із системними дослідженнями і винахідництвом. Виникають нові форми кооперації в сфері НДОКР і винахідницької діяльності, особливого значення набуває розвиток технічної бази для поліпшення продуктивності праці та удосконалення міжнародної конкуренції.

Рівень економічного розвитку країн у XXI ст. будуть визначати науково-технічний прогрес та інтелектуалізація основних чинників виробництва: в глобальній економічній конкуренції виграють країни, які забезпечать сприятливі умови для наукових досліджень і науково-технічних розробок.

Політика соціально-економічного розвитку має органічно поєднувати науково-технічну і промислову політику, забезпечувати підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, виховання національних лідерів економічного зростання, передусім у галузях, які ґрунтуються на високих технологіях і виробляють наукоємну продукцію.

Головне завдання науково-технічної політики — розгортання національної інноваційної системи, тобто створення і вдосконалення всіх ланок механізму забезпечення національної економіки і соціальної сфери науковими розробками і новими технологіями. Система має охоплювати правове регулювання інноваційної діяльності, заходи з підвищення інноваційної активності й розвитку інноваційної інфраструктури, розробку економічних і фінансових інструментів державної підтримки інновацій, формування мережі інноваційних центрів центрального, галузевого і регіонального значення.

Окремі елементи національної інноваційної системи в країні існують: функціонує мережа державних наукових центрів; в регіонах з розвиненим науково-технічним потенціалом з'явилися інноваційно-технологічні центри і розпочата робота з організації інноваційно-промислових комплексів, формуються центри науки і високих технологій за стратегічними науково-технічними напрямками, організована система підготовки менеджерів, розгортаються інформаційні мережі і бази даних.

Необхідність державного стимулювання науково-технічного прогресу визначається об'єктивними властивостями інноваційних процесів, що пов'язані з високою капіталомісткістю наукових досліджень і ризиками. Інноваційний шлях розвитку буде забезпечувати також впровадження нових технологій і передової техніки на діючих виробничих потужностях реального сектору економіки через техніко-технологічне переоснащення, особливо в таких стратегічних галузях, як паливно-енергетичний комплекс, чорна і кольорова металургія, машинобудування, транспорт.

Важливою складовою політики активізації науково-промислового потенціалу має стати стимулювання розвитку підприємств воєнно-промислового комплексу і науково-дослідних інституцій, що займаються створенням технологій і процесів, конкурентоспроможних у світогосподарському масштабі.

Слід також приділити увагу розвитку інфраструктури підтримки інноваційного бізнесу, зокрема, у формі бізнес-центрів. Наукові агентства, технопарки, центри сприяння підприємництву тощо мають сформувані сприятливі умови для підприємницької діяльності у сфері наукомістких технологій і виробництва високотехнологічної продукції.

Одним з найсприятливіших для інновацій секторів економіки є малий бізнес, що представлений конкретними підприємствами, кожне з яких є певною мікросистемою: тут з'явилися сильні менеджери, управлінці, що зацікавлені у формуванні правового стабільного суспільства. Економічне значення малих підприємств об'єктивно зростає у зв'язку з тим, що вони повинні: значно і без істотних капіталовкладень розширити виробництво багатьох споживчих товарів і послуг з використанням місцевих джерел сировини; брати активну участь у конверсії через підключення до мережі та вивільнення ресурсів; прискорити демонополізацію виробництва, розвиток конкуренції; бути джерелом значних бюджетних надходжень.

Заслугує на підтримку розвиток малих підприємств у науково-технічній сфері, інформаційній і рекламно-виставковій діяльності. Треба враховувати, що малий інноваційний бізнес особливо ефективний при налагодженні його інтеграційної взаємодії з великими корпоративними структурами.

Визначати пріоритети техніко-економічного розвитку за основними напрямками науково-технічного прогресу слід, виходячи із: закономірностей довгострокового економічного зростання; глобальних напрямів техніко-економічного розвитку; національних конкурентних переваг; ринкових запитів. Ці пріоритети можуть бути реалізовані через фінансування і державну підтримку цільових науково-виробничих програм, пільгові кредити, державні закупівлі, надання державних гарантій під інвестиції в закупівлі капіталомісткого устаткування вітчизняного виробництва. Цільові програми можна інвестувати за високого рівня готовності й наявності доказів ефективності кожної з них.

Реалізація інноваційної політики потребує активізації діяльності держави на фондовому ринку, який має стати важливим джерелом для розвитку виробництва і залучення інвестицій в реальний сектор економіки. При цьому важливо

максимально використовувати уже сформовану інфраструктуру фондового ринку України, повною мірою враховувати накопичений досвід функціонування ринку цінних паперів.

Контрольні запитання

1. Чим зумовлена необхідність державного регулювання структурно-інвестиційних процесів?
2. Які основні концептуальні напрями державної інвестиційної політики?
3. Які пріоритетні сфери інноваційно-інвестиційної діяльності заслуговують на державну підтримку?
4. Які структурні перетворення є пріоритетними?
5. Які елементи є складовими організаційно-інноваційної структури?
6. Які види інноваційних структур можна виділити?
7. До яких функцій зводиться регіональне регулювання інноваційних процесів?
8. Які чинники необхідно враховувати при комплексній оцінці впливу нововведень на вибір напрямів розвитку господарства регіону?
9. Яка сутність проміжних етапів аналізу впливу нововведень на вибір напрямів розвитку господарства регіону?
10. Які найхарактерніші інноваційні тенденції в активізації регіонального розвитку?
11. Які основні напрями економічних змін під дією інноваційних тенденцій?

СПЕЦІАЛЬНІ (ВІЛЬНІ) ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ (СВЕЗ) ТА ЇХ РОЛЬ У ПРОГРЕСИВНІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Сутність і функціональні завдання створення СВЕЗ

Перші СВЕЗ у сучасному вигляді виникли у 30-х роках у США в період виходу країни з «великої депресії». Тоді було започатковано створення вільних зовнішньоторговельних, а згодом і бізнесових зон.

СВЕЗ як форма організації господарської діяльності особливо інтенсивно почали створюватися в країнах Західної Європи та Америки у 50-х роках ХХ ст., і вже в 70-х роках вони набули значного поширення. Водночас почали виникати «особливі» економічні зони. Першу особливу економічну зону було створено в 1960 р. Вона включала аеропорт і місто Шеннон (Ірландія). Саме досвід її діяльності став вихідним при масовому поширенні таких формувань в усьому світі.

Практика світового господарства налічує майже 30 різновидів СВЕЗ. Тому, для того щоб краще орієнтуватися в їх розмаїтті, важливо визначити, що ж таке СВЕЗ.

Серед стратегічних напрямів політики регіонального розвитку особлива роль належить створенню і формуванню СВЕЗ різної спрямованості. Визначення поняття СВЕЗ у спеціальній економічній літературі, а також у нормативних законодавчих актах окремих країн дуже різняться між собою.

Відповідно до документів Кіотської конвенції (1978 р.) під СВЕЗ (або «зоною-франко») розуміють частину території країни, на якій товари розглядаються як об'єкти, що знаходяться за межами національної митної території (принцип «митної екс-територіальності») і тому не підлягають звичайному контролю й оподаткуванню.

Іншими словами, **СВЕЗ — це частина території країни з особливим режимом функціонування.** СВЕЗ — специфічне регіональне утворення, що формується на основі детального вивчення умов країни впровадження і має забезпечити більш повну реалізацію її конкурентоспроможності, залучення іноземних інвестицій та прискорення входження до міжнародного поділу праці.

В українському законодавстві СВЕЗ визначаються як «частина території України, на якій встановлюється спеціальний правовий режим економічної діяльності та особливий порядок застосування чинного законодавства України».

Спеціальне законодавство країни покликане регулювати діяльність господарських суб'єктів у СВЕЗ за такою схемою: митне регулювання експортно-імпорتنих операцій; оподаткування; ліцензування; візове оформлення; банківська діяльність; майнові та заставні відносини (в тому числі й ті, що стосуються прав власності на землю); надання концесії (договір на здачу в оренду, рішення передати в експлуатацію); управління СВЕЗ.

Певну специфіку в СВЕЗ можуть мати акти трудового і соціального законодавства. Як правило, створення і розвиток СВЕЗ зорієнтовано на розв'язання конкретних пріоритетних економічних завдань, реалізацію стратегічних програм і проектів. При цьому, як показує практика, система пільг, що встановлюється в СВЕЗ, достатньою мірою індивідуальна і тісно пов'язана з програмами і проектами, які реалізуються на її території.

Створення СВЕЗ в окремих регіонах може вивести ці регіони зі стану пасивних виконавців і посилити економічні функції як суб'єктів ринкових відносин. До найважливіших функціональних завдань створення СВЕЗ належать такі.

1. Узгодження і захист інтересів регіону в межах країни і за кордоном. Сприйнятною політикою регіонального розвитку можна вважати таку систему намірів і дій, яка реалізує не тільки інтереси держави щодо регіонів, але й інтереси самих регіонів. Це означає прийняття владними структурами практичних рішень, які б забезпечували створення умов для того, щоб кожний суб'єкт країни максимально використовував свій внутрішній потенціал і менше претендував на постійну державну допомогу.

2. Посилення конкурентних позицій регіону науковою підготовкою території з метою залучення інвесторів та удосконалення економічної структури. У цьому випадку йдеться про техніко-економічне обґрунтування та інфраструктурне забезпечення для створення нових робочих місць.

3. Створення умов, що сприяли б розвитку в регіоні малого і середнього бізнесу, а також стабілізації і розширенню виробничих можливостей державної та муніципальної власності.

4. Створення системи регіональних пільг і гарантій для діяльності підприємницьких, комерційних структур та інвесторів.

5. Нарощування зовнішньоекономічного потенціалу і розширення торгово-економічних зв'язків регіонів.

Рішення про доцільність створення і функціонування СВЕЗ може бути прийнято в тому випадку, якщо за техніко-економічними розрахунками витрати будуть перекрыті доходами від її діяльності, а також досягатиметься позитивний соціально-економічний ефект для держави, території розташування, суб'єктів зони і населення. Успішне функціонування СВЕЗ породжує додаткові імпульси для більш ефективного функціонування і розвитку міжгалузевих народногосподарських комплексів, стимулює реалізацію соціально-економічних інтересів регіону.

3.2. Світовий досвід створення СВЕЗ

Відповідно до світової практики початкові цілі і завдання, що декларуються при створенні СВЕЗ, майже завжди не збігаються з результатами фактичного розвитку і реалізуються частково.

За спостереженнями спеціалістів, багато СВЕЗ «пройшли свій шлях», трансформуючись спочатку із складських і транзитних зон в експортно-виробничі, а потім і в комплексні. Світовий досвід свідчить, що за відсутності експортних зон вивіз із країни товарів та послуг збільшується в середньому за рік на 7 %, за наявності ж їх — на 20 %. Крім того, наявність зони в регіоні або країні справляє так званий ефект впливу, істотний навіть тоді, коли у СВЕЗ зайнята порівняно незначна кількість працівників. Це відбувається внаслідок підвищення стандартів якості, стимулювання експорту, модернізації виробничої інфраструктури, вправного адміністрування, піднесення культури виробництва тощо.

СВЕЗ створюється, як правило, на території з вигідним географічним положенням. Національні законодавства регулюють порядок створення і функціонування таких зон на своїх територіях, а уряд визначає оптимальну стратегію кожної вільної зони.

Обов'язковими ознаками є адміністративно-економічна самостійність, багатокладність економіки, вільна конкуренція.

Підприємцям у таких зонах надається максимальна свобода у виборі партнерів, визначенні обсягів і номенклатури виробництва, асортименту виробів, порядку найму та звільнення працівників, оплати їх праці, ціноутворенні.

Вітчизняним, спільним та іноземним підприємствам, що працюють у СВЕЗ, надаються різні пільги.

Обсяг цих пільг повинен залежати від ступеня відповідності сфери їх (підприємств, особливо закордонних) діяльності основній функціональній орієнтації зони.

Це переважно такі податкові пільги:

зниження, або повна відміна податків на прибуток, а для іноземних підприємств і партнерів спільних підприємств — на переказ прибутку за кордон;

видача податкових кредитів, тобто звільнення від податків з наступною їх виплатою;

встановлення строків прискореної амортизації основних фондів;

звільнення від мит і податків на імпорту продукцію, що надходить на територію СВЕЗ для споживання, а також переробки, збору і наступного реекспорту;

звільнення від оплати експортних мит, експортних податків, ліцензування і квотування експортної продукції, що виробляється в СВЕЗ, та ін.

Валютний механізм визначається, як правило, для кожної конкретної зони з урахуванням її цільової спрямованості, функціонального призначення і відповідних економічних умов. Проте у будь-якому випадку СВЕЗ діє на принципах валютної самоокупності.

Структура управління СВЕЗ будується залежно від її виду, розміру території, збігу або незбігу з територіально-адміністративним поділом держави, кількості населення.

Інтенсивне створення СВЕЗ у країнах Західної Європи почалося в 50-х рр. ХХ ст., коли перед європейськими державами постало завдання відбудови зруйнованої війною економіки.

За даними професора Н. Жакієра (Швейцарія), тепер налічується близько 500 експортно-виробничих зон у 60 країнах. Обсяг їх експорту становить понад 20 млрд дол. США, а зайнятість — близько 4 млн чол. За 10 років приріст обсягу продукції в них дорівнює 7—10 %.

Що стосується країн Східної Європи і Китаю, то створення СВЕЗ там було започатковано у 80-ті роки ХХ ст. з надією розширити надходження іноземних інвестицій і технологій, закріпити експортний потенціал, стимулювати зовнішньоекономічні зв'язки тощо.

У Східній Європі створення СВЕЗ поки що не дало відчутних результатів. Очевидно, лише звільнення від податків недостатньо для широкого залучення іноземного капіталу, коли країни переживають глибоку кризу.

У Китаї на початку 80-х років було створено чотири зони. На прикладі цих зон був відпрацьований механізм їх ство-

рення і функціонування, після чого було прийнято рішення створити вздовж океанічного узбережжя Китаю так званий «східний пояс», що включає 14 міст і три райони.

У Китаї всі підприємства особливих зон мають пільгову ставку податку з прибутку в розмірі 15 % (при середній ставці 55 % для підприємств, розташованих на решті території країни), причому в перший рік підприємство зовсім звільняється від сплати податку, а в наступні 4 роки сплачує його у половинному розмірі. Підприємства, що уклали довгострокові контракти, сплачують податок, починаючи з третього року своєї роботи і також у половинному розмірі.

У Південній Кореї підприємства СВЕЗ повністю звільняються від податку на 5 років, а потім ще три роки сплачують його у 50-відсотковому розмірі.

У Шрі-Ланці оподаткування може відмінитися на строк до 10 років залежно від специфіки підприємства, з урахуванням чисельності зайнятих працівників, кількості припливу конвертованої валюти, застосовуваної технології.

Подібні територіальні утворення стали важливим елементом структурних перетворень у світовій економіці. Наприклад, острів Мен в Англії, який опинився в складному економічному стані: прісної води не було, тваринництво скорочувалось. Англія створила на ньому СВЕЗ. Практично всі податки були зведені до нуля, за короткий час острів «розквіт». А в цілому в світі існує близько 2 тис. зон: переважно виробничо-експортні, технопарки, офшорні. До останніх належить Кіпр, на території якого зареєстровано близько 800 філіалів банків. Кіпр приваблює банкірів тим, що на цьому острові податки в 5–10 раз нижчі, ніж у США.

Зарубіжний досвід створення і використання СВЕЗ далеко не однозначний, а сама ця форма економічної діяльності забезпечує успіх зовсім не автоматично, а лише за умови умілого та гнучкого її застосування.

Адже, коли наводять приклад розвитку відкритої економіки і створення вільних зон у Китаї, необхідно звернути увагу на те, що основу іноземних інвестицій складає капітал хуоцяо — вихідців із континентального Китаю. 55 млн хуоцяо щорічно виробляють продукції на 450 млрд дол. США, що на 25 % більше загального обсягу виробництва КНР.

У фінансово-економічному аспекті створення СВЕЗ є досить дорогим. Їх організація пов'язана із значними інвестиціями з боку країни впровадження.

Орієнтовно початкові інвестиції у СВЕЗ становлять 5 тис. дол. США на одне робоче місце. Це означає, що для створення зони, яка охоплює 10 тис. робочих місць (а це досить стандарт-

ний показник для СВЕЗ); необхідні капіталовкладення на суму близько 50 млн дол. США. Варто мати на увазі ще й те, що ці капіталовкладення пов'язані із значним ризиком.

3.3. Класифікація СВЕЗ та функціональні спрямування їх

У світовій практиці існує широка різноманітність видів СВЕЗ, кожний із яких поряд з обов'язковою наявністю розглянутих загальних рис має специфіку. Вона зумовлена великою кількістю чинників та співвідношенням їх у кожному конкретному випадку. До них належать: місцезнаходження, конфігурація, розмір території, на якій розміщується СВЕЗ; наявність і якість виробничих та інших ресурсів; особливості природних, економічних та інших умов, в яких ці ресурси реалізуються; завдання, які держава ставила перед собою і перед СВЕЗ при її створенні; функції, які вона делегувала СВЕЗ для вирішення поставлених завдань і досягнення певної мети; вид господарської діяльності, дозволений державою в СВЕЗ, тощо.

Як показує світовий досвід, уже склався досить широкий спектр форм СВЕЗ. Їх можна класифікувати за:

місцем розташування зон відповідно до географії розміщення щодо державного кордону: *внутрішні* (у внутрішніх районах країни) і *зовнішні* (безпосередньо поблизу державного кордону);

характером об'єктів зонування: *локальні* (точкові), створені на основі невеликих територій окремих підприємств, транспортних вузлів, і *комплексні*, значні за розміром територіальні утворення, адміністративно-територіальні одиниці, які виконують різноманітні функції;

взаємовідносинами з національною економікою приймаючої країни: *інтеграційні*, у механізм яких закладено принцип тісної взаємодії із суб'єктами господарської діяльності поза зоною, розвиток горизонтальних зв'язків, і *анклавні*, що створюються переважно з метою збільшення припливу вільно конвертованої валюти і локалізуються на невеликій території при незначній взаємодії з рештою галузей економіки;

функціональною орієнтацією, коли зони розрізняють за критерієм виконання певних функцій: *зовнішньоторговельні*, *торговельно-виробничі*, *науково-технічні*, *туристичні або рекреаційно-туристичні*, *банківсько-страхові*, *офшорні та інформаційні* (рис. 2).

У спеціальній літературі досить поширеною є **класифікація СВЕЗ за функціональною орієнтацією**. Як і будь-яка

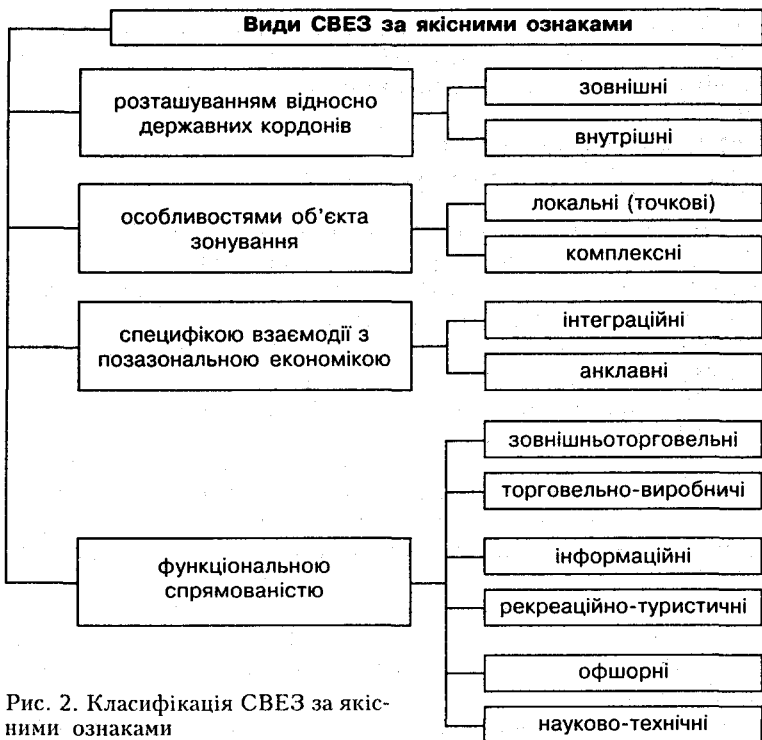

Рис. 2. Класифікація СВЕЗ за якісними ознаками

інша, вона значною мірою має схематичний характер, не охоплює всього різноманіття рис та функціональних особливостей, які насправді взаємно впливають, переплітаються та створюють у поєднанні нові комбінації і структури.

Розглянемо детальніше види СВЕЗ за їх функціональним спрямуванням.

Зовнішньоторговельні зони (ЗТЗ) – це вільні економічні зони, де товари іноземного походження можуть зберігатись, обслуговуватись без сплати мита і митних зборів або з їх відстроченням. Традиційно вони локалізуються на обмеженій території, що має необхідну транспортно-складську інфраструктуру та сучасні системи комунікацій. Як правило, це морські або річкові порти, залізничні вузли, аеропорти, перетини магістральних доріг. Формуються вони переважно як анклавні (територія, що обмежена територіями інших держав або водним простором від території своєї держави), що не мають тісних економічних зв'язків з рештою території держави впровадження.

У класичній формі ЗТЗ є виключно комерційно-транспортними утвореннями та обмежуються такими функціями: транспортне обслуговування, складування, зберігання та обробка товарів, спрямована на забезпечення доброякісного зберігання, покращання зовнішнього оформлення тощо. Але зовнішньоторговельні зони «класичної» форми, хоча й існують у світі, не є досить вагомим утворенням серед СВЕЗ. Як правило, перевага віддається виробничим операціям і зонам, що концентрують досить широкий спектр функцій.

Торговельно-виробничі зони (ТВЗ) — зони, які створюються з метою стимулювання підприємництва, залучення інвестицій у пріоритетні галузі господарства, розширення зовнішньоекономічних зв'язків і забезпечення зайнятості населення.

ТВЗ існують у формі експортоорієнтованих або імпортоорієнтованих зон. Вони є функціонально ускладненим, більш високого рівня видом зон, що має як провідні характеристики зовнішньоторговельних зон, так і специфічні риси.

ТВЗ простої модифікації здійснюють не тільки складування, перевантаження, зберігання, а й обробку вантажів різного рівня складності, комплектування, збирання вузлів і готових виробів. ТВЗ більш складної модифікації передбачають концентрацію в контурі зони експортних або імпорتنних виробництв. Це забезпечує значне підвищення рівня зайнятості, дає можливість збільшити прибутковість зон за рахунок виробництва значної доданої вартості, використання місцевих чинників виробництва; розвивати нетрадиційні галузі та, у міру можливості, розширити коопераційні зв'язки з місцевими виробниками.

Структура і спрямованість основних виробництв, розташованих у ТВЗ, залежать від рівня компромісу, що досягається на перетині мотивів (зацікавленості) інвесторів, засновників зон та приймаючої держави, яка, звичайно, зацікавлена у залученні зовнішніх інвестицій як чинників промислового розвитку.

У результаті взаємодії інвесторів, засновників та держави впровадження виникає специфічна структура виробництва в зоні: формуються райони з високим рівнем концентрації переважно виробництв легкої, харчової, електронної, електротехнічної, машинобудівної, інколи — ювелірної промисловості з досить значними показниками участі прямих іноземних інвестицій.

Характерна риса зон цього виду — розташування багатосерійного та трудомісткого виробництва, орієнтованого передусім на експорт. У процесі покращання загальноекономічної ситуації в приймаючій країні, зміни структури господарства, ситуації із зайнятістю та «якістю» робочої сили здійснюється модифікація експортоорієнтованих зон в імпортоорієнто-

вані (спрямовані на внутрішній ринок), технологічні (науково-технічні) або органічне вrostання ТВЗ у національну економіку (коли весь національний простір стає «відкритим» зовнішньому світу, інтегрується з ним).

Науково-технічні зони (НТЗ) — зони, які спрямовані на розвиток наукового і виробничого потенціалу через стимулювання фундаментальних та прикладних досліджень з подальшим впровадженням їх результатів у виробництво.

Це особливий вид зон, що орієнтовані на поєднання наукового та виробничого потенціалу, формування дійового механізму стимулювання НТП на засадах міжнародного співробітництва у сфері впровадження наукових винаходів та розробок. За своєю суттю механізм НТЗ повинен забезпечувати сприятливі умови для здійснення наукових досліджень і розробки необхідної технічної документації, проведення випробувань, організації виробництва.

НТЗ орієнтовані на наукомістке виробництво, високі технології, комерціалізацію наукової діяльності. Вона здійснюється організацією відповідних виробництв та міжнародною торгівлею ліцензіями, патентами, ноу-хау. Зони цього виду формуються на базі комфортної соціально-побутової та науково-виробничої інфраструктури, дослідного, дослідно-конструкторського і страхового обслуговування.

Як правило, НТЗ орієнтовані на високопрофесійні наукові кадри держави впровадження та перспективність результатів їхніх досліджень з точки зору можливостей реалізації на внутрішньому і світовому ринках.

Туристичні або рекреаційно-туристичні зони (РТЗ) — зони, які створюються на основі значного природно-рекреаційного та історико-культурного потенціалу з метою його ефективного використання і збереження.

Головна мета заснування туристичних зон визначається їх суттєвими характеристиками та передбачає: максимально ефективне використання природно-ресурсного потенціалу; його прибуткову експлуатацію; зберігання та облаштування; стимулювання зростання доходів від туризму та рекреації; прискорення соціально-економічного розвитку території; зміну структури регіонального господарства; створення нових робочих місць.

Об'єктивно цьому сприяє стійка загальносвітова тенденція зростання значення сфери послуг та її частки у загальному обсязі зовнішньоекономічних зв'язків і споживання.

Банківсько-страхові зони (БСЗ) — особливий вид зон, сутність яких важко трактувати однозначно. Їхні визначення суттєво відрізняються.

Банківсько-страхові зони — це зони, в яких запроваджується сприятливий режим здійснення банківських та страхових операцій в іноземній валюті для обслуговування нерезидентів.

Основними елементами БСЗ є такі:

- пільговий податковий режим визначення відсотків прибутку, доданої вартості за послуги, на капітал;
- дерегламентація (відміна або значні обмеження на використання) низки норм щодо порядку здійснення банківсько-страхової діяльності — відмова від норм контролю руху капіталу, валютного обміну тощо;
- розширення меж дискретності (надання більшої свободи дії) для страхового покриття особливих (нетрадиційних) типів ризику. Цей режим фактично спрямований на заохочення офшорних угод, тобто угод з надання нерезидентам кредитних ресурсів інших нерезидентів.

БСЗ можуть утворюватись як у великих світових центрах, так і в регіонах, що вигідно розташовані відносно географічних потоків світових кредитних ресурсів.

Жорстка фіскальна політика держав, що мають значний потенціал кредитних ресурсів, може бути причиною відпливу коштів та різкого зменшення кількості різноманітних банківських операцій на власній території на користь країн з більш пільговими умовами фінансової діяльності.

У результаті виникає об'єктивна потреба лібералізації низки умов функціонування транснаціонального бізнесу, податкової системи, а також утворення банківських зон з метою зміни орієнтації операцій національних банків з території іноземних держав на внутрішній економічний простір.

Офшорні зони — території, де створюються особливо сприятливі умови для реєстрації офшорних (нерезидентських) компаній. Ці зони є своєрідними «фіскальними оазисами», що обслуговують міжнародні фінансові операції. Нині налічується близько 3 млн офшорних компаній.

Офшорні зони забезпечують господарським суб'єктам, що використовують їх, такі переваги: податкові пільги; значні пільги у сфері валютного регулювання або навіть відсутність валютного контролю; можливість проведення операцій з резидентами у будь-якій іноземній валюті; можливість списання витрат на місці; анонімність, конфіденційність фінансових операцій (переважно діє лише вимога інформувати владу про сумнівні операції, що пов'язані з наркобізнесом). При цьому внутрішній ринок позикових капіталів зони ізолюється від рахунків резидентів.

Зони обробки інформації — відносно новий вид вільних економічних зон, що характеризується орієнтацією на концен-

трацію в межах зон високих інформаційних технологій, розвиток інформаційно-комунікаційних систем, обслуговування, розробку і продаж програмного забезпечення та спеціалізується на наданні телемаркетингових послуг, здаванні в оренду (користування) соціальної та бізнесової інфраструктури. Для цього створюється сучасний телепорт, що має конкурентоспроможні в регіоні та світі міжнародні канали звукового і електронного зв'язку.

Крім розглянутих шести основних типів СВЕЗ можуть створюватися вільні зони, що поєднують у собі основні риси та елементи двох або більше зазначених видів, тобто формуються комплексні утворення – нові модифікації вільних економічних зон.

3.4. Принципи створення і функціонування СВЕЗ

СВЕЗ як досить своєрідні економічні утворення потребують формулювання принципів їх створення і функціонування. Як відомо, принцип – це основне положення, керівне правило, що виражає закономірність, постійне співвідношення з будь-чим і визначає той або інший порядок використання.

Враховуючи специфіку створення і функціонування СВЕЗ, доцільно передусім виділити загальні принципи їх регулювання. До них належать принципи: управлінського і підприємницького ризику, конкурентних переваг, рівноправного партнерства, рефлексивного поведіння та деякі інші принципові положення.

Принцип управлінського і підприємницького ризику – один із визначальних принципів регулювання ринкової економіки. Сутність цього принципу на території СВЕЗ полягає в підкресленні гостроти вияву різних аспектів бізнесу, підприємницької діяльності, конкурентоспроможності, які за своєю сутністю містять ситуацію невизначеності й ризику та посилюють її.

Реалізація принципу управлінського і підприємницького ризику дає змогу поєднати силу підприємницьких якостей та ініціатив із силою економічних механізмів СВЕЗ і досягнути найвищих результатів. Дотримання цього принципу передбачає забезпечення єдності підприємницької й управлінської ініціативи та особистих інтересів конкретної фірми з інтересами СВЕЗ, що дають імпульс ефективному розвитку.

Ситуація ризику і невизначеності завжди потребує вибору із альтернатив, що лежать у межах максимального ризику і можливого максимального успіху. В інших випадках можливі значні втрати в результатах і темпах розвитку. Для забез-

печення гнучкості і маневреності життя фірми на ринку СВЕЗ важливо забезпечити відстеження зовнішніх змін її ринкового середовища. Крім того, слід відстежувати причини успіху і невдач фірми на конкретному ринку, аналізуючи різні інформаційні потоки, що потребують різного тлумачення.

Механізм реалізації цього принципу передбачає не лише пошук організаційно-технологічних схем просування товарів і послуг у СВЕЗ, а й відстеження фінансового механізму супроводження угод на ринку, що створює свій аспект ризику — у вигляді фінансового ризику. Фінансовий ризик лежить у межах підприємницького ризику. Однак він має самостійне значення для розкриття механізму реалізації принципу, що розглядається.

Принцип конкурентних переваг щодо СВЕЗ означає створення таких переваг активізації підприємницької активності на територіях СВЕЗ, які мають безумовні організаційні, фінансові, економічні конкретні привілеї порівняно з іншими територіями. Це зумовлено ситуацією активного залучення інвесторів і підприємців у СВЕЗ.

Цей принцип означає поєднання механізму правового і митного регулювання з пільговою податковою політикою СВЕЗ, прийняттого узгодження розміщення СВЕЗ, переваг поведінки іноземних інвесторів тощо.

Принцип конкурентних переваг лежить в основі формування діяльності всіх органів управління СВЕЗ і механізму реалізації виконання рішень. Його застосування дає змогу на базі єдиного механізму забезпечити контроль припливу капіталів і технології в СВЕЗ.

Принцип рівноправного партнерства визначає насамперед форму відносин у бізнесі. Цей принцип потребує створення нової системи правил ведення бізнесу. Однак на практиці він часто порушується. Це може мати досить масштабні і негативні наслідки, що різко позначаються на іміджі фірми. Тому цей принцип має бути одним із найцінніших і його має дотримуватися підприємницьке середовище СВЕЗ.

Принцип рефлексної поведінки також визначає і коригує поведінку фірми на ринку СВЕЗ. Він багато в чому визначає поведінку господарських суб'єктів на ринку і орієнтує на правильну оцінку кожної ситуації, яка необхідна для визначення подальших кроків у підприємницькій діяльності.

Цей принцип — високотехнологічна система самооцінки поведінки з контролюванням елементів розвитку кожної ситуації, що дає можливість установити і оцінити правильність кроків, коли їх результати ще не виявились. При великих обсягах бізнесу деякі досить важливі моменти можуть

упускатися і не контролюватися на належному рівні, що призводить до помилок у поведінці на ринку. Дотримання цього принципу дає змогу своєчасно коригувати ситуацію і оцінити рівень власних підприємницьких ідей.

Принцип інформаційної достатності також є загальним принципом створення і функціонування СВЕЗ. Динамічна зміна ринкового середовища СВЕЗ породжує особливу необхідність в аналізі інформаційних потоків для досягнення цілей, поставлених фірмою і зоною в цілому.

Принцип інформаційної достатності дає можливість регулювати рівень залучення економіки СВЕЗ у світогосподарські зв'язки, рівень розвитку її потенціалу, прогнозувати інтенсивність залучення іноземного капіталу в СВЕЗ, регулювати інвестиційне середовище. Не менша значимість використання цього принципу в регулюванні стратегічної, концептуальної поведінки фірми у СВЕЗ. Він виконує функцію здійснення необхідних правил визначення позиційності фірми у зовнішньому середовищі, оцінки купівельних привілеїв, інтересів, конкурентних переваг тощо. Характерними рисами цього принципу є інформаційна комфортність пізнання і використання конкурентних переваг, вирішення гострих проблем, системного і комплексного аналізу оцінки і прогнозування як власної, так і корпоративної або територіальної поведінки. Правильне використання цього принципу дає можливість фірмі конкретизувати свою позицію на ринку, зробити її стабільнішою і керованішою, виділити головні стратегічні напрями, що потребують особливої уваги та вивчення.

Принцип узгодження за цілями пов'язаний із вже розглянутими принципами і має важливе значення як на етапі створення, так і на стадії функціонування СВЕЗ. З урахуванням інформації про зовнішнє ринкове середовище СВЕЗ, завдань і механізмів, що визначають стратегію її розвитку, цей принцип сприяє уточненню позиції різних економічних інституцій СВЕЗ та її організаційно-правових норм. Він визначає також концептуальні стратегічні цілі розвитку СВЕЗ, реструктурування галузей СВЕЗ, узгодження цілей нормативного забезпечення їх роботи.

Стратегічна, концептуальна поведінка фірми в умовах ризику і невизначеності має спрямовуватися на досягнення конкретних пріоритетних цілей. Знання зовнішнього і мотивація внутрішнього середовища створює для СВЕЗ передумови для уточнення стратегії її діяльності.

Принцип відповідності структури СВЕЗ рівню розвитку ринкових відносин і підприємницької активності зумовлений характером регіонального управління і тісно пов'яза-

ний з гармонізацією внутрішньої організаційної структури управління СВЕЗ. Метою його є гнучкість і динамічність розвитку всіх економічних суб'єктів СВЕЗ та їх адекватне реагування на ринкові зміни. Такої відповідності можна досягти за умови розуміння і знання ресурсних можливостей СВЕЗ, підтвердження і уточнення обраного варіанта розвитку з точки зору переваг цілей і напрямів руху.

Неврахування хоча б однієї з цих позицій призведе до того, що структура управління і рівень розвитку ринкових відносин та підприємницької активності у СВЕЗ спиратимуться на неповні й недостовірні посилення. Як правило, така ситуація руйнує економічні інтереси зони, і вона неспроможна виконувати свої функції.

Принцип прибутковості й ефективності є також одним з визначальних в управлінні. Для СВЕЗ він реалізує головну цільову функцію управління певною виділеною територією. Така функція ґрунтується на тенденціях реалізації закону попиту і пропозиції. Цей принцип є основним мотиваційним положенням розвитку підприємницької інвестиційної активності СВЕЗ і залежить від рівня опрацювання правових і фінансово-економічних механізмів, що діють у СВЕЗ.

3.5. Роль СВЕЗ у прогресивній трансформації економіки

Серед стратегічних напрямів прогресивної трансформації економіки України особлива роль належить створенню і формуванню СВЕЗ різного спрямування. Кількість СВЕЗ у світі постійно збільшується, що відбиває зростаючу потребу створення «островів» ліберальної економіки в умовах збереження національного і регіонального протекціонізму.

Конкретні типи зон, що створюються в різних країнах, їхні розміри, функції, ефективність діяльності визначаються рівнем соціально-економічного розвитку, ступенем зовнішньої відкритості економіки, масштабами державного регулювання. У цьому контексті СВЕЗ є одним із засобів залучення іноземних інвестицій та прогресивної трансформації економіки.

Як відомо із світового досвіду, **загальною метою створення зон спільного підприємництва** є стимулювання прискорення промислового і сільськогосподарського розвитку конкретної території або певного напрямку в економіці. При цьому важливого значення набуває створення груп, окремих місцевих підприємств або інших об'єктів з випуску експортної продукції, організації туризму, різних форм зовнішньоекономічної та господарської діяльності за рахунок спеціального

фонду, що формується із залученням іноземного капіталу, нової техніки і технології.

На території СВЕЗ можуть бути встановлені специфічні умови для використання капітальних вкладень, передбачено стимулюючий податковий режим, прийнятні специфічні юридичні та митні правила товарообміну і контролю для підприємств і громадян, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність з урахуванням державних інтересів, раціонального використання природних, матеріальних і трудових ресурсів, вимог чинного законодавства.

Як правило, створення і розвиток СВЕЗ зорієнтовані на вирішення конкретних пріоритетних економічних завдань, реалізацію стратегічних програм і проектів. При цьому, як свідчить практика, система пільг, що встановлюється в СВЕЗ, достатньою мірою індивідуальна і тісно пов'язана з програмами та проектами реалізації на її території.

Завдяки високій концентрації інвестиційної та підприємницької діяльності, високотехнологічних виробництв та послуг, вони справляють позитивний вплив на економіку як прилеглих частин національної території, так і країни в цілому. Водночас СВЕЗ впливають на хід трансформаційних процесів, які характеризуються складністю і нелінійністю. Це значною мірою зумовлено місцем СВЕЗ у державній економічній політиці. Пільги та спрощені адміністративні процедури створюють у зонах сприятливий інвестиційний клімат. Тому іноземні інвестиції надходять насамперед на ці території.

Особлива роль СВЕЗ на регіональному рівні, як свідчить передовий зарубіжний досвід, полягає в тому, що вони охоплюють проблеми соціально-економічного розвитку, насамперед впливають на формування місцевих бюджетів, функціонування соціальної інфраструктури, сприяють ефективному і гармонійному поєднанню загальнодержавного та територіального аспектів управління з діями ринкових регуляторів. Трансформаційні процеси під впливом функціонування СВЕЗ мають відбуватися з урахуванням властивостей природно-ресурсного потенціалу, демографічної ситуації, рівня економічного навантаження на територію та фактично досягнутих рівнів економічного і соціального розвитку регіонів.

На створення СВЕЗ впливають внутрішній і зовнішній ринки зі всіма їхніми характеристиками, обмеженнями, тенденціями розвитку, закономірностями, а також суспільні та природні чинники. В Україні доцільним є формування багаторівневої диверсифікованої структури СВЕЗ різних типів, передусім наукомістких, екологічних та спрямованих на розвиток науково-технічного прогресу. Зони такого спрямуван-

ня найбільше відповідають потребам прогресивної трансформації економіки країни.

Пов'язані промисловою, сільськогосподарською, торговельною та іншою діяльністю, зони мають характеризуватися певними структурними ознаками і територіально-економічними межами. Тільки за таких умов вони можуть сприяти інтенсифікації розвитку прогресивних трансформаційних процесів як державних, так і недержавних структур.

Активізації трансформаційних процесів сприяють структурні перетворення, які в регіонах доцільно здійснювати у таких напрямках:

реструктуризація виробництва в окремих науково-виробничих комплексах, що визначають науково-технічний прогрес;

прискорений розвиток харчової промисловості, докорінна реконструкція технічного оснащення і створення нових потужностей для поглибленої переробки сільськогосподарської сировини, поліпшення її якості й забезпечення експортної орієнтації виробництва;

подальший розвиток індустрії споживання, виходячи з максимального задоволення потреб внутрішнього ринку в товарах легкої промисловості;

докорінне поліпшення якості, асортименту товарів народного споживання, підвищення їх технологічного і естетичного рівня з доведенням параметрів до конкурентоспроможного рівня. Вихід на проектні потужності підприємств, які не потребують для цього додаткових капіталовкладень, дасть можливість забезпечити місцевий ринок товарами власного виробництва, бюджет — надходженнями, а також сприятиме відновленню втрачених робочих місць;

вибір та концентрована інвестиційна підтримка «точок зростання» — тих підприємств, які є лідерами у міжрегіональному і загальнодержавному поділі праці. Це дасть змогу збільшити експортний потенціал регіонів, «підтягнути» до відповідного рівня суміжні і технологічно взаємозв'язані з ними галузі та підприємства;

оптимізація, відповідно до потреб внутрішнього і зовнішнього ринків у продовольстві та сировині, сільськогосподарського виробництва, пріоритетний розвиток тих галузей, які відповідають можливостям регіону;

більш комплексне використання корисних копалин, розширення обсягу робіт з пошуку і розвідування родовищ енергоносіїв;

координація і підтримка розвитку малого бізнесу як одного з резервів стабілізації функціонування галузей матеріального виробництва.

Переваги СВЕЗ перед іншими формами господарської організації полягають у тому, що визначені межі зон дають можливість у відносно стислі строки нівелювати різницю між національними і типовими для міжнародної практики умовами підприємницької діяльності та значно підвищити ефективність капітальних вкладень.

Для того щоб переваги СВЕЗ у трансформаційних процесах розкрились повною мірою, такі зони мають створюватися і функціонувати як інтегральна складова частина внутрішньої економіки. Це потребує вдосконалення максимізації прямих і зворотних зв'язків СВЕЗ з місцевими та спільними підприємствами.

Методологічні засади організації СВЕЗ, виходячи з необхідності прогресивної трансформації економіки, включають низку загальних пріоритетів. Іноземні капіталовкладення в українську економіку, фінансове стимулювання, надання умов найбільшого сприяння в торгівлі, інтенсифікації виробництва на основі застосування сучасних імпорتنих технологій зможуть дати позитивні результати трансформаційних процесів у тому разі, якщо, по-перше, будуть спрямовані на технічне переоснащення базових галузей і, по-друге, узгоджуватимуться з фундаментальними державними програмами економічних перетворень та реструктуризації господарства.

Створення інфраструктури цих специфічних утворень, як правило, потребує нових капіталовкладень. На першому етапі об'єктами співробітництва із зарубіжними інвесторами можуть стати конкретні програми і техніко-економічні обґрунтування взаємовигідних торгово-економічних угод.

Потенціальні переваги створення СВЕЗ найповніше розкриваються в конкретному контексті індивідуальної орієнтації кожної з них. Важливою умовою успішної організації СВЕЗ є визначення засад створення цих зон за участю іноземних інвесторів. Вся інформація має бути деталізована та обґрунтована розрахунками і документацією щодо цін, величини витрат, орендних платежів, рівня заробітної плати, розвитку інфраструктури, економічної ефективності тощо. Так, для імпортоорієнтованої СВЕЗ привабливими можуть стати місткість та динамічний характер внутрішнього ринку, для експортоорієнтованої — низькі витрати виробництва, що пов'язані з невисоким рівнем заробітної плати, доступністю сировини та інших ресурсів.

Орієнтація зон на розвиток імпортозамінної продукції, що розглядається як один із засобів усунення дефіциту споживчих товарів, у дійсності може призвести до загострення конкуренції між виробництвами однойменних товарів у країні.

За цих умов важливо визначити, як треба регулювати конкурентний тиск, щоб конкуренція не мала пагубних наслідків, а була стимулом. Ефективним у досягненні таких цілей може стати створення механізму зв'язку між доступом іноземних фірм, що є інвесторами в зоні, на внутрішній ринок і відповідним зростанням їх закупівель на ньому.

Не менш важливими є визначення і регулювання конкурентних позицій регіонів. Приплив інвестицій у той чи інший регіон загалом визначається конкурентними можливостями регіону і перспективами їх нарощування. Підприємницький капітал спрямовується в ті регіони і сфери діяльності, де можна розмістити конкурентоспроможні виробництва та організувати прибутковий бізнес.

Предметом конкуренції між регіональними суб'єктами стають проекти створення СВЕЗ, що пов'язані з розміщенням і територіальною організацією господарства, а також із вирішенням соціальних проблем. При постійному дефіциті ресурсів претендувати на участь в реалізації таких проектів зможуть лише ті регіони, у яких найвищий рівень надійності конкурентних позицій.

Будь-який регіон зацікавлений в оцінці своїх конкурентних позицій з тим, щоб зробити їх надбанням суб'єктів ринку. Це може сприяти його залученню до здійснення проектів створення СВЕЗ та регіонального розвитку. За умов прогресивних трансформаційних процесів зміцненню конкурентних позицій регіонального рівня сприяють такі чинники:

- посилення позицій регіону в територіальному поділі праці та міжрегіональній інтеграції;
- залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для здійснення проектів створення СВЕЗ;
- стає нарощування зовнішньоекономічного потенціалу регіону і розширення зайнятого ними сегмента світового ринку;
- розвиток виробничої інфраструктури регіону як важливої умови раціоналізації схем руху та прискорення обороту матеріально-речових ресурсів відтворення;
- стабілізація фінансово-кредитної та бюджетної систем регіону;
- вирішення проблеми формування і розвитку системи регіональних ринків та створення інфраструктурних умов для їх подальшого функціонування.

Залучення іноземного капіталу для створення СВЕЗ може прискорити соціально-економічний розвиток країни, покращити потенціал кожного економічного регіону.

Іноземні капіталовкладення можуть спрямовуватися на розвиток об'єктів використання первинних природних і вто-

ринних ресурсів, ринкової інфраструктури регіонів, туризму тощо. Проте пріоритетне право мають отримати підприємства, що виробляють конкурентоспроможну експортну продукцію, а також пов'язані з науково-технічним прогресом.

Обґрунтування на місцевому рівні потребує врахування специфіки регіонів, допустимості екологічного навантаження на територію та рівня використання її ресурсного потенціалу. Територіально-економічні ознаки зон є підставою для проведення відповідної типізації з урахуванням регіональних природних, економічних та інших умов, можливої спеціалізації і форм діяльності. Для цього потрібні детальний аналіз регіонального розвитку, визначення умов раціональної організації господарства, обґрунтування концепції і статусу зон з урахуванням головних інтересів країни та окремих вітчизняних підприємств. Саме розробка та узгодження програм і техніко-економічних обґрунтувань будівництва об'єктів, варіантна оцінка рішень можуть створити передумови для оптимального формування територіально-економічних меж зон та забезпечити належну їх роль у прогресивній трансформації економіки.

Контрольні запитання

1. Які історичні факти свідчать про виникнення перших СВЕЗ?
2. Як визначається поняття СВЕЗ за документами Кіотської конвенції (1978 р.)?
3. Які основні функціональні завдання створення СВЕЗ?
4. Які критерії створення СВЕЗ за світовим досвідом?
5. Які основні податкові пільги характерні для СВЕЗ країн з розвинутою економікою?
6. Якими загальними рисами характеризуються СВЕЗ?
7. За якими ознаками здійснюється класифікація СВЕЗ?
8. Яка класифікація СВЕЗ за функціональною орієнтацією найвизначніша?
9. Які загальні принципи створення і функціонування СВЕЗ?
10. Яка мета створення зон спільного підприємництва?
11. У яких напрямках має здійснюватись активізація трансформаційних процесів у регіонах?
12. Яка роль СВЕЗ у зміцненні конкурентних позицій регіону?

МІСЦЕ СВЕЗ І ТЕРИТОРІЙ ПРІОРИТЕТНОГО РОЗВИТКУ В РЕГІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

4.1. Передумови формування і вимоги до створення СВЕЗ в Україні

Успішна інтеграція України в європейське співтовариство можлива за умови проведення виваженої політики регіонального розвитку з урахуванням територіальної специфіки і геополітичних переваг кожного регіону, зокрема через засади функціонування СВЕЗ та територій пріоритетного розвитку (ТПР). Міжнародне регіональне співробітництво стає одним із важливих чинників інтеграції України у світове співробітництво. Водночас інтенсивний розвиток транскордонних взаємовигідних відносин, успішне функціонування СВЕЗ дають додаткові імпульси для більш ефективного функціонування і розвитку регіональних народногосподарських комплексів, стимулюють реалізацію економічних інтересів регіону.

Інтеграція економіки України у світове господарство потребує використання у широких масштабах найефективніших форм зовнішньоекономічного співробітництва та зростання відкритості економіки. Це можливо здійснити за умов проведення ефективної регіональної політики.

У 1996 р. Асамблея регіонів Європи прийняла «Декларацію про регіоналізм», у якій регіоналізація визначена як один з головних напрямів розвитку державного устрою. Значна роль у цьому належить поетапному створенню СВЕЗ різного функціонального спрямування.

Законодавством України дозволено створювати: вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні, виробничі, рекреаційно-туристичні, страхові, банківські зони тощо. Нині в Україні діють СВЕЗ зовнішньоторговельного, торговельно-виробничого, науково-технічного, рекреаційно-туристичного спрямування. Це СВЕЗ «Курортнополіс Трускавець», «Яворів» (Львівська область), «Донецьк», «Азов» (Донецька область), «Порто-франко», «Рені» (Одеська область), «Закарпаття» (Закарпатська область), «Миколаїв» (Миколаївська область), «Інтерпорт Ковель» (Волинська область), «Порт

Крим» (Керч), «Сиваш» (АР Крим), «Славутич» (Славутич, Київська область), а також технологічні парки (Київ, Харків).

СВЕЗ можуть займати різну територію та охоплювати будь-яку кількість об'єктів підприємництва. На незаселеній території площею до 500 га, де СВЕЗ мають лише об'єкти забезпечення життєдіяльності, їх відносять до локальних, або точкових, зон.

На території СВЕЗ можуть функціонувати будь-які суб'єкти економічної діяльності. Вони мають право самостійно обирати види, форми і методи своєї діяльності, що не суперечать законодавству України.

Створення СВЕЗ в Україні зумовлена необхідністю:
прискорення соціально-економічного розвитку регіонів;
залучення зовнішніх інвестицій;

створення нових робочих місць та вирішення проблем використання незайнятого працездатного населення;

активізації підприємницької діяльності;

стимулювання експортоорієнтованого (або імпортоорієнтованого) виробництва;

залучення і впровадження новітніх технологій, підвищення ефективності використання місцевих природних ресурсів.

Отже, заснування СВЕЗ слід пов'язувати передусім зі створенням точок економічного зростання, відновленням депресивних регіонів та стимулюванням структурних зрушень в економіці.

Відсутність СВЕЗ у господарській практиці держави можна віднести до чинників, які стримують економічний розвиток «проблемних», або «депресивних», територій та залучення в Україну іноземних інвестицій. З іншого боку, заснування СВЕЗ сприятиме економічному піднесенню, розвитку підприємництва, відновленню зайнятості та створенню нових робочих місць, припливу інвестицій та ефективному використанню наявного виробничого потенціалу.

Оскільки СВЕЗ є територіальним утворенням, слід ураховувати дію найважливіших типових чинників розміщення. Вихідною передумовою прийняття рішення про формування СВЕЗ є наявність ресурсного потенціалу, зокрема сприятливих природно-кліматичних умов, мінерально-сировинних, земельних, водних і лісових ресурсів, трудових ресурсів необхідної кваліфікації.

Приймаючи рішення про заснування СВЕЗ, потрібно брати до уваги рівень виробничого потенціалу та сформовану галузеву структуру. Не менш важливе значення має рівень розвитку соціальної інфраструктури на території можливо-

го розташування СВЕЗ. Ідеться про створення заздалегідь або розбудову в процесі утворення СВЕЗ спеціальної інфраструктури у необхідному наповненні, включаючи торгівлю, побутове обслуговування населення, освіту, туризм та відпочинок, культуру, житлово-комунальне господарство, охорону здоров'я та інше відповідно до міжнародних стандартів.

Для позитивного вирішення питання про створення зони принципове значення має достатній рівень розвитку системи технічних засобів зв'язку (поштового, телеграфного) та їх повсякденне функціонування.

Ефективною передумовою створення і функціонування зон має стати наявність державної програми, яка визначає цілі, етапи, завдання формування однієї чи системи зон на певній території.

У свою чергу, при створенні зон в установчих документах і реальному механізмі їхньої діяльності доцільним є дотримання таких вимог:

збалансованість інтересів держави, регіону, населення та ініціаторів створення зони;

визначеність величини економічного, соціального, технологічного ефекту, що мають отримати засновники і учасники СВЕЗ;

наявність у проекті зони механізмів регулювання розвитку самої зони;

системний підхід держави до політики зонування;

визначеність загального обсягу і джерел фінансування конкретних проектів СВЕЗ з використанням переважно позабюджетних ресурсів (вільних внутрішніх та іноземних капіталів).

Дотримання цих вимог сприятиме посиленню регіоналізації внутрішніх і міжнародних економічних відносин, створенню особливого пільгового режиму зовнішньоекономічної та господарської діяльності з урахуванням національної і регіональної специфіки, природних і геополітичних умов, наявних виробничих чинників та інших можливостей. Тим самим такі регіони створюють передумови для активного залучення інвестицій, в тому числі іноземних, нових технологій, сучасного управлінського та іншого досвіду, дають змогу інтенсифікувати і диференціювати економічний розвиток з орієнтацією на внутрішні і зовнішні ринки.

4.2. Цілі та умови створення СВЕЗ в Україні

В Україні на законодавчому рівні сформульовані концептуальні положення щодо створення системи СВЕЗ, а за ініціативою регіональних адміністративних органів підготовлена на регіональному рівні низка проектів.

Формування концепції СВЕЗ передбачає визначення цілей, які мають бути досягнуті в кінцевому підсумку. При найзагальнішому розгляді цього питання можна виділити **три цілі**: досягнення економічного зростання в певному регіоні і здійснення впливу (безпосереднього і опосередкованого) на економічне зростання в країні; вирішення соціальних завдань; екологічне оздоровлення. Ці глобальні цілі реалізуються, як правило, в результаті досягнення більшої або меншої кількості менш загальних цілей.

У Концепції про створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні, що схвалена Постановою Кабінету Міністрів України від 14 березня 1994 р. № 167, до найважливіших цілей віднесено такі:

- стимулювання структурних перетворень в економіці залученням іноземних інвестицій;
- активізація спільної з іноземними інвесторами підприємницької діяльності та нарощування експорту товарів і послуг;
- збільшення поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг;
- активізація науково-технічного обміну, залучення та впровадження нових технологій;
- запозичення передового організаційного та управлінського досвіду ринкових методів господарювання;
- створення сучасної ринкової інфраструктури;
- поліпшення використання соціально-економічного розвитку окремих регіонів та України в цілому;
- підвищення життєвого рівня населення;
- забезпечення раціонального використання природно-ресурсного потенціалу.

Цілі приймаючої держави (України в цілому і конкретних регіонів зокрема) не повинні суперечити або заважати реалізації завдань, що ставляться при інвестуванні зарубіжними фірмами. Це означає необхідність збереження мотиваційного механізму інвестування підприємств. При інвестуванні підприємств мають дотримуватися такі умови:

- довгостроковий характер державної регіональної політики;
- лібералізація умов пересування капіталів і товарів;
- економічна та політична стабільність у приймаючій країні;
- наявність умов виробництва, що відповідають світовим стандартам, сталих правових гарантій власності, чіткої та дійової законодавчої бази;
- гнучкість місцевої влади і структур управління.

Важливою умовою створення СВЕЗ має бути якомога повніше врахування регіональних особливостей. У різних регіо-

нах започатковано багато форм господарств. Їх об'єднують економічні умови функціонування. Однак розвиток регіонів має орієнтуватися на послідовний перехід до нових форм господарювання, враховуючи їх історичний розвиток, національні й місцеві традиції та економічну доцільність.

Жодне вузькогалузеве підприємство, яким би великим воно не було, не в змозі фінансувати і застосовувати повномасштабні наукомісткі технології, адже вони мають міжгалузевий характер. Це переконливо доводить практика, застосування їх є раціональним у межах регіональних господарських систем, в рамках яких оптимізуються міжгалузеві, міжгосподарські та міжрегіональні зв'язки по горизонталі.

Створення виробничих структур, що відповідають природним умовам регіону і критеріям оцінки сучасного комплексного розвитку, є передумовою для раціонального використання місцевих ресурсів, широкого застосування мало- і безвідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, а також організаційних форм виробництва з високою кінцевою результативністю.

Перевага господарських систем полягає в тому, що вони інтегрують в єдиний технологічний процес виробництво і збут продукції, забезпечують міжгалузеву інтеграцію власності, на основі якої поступово виникає змішана форма останньої. Навколо них тісно взаємодіють малі й середні підприємства, фінансові структури. Це дає можливість не тільки розробляти науково обґрунтовані перспективні плани, а й проводити узгоджену роботу всіх структурних підрозділів щодо їх реалізації.

Світовий досвід та дослідження сутності зон дають підстави для висновку, що в Україні найперспективнішим є формування багаторівневої диверсифікованої структури СВЕЗ різних видів. При цьому законодавство встановлює жорстку регламентацію механізму СВЕЗ, який у кожному конкретному випадку має ґрунтуватися виключно на засадах доцільності. Це дозволить експериментувати з різними видами СВЕЗ, а також зробить непотрібною апіорну оцінку (помилкову, хибну, ідеалістичну) ефективності СВЕЗ, різних за видом, режимом діяльності та результативністю.

У коротко- та середньостроковій перспективі Україна буде зацікавлена у створенні зон зовнішньоторговельних, виробничих, екологічних та спрямованих на розвиток науково-технічного прогресу.

Науково-технічні зони дозволяють оптимальним способом поєднати інтелектуальні ресурси і підприємницьку діяльність. Це зменшить строки впровадження винаходів у виробництво, сприятиме накопиченню коштів (у тому числі зовніш-

ніх інвестицій) у вигляді ризикових капіталів, збільшенню надходжень від продажу наукової продукції та товарів, що вироблені на її основі, стримуватиме вплив висококваліфікованих кадрів.

Крім того, можуть створюватись регіональні центри розвитку спеціально визначених видів виробництва.

Зазначена спрямованість на випуск високотехнологічної наукомісткої продукції вже існуючих підприємств, науково-дослідних установ та експериментальних центрів забезпечить комплексний соціально-економічний ефект, якщо її поєднати з програмою конверсії підприємств воєнно-промислового комплексу.

Виходячи із завдань ефективного використання ресурсів та досягнення максимально можливих позитивних результатів зонування при мінімумі першочергових витрат (ресурсний чинник — лімітний), доцільним є створення зовнішньоторговельних зон різної спеціалізації.

Перспективним напрямом може стати формування інституцій безмитного фінансування і страхування. Вони традиційно є базою для економічного розвитку в цілому, центром формування відповідних міжнародних фінансових структур та розвитку зон іншої орієнтації — науково-технічних, рекреаційно-туристичних тощо.

Проте слід взяти до уваги, що практичні дії щодо формування офшорних зон на території України будуть ускладнюватись багатьма чинниками, зокрема такими:

невизначеністю владних структур та інституцій, які зобов'язані дотримуватися умов національної безпеки України щодо доцільності формування офшорних зон;

відсутністю відповідної нормативно-правової бази діяльності, процедур утворення та контролю функціонування економічних суб'єктів, що набули офшорного статусу;

недостатньою з'ясованістю перспектив розвитку офшорних зон у країні (зокрема відсутність відповідних маркетингових досліджень, інформації про можливість переорієнтації руху капіталів, імовірних партнерів) тощо.

Проектування і створення СВЕЗ необхідно здійснювати за *принципом модуля*: незалежно від загального кінцевого контуру, дії першого етапу інфраструктурного облаштування концентруються в заданій фокальній (фокусній) точці, яка в перспективі має бути базою розвитку СВЕЗ. Це дасть можливість мінімізувати ризик капіталовкладень, відпрацювати механізм і ефективно заповнити внутрішній підприємницький простір зони, уповільнити моральне та фізичне старіння об'єктів інфраструктури.

З точки зору формальних критеріїв до найпривабливіших міст і регіонів створення СВЕЗ можна віднести Одесу, Ізмаїл, Іллічівськ, Херсон, Миколаїв, Маріуполь (порти), Волинську, Одеську, Львівську, Закарпатську, Чернівецьку області, Автономну Республіку Крим, міста Київ, Рені, Скадовськ, Керч, Севастополь. Наведений перелік не включає тих областей, що межують та економічно тісно пов'язані з прикордонними регіонами Росії, Білорусії, Молдови, але в деяких випадках можуть бути базою для створення зон спрощеної торгівлі та прикордонної виробничої кооперації. Як доповнення до них, існують перспективні проекти будівництва «сорок п'ятої паралелі» і створення Чорноморської зони економічного співробітництва.

Регіональна політика щодо СВЕЗ має реалізуватись у руслі загальнодержавних програм. Її ефективність залежить від ефективною взаємодії органів державного управління, місцевого самоврядування і підприємницьких структур, а також розширення самостійності територій у питаннях управління власним соціально-економічним розвитком.

4.3. Правові засади створення і функціонування СВЕЗ

Правовою базою для розробки СВЕЗ у нашій країні є Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13 жовтня 1992 р. Він визначає порядок створення і ліквідації та механізм функціонування СВЕЗ на території України, загальні правові, економічні основи їх статусу, а також єдині правила регулювання відносин суб'єктів економічної діяльності зон з місцевими органами і органами державної виконавчої влади.

Згідно із Законом **метою створення СВЕЗ** є залучення іноземних інвестицій, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для забезпечення виробництва, експорту товарів та послуг, поставок на внутрішній та зовнішній ринки високоякісної продукції.

Пріоритетним напрямом діяльності СВЕЗ є також залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, створення інфраструктури ринку, поліпшення використання всіх видів ресурсів: природних, трудових, фінансових.

Ініціаторами заснування зон можуть бути Президент України, Кабінет Міністрів України або місцеві ради депутатів та місцеві державні адміністрації.

Строк розгляду пропозицій про створення СВЕЗ становить 60 днів з моменту надходження проекту до Кабінету

Міністрів України, а зміни статусу і території СВЕЗ вносяться відповідно до положень Закону.

Вихідними документами про створення СВЕЗ є:

- рішення місцевих рад та місцевої державної адміністрації з відповідним клопотанням про заснування СВЕЗ;
- опис меж із картою території;
- техніко-економічне обґрунтування доцільності створення і функціонування зони;
- проєкт закону про створення конкретної СВЕЗ.

Кожний документ, що подається при створенні СВЕЗ, містить відповідні нормативні положення. Так, *проєкт положення про статус та систему управління і офіційну назву зони* встановлює її функціональну і галузеву орієнтацію, пріоритети, особливості здійснення зовнішньоекономічних зв'язків, обмеження щодо використання місцевих природних та трудових ресурсів тощо.

Точний опис меж зони має бути узгоджений з власниками відповідних ділянок та територій, мати офіційно затверджену карту території.

У *техніко-економічному обґрунтуванні (ТЕО)* доцільності створення СВЕЗ формулюються мета, галузеве спрямування діяльності, етапи створення та розвитку не тільки виробничої, а й соціальної інфраструктури, вихідний рівень розвитку економічного та наукового потенціалу, рівень забезпеченості природними ресурсами і кваліфікованими кадрами, джерела та форми фінансування на всіх етапах створення і діяльності зони. Обґрунтовується режим оподаткування, митного регулювання, валютно-фінансовий механізм.

У результаті розробки ТЕО узгоджується і обґрунтовується єдиний механізм діяльності СВЕЗ.

Управління спеціальною (вільною) економічною зоною визначається залежно від виду СВЕЗ та специфіки території розташування її.

Органами управління СВЕЗ у всіх випадках є:

місцеві ради та місцеві державні адміністрації в межах власних повноважень;

орган господарського розвитку і управління зоною, який створюється за участю суб'єктів підприємницької діяльності;

органи державної виконавчої влади України, які здійснюють державне регулювання діяльності зони і наглядають за дотриманням чинного законодавства країни на території СВЕЗ.

Додаткові повноваження місцевих рад та державних адміністрацій на території зони визначаються відповідними положеннями Закону про конкретну СВЕЗ. Крім того, вони

можуть укладати з органом господарського розвитку зони угоду про передачу в її користування земельних ділянок, об'єктів інфраструктури, природних ресурсів, розташованих на території зони.

Як правило, місцеві органи влади і управління мають своїх представників у керівництві органу господарського розвитку СВЕЗ. Функції та повноваження органу господарського розвитку і управління вільної зони, що також визначаються законодавством про її створення, такі:

визначення перспективних напрямів розвитку зони;

будівництво мереж транспорту, зв'язку, енергопостачання, інших об'єктів виробничої інфраструктури та їх експлуатація;

формування мережі комунікаційних зв'язків з партнерами позазонального простору;

надання суб'єктам господарської діяльності економічної зони у користування об'єктів виробничої та соціальної інфраструктур, земельних ділянок, природних ресурсів;

оформлення дозволів суб'єктам господарської діяльності на будівництво господарських об'єктів;

реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності та інвестицій;

організація міжнародних виставок, торгів з метою залучення на територію зони нових виробництв і суб'єктів підприємницької діяльності.

Система державних гарантій інвесторам СВЕЗ передбачена законодавством України про інвестиційну діяльність та іноземні інвестиції і гарантує суб'єктам підприємництва право на вивезення прибутків і капіталу, інвестованого в зону, за межі цієї зони та України.

Суб'єкти підприємницької діяльності, які діють на території СВЕЗ, здійснюють економічні зв'язки з позазональними суб'єктами підприємництва щодо матеріально-технічного постачання, реалізації продукції, надання та отримання послуг за умовами конкретних контрактів (договорів).

Суб'єкти підприємництва на території СВЕЗ мають право здійснювати будь-які не заборонені чинним законодавством України види підприємницької діяльності. У разі порушення законодавства про створення конкретної економічної зони, Закону України «Про загальні засади створення і функціонування СВЕЗ» та на підставі рішення судових або арбітражних органів економічна діяльність юридичних і фізичних осіб на території СВЕЗ може бути припинена.

Законодавство про створення СВЕЗ визначає, що на неї поширюються положення конвенції Міжнародної організа-

ції праці, ратифікованої Україною. Підприємства, що діють у СВЕЗ, мають дотримуватися принципів тристоронньої декларації Міжнародної організації праці про багатонаціональні підприємства і соціальну політику.

Забезпечення економічної зони працівниками здійснюється працедавцями на контрактній основі з обов'язковою інформацією органу господарського розвитку СВЕЗ. Розміри заробітної плати визначаються відповідно до контракту і обмеженню не підлягають, але не можуть бути нижчими за розмір мінімальної заробітної плати, передбачений чинним законодавством України.

Іноземні працівники мають право переводити свої доходи, одержані від роботи у зоні, за кордон. Порядок в'їзду та виїзду у СВЕЗ визначається законодавством про конкретну зону.

СВЕЗ вважається ліквідованою з моменту закінчення строку, на який її було створено. Цей строк у разі необхідності може бути подовжено Верховною Радою України.

Вирішення майнових та інших питань, пов'язаних з ліквідацією зон, здійснюється спеціально створеною ліквідаційною комісією. Держава відповідно до законодавства України гарантує збереження у повному обсязі всіх майнових і немайнових прав суб'єктів підприємницької діяльності СВЕЗ у разі її ліквідації.

4.4. Території пріоритетного розвитку в Україні

Територія пріоритетного розвитку — це спеціально визначена частина території держави, межі якої, найчастіше збігаються з межами існуючих адміністративно-територіальних утворень і на якій запроваджується особливий (пільговий) режим інвестиційної діяльності, спрямований на залучення інвестицій та забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.

Території пріоритетного розвитку (ТПР) створюються для: подолання депресивного характеру господарства; зміни нерациональної галузевої структури; вирішення проблем зайнятості; збереження і відтворення науково-технічного потенціалу; подолання наслідків техногенних і природних катастроф.

Ефективному використанню інвестиційного чинника має сприяти створення виробництв на територіях пріоритетного розвитку. Проте спеціального законодавства, яке б визначало загальні питання створення і функціонування ТПР із спеціальним режимом інвестиційної діяльності, у нашій країні й

досі немає. В Законі України «Про зайнятість населення» від 1 березня 1998 р. лише запроваджено поняття «територія пріоритетного розвитку». Нині прийнято 12 законів і близько 30 підзаконних актів, які регламентують лише деякі конкретні питання діяльності ТПР. Державну стратегію і тактику в розбудові ТПР визначає насамперед Постанова Кабінету Міністрів України № 1756 «Про заходи щодо створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності» від 24 вересня 1999 р.

З урахуванням досвіду розвинених країн світу, зокрема Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Німеччини, з метою цільового стимулювання регіонального економічного розвитку в Україні створено ряд ТПР і запроваджено спеціальний режим інвестиційної діяльності в ряді регіонів, у містах та адміністративних районах.

Чинні нормативно-правові акти визначають механізми застосування пільгових економічних режимів та контролю за дотриманням суб'єктами господарювання законодавчих норм; процедуру розгляду і затвердження інвестиційних проектів; організаційні засади роботи органів управління спеціальними територіями та інші ключові питання господарювання на особливих територіях.

На ТПР формується особливий режим здійснення підприємницької діяльності, який передбачає податкові, митні, валютно-фінансові, організаційні пільги. Причому структура і норми спеціального режиму ТПР встановлюються окремо для кожної території.

Право на користування пільгами отримують лише ті суб'єкти підприємницької діяльності, які відповідають галузевим пріоритетам, пройшли конкурсний відбір, підписали угоду з уповноваженим органом і прийняли рішення здійснювати узгоджений інвестиційний проект. Перелік пріоритетних видів діяльності визначає Кабінет Міністрів України. Інвестиційні проекти, що реалізуються на ТПР, є пріоритетними для залучення кредитів, які надаються під державні гарантії іноземними державами, міжнародними фінансовими організаціями, іноземними банками, іншими фінансово-кредитними установами.

Як правило, ТПР – це «проблемні» або «депресивні» регіони, що характеризуються монополізацією або стоять перед перспективою примусового зростання регіоноутворюючих виробництв; є трудонадлишковими, з недостатнім розвитком сфери прикладання праці, високим (порівняно із середнім по державі чи області) рівнем безробіття та низьким (порів-

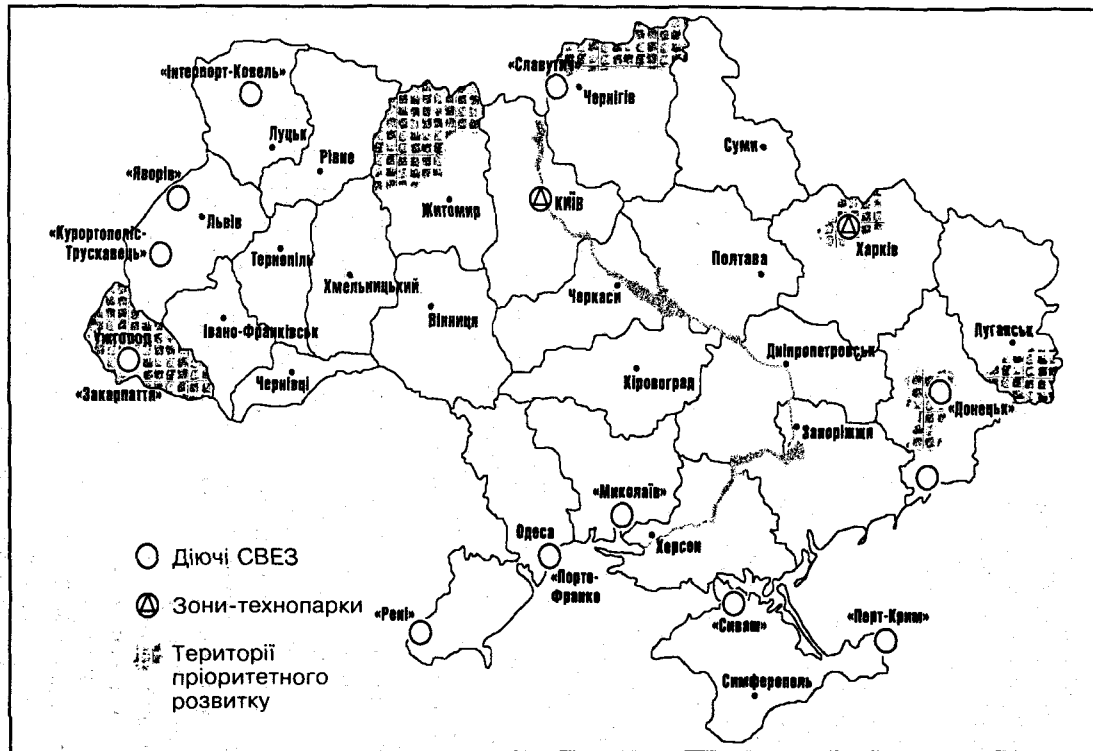

Рис. 3. Діючі спеціальні (вільні) економічні зони і території пріоритетного розвитку в Україні

няно із середнім по державі чи області) рівнем доходів населення; зазнали впливу природної чи техногенної катастрофи; мають у своїй структурі наукомісткі галузі та істотний науково-технічний потенціал, а також перспективний (з огляду на поточну кон'юнктуру) виробничий і ресурсний потенціал (рис. 3).

Нині в Україні територіями пріоритетного розвитку є Луганська (міста Брянка, Первомайськ, Стаханов, Красний Луч, Антрацитівський район), Донецька (міста Вугледар, Горлівка, Дзержинськ, Димитров, Добропілля, Донецьк, Єнакієве, Жданівка, Кіровське, Костянтинівка, Красноармійськ, Макіївка, Маріуполь, Новоградівка, Селидове, Сніжне, Торез, Шахтарськ, а також Волноваський, Костянтинівський, Мар'їнський райони), Харківська (місто Харків), Чернігівська (Городнянський, Корюківський, Новгород-Сіверський, Ріпкинський, Семенівський, Чернігівський, Щорський райони), Сумська (місто Шостка), Житомирська (міста Коростень, Новоград-Волинський, а також Коростенський, Новоград-Волинський, Лугинський, Народицький, Овруцький, Олевський, Малинський, Ємільчинський, Володарсько-Волинський райони), Волинська (місто Нововолинськ та селище Жовтневе) та Закарпатська області, Автономна Республіка Крим (Велика Ялта, Алушта, Судак, Феодосія, Сиваш, Керч, Східний Крим).

Необхідність запровадження спеціальних режимів інвестиційної діяльності на окремих ТПР зумовили такі головні проблеми:

- структурне безробіття у вугільних регіонах (закриттю підлягає 63 шахти у Донецькій, Луганській та Волинській областях з вивільненням понад 23 тис. працівників);
- екологічні катастрофи (аварія на Чорнобильській АЕС, забруднення середовища гірничо-хімічним виробництвом «Сірка» (Львівська обл.), паводок у Закарпатській області);
- закриття і реструктуризація підприємств ВПК (насамперед у Харкові та Шостці, у зв'язку з чим кількість безробітних у цих містах становить 24 тис. осіб).

Можна очікувати, що активізація підприємницької діяльності на ТПР в Україні дасть відповідний прямий і опосередкований ефект. Прямий ефект має виявитися у залученні інвестицій, збільшенні податкових надходжень, створенні нових, збереженні та модернізації наявних робочих місць, зростанні зайнятості та доходів населення, а опосередкований — в активізації підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності, підвищенні ефективності та інноваційної якості економіки.

Контрольні запитання

1. Якими чинниками характеризуються передумови формування СВЕЗ в Україні?
2. СВЕЗ якого функціонального спрямування дозволяється створювати законодавством України?
3. Якими потребами зумовлена необхідність створення СВЕЗ в Україні?
4. Яких вимог при створенні зон необхідно дотримуватися в установчих документах і реальному механізмі?
5. Які цілі ставляться при створенні СВЕЗ?
6. Які умови для створення окремих видів СВЕЗ в Україні є найсприятливішими?
7. Яка мета створення СВЕЗ?
8. Які необхідні вихідні документи для створення СВЕЗ?
9. Які функції і повноваження органу господарського розвитку та управління СВЕЗ?
10. У чому полягає сутність поняття «територія пріоритетного розвитку»?
11. Чим зумовлена необхідність запровадження особливого режиму підприємницької діяльності на ТІПР?

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗРОБКИ ПРОЕКТІВ СВЕЗ

5.1. Стратегія розбудови СВЕЗ в Україні

У різних країнах світу, незалежно від рівня їх економічного розвитку, найбільшого поширення набули комплексні СВЕЗ. Це пояснюється значною мірою позитивними результатами їхньої діяльності. Вони мають певні досягнення щодо експорту, підвищення рівня зайнятості, створення підприємств, передачі технологій і промислової модернізації.

Стратегія розбудови СВЕЗ в Україні визначається сучасним станом економіки, наявністю та можливістю використання природно-господарського потенціалу. В Україні доцільно формувати розгалужену систему СВЕЗ різної функціональної орієнтації. Перевага має віддаватися зовнішньоторговельним і комплексним виробничим зонам, які здатні у відносно короткий строк забезпечити економічну віддачу, сприяти стабілізації та піднесенню регіонального господарства.

Практика засвідчує, що найбільш позитивні результати у стислі строки від діяльності СВЕЗ за найменших вихідних витрат забезпечуються при створенні *зовнішньоторговельних зон* різної модифікації (спеціалізації). Умови розташування зон такого виду задовольняють прикордонні території, для яких характерна розвинена комунікаційна інфраструктура, що обслуговує зовнішньоторговельні вантажопотоки. Це Львівська, Закарпатська, Чернівецька, Чернігівська, Харківська області, в яких доцільним є створення зовнішньоторговельних (експортні, імпортні, транзитні) зон, різних за площею.

Зовнішньоторговельні зони у формі «porto-franko» з перспективою розширення їхніх функцій можуть створюватися в Одесі, Іллічівську, Ізмаїлі, Керчі та Ялті.

Досить перспективним є формування комплексу зовнішньоторговельних зон з обслуговування транснаціональних коридорів. Територія України та її транспортні магістралі фігурують у численних проектах створення міжнародних транспортних коридорів. У жовтні 1996 р. Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Про створення в Україні транс-

портних коридорів та входження їх до міжнародної транспортної системи». Всього в межах схеми міжнародної транспортної мережі України запропоновано 8 транспортних коридорів.

На особливу увагу заслуговує формування *науково-технічних зон (НТЗ)* різної модифікації. Вони можуть поєднати потенціал конкурентоспроможних національних наукових установ, експериментальних центрів і виробництва.

Реальність розбудови в Україні НТЗ підтверджує:

високий науково-технічний потенціал навчальних і дослідних інститутів, центрів, лабораторій і конструкторських бюро, які виконують перспективні науково-технічні розробки, володіють новітніми технологіями і технічними рішеннями;

досить висока кількість підприємств, здатних реалізувати у виробництві новітні науково-дослідні й конструкторські розробки;

наявність достатньо розвиненої виробничої інфраструктури, яка дає змогу забезпечити виготовлення та доставку до споживачів готової продукції;

забезпеченість територій об'єктами соціально-культурного призначення, які в цілому створюють необхідні умови для життєдіяльності, відпочинку і творчої роботи наукового, технічного і допоміжного персоналу.

З точки зору формування науково-технічних зон різного масштабу найперспективнішими є такі міста України, як Київ, Харків, Львів, Одеса, Донецьк, Дніпропетровськ.

У цих містах можуть створюватися науково-технічні центри різної спеціалізації, технопарки та інкубатори бізнесу і технологій.

В умовах економічної, соціальної, фінансової кризи, яку переживає Україна, перспективним і економічно вигідним могло б стати створення *багатопрофільних комплексних виробничих зон*.

Створення СВЕЗ в Україні має здійснюватись у певній послідовності. На першому етапі (до кінця 2000 року) завершено відпрацювання організаційних і фінансових механізмів створення СВЕЗ, віддаючи перевагу формуванню локальних, або так званих «точкових», СВЕЗ, які займають відносно невеликі території.

На другому етапі визнано за доцільне провести широкомасштабну кампанію щодо створення багатофункціональних комплексних виробничих, науково-технічних, зовнішньоторговельних зон на базі окремих регіонів.

СВЕЗ, що створюються на території України, істотно відрізняються від зон в інших країнах, практика функціонування яких нараховує десятки років.

Перша відмінність полягає в тому, що відповідальність за створення і функціонування наших СВЕЗ значною мірою лягає на місцеві органи влади, в той час як за кордоном фінансування і управління зонами здійснюються міністерствами (центральними органами влади).

Другим важливим чинником відмінності є те, що всі наші зони експортоорієнтовані (тобто виробництво у СВЕЗ продукції для внутрішнього ринку не наділено пільгами). Вся вироблена продукція в перші роки роботи суб'єкта в зоні буде відправлятися за межі країни, незважаючи на те що наш внутрішній ринок заповнений іноземною продукцією невисокої якості.

Третя відмінність – фінансування та проектування СВЕЗ, а також будівництво інфраструктури, за кордоном здійснюється державою. Крім того, навіть суб'єктам підприємницької діяльності надається істотна фінансова підтримка у розмірі 30–40 % від вартості проектів.

Четверта відмінність – створення СВЕЗ за кордоном (у ряді країн) практикують за умови державної підтримки будівництва і здачі в оренду виробничих і офісних приміщень. У наших же умовах за ті кошти, які сьогодні можна отримати загальнодоступними шляхами, не порушуючи законодавства, можливо виконати тільки частину проекту і тому розраховувати на великий прибуток не доводиться.

Формування зон у всіх випадках має здійснюватися при повному узгодженні та у руслі прийнятих загальнодержавних економічних програм.

5.2. Етапи науково-методичних основ створення СВЕЗ

Створення конкретної СВЕЗ тільки тоді може бути визнане за доцільне, коли є комплекс проблем, що потребують свого розв'язання саме за її допомогою.

Науково-методичний підхід до створення СВЕЗ включає такі етапи.

1. Вибір цілей і основних напрямів функціонування, сфери діяльності. У розвиток головної мети створення СВЕЗ розробляють комплекс цілей, що мають уточнений характер. Цілі повинні формуватись чітко, мати якісні й кількісні характеристики, виражатися в конкретних показниках та бути пов'язаними з визначеним проміжком часу.

2. Вибір регіону і визначення меж СВЕЗ. Визначення оптимальних територіально-економічних меж є важливим елементом розробки концепції і техніко-економічного обґрун-

тування СВЕЗ. Саме на цій основі реалізуються правові та економічні передумови самоокупності, економічної самостійності, податкових і орендних виплат за використання землі, енергетичних, водних та інших ресурсів, розкриваються економічний потенціал зони, можливість конвертування грошової одиниці, переходу до використання світових цін. Питання використання землі, інших природних ресурсів вирішується з урахуванням їхньої якості, належності та порядку відчуження, який встановлено чинним законодавством.

3. Техніко-економічне обґрунтування доцільності створення зони з урахуванням таких чинників:

- телекомунікаційні, транспортні та інші можливості зв'язку з міжнародними ринками;
- рівень розвитку ринкової інфраструктури (банків, страхових фірм, бірж, транспортно-експедиторського обслуговування тощо);
- рівень промислового розвитку;
- організація матеріально-технічного постачання і збуту продукції;
- забезпечення кадрами;
- наявність житлового фонду та інших соціальних інфраструктур.

4. Визначення обсягів і джерел фінансування процесу створення та умов наступного функціонування зони.

При створенні СВЕЗ є потреба у вдосконаленні нормативних актів щодо таких аспектів їхньої діяльності:

- умови надання бюджетних кредитів, пропорції розподілу прибутку від приватизації між центральним і місцевими бюджетами;
- місцевий митний режим;
- закріплення провідної ролі центральних органів управління в процесі цього уточнення, а також потреба у загальній централізації управління СВЕЗ;
- встановлення безперечного пріоритету норм центрального законодавства у регулюванні іноземних інвестицій щодо розробки природних ресурсів на суші й континентальному шельфі.

Реальну ефективність ці заходи набудуть лише в міру їх раціонального здійснення.

5. Вироблення організаційної структури управління зоною і супідрядність її з місцевими та державними органами управління.

Проблема ефективного співвідношення централізованого регулювання і місцевої ініціативи щодо СВЕЗ визначається рядом обставин, а саме:

- потреба у залученні нових джерел і чинників регіонального розвитку;
- підвищення зацікавленості місцевої влади у результатах розвитку територій;
- забезпечення гнучкої економічної політики на зовнішньому ринку.

Забезпечення узгодженості спільних інтересів є однією з ключових проблем створення СВЕЗ. Її вирішення посилюватиме інтеграцію внутрішнього ринку країни і ефективно здійснення ринкових перетворень в економіці, а саме:

установлення порядку державних взаємовідносин підприємств, що включені в сферу діяльності зони і розташовані за її територіальними межами;

визначення можливих іноземних партнерів для залучення до створення СВЕЗ з урахуванням їхніх ділових можливостей, кредитоспроможності, ступеня зацікавленості тощо;

вироблення принципів ціноутворення відповідно до світових ставок, а також інших пропозицій іноземним партнерам, що створюють для них режим найбільшого сприяння;

проведення державної експертизи пропозицій (проектів) створення спеціальної економічної зони;

вирішення питання про створення СВЕЗ з відповідними місцевими органами влади;

остаточне рішення уряду країни про створення СВЕЗ (прийняття закону).

5.3. Організаційно-методичні засади розробки ТЕО СВЕЗ

Організаційно-методичні засади забезпечують єдині методичні підходи та принципи всебічного обґрунтування доцільності створення і функціонування СВЕЗ. Вони також необхідні для використання ініціаторами заснування СВЕЗ, розробниками техніко-економічного проекту СВЕЗ та всіма державними органами управління, які уповноважені приймати рішення про створення СВЕЗ.

Техніко-економічне обґрунтування (ТЕО) доцільності створення і функціонування СВЕЗ — це організаційно-економічний документ, що визначає основні цілі і завдання створення СВЕЗ, напрями і механізми реалізації, ресурсне забезпечення та ефективність формування діяльності зони заданого виду і спрямованості.

Розробка ТЕО СВЕЗ має здійснюватись на основі методичних рекомендацій, але з урахуванням специфічних умов об'єкта зонування та вибраного виду СВЕЗ.

В основу розробки ТЕО СВЕЗ мають бути покладені такі принципи:

цільової спрямованості — відповідність проекту проведенню відбору основних проблем розвитку території або економічних суб'єктів зі строгою координацією цілей, заходів щодо їх досягнення та передбачуваних результатів;

комплексності — урахування систематичного ефекту у соціальному, економічному, екологічному, інноваційному та інших аспектах;

альтернативності — мають розроблятися і оцінюватися з позицій ресурсного забезпечення і результативності функціонування не один, а кілька альтернативних варіантів заснування СВЕЗ, щонайменше — варіанти сприятливого та несприятливого розвитку подій;

ефективності — тобто досягнення позитивних економічних, соціальних та інших результатів щодо держави, регіону розміщення СВЕЗ та населення, принаймні не погіршення існуючої на момент прийняття рішення про утворення вільної зони ситуації;

безпеки — дотримання умов безпеки держави, суб'єктів господарювання та окремих громадян у разі створення СВЕЗ та формування її спеціального режиму діяльності, екологічної безпеки, здійснення охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, безпеки життя, здоров'я людей, нормального функціонування структурних підрозділів державних силових структур;

передбачуваності соціально-економічних результатів;

відповідності пріоритетних напрямів розвитку СВЕЗ та очікуваних результатів стратегічним напрямом та програмам розвитку регіону розміщення СВЕЗ і держави в цілому.

Структура ТЕО створення конкретної СВЕЗ має містити такі розділи:

аналіз вихідного рівня соціально-економічного розвитку регіону, що є базовим для створення СВЕЗ;

оцінка та пріоритетний відбір соціально-економічних проблем, які передбачається вирішувати створенням СВЕЗ;

формування системи цілей;

обґрунтування вибору території, типу, функціональної, галузевої спрямованості СВЕЗ;

характеристика основних розділів і положень проекту СВЕЗ;

обґрунтування ресурсних потреб реалізації проекту СВЕЗ та можливостей їх забезпечення;

прогноз результативності створення і функціонування СВЕЗ.

Порядок розробки ТЕО СВЕЗ здійснюється за типовою схемою, що може включати:

- розробку проектної ідеї;
- аналіз ситуації, виділення основних проблем і формування сукупності цілей;
- розробку та екологічний аналіз СВЕЗ, визначення орієнтовних показників та рівня реалізації заданих цілей;
- вибір альтернативних варіантів на основі принципів оптимізації завдань;
- оцінку кінцевих результатів та ефективності діяльності СВЕЗ.

Головні оціночні показники, що входять до складу ТЕО СВЕЗ, характеризують стан розвитку виробничої та невиробничої сфери на території розташування СВЕЗ.

Оціночні показники ефективності функціонування СВЕЗ мають відображати комплексний (соціальний, економічний та інший) ефект для господарства України в цілому і госпрозрахунковий ефект для ініціаторів програми і суб'єктів СВЕЗ зокрема. Вони можуть містити такі показники:

що характеризують ефективність діяльності зони, у тому числі: орендні платежі користувачів і суб'єктів СВЕЗ за земельні ділянки, плату за надання інфраструктурних послуг, послуги транспорту і зв'язку, платежі за наданими кредитами тощо;

які відображають результати діяльності господарських суб'єктів СВЕЗ, у тому числі обсяги виробництва, з них експортні поставки, матеріальні витрати, прибутки;

узагальнюючі показники, в тому числі обсяги валового зонального продукту, чистого продукту, валового продукту, валютних надходжень, розрахунків загальнодержавної ефективності СВЕЗ тощо.

Показники зводяться в таблиці.

Розробляючи ТЕО і оцінюючи доцільність створення СВЕЗ, слід дотримуватись таких умов:

враховувати, погоджувати та реалізовувати інтереси всіх сторін, що беруть участь у створенні СВЕЗ (держави, регіону, суб'єктів господарювання і громадян);

відображати довгострокові перспективи розвитку СВЕЗ; програма повинна ґрунтуватися на наявних у регіоні та залучених ззовні ресурсах з урахуванням науково-технічних, природно-кліматичних, екологічних та інших обмежень для кожного етапу її реалізації.

ТЕО СВЕЗ розробляється ініціатором заснування спеціальної (вільної) економічної зони на основі Методичних рекомендацій і подається на розгляд законодавчим та виконавчим

органам України згідно з вимогами Закону України «Про загальні засади створення спеціальних (вільних) економічних зон».

Погодження ТЕО СВЕЗ, як і всього пакета документів щодо заснування СВЕЗ, здійснюється на всіх етапах розробки документів згідно з порядком розгляду, що встановлений Законом України «Про загальні засади створення та функціонування ВЕЗ» і Положенням про порядок розгляду і підготовки документів щодо створення СВЕЗ в Україні, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

ТЕО доцільності створення і функціонування СВЕЗ (після рішення про видачу дозволу і створення конкретної спеціальної (вільної) економічної зони) стає основним документом для контролю діяльності СВЕЗ та прийняття рішення про продовження строку, на який її було засновано, або ліквідацію СВЕЗ.

ТЕО включає основні оціночні показники економічної ефективності, які є орієнтовними для прийняття рішення про створення СВЕЗ, а також контрольні показники ефективності подальшого існування спеціальних (вільних) економічних зон. Коригування ТЕО СВЕЗ після прийняття рішення про заснування зони не проводяться.

У разі необхідності внесення поточних змін до програми розвитку СВЕЗ або окремих її елементів та прийняття іншої стратегії, їх обґрунтування та затвердження здійснюються у робочому порядку.

Докорінні зміни статуту, площі розташування, типу, функціонального спрямування і режиму діяльності СВЕЗ обґрунтовуються і вносяться на розгляд і затвердження відповідно до Закону України «Про загальні засади створення спеціальних (вільних) економічних зон».

5.4. Інвестиційний маркетинг у СВЕЗ

Значимість і ефективність маркетингу в рамках окремо взятої держави посилює той факт, що у промислово розвинених країнах маркетинг сприяє розширенню ринків, стимулює інноваційну діяльність та інвестиції, забезпечує оптимальну структуру товарообороту, стабільність ринку і в кінцевому підсумку забезпечує стабільність процесу «виробництво – розподіл – споживання».

Ринкові реформи і структурні перетворення економіки України потребують значних капітальних вкладень. Проблему «інвестиційного голоду» доводиться вирішувати в умовах глибокого економічного спаду, гострої нестачі фінансових і

матеріальних ресурсів для структурних перетворень економіки та подолання технічного розриву між зарубіжними країнами і Україною.

В Україні частка іноземного капіталу в загальному обсязі інвестицій незначна. За роки здійснення ринкових реформ в економіку України на початок 1997 р. вкладено майже 1,4 млрд дол. США прямих іноземних інвестицій (для порівняння: Угорщина — майже 14 млрд дол. США, Польща — 7, Чехія — 7 млрд дол. США). У перерахунку на одного жителя України це становить близько 27 дол. США.

Світова практика свідчить, що у розвиненій економіці норма зарубіжних інвестицій становить майже 25 % усіх капітальних вкладень. Цей обсяг зовнішніх фінансових коштів досить ефективно доповнює внутрішні фінансові ресурси, що йдуть на розширене відтворення. Водночас залучені зовнішні інвестиції сприяють підвищенню міжнародної конкурентоспроможності розвинених країн і практично не впливають на кредитну безпеку країни.

Для багатьох країн з перехідною економікою, що характеризується економічною нестабільністю та дефіцитом внутрішніх інвестицій, зовнішні фінансові ресурси можуть відігравати роль своєрідного каталізатора для пошкваллення підприємництва і стабілізації економічної ситуації.

Однією з ключових умов подолання інвестиційної кризи в Україні є підвищення відкритості українського ринку через створення СВЕЗ. Україна має для цього всі передумови. Із 25 регіонів України 15 межують з іншими державами, ще 4 регіони виходять на морські кордони. Створення СВЕЗ певною мірою сприяє розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та активізації процесу іноземного інвестування.

Визначення стратегії щодо іноземного капіталу для України має надзвичайно важливе значення. Вона має визначати доцільність залучення іноземного капіталу загалом, а також за галузями, обсягами і періодами.

В умовах загострення конкуренції на світовому ринку інвестицій зростає роль інвестиційного маркетингу. Іноземні інвестиції з точки зору маркетингу мають специфіку. Для кожної країни і регіону, які відчувають гострий брак власних фінансових ресурсів, потрібно розробити маркетингову політику. Вона включає створення таких умов в економічному просторі, за яких потенційним інвесторам буде вигідно нарощувати інвестиційну активність.

Потенційний іноземний інвестор при прийнятті рішень про інвестування коштів у СВЕЗ враховує не тільки позицію центральної влади, а й політичну ситуацію в зоні, її вироб-

ничий потенціал, ставлення місцевої влади до діяльності підприємств з іноземними інвестиціями.

Чинники, що істотно впливають на залучення іноземних інвестицій в СВЕЗ, можна згрупувати так.

Соціально-політичні чинники: політична стабільність регіону; взаємовідношення місцевої та центральної влади; ставлення місцевої адміністрації до іноземних інвестицій; рівень безробіття і відносини трудових колективів з управлінським персоналом; рівень втручання адміністрації в діяльність підприємств; ризик націоналізації та екстраполяції.

Внутрішньоекономічні чинники. Головною характеристикою економічного стану СВЕЗ є роль і місце її промисловості у промисловому виробництві країни. Враховують також рівень регіонального попиту, кваліфікацію робочої сили, розвиненість інфраструктури. При оцінці перспектив реалізації спільних проектів велике значення має податково-бюджетна і кредитно-грошова політика у СВЕЗ.

Зовнішні чинники. До них слід віднести рівень експортного потенціалу регіону, де створена СВЕЗ, і ступінь залежності виробництва від імпорту. Інвестиційна діяльність у СВЕЗ повинна мати конкретно виражений регіональний аспект, тобто спиратися на маркетинг території, нові регіональні факти і об'єкти цієї діяльності. Сьогодні можна стверджувати, що маркетинг набуває поширення в усіх сферах людської діяльності, зокрема в інвестиційній.

В Україні поки що використовуються окремі прийоми і методи маркетингової діяльності, і то не всіма господарськими суб'єктами. В інвестиційній сфері, на наш погляд, маркетингу немає взагалі.

Інвестиційний маркетинг є відносно новим поняттям і рідко є предметом дослідження українських і зарубіжних економістів. Пояснити це можна тим, що в розвинених країнах інвестиційну діяльність не прийнято поділяти на зовнішню і внутрішню. Вона є складовою частиною маркетингової стратегії будь-якої фірми і окремим розділом економічної науки. Крім того, маркетинг на ринку інвестицій дещо відрізняється від маркетингової концепції освоєння товарних ринків унаслідок специфіки інвестиційного товару. Сьогодні в маркетингу товаром можуть бути фінансові ресурси (гроші), матеріальні ресурси (устаткування, машини), нематеріальні ресурси (ідеї, технології, ліцензії), а також територія для інвестування. Інвестиції, як і будь-який інший товар, треба вигідно оцінити при продажу і купівлі, використовуючи методи маркетингу.

При створенні СВЕЗ особливо важливим питанням для розвитку ідей маркетингу на ринку інвестицій є оцінка і на-

дання території зони потенціальним інвесторам. Отже, територію СВЕЗ слід розглядати як товар — об'єкт ринкових відносин, з яким керівництво зони («продавці») виходять на ринок інвестицій. Інші суб'єкти («покупці») — потенціальні інвестори (зовнішні та внутрішні).

Виходячи із специфіки маркетингу, органи управління СВЕЗ мають створювати імідж усєї своєї території як місця життєдіяльності та об'єкта вигідного вкладання капіталу. Ціна «території зони як товару» визначається тими перевагами, які вона має (природні, культурні, політичні, а також результати людської діяльності).

Надання території для інвестування передбачає передачу інформації потенційним інвесторам. Чим точнішою і своєчаснішою є інформація, тим більшою є ймовірність отримання інвестицій. Ніхто з іноземних інвесторів не вкладатиме кошти в територію СВЕЗ, де існує нездорова економічна і політико-соціальна ситуація, де складно отримати надійну інформацію. Первинна мета стратегії маркетингу щодо залучення капіталу полягає в тому, щоб інформувати, створювати сприятливий інвестиційний клімат, за необхідності, стимулювати.

Інвестиційний маркетинг території визначає:

кількісну і якісну характеристики суспільно-географічного положення, насамперед транспортно-географічного;

види і рівень територіальної спеціалізації людської діяльності, її внутрішніх особливостей;

оцінку реальних і перспективних можливостей обміну виготовленими товарами і послугами з іншими територіями — споживачами, групування основних видів людської діяльності для потреб різних рівнів регіонального управління.

У підсумку обґрунтовуються так звані «полюси зростання», які постійно відтворюють свій потенціал і сприяють залученню інвестицій, а саме:

1. Основні проблеми на макро- і мікрорівнях пов'язані з іноземним інвестуванням у СВЕЗ. В умовах кризового стану економіки створення великої кількості СВЕЗ практично в усіх регіонах України недоцільно і завчасно. Це пояснюється великими витратами з боку як іноземних інвесторів, так і приймаючої сторони.

2. Капітальні вкладення іноземних інвесторів у СВЕЗ пов'язані з великим ризиком, якщо взяти до уваги, що навіть у розвинених країнах лише незначна частина експортно-виробничих зон функціонує стабільно.

3. Механізм надходження інвестицій не є досконалим. Діяльність іноземних інвесторів регламентується в Україні більш як 60 нормативними актами, в тому числі законами Украї-

ни та інструкціями Міністерства фінансів і Національного банку.

4. Регіоналізм у залученні зарубіжних інвестицій через СВЕЗ може призвести до деякої нерівномірності у розвитку регіонів. Щоб уникнути цього, слід передбачити розробку механізму переведення інвестицій із СВЕЗ на іншу територію.

5. Пільги, які надаються іноземним інвесторам в особливих зонах, є певною дискримінацією вітчизняних товаровиробників поза зоною.

6. Неготовність місцевих органів влади до створення СВЕЗ і управління ними (непідготовленість кадрів, нерозвиненість інфраструктури) виявляється в тому, що більшість проєктів створення СВЕЗ в Україні не мають глибокого наукового обґрунтування на основі розроблених і поданих бізнес-планів.

7. Аналіз світогосподарських зв'язків за останні роки свідчить, що багато країн прагнуть вивести за межі території своїх країн екологічно шкідливі та небезпечні виробництва і розміщувати їх на територіях інших держав (зокрема у СВЕЗ). Це слід враховувати при створенні СВЕЗ в Україні.

8. Іноземні інвестори вкладають кошти у СВЕЗ тоді, коли мають підтвердження, що вони конкурентоспроможні щодо зон інших країн. Міжнародна конкурентоспроможність СВЕЗ є вирішальним чинником для залучення іноземних інвестицій. Враховуючи гостру конкуренцію на ринку інвестицій, маркетингова стратегія має створювати сприятливе інвестиційне середовище у СВЕЗ. Це стане запорукою успішного залучення в потенціальні СВЕЗ України очікуваних іноземних інвестицій.

Для забезпечення життєдіяльності СВЕЗ обов'язковим є застосування маркетингових концепцій. За будь-яких умов прийняття концепції маркетингу означає, що підприємства, фірми здійснюють свою діяльність за такими напрямками:

отримання необхідної інформації про ринок, у тому числі про його потреби, тобто з якими споживчими властивостями, якої якості, за якою ціною, в яких кількостях та в яких місцях бажає придбати товари потенційний покупець;

створення економічних, організаційних і технічних умов, за яких ця інформація стане однією з вирішальних передумов прийняття рішень;

проведення стратегії і тактики, спрямованих на всіх чи кінцевих покупців, що дають змогу максимально враховувати їхній попит, а також стимулювати наміри здійснити покупку;

забезпечення засобів, які дають можливість здійснювати організацію, контроль і визначення ефективності стратегії і тактики щодо споживача.

Отже, реалізація стратегії маркетингу полягає не лише у визначенні потреб покупців, а й орієнтації всієї господарської діяльності на формування і задоволення попиту.

Маркетингова стратегія регіону має бути спрямована на поліпшення ринкових умов завдяки дослідженням внутрішніх і зовнішніх чинників з таких питань:

- вивчення зовнішніх і внутрішніх ринків;
- піднесення рейтингу українських товарів, зокрема товарів, виробництво яких економічно доцільне у цьому регіоні;
- виконання стратегічних досліджень розвитку ринкових умов;
- вивчення попиту на товари та послуги;
- консультування національного виробника з проблем умов роботи на ринках.

У комплексному маркетинговому дослідженні потрібно виділити такі напрями досліджень: демографічні процеси, економічне становище, наука і техніка, політика і право, соціальні умови, зовнішньоекономічні відносини, відкритість внутрішнього ринку.

Отже, **розробка стратегічного маркетингового рішення** — це комплекс дій, що сформований на основі маркетингового дослідження ринку та поставлених політичних завдань. Маркетингові дослідження мають містити комплексний аналіз галузевих і територіальних проблем. Органи управління на місцевому рівні мають забезпечувати підтримку та розвиток інженерної, транспортної та соціальної інфраструктури регіону з метою залучення до них інвестицій. Інвестиції можуть бути спрямовані на створення і розвиток регіональних транспортних систем, складських приміщень, енергетичних об'єктів і споруд, що дають змогу знизити регіональні втрати господарських структур.

5.5. Ризики інвестиційних проектів СВЕЗ

Питання залучення і використання внутрішніх і зовнішніх інвестицій, без сумніву, посідають важливе місце у формуванні програм розвитку СВЕЗ. Це потребує визначення і кількісної оцінки можливих інвестиційних ризиків.

Умови виникнення і оцінка рівня інвестиційних ризиків розглядалися в літературі, як правило, з точки зору інтересів фірми-інвестора. Досвід роботи СВЕЗ дає можливість виділити аналогічні проблеми і для зон у цілому. Ризик окремого інвестиційного проекту доцільно розглядати з двох точок зору.

1. Ризик певного проекту може бути проаналізований окремо, без урахування його зв'язків з позитивними чинниками зовнішнього середовища.

2. Ризик певного проекту може бути проаналізований в контексті ризику ринку і можливостей формування окремих вкладень, впливу проекту на ринок у цілому (ефект портфеля).

Слід зауважити, що інвестиційні проекти, якщо їх розглядати окремо, можуть характеризуватися відносно високим рівнем ризику. Водночас з точки зору загального ризику зони вони можуть бути проектами із загальноприйнятим рівнем ризику.

Процес оцінки ризику включає в себе оцінку обсягу інвестицій і майбутніх грошових надходжень порівняно з витратами, оцінюється реальна ефективність інвестицій. Якщо поточна вартість інвестицій вища, ніж витрати, то є підстава для реалізації певного інвестиційного проекту. При цьому для оцінки використовують показники чистого потоку грошових коштів, періоду окупності інвестицій, індекс прибутковості, чистої поточної вартості, яка дає змогу в чистих потоках грошових коштів враховувати чинник часу і внутрішню ставку доходу.

Зокрема, під **чистим потоком грошових коштів** розуміють різницю між очікуваними надходженнями за певний період і витратами. **Період окупності інвестиції** — це кількість років, що необхідні для компенсації витрат плюс неповернений залишок на початок наступного періоду, що віднесений на чистий потік доходів за наступний період. **Індекс прибутковості** — співвідношення поточної вартості потоку доходів, які будуть отримані, до поточної вартості витрат, необхідних для реалізації проекту.

Для оцінки рівня ризику окремого інвестиційного проекту використовують різні методи. Найбільш поширеними з них є аналіз вразливості інвестиційного проекту та аналіз і оцінка за допомогою методів імітаційного моделювання.

Аналіз вразливості дає змогу визначити вплив на чисту вартість проекту зміни окремих складових. Ризик буде тим значнішим, чим вища вразливість проекту до змін кожної складової і чим більший інтервал можливих змін самих складових у майбутньому. Проте врахування окремих чинників не дає змоги визначити їх інтегровану дію на рівень ризику.

Ті або інші параметри взаємозв'язані між собою, і зміна одного з них зумовлює зміну інших (зміна попиту коригує ціни тощо). Цей недолік значною мірою долається при використанні економіко-математичних методів і моделювання.

Особливий інтерес викликає імітаційне моделювання. Воно забезпечує прогнозування реальних економічних процесів як подій різних часових періодів. Зважаючи на те, що під час

розрахунків можуть використовуватись складно прогнозовані показники (темпи інфляції, показники збуту тощо), для розробки альтернативних стратегій доцільно використовувати сценарний підхід. Він передбачає проведення альтернативних розрахунків на основі даних, які відповідають різним можливим варіантам розвитку проекту і економічного середовища СВЕЗ.

Використання імітаційних моделей в процесі розробки та аналізу ефективності проекту є досить потужним і дієвим аргументом для інвесторів, що забезпечує аргументацію управлінського рішення.

При відсутності достатнього обсягу інформації можна використати моделі, які ґрунтуються на «м'якій» (вербальній) інформації. Для зниження ризиків інвестиційного проекту можна використати такі способи:

- розробка ефективних профілактичних заходів щодо запобігання очікуваним ризикам;
- розподіл негативних наслідків ризиків між учасниками та виконавцями інвестиційного проекту;
- створення резервних страхових фондів;
- зовнішнє страхування окремих видів ризиків.

Аналізуючи проблему ризику інвестиційних проектів у СВЕЗ, слід ураховувати ефект «портфеля». СВЕЗ при цьому слід розглядати як портфель (пакет) активів. Окремі складові цього портфеля мають різну вразливість доходів щодо змін умов роботи на території зони. Якщо окремі проекти характеризуються значними змінами норми доходів (значним рівнем ризику), не виключено, що весь портфель матиме загальноприйнятний рівень ризику.

Розглядаючи ризик окремих інвестиційних проектів, необхідно враховувати не лише їх індивідуальний ризик, а й вплив їх на ризик (стабільність, сталість) СВЕЗ у цілому.

Якщо варіація норм доходу за окремим інвестиційним проектом не дуже тісно взаємозв'язана з нормами доходів інших активів (видів діяльності), такий проект мало впливає на зміни загальної стабільності. Цю залежність (B_i — ефект «портфеля») можна аналізувати на основі моделі рівноваги ринку капіталів:

$$B_i = P_{ni} (\sigma_i / \sigma_n),$$

де P_{ni} — коефіцієнт кореляції n та i ; (σ_i / σ_n) — середньоквадратичні відхилення норми доходу i -го інвестиційного проекту (інших активів — залишкових).

При $B_i > 1$ рівень ризику i -го проекту є значним; при $B_i < 1$ прийнятним.

Головною метою формування інвестиційного портфеля СВЕЗ є забезпечення реалізації інвестиційної стратегії відбором найефективніших і безпечніших (з допустимим рівнем ризику) інвестиційних проектів та фінансових інструментів.

З урахуванням головної мети будують систему часткових цілей (виходячи з обраної стратегії, особливостей здійснення інвестиційної діяльності). Так, якщо як головну мету розглядають забезпечення реалізації інвестиційної стратегії СВЕЗ, часткові цілі можуть включати забезпечення:

- високих темпів зростання капіталу;
- високих темпів зростання доходів;
- раціонального рівня ризику;
- достатнього рівня ліквідності інвестиційного портфеля.

Для досягнення достатньої керованості інвестиційним портфелем його певна частина повинна мати високоліквідний характер. Рівень ліквідності визначається інвестиційною кон'юнктурою, динамізмом, специфікою інвестиційної діяльності СВЕЗ.

Зростання капіталу і доходів прямо залежить від рівня інвестиційних ризиків. Забезпечення достатньої ліквідності не дає змоги залучати високоприбуткові інвестиційні проекти, які забезпечують значний приріст капіталу на тривалу перспективу.

Формування програми розвитку СВЕЗ (включаючи процес формування інвестиційного портфеля) можна схематично поділити на три етапи:

на *першому етапі* приймається рішення щодо розмірів і структури активів з урахуванням їх ризику; формуються і деталізуються цілі інвестиційної стратегії, визначаються пріоритети, тобто ведеться пошук ефективних інвестиційних проектів, збирається інформація про них і вибираються ті проекти, які максимізують вартість і прибутковість СВЕЗ;

на *другому етапі* приймаються рішення щодо структури капіталу і джерел фінансування інвестиційної програми зони; здійснюється оптимізація формування інвестиційного портфеля, в його рамках — окремих видів портфелів, оцінка доходності, ризику і ліквідності;

на *третьому етапі* розробляються комплексний інвестиційний і фінансовий плани; здійснюється оптимізація портфеля відповідно до вибраних критеріїв.

При цьому слід ураховувати, що орієнтація на привабливі інвестиційні проекти як основний елемент і критерій не завжди дає найкращі результати. Це може призвести до проблем, пов'язаних з їх фінансуванням.

Певна складність полягає і в тому, що інвестиційна програма не може бути статичною і незмінною. Вона потребує періодичного перегляду і коригування з урахуванням змін,

що відбулися в тактичних цілях СВЕЗ, а також змін в економічних процесах і законодавчій базі приймаючої країни. Тому інвестиційна програма СВЕЗ має ґрунтуватися на визначенні привабливості зони для інвестиційної діяльності, галузевої спрямованості її розвитку, що склалася, і планового співвідношення різних форм інвестування та періодів часу.

Інвестиційна привабливість СВЕЗ включає в себе мотиваційний механізм зони, тобто систему податкових фінансових і нефінансових стимулів, а також аналіз, оцінку і прогнозування ситуації, що склалася на цій території (рівень загально-економічного розвитку території, рівень розвитку інвестиційної інфраструктури, демографічні характеристики регіону; рівень розвитку ринкових відносин і комерційної інфраструктури; рівень криміногенних, екологічних та інших ризиків).

Співвідношення цих чинників у кінцевому підсумку впливає на прийняття рішень про здійснення інвестицій. Тому вибір інструментів мотиваційного механізму СВЕЗ можна здійснити на основі показників трьох груп: рівня прибутковості галузі; рівня перспективності розвитку галузі; рівня інвестиційних ризиків, які властиві галузі.

Певний інтерес викликає оцінка рівня інвестиційного ризику галузі. При цьому враховують рівень конкуренції (тобто загальна кількість компаній, і зокрема тих, які займають монопольне становище на ринку), рівень інфляційної сталості цін (співвідношення рівня середньої заробітної плати працівників галузі та реального прожиткового мінімуму).

Отже, проблему інвестиційного ризику СВЕЗ слід розглядати з позицій інтересів фірми-інвестора і з позицій інтересів СВЕЗ у цілому. Врахування інтересів зони передбачає: оцінку рівня ризику окремого інвестиційного проекту і його вплив на інвестиційний ринок зони; оцінку ефекту «портфеля активів» СВЕЗ.

Крім того, при формуванні портфеля активів мають ураховуватися чинники, що впливають на інтереси фірми-інвестора. Це насамперед стосується характеристик території та їх впливу на стабільність і вразливість інвестиційних проектів. Такий підхід дає змогу передбачити виникнення можливих ризиків інвестиційних проектів.

5.6. Порядок розгляду пакета документів щодо створення СВЕЗ

З метою впорядкування роботи щодо підготовки та розгляду документів з питань створення СВЕЗ Кабінет Міністрів України затвердив Положення про Міжвідомчу комісію

з розгляду і підготовки документів стосовно створення СВЕЗ та порядок їх розгляду від 4 червня 1994 р.

Цим документом встановлено процедуру проходження документів про створення СВЕЗ, які подаються до Кабінету Міністрів України місцевими Радами депутатів і місцевими державними адміністраціями.

Комплект документів щодо заснування СВЕЗ не пізніше ніж через три дні з дати їх надходження до Кабінету Міністрів України направляє на розгляд Міжвідомчої комісії. Комісія організує проведення експертизи документів про створення СВЕЗ і не пізніше ніж через 20 днів з дати їх одержання розглядає матеріали експертизи на своєму засіданні. На засідання обов'язково запрошуються представники органів місцевого самоврядування і місцевої державної адміністрації. Рішення Комісії оформляються протоколом, який підписує Голова Комісії.

У разі, якщо Комісія приймає рішення про необхідність доопрацювання наданих документів, вона не пізніше 3-х днів після засідання повертає їх ініціаторам створення СВЕЗ разом із рішенням про результати попереднього розгляду. Строк доопрацювання документів устанавлюється Комісією, але він не повинен перевищувати двох тижнів з дня засідання Комісії.

Ініціатори створення СВЕЗ доопрацьовують і повторно направляють документи до Комісії, яка у десятиденний строк розглядає їх і узгоджує з відповідними міністерствами і відомствами.

За результатами розгляду документів Комісія готує проект висновків і направляє його уряду. Кабінет Міністрів України у десятиденний строк розглядає проект висновків і надані документи, на підставі чого приймає рішення та в разі позитивного висновку направляє комплект документів до Верховної Ради України. Загальний строк розгляду документів щодо створення СВЕЗ від дати одержання їх Кабінетом Міністрів України до прийняття рішення і подання до Верховної Ради України не може перевищувати 60 днів.

Міжвідомча комісія є постійно діючим органом Кабінету Міністрів України і наділена такими функціями:

- розгляд пропозицій щодо створення СВЕЗ в Україні;
- проведення експертизи документів щодо створення СВЕЗ, узгодження їх з відповідними міністерствами та відомствами;
- підготовка проектів висновків Кабінету Міністрів щодо СВЕЗ і документів, які подані ініціаторами формування зон;
- розробка методичних рекомендацій щодо підготовки техніко-економічного обґрунтування доцільності створення СВЕЗ різних функціональних типів.

Комісія також має право:

створювати робочі групи і залучати у встановленому порядку до проведення експертизи документів щодо створення СВЕЗ працівників міністерств, відомств, місцевих органів державної виконавчої влади, вчених і спеціалістів різних галузей народного господарства;

одержувати у встановленому порядку від міністерств і відомств, інших органів державної виконавчої влади аналітичні та інформаційно-статистичні матеріали, необхідні для виконання обов'язків, які покладені на Комісію.

Комісія у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, декретами, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а також Положенням про Міжвідомчу комісію. Комісія проводить свою діяльність відповідно до плану, який затверджує Голова Комісії, а її склад затверджує Кабінет Міністрів України. Рішення Комісії приймаються простою більшістю голосів присутніх на засіданні членів Комісії. Організаційно технічне забезпечення роботи Комісії здійснюється Міністерством економіки.

Контрольні запитання

1. Які вихідні мотиви стратегії розбудови СВЕЗ в Україні?
2. Які найістотніші відмінності СВЕЗ на території України від зон в інших країнах?
3. Які етапи створення СВЕЗ?
4. Які принципи мають бути покладені в основу розробки ТЕО СВЕЗ?
5. Які розділи мають входити до структури ТЕО створення конкретної СВЕЗ?
6. За якою типовою схемою здійснюється розробка ТЕО СВЕЗ?
7. Які існують оціночні показники ефективності функціонування СВЕЗ?
8. Які групи чинників істотно впливають на залучення іноземних інвестицій в СВЕЗ?
9. Що означає інвестиційний маркетинг території?
10. На вирішення яких питань має бути спрямована маркетингова стратегія регіону?
11. Що таке чистий потік коштів, період окупності інвестиції та індекс прибутковості?
12. Які найпоширеніші методи оцінки ризику окремого інвестиційного проекту?
13. Які використовуються способи для зниження ризиків інвестиційного проекту?
14. Які виділяють етапи формування програми розвитку СВЕЗ?
15. Якого порядку слід дотримуватись при розгляді документів про створення СВЕЗ?
16. Якими документами керується Міжвідомча комісія при розгляді пакета документів про створення СВЕЗ?

ПРАКТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗБУДОВИ СВЕЗ В УКРАЇНІ

6.1. Практика створення СВЕЗ в Україні

Кабінет Міністрів України і Міністерство економіки України ініціювали розробку Державної програми створення в Україні СВЕЗ і ТПР на перспективний період. Наявність такої програми дає можливість здійснювати цілеспрямоване зонування в Україні та уникнути можливих помилок у цьому процесі, а отже, не допустити дискредитації ідеї СВЕЗ. Саме на це орієнтована Постанова Кабінету Міністрів України № 1756 «Про заходи щодо створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності» від 24 вересня 1999 р.

Створення лише в 1998—1999 рр. більше десяти СВЕЗ і стількох же ТПР в Україні свідчить про конкретні кроки стимулювання розвитку економіки. Така тенденція потребує зосередження максимуму зусиль і державної уваги на реалізації найефективніших проектів зон, насамперед зовнішньоторговельного, торговельно-виробничого, науково-технічного та рекреаційно-туристичного видів. При цьому на особливу увагу заслуговують: відмова від запровадження норм, які не впливають на інвестиційні рішення, але спричиняють необґрунтовані економічні втрати; формування дійової системи управління; ефективний маркетинг зони; спрощення процедур реєстрації суб'єктів СВЕЗ тощо.

Щодо оцінки досвіду створення СВЕЗ в Україні найбільший інтерес має експеримент з організації *Північнокримської експериментальної економічної зони (ПЕЕЗ) «Сиваш»*. Спочатку її передбачалось сформувати лише для м. Красноперекопська. Потім до проекту приєднались Красноперекопський район і м. Арм'янськ, оскільки вони фактично становлять цілісне регіонально-економічне утворення.

Одна з причин, з якої проект «Сиваш» відносно швидко був схвалений урядом, полягає в тому, що було запропоновано не створення класичної вільної зони, а введення на умовно

обмеженій території експериментального економічного режиму. Проект не вимагав витрат із державного бюджету і передбачав деякі специфічні особливості.

1. У зв'язку з тим, що зона розташована на території трьох адміністративних одиниць (м. Красноперекопськ, м. Арм'янськ і Красноперекопський район), була створена управлінська адміністрація зони «Сиваш» у формі державної компанії. При цьому не змінилася форма державно-територіального управління, тобто місцеві ради і адміністрація зони не дублюють і не підміняють одна одну.

2. Територія зони не має спеціальних митних кордонів і будь-яких огорож.

3. Пільги не поширюються автоматично на всі підприємства, а надаються лише суб'єктам ПЕЕЗ «Сиваш».

Експеримент мав на меті відпрацювати нові форми економічних відносин, зокрема визначити оптимальні податкові, митні, банківські, земельні ставки та опрацювати інші нововведення.

Для досягнення задуманих цілей спочатку Указом Президента, а потім законом України у лютому 1996 р. для суб'єктів зони «Сиваш» установлені такі пільги:

- імпорт товарів для потреб власного виробництва не обкладається митом і ПДВ;
- 50 % діючої ставки податку на прибуток, з умовою реінвестування;
- валюта суб'єктів не підлягає обов'язковому продажу.

Створення нормативно-правової бази тривало ще майже рік, і в січні 1997 р. Кабінетом Міністрів були затверджені перші інвестиційні проекти. Розпочався етап практичної роботи, що позитивно позначилось на соціальних процесах. На підприємствах — суб'єктах зони «Сиваш» збережено понад 8 тис. робочих місць, створено більше 600 нових. Загальна чисельність працюючих на цих підприємствах з року в рік зростає. Заводи почали отримувати прибуток, віддали всі борги своїм робітникам і стали поповнювати місцевий бюджет. У результаті ліквідовано заборгованість з пенсій і соціальних виплат.

Очевидно, що навіть порівняно невелике зниження податкового преса сприятливо позначилось на роботі підприємств, які стали суб'єктами ПЕЕЗ «Сиваш».

При створенні зони «Сиваш» державою було витрачено:

- у вигляді уставного внеску Кабінету Міністрів України у страховий фонд державної компанії «Адміністрація ПЕЕЗ «Сиваш» — 300 тис. грн;
- у вигляді фінансової підтримки Ради Міністрів АР Крим — 52 тис. грн;

— у вигляді компенсації місцевим бюджетам неотриманих (унаслідок пільгового оподаткування) доходів у 1997 і 1998 роках — всього близько 600 тис. грн.

Фінансування адміністрації ПЕЕЗ «Сиваш» із бюджету не було передбачено з самого початку. Тому нині державна компанія «Адміністрація ПЕЕЗ «Сиваш», як госпрозрахункова установа, знаходиться на самофінансуванні. Суб'єкти ПЕЕЗ «Сиваш» за три роки отримали пільг на суму понад 13 млн грн, і практично всі ці кошти (як умова надання пільг) спрямовано на розвиток виробництва.

З іншого боку, суб'єктами зони відраховано в бюджети різних рівнів податків на загальну суму близько 74 млн грн, при цьому сума відрахувань щорічно подвоювалась. Сплачують ці податки саме ті підприємства, які за прогнозом мали не діяти уже два роки. Отже, користь як для регіону, так і для держави очевидна.

Для ефективної організації діяльності СВЕЗ доцільно її керівний орган формувати виключно як економічну господарську структуру, що діє на правах акціонерного товариства з підпорядкуванням обласній раді депутатів. Адміністрації зони доцільно делегувати для вирішення такі питання:

- розробка і реалізація планів розвитку СВЕЗ;

- розгляд і затвердження інвестиційних проектів;

- реєстрація організацій, що діють на території зони;

- організація діяльності всіх галузевих служб (прикордонної, митної, банківської, податкової тощо);

- соціальний захист громадян і юридичних осіб на території зони;

- забезпечення законності й правопорядку в зоні.

При адміністрації зони доцільно мати науково-експертну раду з числа відомих учених і спеціалістів-практиків. Їй доцільно доручити роботу з розробки:

- перспективних планів розвитку окремих видів діяльності зони, їх техніко-економічної і екологічної експертизи;

- рекомендацій з динаміки, структури та використання науково-технічних досягнень, на основі яких формуються пріоритетні напрями розвитку СВЕЗ;

- пропозицій з формування основних напрямів науково-технічного прогресу, перерозподілу трудових, матеріальних та фінансових ресурсів;

- умов конкурсного відбору техніко-економічних проектів, запропонованих для реалізації у СВЕЗ;

- стратегії маркетингу ринку і реклами діяльності СВЕЗ, вивчення соціальних наслідків її діяльності.

Оскільки організація діяльності СВЕЗ, згідно із світовими стандартами, вимагає великих витрат (в освоєння 1 га території необхідно вкласти понад 5 млн дол. США), то на перших порах держава має відігравати вирішальну роль у їх створенні. Передусім мова йде про створення юридично-правового поля для діяльності СВЕЗ і фінансове забезпечення робіт, пов'язаних із формуванням необхідної інфраструктури.

6.2. Загальні риси проектів заснування СВЕЗ у різних регіонах України

Узагальнену характеристику проєктованих в Україні СВЕЗ можна подати у такому вигляді:

Вид зони — комплексна СВЕЗ, яка поєднує риси зовнішньоторговельної та торговельно-виробничої (експортоорієнтованої або імпортозамінної) зон.

Галузева спеціалізація та основні види діяльності — виходячи з розглянутих функціональних типів: виробництво (агропромислове, рибопереробне, хімічне, медичне, електронне, текстильне), надання послуг (транспортно-складських та експедиторських, здійснення передпродажної підготовки зовнішньоторговельних вантажів, рекреаційно-туристичне обслуговування).

Мета заснування — забезпечення умов соціально-економічного розвитку території розташування СВЕЗ, залучення інвестицій в регіональну економіку та окремі її галузі, активізація підприємницької діяльності, ефективне використання наявного ресурсного потенціалу, нарощування експорту. Строки діяльності — 15–25 років.

Податковий режим «усередненої» зони передбачає:

пільгове оподаткування прибутку (зональна ставка становить від 20 до 75 % діючої в Україні);

пільгове обкладання податком на додану вартість (зональна ставка становить 50 % діючої в Україні);

пільгове обкладення акцизом (зональна ставка становить 50 % діючої в Україні);

звільнення від сплати прибуткового податку частини прибутку, спрямованої в реінвестиції та інновації;

надання податкових канікул тривалістю 5–10 років;

надання податкового кредиту строком на 5 років;

використання системи прискореної амортизації;

звільнення від оподаткування репатрійованих іноземними інвесторами доходів та капіталу.

Складовими митного режиму є:

спрощений порядок митного оформлення експортно-імпорتنих і транзитних вантажів;

звільнення від сплати ввізного мита імпортованих товарів, призначених для виробничого і невиробничого споживання у СВЕЗ;

звільнення від сплати вивізного мита експортованих товарів, вироблених на території СВЕЗ (не менше 50 % вартості, доданої в СВЕЗ);

у разі вивезення із зони на територію України товарів, оброблених у СВЕЗ з використанням безмитно ввезених складових (сировини, комплектуючих тощо), митом обкладається лише імпортна складова;

звільнення від сплати податку на додану вартість.

Система управління включає:

адміністрацію СВЕЗ (орган, що безпосередньо займається питаннями заснування і розвитку зони, плануванням, інфраструктурним забезпеченням, формуванням «економічної політики СВЕЗ», встановленням пріоритетів, реєстрацією суб'єктів підприємництва зони, підготовкою змін до статусу зони, підготовкою звітності тощо);

місцеву Раду депутатів (у межах своєї компетенції на підвідомчій території);

спостережну раду (контрольний орган).

Вимоги до суб'єктів підприємництва (згідно з нормами українського законодавства):

бути суб'єктом підприємництва (відповідно до чинного законодавства);

мати наміри реально здійснювати підприємницьку діяльність на території зони;

фактично здійснити інвестиції у проект на території зони (в середньому 40–50 % від запланованих);

підтвердити стабільний характер власної фінансово-виробничої діяльності (за попередні роки).

Площа території — земельні ділянки зон становлять 408,18 га.

Вихідний рівень інфраструктурного облаштування території майбутньої СВЕЗ — існує необхідна інфраструктура, яка, проте, не відповідає сучасним стандартам і потребує відповідних капіталовкладень.

Існування на території майбутньої СВЕЗ суб'єктів підприємницької діяльності, що є базовими об'єктами СВЕЗ або передбачаються як майбутні суб'єкти зони, характерне майже для всіх розглянутих проектів СВЕЗ.

Обсяги фінансування проекту СВЕЗ — у середньому по 390,3 млн дол. США на 1 проект, у тому числі 1,164 млн дол. США в розрахунок на 1 га території майбутньої зони.

Структура джерел фінансування проекту СВЕЗ: бюджетні витрати — 30 %; підприємницькі інвестиції — 60; кредитні ресурси — 10 %.

Кількість майбутніх суб'єктів СВЕЗ, як правило, не визначена.

Прогнозовані підприємницькі інвестиції у СВЕЗ становлять до 200 млн дол. США на один проект і містять такі частки: 40—70% — іноземних та 60—30% — національних приватних капіталовкладень.

Наведена узагальнена характеристика проєктованих в Україні СВЕЗ дає можливість системно вивчати процеси, що відбуваються у сфері зонування. Проте усереднених даних замало. Потрібно знати специфіку окремих проєктів, розбіжності в ключових характеристиках, недоліки та позитивні риси.

6.3. Концептуальні положення створення системи СВЕЗ в Україні

У цілому СВЕЗ створюються за двома концептуальними моделями. У першій моделі використовується територіальний підхід, у другій застосовується спеціальний (або нетериторіальний) режим. Обидві моделі базуються на принципі переваги в процесі відбору. В інших наукових джерелах ці моделі характеризуються як **два концептуальні підходи:** територіальний і функціональний (точковий). У першому випадку зона розглядається як відокремлена територія, де всі підприємства-резиденти користуються пільговим режимом господарської діяльності. Згідно з другим підходом, зона — це пільговий режим, який застосовується до певного виду підприємницької діяльності незалежно від місця розташування відповідної форми в країні.

Територіальний підхід використовується переважно у тому випадку, коли необхідно вирішувати проблеми регіонального розвитку, тоді як спеціальний (нетериторіальний) режим застосовується, коли необхідні негайні галузеві або економічні структурні перетворення. Територіальний підхід враховує переваги, які визначаються концентрацією наявних ресурсів на обмеженій території, а спеціальний режим, як вважають експерти ООН з цієї проблеми, виявляється більш гнучким і привабливішим для потенціальних інвесторів, оскільки відсутні територіальні обмеження. Більше того, розгортання прямих іноземних інвестицій по всій країні дозволяє залучати їх у значних масштабах в економічні процеси національного господарства.

Незважаючи на це, територіальний підхід до створення СВЕЗ переважає в міжнародній практиці. Визначення території, яка обирається під зону такої моделі, є складною процедурою, оскільки ця територія має бути великою і в той же час оптимальною та раціональною, мати базову структуру, трудові ресурси, забезпеченість місцевими енергоресурсами та будівельними матеріалами, а також вихід до місцевих і міжнародних комунікацій, активні зв'язки як з національною, так і регіональною економікою. Без таких компонентів, як вважається, створення зон або неможливе, або вимагає значних капіталовкладень.

СВЕЗ є новим явищем для України, і тому, безперечно, виникають проблеми як при їх створенні, так і при функціонуванні. Ці проблеми стосуються виділення коштів з державного бюджету, адаптації національних підприємств, інфляційного тиску, руху внутрішніх ресурсів у зоні, а також міжнародних і національних взаємозв'язків тощо. Концептуально СВЕЗ мають утворюватись і виконувати роль як складової частини національної економіки, так і посередника між нею і світовою господарською системою.

Початкові положення Концепції створення СВЕЗ в Україні були затверджені Постановою Кабінету Міністрів України № 277 «Про концепцію створення спеціальних (вільних) зон в Україні» від 14 березня 1994 р. Разом з тим поки що не можна стверджувати, що в Україні існує цілісна у стратегічному розумінні, досить глибоко обґрунтована концепція створення системи СВЕЗ. Наявні документи є скоріше за все актами, в яких зафіксовані найбільш підготовлені на регіональному рівні проекти, щодо яких всі органи центральної влади є головним стримуючим чинником. Тому існуючий документ, що має офіційну назву «концепція», є, по суті, проектом рішення законодавчої та виконавчої влади, пов'язаного із законодавчою ініціативою регіональних адміністративних органів. До того ж і такого роду плани не виконуються, а це дає підстави вважати, що вони більш потрібні для заспокоєння суспільної думки, а не для реальних дій.

В Україні, найімовірніше, виходять із завдань залучення зарубіжних інвестицій. Мається на увазі, що випереджаючий розвиток ринкових відносин і вільної торгівлі у СВЕЗ міг би стати важливим стимулом для іноземних інвесторів. З цієї точки зору СВЕЗ виявляються і в якості першого кроку, і в ролі відрегульованого механізму для залучення іноземних інвесторів.

В умовах України СВЕЗ повинні стати основою децентралізації економіки і підвищення ролі регіонів у вирішенні

завдань соціально-економічного розвитку. Спочатку це відбуватиметься у формі поступової ліквідації монополії зовнішньої торгівлі держави в результаті розширення свободи міждержавного руху капіталу, робочої сили і товарів.

Потому стає можливим досягнення більш повного задоволення потреб споживачів у високоякісних товарах, а також індустріальних потреб у новій техніці та товарах виробничого призначення. У кінцевому підсумку будуть розширені можливості для самостійного вирішення в регіоні основної гами соціальних питань.

Особливістю України є обмеженість ресурсів і необхідність концентрації їх на територіальних напрямках розвитку. Це стосується всіх видів ресурсів: технічних, фінансових, управлінських, організаційних, інтелектуальних тощо.

Велика увага має бути приділена насамперед формуванню постійного та масового процесу впровадження нововведень на основі використання досягнень науково-технічного прогресу. У цьому випадку необхідно виходити із того, що науковий потенціал є самим цінним ресурсом. Більше того, він є унікальним ресурсом, адже володіння ним дає вирішальні переваги у конкурентній боротьбі за провідне місце у майбутньому поділі праці.

Визначення цілей створення СВЕЗ в Україні дає можливість обґрунтувати такі форми, в межах яких ці цілі можуть бути досягнуті. За наявності сприятливих економічних, територіальних, історичних, геополітичних та інших умов у країни на її території можуть отримати розвиток усі класичні форми СВЕЗ.

Світовий досвід свідчить, що значні сприятливі умови для створення СВЕЗ мають приморські і прирічкові території. Вони можуть бути використані для розвитку суднобудівної та судноремонтної промисловості. Наявні заводи в Миколаєві (три), Херсоні, Керчі, Севастополі, Маріуполі і Києві є передовими і найпотужнішими серед аналогічних виробництв у країнах СНГ. Стає доцільним створення в портових містах СВЕЗ промислово-виробничого характеру, орієнтованих на суднобудування. Розвиток стратегії низьких цін і високого науково-технічного рівня дозволить різко підвищити конкурентоспроможність продукції і послуг, що, в кінцевому підсумку, приведе до отримання значного економічного і соціального ефекту в масштабах усієї країни.

Приморські райони перспективні для створення вільних економічних зон банківських і страхових послуг, офшорних і рекреаційно-туристичних. Світовий досвід (європейські країни, Японія) свідчить, що орієнтація на світовий ринок супро-

воджується більш ефективним використанням морських територій. Важливим чинником у цих процесах є транспорт, в якому частка морських перевезень у світогосподарських транспортних зв'язках постійно зростає і становить сьогодні понад 2/3 товарообороту всього світового транспорту.

Нині в Україні мало уваги приділяється створенню СВЕЗ регіонального інноваційного науково-технічного спрямування. Вони мають сприяти розвитку трьох секторів економіки, в межах яких зароджуються, визрівають, знаходять своє втілення і перше практичне застосування всі нововведення. Це, по-перше, промислові лабораторії; по-друге, науково-дослідні інститути і конструкторські бюро; по-третє, дослідні виробництва, інститути, лабораторії.

Для створення СВЕЗ інноваційного науково-технічного спрямування в Україні є багато перспективних варіантів. Вони можуть ефективно розвиватися як поблизу великих індустриальних та наукових центрів — Києва, Харкова, Донецька, Дніпропетровська, так і в регіонах, віддалених від них (Крим, Карпати, приморські території тощо). Рушійною силою розвитку СВЕЗ є інноваційно-інвестиційні процеси та їх сучасні форми регіонального розвитку.

Контрольні запитання

1. Які специфічні особливості створення ПЕЕЗ «Сиваш»?
2. Які умови і соціально-економічні результати діяльності ПЕЕЗ «Сиваш»?
3. Які організаційні питання було б доцільно делегувати адміністрації зони «Сиваш»?
4. За якими загальними рисами можна характеризувати проекти за-снування СВЕЗ у регіонах України?
5. За якими концептуальними моделями створюються СВЕЗ?
6. Які концептуальні положення визначають перспективи створення СВЕЗ в Україні?

РЕГІОНАЛЬНІ ІННОВАЦІЙНІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ СТРУКТУРИ

7.1. Технополіси і технопарки як інноваційні форми регіонального розвитку

Нова науково-технологічна стратегія ХХІ ст. має базуватися на принципово нових за формою організації і управління науково-виробничих структурах — великих регіональних науково-технічних комплексах, орієнтованих на пріоритетний розвиток наукомістких виробництв.

За кордоном до таких **науково-технічних комплексів відносять** технополіси, технопарки, наукові, технологічні, інноваційні та інші центри. Вони розрізняються переважно цілями проектів і місцевою специфікою їх реалізації. Найудосконаленішими формами організації системи «наука — виробництво — соціальна сфера» є технополіси та технопарки, створенню яких у розвинених країнах в останні десятиліття надається виняткове значення. У багатьох країнах створення технополісів і технопарків зведено в ранг державної науково-технічної політики і є елементом стратегії розвитку держави.

З метою створення та широкого застосування конкурентоспроможних на світовому ринку нових технологій та наукової продукції, посилення впливу інноваційних чинників на структурну переорієнтацію економіки Президент України прийняв розпорядження «Питання створення технопарків та інноваційних структур інших типів». Відповідно до цього розпорядження Кабінетом Міністрів України 22 травня 1996 р. прийнято постанову № 549 «Положення про порядок створення та функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів». Розпорядженням Президента України підтримано ініціативу Державного комітету України з питань науки, техніки та промислової політики, Міністерства освіти, Національної академії наук, місцевих органів виконавчої влади щодо створення науково-технічних інноваційних форм. У ньому зазначається: «Обласним, Київській і Севастопольській міським державним адміністраціям усебічно сприяти створенню технопарків та інноваційних структур інших типів, що мають на меті розв'язання першочергових проблем економічного роз-

витку регіону на базі освоєння нових технологій і виробництва конкурентоспроможної продукції».

Метою створення інноваційних науково-технічних структур є інтенсифікація процесу розробки і впровадження у виробництво новітніх технологій, підготовка висококваліфікованих кадрів. В Україні передбачається створення кількох десятків технополісів і технопарків на базі існуючих академічних науково-технічних комплексів, закладів освіти за участю проектних інститутів, промислових підприємств, банків.

Однією з головних вимог до формування технополісу є створення рівноваги між чисельністю зайнятого та працездатного населення, що базується на врахуванні виробничотворчих інтересів усіх членів сім'ї і передбачає можливість працевлаштування населення не тільки на визначений час, але й на перспективу. Містобудівна практика показує, що найоптимальнішими та найстабільнішими в цьому відношенні є нові міста з населенням до 200–300 тис. осіб і кількістю працюючих до 75–100 тис. осіб.

У технополісах доцільно створювати наукомісткі технології та виробництва. Причому кожний з технополісів може і повинен мати своє обличчя, що нерозривно пов'язано з процесом регіоналізації науково-технічної діяльності. Отже, економічна база технополісу має орієнтуватися насамперед на науково-технічну спеціалізацію, що склалася в материнському місті, в тому числі і в частині конверсії воєнно-промислового комплексу.

Так, у Києві доцільним є створення технополісу, який буде орієнтуватися на базові галузі мікроелектроніки, зокрема виробництво найновіших засобів цифрового зв'язку; в Дніпропетровську — виробництво сучасних інформаційних систем на основі супутникового зв'язку; у Львові — виробництво робототехніки; у Харкові — двигунів тощо.

Необхідність відпливу населення і перебазування виробництва з великих міст потребує передачі технополісу частини регіональних соціально-економічних функцій. Серед об'єктів його економічної бази мають бути підприємства і установи, що формують ринкову інфраструктуру: банки, юридичні організації, патентні служби, науково-культурні та комерційні постійно діючі виставки. Тут можуть розташовуватися філії міжнародних організацій, зарубіжних фірм, ділові центри з готельними комплексами.

Будівництво технополісу пов'язане із значними початковими капіталовкладеннями. У зв'язку з цим ключовим моментом в організації технополісу є забезпечення на його території режиму найбільшого сприяння, аналогічного режиму СВЕЗ.

Організація технополісу на засадах СВЕЗ, з одного боку, активізує надходження вітчизняних та іноземних інвестицій і технологічних ресурсів, передового управлінського досвіду, розвиток міжнародної кооперації у сфері впровадження наукових розробок у виробництво, перехід до випуску високотехнологічної продукції та розширення її експорту, з іншого — підвищує містобудівні вимоги до якості місцезнаходження: близькість до джерел енергії та будівельної бази; зручність телекомунікаційних і транспортних зв'язків (у тому числі з міжнародними аеропортами), комплексне облаштування території.

7.2. Економічна природа технополісів і причини створення їх

Термін «технополіс» складається із двох слів грецького походження: «техно» — майстерність, уміння; «поліс» — місто, держава. Ідея створення технополісів — компактних науково-промислових міст, що займаються розробкою інноваційних технологій і розвитком наукомістких виробництв, — зародилась на початку 50-х років у США.

Ареал поширення технополісів досить масштабний — вони склалися в Західній Європі, Північній Америці і Північно-Східній Азії. За ознаками функціональної організації до них близькі технологічні парки (США, Франція, Велика Британія, Ірландія, Фінляндія, Швеція, Іспанія), наукові парки (США, Фінляндія, Данія, Нідерланди, Велика Британія, Бельгія, Японія, Тайвань), дослідницькі промислові парки (США, Велика Британія), парки-клуби і ділові комплекси (Франція), бізнес-парки (Велика Британія), інноваційні центри (Велика Британія, ФРН, Франція).

Отже, у країнах з розвинутою економікою відбувається масовий перехід до наукомістких технологій; усвідомлення обмеженості природних ресурсів зумовило пошук ресурсозберігаючих технологій при глибокій переробці сировини. Результатом цього є створення структур, здатних до синтезу науки та виробництва, розвитку індустрії інтелектуальних продуктів. Один із найефективніших підходів до розв'язання названих завдань — організація мережі технополісів.

Інтенсивний розвиток технополісів у 80-ті роки в країнах Заходу і Японії зумовлений комплексом причин, а саме:

вичерпанням ресурсів розвитку промисловості, особливо обробної, яке ще більш поглибилось унаслідок зростання цін на нафту наприкінці 70-х років;

потребою в розвитку технологій, які будуть визначати економічне обличчя розвинених країн у новому тисячолітті, а

також нових наукомістких галузей виробництва, що створюються на базі таких технологій, як електроніка, біотехнологія, освоєння ресурсів Світового океану, випуск нових промислових матеріалів; програмне забезпечення ПЕОМ, спеціальна хімія, оптика, індустрія інформації, індустрія відпочинку, дизайн тощо;

необхідністю запровадження перспективних форм активної і постійної взаємодії науки і виробництва;

потребою в реконструкції деяких великих підприємств і створення на основі дрібних і середніх інноваційних компаній більш динамічного і гнучкого сектору економіки;

можливістю реорганізації існуючої системи освіти, наближення її до потреб розвитку наукомісткого сектору.

Створення технополісів за кордоном можна розглядати як один із значних соціальних експериментів ХХ ст., що охоплює широке коло економічних, техніко-технологічних, науково-дослідних, комунікаційних, соціально-побутових та інших проблем.

Технополіси істотно різняться за масштабами, структурою та обсягом послуг, які надаються, за рівнем наукомісткості, складом учасників. У склад технополісів можуть входити: технопарки (науковий, промисловий, екологічний, конверсійний, інноваційний, бізнес-парк та ін.); інкубатори (інноваційний центр, інкубатор бізнесу, науковий готель та інше). Регіони науки і технології можуть включати в себе технополіси, технопарки та інкубатори, а також розгалужену інфраструктуру, яка підтримує наукову та виробничу діяльність.

Технополіси за своєю сутністю — це міста або відносно самостійні міські утворення, які розвиваються на базі об'єктів науки і високотехнологічного промислового виробництва. У складі технополісів можуть бути інкубатори інновацій, які об'єднують під своїм дахом науково-технічні фірми з використанням ризикового капіталу; лабораторно-виробничі комплекси, які орієнтовані на впровадження нової техніки і технологій; сервісні підрозділи, що сприяють виробництву нової продукції та її поширенню; телекомунікаційні центри, які забезпечують можливості ділового спілкування, а поряд з ними — вищі навчальні заклади, установи побутового обслуговування, житлові масиви і місця відпочинку.

Технополіс — самодостатнє міське утворення з науково-дослідними установами, навчальними закладами, високотехнологічними і наукомісткими підприємствами, житловими масивами, об'єктами обслуговування та рекреації, комунікаціями.

Створення технополісу дозволяє кардинально вирішити такі проблеми, як реконструкція матеріально-технічної бази

науки та виробництва, забезпечення комфортабельним житлом, оздоровлення середовища, змістовне дозвілля.

З метою ефективного використання потенціалу урбаністичної концентрації науково-технічної діяльності технополіс краще створювати на резервних територіях великих міст чи на базі населених пунктів, розташованих у приміській зоні.

Функцією технополісу є максимальне використання унікального науково-виробничого та трудового потенціалу великого міста, його зручного економіко-географічного положення через формування життєво важливої для інноваційної діяльності інфраструктури.

Така інфраструктура покликана забезпечити комфортність і високу якість середовища, яке задовольняє умови реалізації творчого потенціалу людини. При цьому розвиток технополісу повинен здійснюватися в умовах збереження систематичних стійких зв'язків з материнським містом, яке залишається для нього головним джерелом різноманітної професійної та загальнокультурної інформації.

Названі обставини зумовлюють необхідність розміщення технополісу на відстані 30–70 км від материнського міста, що забезпечує годинну транспортну доступність і дозволяє формувати нове міське утворення, середовище якого поєднувало б у собі переваги висококомунікативності великого міста з комфортністю умов життя, привабливості природного передмістя.

Зарубіжний досвід показує, що для створення повноцінної і стійкої селищно-виробничої системи, яка б приваблювала мешканців великого міста, технополіс повинен бути відносно великим, мати досить різнобічну економічну базу та можливості надання різноманітних видів послуг, у тому числі й культурних.

Технополіс повинен бути зорієнтований на першокласний сервіс, підвищену якість житла, інтенсивне культурне життя. За наявності достатньо надійних телекомунікаційних зв'язків з університетами і науково-дослідними установами, технічної інфраструктури високого рівня та зручних транспортних зв'язків технополіси, як і технопарки, можуть створюватись і поза межами надто великих міських організацій.

7.3. Вимоги до умов створення та функціонування технополісів

Практика організації у зарубіжних країнах дозволяє виділити основні умови їх створення і функціонування. Регіон розміщення технополісу має задовольняти цілу низку критеріїв (табл. 1).

Таблиця 1. Алгоритм створення технополісів

Етапи створення	Зміст
Формування основних напрямів діяльності (для міністерств)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення регіонів (територій), які можуть бути використані для розвитку наукомістких виробництв. 2. Формування цілей і завдань розвитку цих виробництв. 3. Відбір комерційних проектів, які сприяють розвитку технополісів.
Підготовка програми розвитку технополісу (для місцевої влади)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення регіонів (площадок) для технополісу. 2. Формування цілей і завдань індустріального розвитку, оснований на новітніх технологіях. 3. Планування, спорудження і підтримка (пошук засобів) промислової зони, служби водного забезпечення, житлової зони, доріг тощо. 4. Розробка юридичних положень (постанов), що сприяють створенню умов для фінансування комерційних підприємств та інших служб, необхідних для розвитку технополісу.
Затвердження програми (для міністерств)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення, чи підходить для розміщення технополісу запропонований регіон. 2. З'ясування відповідності програми основним напрямам розвитку регіону. 3. Визначення, наскільки забезпечується реалізація програми технополіса економічним розвитком території (міста), на базі якої (-го) будуть створюватися ці технополіси.
Державне (урядове) сприяння	<ol style="list-style-type: none"> 1. Списання податків корпораціям на юридичній основі. 2. Пільгова податкова система. 3. Допомога у створенні необхідної інфраструктури. 4. Фінансова допомога комерційним підприємствам. 5. Створення стимулів для залучення в технополіси комерційних підприємств. 6. Надання допомоги комерційним фірмам, що сприяють розвитку високотехнологічних галузей.

Обов'язковою передумовою організації технополісів є наявність університету (ів), академічних або інших науково-дослідних інститутів, яким відведено вирішальну роль у здійсненні, а також координації наукових досліджень і розробок та підготовці висококваліфікованих спеціалістів.

При організації технополісів провідною тенденцією є не відкриття нових дослідних інститутів та інших наукових закладів, а використання потенціалу вже існуючих університетів,

лабораторій тощо, коригування напрямів їх дослідної діяльності, створення на їх основі сучасних наукових колективів для вирішення конкретних завдань, пов'язаних із розробкою наукомістких технологій і нової продукції, здійснення інформаційного обміну тощо.

Інша необхідна умова створення технополісу — наявність наукомістких підприємств і фірм, що приваблюють власників капіталу і спонукають їх до вкладання коштів у нову справу.

Суттєвими умовами успішного розвитку технополісів є близькість до «материнського» міста чисельністю 200 тис. і більше осіб, що забезпечує комунальне обслуговування технополісів, а також близькість до аеропорту або залізниці, наявність сприятливих транспортних комунікацій.

Велике значення надається такій умові розміщення технополісів, як компактність території. Вона є однією з передумов комфортності проживання там спеціалістів і обслуговуючого персоналу. Значною мірою розміри технополісів залежать від таких чинників, як цілі і масштаби (обсяги) їх діяльності, спеціалізація їх наукових підрозділів і фірм, строк функціонування, географічні особливості розташування тощо.

Дуже компактні за територією технополіси Німеччини. Більшість із них займають площу в межах 2500 м². За розміром території дещо більші технополіси в Ахені, Бонні, Карлсруе, де вони становлять відповідно 3500, 6000 і 7000 м².

У Франції найменший за площею технополіс — у Кані. Він займає 7,5 га. Всі інші значно більші. Їхні розміри коливаються від 65 до 650 га. Поширення інноваційних технополісів у Франції пов'язано із децентралізацією виробництва, що була започаткована у свій час урядом Ф. Міттерана. Мета цього процесу — перетворити певні регіони, дещо відсталі у науково-технічному відношенні, на високотехнологічні області. Звідси — велич багатьох французьких технополісів.

У деяких країнах значна увага приділяється створенню в технополісах сприятливих умов життєдіяльності. Так, в Японії технополіси вирізняються системним планом, житлові регіони розташовані поблизу виробничих зон, розширені і впорядковані автостради і аеропорти, введений суворий контроль за станом навколишнього середовища, створюються сприятливі умови для занять спортом і відпочинку.

Така увага до головних рис технополісів та їх соціальної інфраструктури за функціональними ознаками досить виправдана. Важливо, щоб для висококваліфікованих спеціалістів, що працюють у технополісах, було створене комфортне навколишнє середовище.

Юридичною основою створення і розвитку технополісів є спеціально розроблені й прийняті центральним урядом закони. В Японії, наприклад, у 1983 р. було прийнято «Закон про прискорення регіонального розвитку, оснований на високотехнологічних індустріальних комплексах». Головні його блоки подані в табл. 1. Організація технополісів вимагає великої підготовчої роботи, що передбачає узгодження дій владних структур різного рівня, починаючи з урядового і закінчуючи регіональним та міським, а також усіх зацікавлених організацій: науково-дослідних, підприємницьких, фінансових тощо. Ці дії мають бути насамперед спрямовані на: **1)** з'ясування найважливіших потреб конкретних регіонів і територій у високотехнологічних галузях виробництва і видах наукомісткої продукції; **2)** визначення пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку цих регіонів і територій з урахуванням можливостей, що відкриваються перед ними у випадку створення на їх базі технополісів і технопарків; **3)** ретельний аналіз наявності об'єктивних передумов для створення того або іншого наукового технополісу; **4)** уточнення цілей, завдань і перспектив розвитку передбачуваних технополісів.

Створення технополісів потребує досить значних фінансових вкладень. Сума коштів, необхідних для цього, залежить від цілого комплексу обставин, у тому числі від головних напрямів діяльності; розмірів відведеної під технополіс площі; обсягу запланованих будівельних робіт, кількості і якості будівельних об'єктів; віддаленості технополісу від «материнського» міста і стану транспортних та інших комунікацій між технополісом і цим містом; передбачуваної кількості фірм технополісу, а також їх спеціалізації, що вимагає відповідного технічного оснащення тощо.

Головними інвесторами щодо фінансового забезпечення технополісів найчастіше є: уряд, місцеві органи влади, потужні підприємства, компанії, банки, науково-дослідні інститути.

Звичайно, єдиної моделі фінансування технополісів не існує. У кожному конкретному випадку модель фінансування залежить від рівня економічного розвитку країни, соціально-економічної політики уряду.

Інвестиції на розвиток технополісу можуть бути як зовнішні, так і внутрішні. Зовнішні інвестиції часто не сприяють розвитку інфраструктури технополісів, ведуть до її однобокості. У гонитві за швидкою прибутковістю іноземні інвестори можуть вкладати кошти не в перспективні наукомісткі галузі, а в ті, що дають віддачу сьогодні.

Суттєве значення для технополісів має система фінансових пільг і стимулів, серед яких набули поширення: компенсація збитків; система прискореної амортизації; пільгове кредитування малих і середніх фірм; надання великих кредитів малим дослідним і венчурним фірмам.

До фінансових стимулів належать гранти під конкретні дослідні програми; «інноваційні стипендії», що надаються на підтримку нових наукомістких підприємств; стипендії для заохочення дослідників або придбання ними устаткування і матеріалів. Гранти під певні наукові програми найчастіше виділяються урядом або місцевими органами влади, а різного роду заохочувальні стипендії — засновниками технополісів.

7.4. Інноваційна сутність технопаркових структур і принципи створення їх

Світовий досвід свідчить, що одним із найефективніших шляхів державної підтримки високотехнологічних, наукомістких, екологічно чистих виробництв є створення регіональних науково-технологічних парків.

Науково-технологічні парки, або технопарки, складають організаційну основу інноваційних процесів, відіграють важливу роль у перенесенні високих технологій із області фундаментальних розробок у виробництво і сприяють комерціалізації науки, позитивним структурним зрушенням в економіці, росту конкурентоспроможності продукції на світовому ринку.

Технопаркові структури — найдоступніша форма комерційної реалізації науково-технічної розробки в країнах розвиненої ринкової економіки. Автор нової ідеї входить до складу технопарку з метою розвитку власного венчурного бізнесу.

Перший технопарк з'явився в США в 1949 р. на базі Стенфордського університету (штат Каліфорнія). Ідея була проста: здати ділянку університетської землі в оренду компаніям для розміщення там їхніх науково-дослідних підрозділів, що об'єднувалися в комплекс для розробок у сферах передових технологій з університетськими лабораторіями і дослідними групами.

Науково-технологічні парки є доволі дорогими об'єктами інвестування. Самоокупність настає через досить тривалий час. Наприклад, витрати державного сектору на створення французького технопарку «Софія Антиполіс» становили на початку 70-х років близько 400 млн франків. Крім того, приватний сектор вклав від 250 до 400 млн франків у будівництво різних споруд, у тому числі й житлових. Ще 300 млн

франків приватний сектор виділив на будівництво промислових споруд та закупівлю устаткування. Щоб окупилися такі досить значні витрати, потрібні роки. Технопарки починають приносити прибуток орієнтовно через 10 років.

Технопарк створюється для розвитку наукомістких технологій, наукомістких фірм. Це своєрідна фабрика з виробництва середніх і малих ризикових інноваційних підприємств. Одна з найважливіших функцій технопарку — постійне формування нового бізнесу і його підтримка. Проте технопарк має власну, відмінну від інших парків організаційно-функціональну структуру.

Науково-технологічний парк — це комплекс дослідних інститутів, лабораторій, дослідних заводів, створюваних на заздалегідь підготовлених територіях навколо великих університетів з розвиненою інфраструктурою (лабораторні корпуси, виробничі приміщення багатоцільового призначення, інформаційно-обчислювальні центри колективного користування, системи транспортних та інших комунікацій, магазини, житлові приміщення).

В основу створення технопарків покладено такі **принципи**:

- координація діяльності та співробітництво таких головних ланок, як наука, вища школа, державний сектор виробництва, приватні компанії, місцеві та регіональні органи управління;

- підтримка малого наукомісткого бізнесу;

- концентрація і використання ризикового капіталу.

Діяльність технопарку базується на повному використанні існуючих ресурсів для найкращого забезпечення діяльності дрібних венчурних (ризикованих) фірм, які входять до його складу. Цей процес можна схематично зобразити так (рис. 4).

Основою ієрархічної будови технопаркових структур є **модульний принцип**.

Головним елементом, який використовується при їх будівництві, є інкубатор. Технопарк являє собою сукупність таких центрів, кожен з яких реалізує спеціалізований набір інноваційних послуг. Сукупність технопарків, інкубаторів і комплекс різноманітних структур, які забезпечують життя міста, утворюють технополіс. Регіони науки та технології можуть включати в себе технополіси, технопарки та інкубатори, а також розгалужену інфраструктуру, яка підтримує наукову та виробничу діяльність.

Ефективність технопарків значною мірою зумовлена тісними зв'язками з дослідницькими закладами.

Як правило, технопарки створюються поблизу великих університетських центрів. Основна ідея такого співробітництва

Рис. 4. Вихідні інноваційні послуги технопарку

полягає у тому, що підприємства, які створюються в технопарках, залучають до роботи над замовленням наукових співробітників університетів. У свою чергу, вчені отримують можливість застосовувати на практиці результати своїх досліджень, надавати фірмам консультаційні послуги.

Управління діяльністю технопарку з боку держави та місцевої влади здійснюється за трьома основними напрямками: законодавство, програми фінансування та розвитку, безпосередня участь.

Уряд розробляє великомасштабні програми підтримки малого бізнесу, заохочення та розвитку нових технологій, сприяння кооперації науки і промисловості. Крім фінансової та законодавчої допомоги держава надає різноманітні квоти та субсидії фірмам-клієнтам, а також наукомістким підприємствам. Місцева влада забезпечує умови, які сприяють залученню спеціалістів до роботи над інноваційними проектами і створенням на цій основі малих наукомістких фірм.

Створюючи сприятливі умови для підприємницької діяльності у сфері наукомістких технологій і високотехнологічної продукції, технопарки стають необхідною ланкою між наукою і виробництвом, забезпечують безперервність процесу відтворення нововведень: їх генерування, доведення до «товарного» вигляду, впровадження у виробництво. Технопарки — інструмент активної селективної регіональної політики, що використовується для прискорення соціально-економічного розвитку регіонів, технологічного оновлення виробництва, відродження і стимулювання підприємницької діяльності.

7.5. Чинники формування технопарків як осередків інноваційної діяльності в регіоні (місті)

Найприйнятнішою формою організації інноваційної діяльності в межах міста є **технопарки**. В містобудівному відношенні вони становлять планово виражену частину міської території, яка має необхідну інфраструктуру, де сконцентровані наукові установи, впроваджувальні організації, підприємства наукомістких і високотехнологічних виробництв, установи, пов'язані з підготовкою та перепідготовкою кадрів. При цьому територіальні параметри технопарків, що створюються, співвідношення між дослідницькою і виробничою функціями, об'ємом і сферою кооперації можуть розрізнятися залежно від конкретної економічної ситуації в регіоні (місті).

У центральних районах міста, де можливості регіонального розвитку лімітовані, функції технопарків доцільно обмежити наданням послуг з розробки та впровадження технічних і технологічних нововведень. Їх вирізняють незначні розміри (0,5–10 га) і достатньо висока інтенсивність використання території (більше 10 тис. м² сумарної площі приміщень на 1 га).

У периферійних районах міста відкриваються можливості реалізовувати в рамках технопарку повний інноваційний цикл. У цьому випадку функції технопарку можуть починатися проведенням досліджень і розробок, підготовкою кадрів і завершуватися серійним виробництвом. Головне призначення подібних технопарків — допомога підприємствам у вирішенні проблеми розміщення наукомісткого і високотехнологічного виробництва. Тому і розміри їх територій повинні бути на порядок вищими, ніж у центральних районах, а вимоги до інтенсивності використання міських земель — менш жорсткими.

При всій різноманітності поєднання функцій технопарків їх специфічною рисою є створення стартових умов для розвитку науково-технічного підприємництва, яке орієнтується, як показує зарубіжний досвід, не на великі науково-дослідні інститути і лабораторії, а на малі і середні, включаючи ризикові, інноваційні підприємства. З цією метою на території технопарків необхідно збудовувати так звані інкубатори або «оранжереї».

Світовий досвід створення технопарків дозволяє виділити чинники, що сприяють їх подальшому формуванню:

наявність у регіоні науково-дослідних закладів високого класу (університетів, технічних вузів, державних науково-

дослідних інститутів, високотехнічних фірм, що мають потужний дослідний потенціал);

наявність стабільного колективу кваліфікованих спеціалістів різних категорій;

можливість придбання або найму в оренду на пільгових умовах земельної ділянки і виробничих потужностей;

наявність зрілої технологічної інфраструктури та розвиненої індустрії ділових послуг, що включає розробку програм для ПЕОМ;

можливість технологічного обслуговування та ремонту дослідницької техніки, управлінського консультування;

доступ до джерел ризикового капіталу.

Набір цих чинників у різних комбінаціях фігурував у багатьох країнах.

Проект «технопарк» передбачає новий підхід до регіонального розвитку. В ньому робиться акцент на створення «м'якої» інфраструктури, що складається з кваліфікованих кадрів, нових технологій, інфраструктурного навчання, капіталу, який вкладається в нові недосліджені галузі та мережі комунікацій.

Значення проекту «технопарк» полягає в наступному:

- у межах технопарків повинно здійснюватися максимальне зближення науки та виробництва;

- технопарки можуть сприяти структурній переорієнтації економіки;

- технопарки характеризуються як сталі, достатньо автономні мікросистеми, що зосереджені в країні.

Вони можуть відігравати роль дублюючих промислових баз, що в принципі підвищує сталість економічного механізму в цілому. Водночас у технопарках підвишені вимоги щодо якості навколишнього середовища і впорядкування території.

Невід'ємною вимогою розвитку їх є існуючий науково-технічний потенціал, наявність кваліфікованої робочої сили та ринку венчурного капіталу, зручне економіко-географічне положення (близькість до міжнародних магістралей і аеропортів, внутрішніх транспортних комунікацій).

У нашій країні найсприятливіші умови для створення технопарків і технополісів мають значні міські агломерації, і передусім Київська, Харківська, Дніпропетровська, Одеська, Донецька, Львівська.

Їх вирізняє:

потужний науково-технічний потенціал, представлений провідними науково-виробничими об'єднаннями, академічними і галузевими науково-дослідними установами, вищими навчальними закладами, які мають високий рівень наукових

розробок і досвід науково-технічного співробітництва із зарубіжними країнами;

значна частка підприємств наукомістких галузей промисловості, які зацікавлені у вдосконаленні технологічних процесів;

високий рівень кваліфікації трудових ресурсів і можливість їх підготовки на основі опанування передового досвіду в управлінні та маркетингу;

концентрація банків та інвестиційних фондів, готових брати участь у створенні венчурних інноваційних фірм;

випереджаючий, порівняно з країною в цілому, розвиток нових форм господарювання, в тому числі і науково-технічного підприємництва;

розгалужене міське господарство та сфера обслуговування, включаючи зовнішній транспорт і зв'язок.

В умовах фінансового та ресурсного дефіциту орієнтація на максимальне використання народногосподарського потенціалу та існуючої інфраструктури великих міських агломерацій повинна розглядатись як пріоритетний напрям державної політики щодо розміщення та розвитку нових форм територіальної інтеграції науки і виробництва. Такі міста мають усі необхідні передумови для забезпечення стійкого зв'язку між сферою досліджень і розробок та сферою їх впровадження, інтенсивного обміну інформацією та розвитку підприємницької активності.

Дослідження, що проводилися в рамках розробки довгострокового прогнозу науково-технічного прогресу в Україні, показали, що ці міста мають науковий заділ щодо розробки цілої низки прогресивних технологій виробництва наукомістких продуктів, а також промисловий потенціал, здатний брати участь у випуску конкурентоспроможної продукції. Разом з тим розвиток науково-технічного потенціалу великих міст країни характеризується значним відставанням його матеріально-технічної складової. Забезпеченість виробничими площами підприємств, зайнятих у сфері досліджень, у цих містах майже в два рази нижча від нормативної. Багато науково-технічних установ розміщені у взятих в оренду та непристосованих для досліджень приміщеннях.

Тому здійснення спрямованої політики створення технопарків у великих міських агломераціях України необхідно розглядати не як самоціль, а як засіб подолання кризових явищ у національній економіці та створення умов виходу країни на міжнародний ринок новітніх технологій.

Завдання полягає у створенні відкритих структур науково-виробничої інтеграції за рахунок вітчизняних і зарубіж-

них інвестицій, які повинні будуватися на засадах вільного обміну інформацією, конкуренції та комерціалізації досягнень науково-технічного прогресу.

У цілому з появою регіональних науково-технічних парків створюються сприятливі умови для вирішення низки державних, регіональних, вузівських та виробничих проблем, зокрема:

- зростають масштаби та темпи розвитку наукомістких і екологічно чистих галузей економіки;
- покращується місце країни в міжнародному поділі праці;
- розширюються експортні можливості;
- змінюється технічна та організаційна база наукових досліджень у вищих навчальних закладах;
- розширюється можливість виховання висококваліфікованих кадрів та появи нових шкіл;
- підвищується технічний рівень, якість та конкурентоспроможність продукції тощо.

Об'єднані технопарки створюють технополіс, який набуває ознаки науково-виробничого комплексу, що здійснює весь технологічний ланцюжок від фундаментальних досліджень до продажу нової продукції.

7.6. Трансфертна технологія технополісів і технопарків

Одним з найважливіших елементів функціонування технополісів і технопарків є **трансфертна технологія** (від «трансферт» — переносити, передавати). Мета її полягає в максимальному наближенні науки і виробництва, освоєнні ринку наукомісткої продукції. Вона пов'язана з «комерціалізацією» наукових досліджень, забезпеченням швидкого і ефективного впровадження їх результатів у практику, реальним впливом їх на підвищення попиту на продукцію, яка виробляється тут же, в технополісах і технопарках, промисловими фірмами.

Крім того, розвиток трансфертної технології дає можливість університетам, академічним та іншим дослідним інститутам продавати результати своєї діяльності і, тим самим, отримувати засоби для заохочення наукових працівників і свого подальшого розвитку, сприяє модернізації їх матеріально-технічної бази і підвищенню рівня наукових досліджень, дозволяє апробувати результати наукової діяльності, оперативно усувати недоліки, працювати у тісному контакті з практиками і тому точніше враховувати їх вимоги, а також краще орієнтуватися в кон'юнктурі ринку.

Промисловим підприємствам і фірмам використання трансфертної технології допомагає створювати конкурентоспро-

можну продукцію на основі новітніх технологій; включатися в наукові дослідження, що проводяться університетами і науково-дослідними інститутами; співпрацювати з ученими, користуватися їх консультаціями, а також дослідною базою наукових організацій. Основними *напрямами розвитку трансфертної технології* є:

- проведення університетами і науково-дослідними інститутами на замовлення компаній досліджень, орієнтованих на створення нових зразків техніки і технологій;

- співробітництво університетів і науково-дослідних інститутів з інноваційними фірмами, що виявляється у спільній науковій діяльності та передачі компаніям перспективних ідей і розробок для реалізації;

- маркетингові консультації з нової продукції, нових технологій і виробничих процесів;

- підготовка за допомогою університетів та інших вищих технічних закладів висококваліфікованих працівників для конкретних наукомістких виробництв, організація курсів підвищення кваліфікації і семінарів для співробітників високотехнологічних фірм, менеджерів, спеціалістів з маркетингу в сфері наукомісткої продукції і високих технологій.

Трансфертна діяльність безпосередньо пов'язана з розвитком наукомістких виробництв, впровадженням новітніх наукових досягнень, створенням нових зразків продукції і підвищенням техніко-технологічного рівня підприємств. Тим самим вона сприяє становленню якісно нової економіки, що функціонує на базі високих технологій — економіки ХХІ ст.

Трансфертна діяльність також стимулює маркетингову і управлінську, адже орієнтується на постійне вивчення змін ринкової кон'юнктури, прогнозування пріоритетних тенденцій соціально-економічного розвитку і пошуку організаційних, фінансових, техніко-технологічних та інших механізмів освоєння ринку наукомісткої продукції. Отже, саме у трансфертній технології найповніше визначається сутність діяльності як технополісів, так і технопарків.

Механізми трансферу технологій виявляються на різних рівнях: внутрішньогалузевому; міжгалузевому; міжрегіональному; міждержавному в межах групи країн зі схожим політичним устроєм і економічним рівнем розвитку; міждержавному; міжгруповому; стихійному (ринковому), коли перераховані механізми можна поєднувати.

Для науки відкривається широке поле діяльності, хоч замовником її розробок є на перших порах владні структури. До того ж насамперед мають ставитися завдання не стільки технологічного характеру, скільки освітянського, тобто необ-

хідно підвищувати сприйнятливість освітянського потенціалу робочої сили до нових, нетрадиційних для певного регіону технологій. Це досить сприятливе поле для комерційної діяльності. До того ж з часом наукові колективи можуть не лише пасивно обслуговувати технології, а й розгортати цільові прикладні дослідження та впливати на спрямованість технологічного трансферу.

7.7. Бізнес-планування інноваційної діяльності

Основним змістом стимулювання малого інноваційного бізнесу є комерційно-інноваційна діяльність найбільш освіченої і активної частини населення.

Разом з тим учені, інженери, техніки, які вирішили комерціалізувати власні ідеї, навіть за сприятливих умов відчувають значні труднощі при створенні своїх фірм, а також на ранніх стадіях життєвого циклу, про що свідчить висока «смертність» заново створених фірм.

Для такої складної сфери економіки, як інноваційна, характерною рисою є високий рівень ризику. Тому підприємцю в цій сфері значно складніше, ніж у звичайному бізнесі, оцінити свої потенціальні можливості, провести кваліфікований маркетинг нового продукту, вибрати певну науково-технічну, виробничу і ринкову стратегію, знайти необхідний капітал.

Не менш важливе значення для розвитку малих інноваційних фірм мають висококваліфіковане інформаційно-консультаційне забезпечення та наявність офісних і виробничих приміщень.

У світовій практиці ці проблеми аналізуються і вирішуються в ході проведення комплексного прогностно-аналітичного дослідження, що дістав назву **бізнес-планування**.

Конкуренція в ринкових умовах зумовлює досить високі вимоги до всебічного обґрунтування інноваційних проектів. Через це широке використання методичного інструментарію бізнес-планування є істотним чинником переходу до ринкових відносин у цій сфері діяльності.

Якісно оцінити сутність проекту і його перспективність можна лише на основі бізнес-планів, що подаються фірмами-претендентами. При цьому всі подані бізнес-плани повинні мати єдину методичну базу, що передбачає наявність єдиних методичних підходів, інформаційної структури та вимог до оформлення.

Існують різні типи технопаркових структур. Найповнішим з них є такий, до складу якого входить шість взаємозв'язаних комплексів:

- адміністративно-розпорядчий;

- науковий;
- інноваційний;
- науково-виробничий;
- комерційний;
- соціально-побутовий.

Головною метою в бізнес-плануванні інноваційної діяльності в ринковій економіці є визначення конкурентоспроможності та стратегії її комерціалізації. З урахуванням цієї мети визначають коло завдань, що вирішуються у межах бізнес-планування, а також етапність їх розв'язання (рис. 5).

Щодо технопаркових структур за суттю і змістом бізнес-план є результатом комплексного дослідження підприємницьких аспектів інноваційної діяльності. Це найповніша модель процесу комерціалізації нового наукомісткого продукту (послуг).

Бізнес-план реалізації інноваційного проекту має складатися з таких логічно взаємозв'язаних розділів:

вступна частина;

опис нововведення;

визначення науково-технічного рівня проекту;

результати маркетингових досліджень;

управління інноваційними ризиками;

фінансовий план і оцінка результативності проекту.

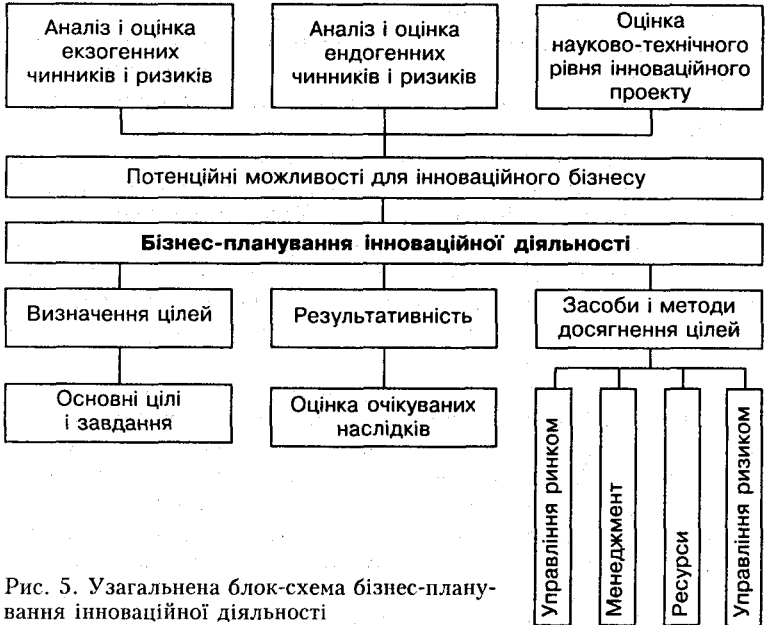

Рис. 5. Узагальнена блок-схема бізнес-планування інноваційної діяльності

Бізнес-планування в інноваційній сфері — це комплексне дослідження всіх умов і чинників реалізації інноваційного проекту, яке має охоплювати основні моменти:

- визначення цілей і завдань реалізації інноваційного проекту;
- визначення потенційних можливостей для здійснення проекту (аналіз і оцінка зовнішніх і внутрішніх передумов);
- виявлення засобів і методів, потрібних для досягнення визначених цілей (ресурси, менеджмент, управління ризиком тощо);
- прогнозування результативності інноваційної діяльності (оцінка очікуваних наслідків).

На відміну від бізнес-планів у інших сферах, в інноваційній він має включати детальний опис (визначення) науково-технічного рівня інвестиційного проекту і його правової захищеності.

Для визначення науково-технічного рівня інноваційного проекту в бізнес-плані необхідно показати рівень новизни проекту і його платно ліцензійні характеристики (кількість отриманих патентів і ліцензійних угод). При цьому новизна (прогресивність) конкретного інноваційного проекту визначається з урахуванням його результативності (спрямованості).

За своєю сутністю інноваційна діяльність, на відміну від підприємницької, характеризується високим рівнем ризику. Тому важливим етапом у процесі бізнес-планування реалізації інноваційного проекту є управління ризиком. За змістом управління ризиком — це науково-практичний аналіз генезису і масштабів конкретного інноваційного ризику, прогнозування вірогідності виникнення несприятливих подій, ідентифікація ризиків і розробка протиризованих заходів.

Це означає, що безпосередньо у процесі розробки бізнес-плану з конкретного інноваційного проекту в його відповідному розділі необхідно:

- згрупувати важливі ризики;
- визначити їхні джерела і моменти виникнення;
- оцінити небезпеку;
- розробити заходи щодо скорочення ризиків і мінімізації втрат.

Розробники бізнес-плану повинні розрізняти дійсний ризик і негативні події (чинники) з високим ступенем їхньої прогнозованості.

Опрацьовуючи головну стратегію комерціалізації інноваційного проекту, не завжди можна повністю покладатися на результати маркетингових досліджень. Реалізація ж останнього може привести не лише до появи нового продукту, а й нових потреб, ринків.

Виходячи з викладеного, віддавати перевагу аналізу існуючих ринків можна лише у разі, коли завершальним результатом проекту в цілому має бути створення нового продукту, поліпшення вже існуючого або визначення нових сфер його застосування. В іншому випадку основою для побудови концепції реалізації інноваційного проекту має бути модель оптимальної комерціалізації інноваційного продукту.

У зв'язку з тим, що реалізація інноваційного проекту здійснюватиметься в технопарку (або інших різновидах зон інноваційної активності), у бізнес-плані слід відобразити вигідність реалізації проекту (діяльності фірми) для конкретного технопарку і регіону в цілому.

На початковій стадії роботи над бізнес-планом доцільно залучати спеціалістів у таких галузях знань, як маркетинг, планування (прогнозування), фінансовий аналіз і технології, інноваційне проектування.

7.8. Бізнес-інкубатор як економічний засіб впровадження інновацій

Бізнес-інкубатори вважають одним із потенційно найефективніших економічних засобів прискореного впровадження інновацій та економічного розвитку.

Інкубатори високих технологій вперше з'явилися в Ізраїлі згідно зі спеціальною програмою Бюро головного вченого Міністерства промисловості і торгівлі. Метою концепції інкубаторів було створення сприятливих умов для розвитку нестандартних ідей і технічних рішень, що потребували додаткової перевірки, організації команди фахівців, унікального обладнання, формування бізнес-плану на віддалену перспективу. Ідея, що пройшла інкубатор, повинна була дійти до стадії, коли вона може отримати державну підтримку.

Інноваційні структури створювалися з дотриманням таких принципів:

- кожний інкубатор повинен мати: статус безприбуткової організації, яку очолюють науково-технічна рада представників місцевих наукових, промислових і бізнесових кіл; окреме приміщення, що дозволило б реалізувати 10–20 проектів за середньої чисельності виконавців 5–10 осіб; власне (або орендоване) необхідне обладнання та відповідні адміністративні служби;

- проект, що має «визрівати» в інкубаторі, повинен відповідати таким умовам: здійснюватись окремо і бути організованим як акціонерна компанія, 30 % початкового акціонерного капіталу (акцій) якої належало б виконавцям проекту;

обсяги державної підтримки не перевищують 85 тис. дол. США строком на два роки. На таких засадах було створено 16 інкубаторів за активної участі університетів, підприємств та міністерств Ізраїлю.

Головне призначення бізнес-інкубатора — першочергова підтримка малого (переважно інноваційного) підприємства. Вченим, інженерам, винахідникам, що виявили бажання організувати власний бізнес, надається в інкубаторі пільговий доступ до всього необхідного для здійснення своїх ідей.

Фірми-«початківці», як правило, зазнають банкрутства через незнання потенційного ринку запропонованих ними послуг, низьку управлінську кваліфікацію співробітників, нестачу первинного капіталу.

Практично всі перераховані проблеми вирішуються бізнес-інкубаторами.

Фірми, що створюються, проходять через бізнес-інкубатор ряд етапів:

відбір нового клієнта з числа претендентів;

перший рік роботи (надання юридичної, фінансової, технічної допомоги на пільгових умовах);

другий і третій роки — становлення і зростання фірми, збільшення числа її працівників (скорочується допомога, умови діяльності наближаються до тих, які існують у «зовнішньому середовищі»);

вихід фірми з бізнес-інкубатора (бізнес-інкубатор надає допомогу при розміщенні підприємства на новому місці).

Бізнес-інкубатор здає в оренду офісне устаткування і виробничі приміщення на вигідних для підприємств умовах, надає різноманітні офісні послуги, наприклад можливість користуватися електронним обладнанням (персональними комп'ютерами, копіювальними машинами, телефаксами тощо), канцелярськими послугами.

Технічна допомога включає проведення інженерних розробок продукту і технологій, маркетингова — підбір спеціалізованої літератури про продукт і ринки збуту, сприяння реалізації рекламного обслуговування тощо.

Консультації з менеджменту включають аналіз грошових надходжень, податків, огляд і роз'яснення офіційних фінансових документів, юридичну допомогу при реєстрації фірми і організаційно-фінансову підтримку (пошук і рекомендація потенційного інвестора, складання бізнес-плану тощо).

Створення бізнес-інкубаторів дозволяє підвищити рівень передачі інформації діючим виробництвам. Додаткове пропонування необхідної технологічної та організаційно-господарської інформації спроможне прискорити процеси струк-

турного перетворення, стимулюючи створення нових виробництв.

Практика свідчить, що значно більше інноваційних малих підприємств виживають у конкурентному середовищі в межах інкубаторів, ніж поза ними. В 1998 р. у США налічувалось понад 350 фірм-інкубаторів, що виникли з метою організації нових підприємств, у тому числі інноваційних, а до 1980 р. їх було лише 10. Серед відомих американських компаній, що володіють бізнес-інкубаторами, є «Дженерал електрик» та «ІВМ».

Інкубатори, як правило, забезпечують себе на засадах самофінансування. Відомо, що вони бувають трьох типів: *безприбуткові* — ті, що працюють із залученням коштів місцевих органів влади, які зацікавлені у створенні робочих місць та економічному розвитку регіону; *прибуткові* — ті, що не надають пільги при здаванні в оренду свого майна (орендарям пропонується широке коло різноманітних послуг, однак сплачують вони тільки ті із них, якими реально скористалися); *бізнес-інкубатори при вищих навчальних закладах* надають ефективну підтримку підприємствам: необхідні консультації науковців, досліду та лабораторну базу, обчислювальну техніку, можливість підвищити рівень своїх знань через спілкування з викладачами та користування бібліотекою. Завдяки такій підтримці підприємства опановують високотехнологічну продукцію або займаються комерціалізацією інноваційної продукції, яка розроблена вченими закладу.

В Україні вже створені бізнес-інкубатори при окремих вищих навчальних закладах, а також за ініціативою деяких місцевих органів влади (або при підтримці урядових програм іноземних країн). Так, за ініціативою міської держадміністрації для підтримки інноваційної діяльності в столиці створено Київський інноваційний інкубатор (КІБІН), до складу якого входять: безпосередньо бізнес-інкубатор як орган управління; координаційні органи для забезпечення співробітництва з місцевими органами влади; самостійні центри, які забезпечують обслуговування інкубованих фірм; інкубовані фірми. У Івано-Франківську в 1996 р. створено Українсько-канадський бізнес-центр, який здійснює головні функції бізнес-інкубатора. Інноваційні бізнес-інкубатори діють при державному університеті «Львівська політехніка», Харківському державному політехнічному університеті.

Проте розвиток інноваційної інфраструктури, а саме мережі бізнес-інкубаторів, консалтингових та венчурних фірм, є важливим питанням при визначенні інноваційної стратегії регіонів. Передумовою створення регіональної інноваційної

інфраструктури є організація фінансової підтримки інноваційного підприємництва — фондів венчурного фінансування інноваційної діяльності або інших регіональних фондів підтримки науково-інноваційної сфери.

7.9. Роль інноваційних банків у фінансовому забезпеченні технічного розвитку виробництва

Відомо, що комерційне фінансування передбачає стандартні банківські послуги і кредитування, зберігання вільних коштів під відсотки, розрахункове і касове обслуговування, організацію цільових інвестицій.

Інноваційне фінансування банки здійснюють за деякими принципами функціонування «ризикових» фондів: організація часткового фінансування розробки, впровадження у дослідне підприємство перспективних науково-технічних досягнень, а на цій основі у подальшому — одержання прибутків від спільного володіння патентом на профінансовану банком розробку.

Прикладом такої банківської установи може бути **Укрінбанк**. Докорінною відміною інноваційного банку від аналогічних установ існуючої кредитної системи є те, що він створюється на основі вкладів пайовиків (акціонерів) і діє за принципами повного госпрозрахунку, самофінансування і самокупності, без участі організації вищого рівня управління.

Інноваційний банк є винятково вигідним місцем вкладання коштів.

По-перше, він забезпечує акціонерам можливість одержання високого процента на вкладений капітал.

По-друге, при сприянні інноваційного банку акціонери мають можливість оперативно і якісно вирішувати питання власного науково-технічного розвитку і одержати від цього додатковий прибуток, а також організувати широкомасштабне впровадження розроблених ними нововведень і безпосередньо брати участь в одержанні прибутку від їх експлуатації.

По-третє, через інноваційний банк акціонери можуть одержати на пільгових умовах кредит для вирішення не тільки науково-технічних, а й виробничих завдань власного розвитку.

І нарешті, завдяки обліку потреб у науково-технічній продукції та можливостей наукового потенціалу регіону інноваційний банк забезпечує високий рівень інформованості акціонерів з таких питань. Це дає можливість з більшою ефективністю планувати та здійснювати власні програми науково-технічного і соціально-економічного розвитку.

Головними напрямками діяльності банку є такі:

1. Кредитування різних етапів процесу «дослідження — виробництво». Кредит може бути виданий під наявні фонди заявника, або під гарантію іншої організації, або під укладені договори на придбання продукції, що виробляється з використанням кредитованого нововведення. Відсоткова ставка за кредит на створення інновації встановлюється залежно від її ефективності, строків окупності та відповідності пріоритетам науково-технічного розвитку держави. Аналіз цих та деяких інших параметрів нововведення дає змогу оцінити рівень банківського ризику кредитованого заходу, на основі якого встановлюється взаємоприйнятна ставка за кредит.

2. Фінансування, створення і впровадження прогресивних науково-технічних нововведень. Внаслідок цієї операції банк стає на певний строк співвласником кінцевого результату, повертаючи витрати у вигляді частки прибутку від експлуатації нововведення. У договорі про фінансування обумовлюється строк, після закінчення якого частка банку може бути продана зацікавленій юридичній особі (наприклад, підприємству-інноватору).

3. Придбання авторських прав на нововведення. Відповідно до Закону України «Про винахідництво» банк, придбавши повний обсяг або частину авторських прав на нововведення, організовує його впровадження і широкомасштабне тиражування. Витрачені фінансові ресурси повертаються до банку у вигляді частки прибутку, що відраховується підприємствами, які прийняли нововведення до експлуатації.

4. Лізингові операції. Банк може придбати діючі (здебільшого збиткові) підприємства або створити нове виробництво. На базі цих потужностей організується впровадження нововведення, придбаного банком. Реконструйоване виробництво, власником та співвласником якого є Укрінбанк, здається в оренду. Орендар відраховує зумовлену в договорі суму, яка йде на покриття банківських витрат.

5. Факторингові операції. Укрінбанк сплачує рахунки і заборгованість підприємства, акредитує його технічну переозброєність і розвиток на базі портфеля інновацій. Підприємство зобов'язується повернути витрачені банком кошти в зумовлені строки. Для стимулювання діяльності реконструйованого підприємства відсоткова ставка за кредит може бути зменшена за рахунок надання банку на певний строк можливості брати участь у розподілі прибутків.

6. Конкурсне фінансування. Укрінбанк здійснює розподіл відрахованих у фонд коштів, бере участь у проведенні експертизи запропонованих робіт, з'ясовує потреби та обся-

ги впровадження, контролює правильність витрачання коштів. Напрями та обсяги фінансування визначаються на конкурсній основі.

7. Кредитування заходів щодо підвищення технічного рівня і розвитку підприємств. Укрінбанк надає своїм клієнтам комплекс фінансово-кредитних послуг для забезпечення робіт, що супроводжують впровадження нововведень; наприклад, короткостроковий кредит, відсоткова ставка за який встановлюється відповідно до рекомендацій Національного банку України.

8. Проведення досліджень. Для вирішення актуальних науково-технічних проблем розвитку підприємств Укрінбанк організовує проведення відповідних досліджень і розробок. З цією метою при банку створюються тимчасові творчі колективи, до складу яких залучають провідних учених, спеціалістів і представників зацікавлених підприємств. Фінансуючи дослідження, банк орієнтується на перспективні для широкого тиражування розробки. Свої витрати Укрінбанк відшкодовує прямим продажем (впровадженням) результатів досліджень підприємствам або у вигляді відрахувань від додаткового прибутку, отриманого за допомогою інновацій.

9. Експертиза нововведень. Укрінбанк, заохочуючи на договірній основі висококваліфікованих спеціалістів, проводить для власних потреб і на замовлення зацікавлених організацій комплексну експертизу інновацій. При цьому нововведення оцінюються з наукової, техніко-технологічної, економічної позиції. Вартість комплексної експертизи становить 1 % розрахункової або договірної вартості розробки.

10. Надання послуг: інформаційних, фінансово-розрахункових, посередницьких, консультативних, науково-технічних, організаційно-економічних, рекламних, кон'юнктурно-дослідних, прогнозних тощо. Вартість виконання цих послуг визначається договором між клієнтами і банками.

11. Організація спільних виробництв. Для прискорення впровадження прогресивних науково-технічних нововведень, випуску нових видів продукції Укрінбанк практикує створення і фінансування діяльності спільних виробництв.

Такі виробництва об'єднують на акціонерній основі зусилля наукових і виробничих колективів. Істотним є те, що спільні виробництва можуть створюватися на різних засадах:

постійній — у вигляді нової, самостійної виробничої одиниці;

орендній, що передбачає можливість виділення і передачі кожним учасником частини своїх потужностей;

договірній — кожний учасник виконує відповідно до договору певний обсяг роботи.

Одержані спільним підприємством дивіденди розподіляються пропорційно вкладу і зусиллям організацій-засновників. При виході на зовнішній ринок або придбанні для спільних підприємств імпортного обладнання або матеріалів залучаються іноземні фірми. Пошук таких партнерів, оформлення необхідних документів та інші пов'язані з цим дії здійснює Укрінбанк.

12. Відкриття представництв банку. З метою активізації кредитно-фінансових операцій щодо стимулювання інноваційної діяльності на місцях Укрінбанк організовує власні представництва у різних регіонах (переважно великі наукові і виробничі центри країни).

Одній або кільком організаціям доручається на договірних засадах представляти інтереси Укрінбанку в своєму регіоні. Спеціалістам цих організацій надається науково-методична і практична допомога з боку банку. За необхідності вони можуть викликати працівника банку для консультацій і вирішення певних питань на місці. За надання послуг Укрінбанк перераховує передбачену договором частку прибутку від операцій, укладених при посередництві організації-представника.

У міру зростання обсягу операцій у різних областях країни Укрінбанк може організовувати свої регіональні філії.

Співробітництво з Укрінбанком дає змогу:

вступати до складу його акціонерів, одержувати дивіденди у розмірі не менше 8–10 % річних;

мати вклад на будь-який строк з установленою ставкою не менше 5–6 % річних і з правом дострокового вилучення коштів;

одержувати кредити на інноваційні потреби будівництва, реконструкцію, технічне переоснащення підприємств, короткочасні позики на прискорення розрахунків і ліквідацію заборгованості;

одержувати інформацію про науково-технічні можливості і потреби в інноваціях з різних галузей.

У цілому досвід діяльності різних спеціалізованих інноваційних банків підтвердив доцільність їхнього функціонування щодо прискорення впровадження і тиражування нововведень, підвищення ефективності використання матеріальних, грошових і трудових ресурсів.

Контрольні запитання

1. Яка мета створення інноваційних науково-технічних структур?
2. Що означає термін «технополіс»?
3. Які причини зумовили інтенсивний ріст технополісів у країнах розвинутої економіки?

4. Які проблеми кардинально вирішуються за умови створення технополісів?
5. Яка функціональна сутність трансфертної технології технополісів і технопарків?
6. Які основні вимоги до умов створення та функціонування технополісів?
7. Які основні етапи створення технополісів?
8. Які визначальні дії підготовчої роботи щодо організації технополісів?
9. Хто належить до основних інвесторів щодо фінансового забезпечення технополісів?
10. Яка функціональна сутність науково-технологічного парку?
11. Які вихідні ресурси та послуги технопарку?
12. Які визначальні чинники формування технопарків?
13. Які регіони України найбільш придатні для створення технопарків?
14. Які проблеми можуть вирішуватись за участю технопарків?
15. Яка головна мета бізнес-планування в технопаркових структурах?
16. Які основні розділи бізнес-плану реалізації інноваційного проекту?
17. Яка функціональна сутність бізнес-інкубаторів?
18. Які є започаткування щодо створення бізнес-інкубаторів в Україні?
19. Які можна навести мотиви щодо вигідності розміщення коштів в інноваційному банку?
20. Які основні напрями діяльності інноваційного банку?

СПІЛЬНІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ФОРМА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

8.1. Економічна сутність спільних підприємств та умови їх створення

Входження України у систему світогосподарських зв'язків супроводжується адаптацією структури її економіки, всього господарського механізму до надзвичайно високих вимог, які диктує світове ринкове господарство. Прагнучи інтегруватися у світове господарство, Україна розвиває зовнішньоекономічні відносини у всій різноманітності їх форм. Однією з таких форм міжнародного співробітництва є спільні підприємства за участю іноземного капіталу.

Проблема залучення іноземних інвестицій через спільні підприємства є однією з актуальних для країн з перехідною економікою. Спільні підприємства спроможні позитивно впливати на масштаби і темпи трансформації національної економіки, підвищувати її міжнародну конкурентоспроможність.

Участь у спільних підприємствах іноземного партнера — це не обов'язкова риса, а лише один із можливих варіантів організації. Отже, термін **«спільне підприємство»** в його точному юридичному значенні має подвійний зміст:

— як спільне підприємство за участю лише українських партнерів;

— як спільне підприємство за участю, крім українських, іноземних партнерів.

У цьому розділі ми розглянемо лише спільні підприємства за участю юридичних осіб і громадян іноземних держав.

Підприємства з іноземними інвестиціями створюються та діють на території України в організаційно-правових формах, передбачених для підприємств національним законодавством. Це, насамперед, Закони України: «Про підприємства в Україні», «Про підприємництво», «Про господарські товариства» тощо.

Суб'єкт підприємництва, заснований на об'єднанні майна різних власників, у Законі України «Про підприємництво в Україні» дістав назву «спільне підприємство». Цей термін

використовується в законодавстві та практиці для характеристики підприємств за участю іноземного партнера.

Закон України «Про іноземні інвестиції» вже не використовував термін «спільні підприємства», встановлюючи, що іноземні інвестори можуть створювати підприємства або брати участь у їх створенні разом з українськими фізичними та юридичними особами. Такі суб'єкти господарської діяльності дістали назву «підприємства з іноземними інвестиціями».

Спільні підприємства як найбільш зріла форма міжнародного співробітництва можуть позитивно впливати на формування нової структури економіки України і процеси ринкової орієнтації та сприяти інтеграції у світову систему господарювання.

Особливе значення має діяльність спільних підприємств щодо запозичення передових технологій та досвіду управління, розвитку експортоорієнтованих та імпортозамінних виробництв, забезпечення виходу вітчизняної продукції на світовий ринок.

Участь у спільних підприємствах зарубіжного партнера, який, як правило, вже займає сталі позиції на світовому ринку, в ряді випадків дає українській стороні єдину можливість вийти на ринки інших країн та закріпитися там.

У міжнародній практиці зустрічаються два варіанти функціонування спільних підприємств:

1) спільні підприємства інтегруються в суспільно-господарський комплекс приймаючої країни;

2) спільні підприємства функціонують у межах господарського анклаву, утвореного на території країни.

Усі спільні підприємства, що діють на території України (а їх налічується близько 4 тис.), функціонують за першим варіантом. Цим і зумовлено, що спільні підприємства мають такі самі проблеми, що й інші суб'єкти господарювання. Спільні підприємства з іноземними інвестиціями є організаційними самостійними суб'єктами господарювання на території України, які стають каталізаторами необхідних структурних зрушень в економіці.

Надана спільним підприємствам самостійність у здійсненні виробничої, інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності дає їм можливість виробляти і ефективно здійснювати особливу стратегію.

До суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» віднесені спільні підприємства, створювані за участю фізичних і юридичних осіб України та іноземних фірм, компаній, інших зарубіжних суб'єктів господарської діяльності.

Спільні підприємства належать до найскладніших організаційних структур міжнародного співробітництва, які здійснюють свою виробничу діяльність через прямі інвестиції відповідних фірм і компаній.

Таке залучення іноземних коштів до цілеспрямованого розвитку виробництва має ряд істотних переваг над іншими формами участі зарубіжних країн в оновленні виробничих фондів, модернізації виробництва, зміцненні економіки України.

Спільні підприємства можуть формуватись у сфері виробництва окремих видів продукції, її реалізації, здійснення науково- і техніко-економічних консультацій, сервісного обслуговування виробництва тощо.

Здебільшого спільні підприємства мають комплексний характер. У них поєднується кілька видів діяльності. Це забезпечує ефективне використання спільних інвестицій українських та іноземних підприємств і компаній.

Пряме інвестування коштів іноземними фірмами у виробничу діяльність спільних формувань сприяє швидкому входженню в ринкові відносини, позитивно позначається на розвитку підприємництва та демонополізації виробництва, посилює конкурентоспроможність продукції, що виробляється. Особливого значення тут набуває вкладання іноземного капіталу при одночасному застосуванні нових технологій виробництва продукції, що дає змогу значно підвищити продуктивність праці, збільшити дохідність галузей та прибуток трудових колективів.

За соціально-економічною сутністю спільні підприємства є ефективною формою міжнародної кооперації українських підприємств, об'єднань та інших виробничих структур з іноземними фірмами і компаніями на взаємовигідних засадах (рис. 6).

При створенні спільних підприємств зацікавлені учасники можуть об'єднувати для спільного використання не тільки кошти, а й матеріальні ресурси, інтелектуальні цінності, «ноу-хау», технологічні проекти, діяльність спеціалістів, наукових працівників тощо.

Спільні підприємства стали результатом та головною рисою процесу інтернаціоналізації виробництва, а також конкретним господарським механізмом поєднання капіталів та економічних інтересів, що мають різні природу та походження.

Як правило, створення спільних підприємств у сфері матеріального виробництва приводить також до об'єднання дій партнерів і в інших сферах: науці, проектуванні, вивченні ринку збуту тощо, породжуючи спільну зацікавленість у результатах виробничої діяльності.

Здійснення спільної підприємницької та інноваційної діяльності відбувається створенням юридичної особи (підприєм-

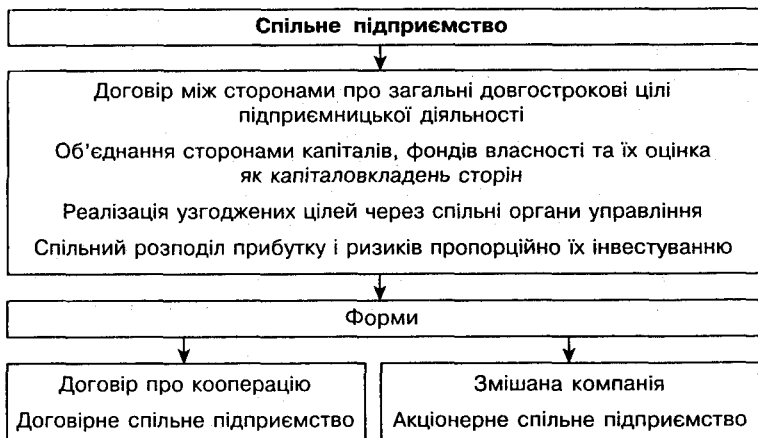

Рис. 6. Соціально-економічна сутність спільного підприємства

ства з іноземними інвестиціями) та без створення юридичної особи, на основі інвестиційних (інноваційних) договорів.

Інвестиційний договір — це угода двох або більше учасників діяльності, змістом якої є взаємні права та обов'язки, спрямовані на реалізацію іноземних інвестицій з метою одержання прибутку або досягнення соціального ефекту.

Відносини конкретних осіб щодо здійснення іноземних інвестицій регулюються договорами (контрактами). Зобов'язання сторін, які уклали інвестиційні (інноваційні) контракти, мають не суперечити положенням національного законодавства країни, що приймає інвестиції. За допомогою договорів сторони конкретизують положення інвестиційного законодавства.

Інвестиційні договори (контракти) мають певні особливості. Це стосується передусім суб'єктного складу договору. Однією із сторін в інвестиційному договорі завжди є іноземний інвестор. Предметом такого договору є іноземна інвестиція в будь-якому передбаченому законодавством України вигляді.

Інвестиційний договір (контракт) є знаряддям здійснення іноземних інвестицій. Застосування цієї правової форми сприяє прискоренню економічного розвитку на основі використання ринкових законів. Кожна сторона інвестиційного договору (контракту) є неодмінною умовою розвитку продуктивних сил.

Згідно з цивільним законодавством договір вважається укладеним, якщо між сторонами у належній формі досягну-

та мода щодо всіх істотних умов. Істотними вважаються ті умови договору, які визначаються чинним законодавством або необхідні для договорів цього виду, а також усі ті умови, стосовно яких за заявою однієї із сторін має бути досягнута згода.

Істотною умовою інвестиційного договору (контракту) є його *предмет*. Це іноземна інвестиція, здійснена в будь-якій не забороненій законами України формі.

Наступною істотною умовою є *строк*. Він може бути визначений як період або момент часу, з настанням або закінченням якого пов'язані певні події або дії (бездіяльність), що має юридичне значення. В інвестиційному договорі (контракті) загальний строк здійснення іноземних інвестицій може поділятися на окремі. Загальний строк збігається із загальним строком дії інвестиційного договору (контракту). Умови про конкретні строки виконання належать до істотних, складаючих зміст інвестиційного договору (контракту). Їх погодження (зокрема, при внесенні часток до статутного фонду спільного підприємства, здійсненні виробничої кооперації) забезпечує чіткість і визначеність майбутніх взаємовідносин сторін у ході виконання інвестиційного договору (контракту).

Спеціальною умовою, яка властива лише інвестиційним договорам (контрактам), є *форма здійснення та об'єкт інвестиційної діяльності*: форми здійснення іноземних інвестицій передбачаються чинним законодавством; стосовно об'єкта інвестиційної діяльності слід ураховувати, що законами України можуть визначатися території, на яких діяльність іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями обмежується або забороняється, виходячи з вимог національної безпеки.

Важливими складовими умов договору про створення спільного підприємства з іноземною інвестицією є: дата, місце укладання, назва договору та найменування сторін, їхній юридичний статус і адреса, державна належність; назва спільного підприємства; предмет діяльності підприємства, статутний фонд і порядок його створення; права щодо управління підприємством і контролю за його діяльністю; обов'язки його засновників; строк дії договору; порядок та підстави його дострокового припинення; інші умови, які засновники вважають необхідними.

Перелічені умови інвестиційних договорів (контрактів) є істотними. Це означає, що за відсутності однієї з цих умов інвестиційний договір (контракт) не вважається укладеним.

За сукупністю економічних ознак **інвестиційні договори можна кваліфікувати** так:

- про передавання майна у власність або оперативне управління з метою інвестиційної діяльності;

- про передавання майна в користування з метою інвестиційної діяльності;
- про передавання майнових прав;
- про спільну підприємницьку діяльність;
- про виробничу кооперацію;
- спрямовані на придбання майна у власність або майнових прав з метою інвестиційної діяльності;
- про придбання (передавання) прав на використання інтелектуальної власності з метою інвестиційної діяльності;
- про придбання (передавання) цінних паперів та інших корпоративних прав;
- про придбання майна у користування з метою інвестиційної діяльності.

В інвестиційних договорах важливе значення має визначення *мети угоди*. Кінцева мета — здійснення інвестицій. Отже, інвестиційні договори є різновидом цивільних договорів та правовою формою здійснення іноземних інвестицій.

8.2. Процес створення спільного підприємства та його фінансування

Створення спільного підприємства ґрунтується на чинному законодавстві України, відображає логіку та порядок аналітико-організаційних робіт (процедур), охоплює узгоджені у часі етапи, а саме: вибір сфери діяльності спільного підприємства; оцінка вітчизняного партнера; пошук іноземного партнера; попередні переговори партнерів; складання техніко-економічного обґрунтування; підготовка проектів установчих документів; остаточні переговори партнерів; реєстрація спільного підприємства як юридичної особи; реєстрація його як учасника зовнішньоекономічних зв'язків.

Після прийняття рішення про заснування спільного підприємства насамперед уточнюють (вибирають) сферу його діяльності. При цьому слід орієнтуватися на потенціальну можливість такого підприємства задовольнити потреби ринку в певній продукції належної якості.

Оцінка українського партнера здійснюється за сукупністю показників, що характеризують:

- рівень якості продукції та її відповідність світовим аналогам;
- технічний стан устаткування, наявність окремих будівель і споруд, вільних виробничих площ, що можуть бути зараховані до статутного фонду при його формуванні;

- професійну підготовку і спеціалізацію персоналу, необхідного для забезпечення функціонування створюваного підприємства;

місце розташування підприємства стосовно постачальників сировини, напівфабрикатів, комплектуючих, забезпечення транспортними комунікаціями.

Пошук зарубіжного партнера має враховувати вихідні умови вітчизняного партнера, який може мати досвід роботи із зарубіжним, коли створюване спільне підприємство стає подальшим етапом розвитку експортно-імпоротної діяльності, поглиблення науково-технічної чи виробничої кооперації з іншими зарубіжними фірмами, або не мати такого досвіду.

Проте в будь-якому разі варто проаналізувати діяльність можливого зарубіжного партнера за певною системою показників. Для цього можна використати як прямі показники (величина активів, їхня динаміка, частка власних чи позикових коштів, отриманий прибуток, чисельність працюючих, кількість представництв (філій) фірми, обсяг зарубіжного продажу), так і опосередковані (співвідношення прибутку і поточних витрат виробництва, продуктивність праці, приріст продукції в розрахунку на одиницю інвестицій тощо).

За результатами такого своєрідного аналізу встановлюються безпосередні контакти із зарубіжним партнером і здійснюються попередні переговори. Процес завершується підписанням протоколу про наміри, в якому мають бути визначені та зафіксовані:

- загальний обсяг виробництва, обсяги поставок на внутрішній та зовнішній ринки;

- розмір статутного фонду і часток учасників у ньому; співвідношення між власними і позиковими коштами; можливий банк-кредитор;

- наявність місцевої кваліфікованої робочої сили та потреба у залученні іноземного персоналу;

- організація продажу виробів та післяпродажного технічного обслуговування, його тривалість;

- забезпечення трансферту прибутку іноземного партнера; джерела надходження і напрями використання іноземної, у тому числі вільно конвертованої, валюти.

Деталізація домовленостей партнерів щодо створення міжнародного спільного підприємства має здійснюватись у процесі підготовки відповідного техніко-економічного обґрунтування (табл. 2).

Після завершення всіх переговорів і підписання установчих документів проводиться реєстрація спільного підприємства у валютно-економічному управлінні Міністерства фінансів України.

Таблиця 2. Схема техніко-економічного обґрунтування створення спільного підприємства

№ пор.	Основні розділи	Зміст обґрунтування
1	Назва спільного підприємства Назва фірми-партнера	Коротка характеристика: передбачуваного іноземного партнера, досвіду співробітництва з ним, основних фірм-конкурентів
2	Номенклатура продукції кількість вартість	Кількісна і якісна характеристика продукції, її кон'юнктура на ринку (вітчизняному чи світовому), очікувані ціни та прогноз обсягу продажу
3	Технологія тип сутність	Оцінка існуючих у світі технологій виготовлення аналогічних товарів, їх основних параметрів, прийнятої технології для продукції спільного підприємства
4	Устаткування Форма і метод організації виробництва	Вибір і розрахунки необхідного устаткування, форми і методи організації виробництва
5	Матеріально-технічне забезпечення	Обґрунтування вибору форми матеріально-технічного забезпечення; постачальників ресурсів; транспортних засобів
6	Персонал чисельність за категоріями оплата праці	Необхідна (передбачувана) чисельність місцевих та іноземних працівників; обрані форми оплати праці та її розмір, преміювання, соціальні виплати
7	Фінансування і статутний фонд загальна величина частки партнерів	Частки учасників у статутному фонді за чинним законодавством; загальна величина статутного фонду; частка власних і позикових коштів
8	Реклама продукції види витрати канали розповсюдження	Аналоги реклами на цю продукцію, можливості конкурентів на світовому ринку, вибрані види реклами та фінансові можливості її здійснення
9	Система збуту продукції вид та способи доставки обсяги збуту в країні і за кордоном	Наявність досвіду організації збуту в партнерів; практика збуту аналогічної продукції іншими фірмами
10	Очікувана виручка та прибуток запланована виручка очікуваний прибуток	Динаміка рівня цін за стадіями життєвого циклу продукту; очікувані виручка і прибуток; розподіл прибутку між партнерами і порядок його використання
11	Економічна ефективність створення і функціонування	Розрахунки і оцінка показників економічної ефективності створення та функціонування спільного підприємства за існуючою або власною методикою

Для реєстрації спільного підприємства необхідні такі документи:

- письмова заява одного з учасників, в якій зазначаються (крім прохання про реєстрацію) всі учасники спільного підприємства, їхні юридичні адреси, керівні органи, особа, якій доручено отримати реєстраційне свідоцтво;

- згода обласної (міської) державної адміністрації і керівного органу вітчизняного учасника про створення спільного підприємства;

- нотаріально засвідчені копії установчих документів;

- техніко-економічне обґрунтування створення спільного підприємства, що засвідчує його ефективність і валютну окупність;

- документи, що підтверджують реєстрацію іноземного партнера як юридичної особи та його платоспроможність.

Реєстрація здійснюється за умови позитивного рішення Державної зовнішньоекономічної комісії Кабінету Міністрів України. Після розгляду і схвалення поданих документів приймається відповідне рішення, видається свідоцтво про реєстрацію, а спільне підприємство вноситься до спеціального реєстру.

Згідно з домовленістю про розмір статутного фонду і загальну вартість створюваного спільного підприємства, розмірів та місця отримання кредитів необхідно вирішити питання фінансування (рис. 7.)

Деталізація домовленості про створення спільного підприємства потребує обговорення умов майбутньої діяльності. Для цього необхідно провести техніко-економічну оцінку кількох варіантів створення такого підприємства. Після вибору оптимального (з погляду українського та зарубіжного партнерів) варіанта створення спільного підприємства складають початковий бізнес-план за прийнятою сторонами методикою.

Матеріально-майнові та початкові фінансові умови господарської діяльності спільного підприємства формуються в процесі створення статутного фонду та залучення кредитів. На етапі створення в його засновницьких документах вирішуються принципи питання управління та кадрового забезпечення, складається організаційно-економічний механізм формування відповідно до конкретних цілей діяльності спільного підприємства, діючих нормативно-правових регуляторів та домовленості партнерів.

Функціонуючи в реальному середовищі на території України, спільні підприємства, з одного боку, відображають відповідні економічні відносини, а з іншого — мають особливості

Рис. 7. Фінансування створення спільного підприємства

в діяльності, пов'язані з їх внутрішньою специфікою та зовнішніми чинниками.

Організаційна структура управління спільного підприємства регулюється нормативами тієї чи іншої організаційно-правової форми підприємства та водночас залежить від специфіки власне самого підприємства (складу засновників, розміру, особливостей технологічного процесу тощо). Створення та діяльність таких органів управління спільного підприємства, як збори засновників, ревізійна комісія та дирекція, регламентуються статутом підприємства. Подальше формування організаційної структури спільного підприємства, фахова регламентація служб та підрозділів здійснюються цим підприємством самостійно, відповідно до стратегії, тактики та конкретних умов діяльності.

Визначену специфіку має порядок створення фондів, реалізації продукції, розподілу прибутку і оподаткування, кредитування та страхування спільного підприємства. Склад фондів спільного підприємства, порядок їх створення та викорис-

тання фіксуються в засновницьких документах. Як правило, створюються фонди: амортизаційний; розвитку науки і техніки, матеріального стимулювання; соціального розвитку.

Обов'язковим є резервний фонд визначеного обсягу. В засновницьких документах передбачаються не лише цілі, а й випадки, у яких приймаються рішення про використання коштів фонду, а також умови оновлення витрачених засобів. Амортизаційні відрахування здійснюються згідно з діючими галузевими нормативами. Проте допускається можливість встановлення в засновницьких документах іншого порядку подібних відрахувань. Для ефективної роботи спільного підприємства важливо виробити оптимальну амортизаційну політику, яка дала б змогу підтримувати основні фонди на сучасному рівні та водночас не допускати збільшення собівартості продукції. Обсяг фонду розвитку виробництва, науки і техніки не обмежується. Порядок його створення (відрахування від прибутку перед оподаткуванням) стимулює акумуляцію і витрату коштів передусім на розширення виробництва та інноваційну діяльність.

8.3. Права іноземних інвесторів, форми і пріоритетні напрями здійснення ними інвестування

В Україні назріла об'єктивна необхідність активізації капіталовкладень у створення конкурентоспроможних господарських систем, модернізацію і реконструкцію застарілих структур, забезпечення диверсифікації капіталу в напрямі соціально орієнтованих структурних перетворень. Виходячи з цього, в інвестуванні економіки України перевага має віддаватися залученню прямих іноземних інвестицій у національну промисловість. За цієї умови використання прямого продуктивного інвестування в сфері матеріального виробництва привносить передові методи і способи організації праці, використання прогресивної техніки і технології.

У режимі іноземного інвестування виділяють два основні терміни: іноземні інвестори та іноземні інвестиції.

Іноземні інвестори:

- юридичні особи, створені відповідно до законодавства, іншого, ніж законодавство України;
- фізичні особи, які не мають постійного місця проживання на території України;
- іноземні держави, міжнародні урядові та неурядові організації;
- інші іноземні суб'єкти інвестиційної діяльності, які визначаються чинним законодавством України.

Іноземні інвестиції — це всі види цінностей, що вкладаються безпосередньо іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності згідно з чинним законодавством України.

Відповідно до законодавства України іноземні інвестори мають право здійснювати інвестиції на території України у вигляді:

- конвертованої валюти;
- валюти України;
- будь-якого рухомого і нерухомого майна;
- акцій, облігацій, інших цінних паперів;
- грошових вимог та права вимоги про виконання договірних зобов'язань;
- будь-яких прав інтелектуальної власності;
- прав на здійснення господарської діяльності.

Іноземні інвестори мають право здійснювати інвестиції в таких формах:

часткової участі у підприємствах, що створюються спільно з українськими юридичними і фізичними особами, або придбання частки у діючих підприємствах;

створення підприємств, що повністю належать іноземним інвесторам;

придбання прямо не забороненого законами України нерухомого чи рухомого майна;

придбання самостійно або за участю українських юридичних і фізичних осіб прав користування землею та концесій на використання природних ресурсів території України;

придбання інших майнових прав;

в інших формах, зокрема на підставі угод із суб'єктами господарської діяльності України, які прямо та виключно не заборонені законами України.

Підприємство з іноземними інвестиціями — це підприємство (організація) будь-якої організаційної форми, створене за законами України, якщо впродовж календарного року в його статутному фонді є кваліфікаційна іноземна інвестиція. Для новостворених підприємств це перший календарний рік.

Кваліфікаційна іноземна інвестиція (КІІ) — це іноземна інвестиція, що становить не менше 20 % статутного капіталу і при цьому не може бути менше суми еквівалентної: 100 тис. дол. США — для банків; 50 тис. дол. США — для підприємств.

Для стимулювання вкладання іноземного капіталу в пріоритетні галузі економіки парламент України прийняв Програму заохочення іноземних інвестицій в Україні. Нею визначено пріоритетні сфери для іноземного інвестування, в яких іноземні інвестори можуть отримати додаткові пода-

ткої, митні, кредитні пільги та страхові гарантії. Таких пріоритетних сфер 30, серед них:

агропромисловий, паливно-енергетичний та лісопромисловий комплекси;

машинобудування, металургія, виробництво матеріалів; легка, медична, хімічна і нафтохімічна промисловість; зв'язок, транспорт, соціальна інфраструктура.

Відповідно до Закону України «Про державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україні» від 15 березня 1994 р. створено Агентство міжнародного співробітництва та інвестицій. Воно спільно з Міністерством економіки періодично розробляє та подає до Кабінету Міністрів України перелік підприємств та інших об'єктів, що перебувають у загальнодержавній власності, приватизацію майна яких доцільно здійснити із залученням іноземних інвестицій.

Установлено, що іноземні інвестиції у підприємства та інші об'єкти, зазначені в переліках, затверджених Кабінетом Міністрів, здійснюються на підставі конкурсу інвестиційних проектів відповідно до положення про порядок організації та проведення міжнародних торгів (тендерів) в Україні.

Пропозиції щодо укладання міжнародних договорів України з питань заохочення і взаємного захисту інвестицій подаються до Кабінету Міністрів України Міністерством економіки України за погодженням з Міністерством закордонних справ, іншими зацікавленими міністерствами та відомствами.

Міністерства та відомства подають до Агентства міжнародного співробітництва та інвестицій інформацію щодо інвестиційних проектів із залученням іноземних інвестицій, які відповідають визначеним державною програмою заохочення іноземних інвестицій в Україні пріоритетним сферам для іноземного інвестування. Фонд державного майна України зобов'язаний подавати Агентству міжнародного співробітництва та інвестицій інформацію про підприємства, що підлягають приватизації згідно з програмою державної приватизації за участю іноземних інвесторів.

8.4. Цілі та інтереси учасників спільного підприємства в Україні

Розвиток спільних підприємств на території України ставить за мету:

1. Надати підтримку внутрішній економічній реформі через залучення додаткових матеріальних, фінансових та інших ресурсів;

більш повне насичення внутрішнього ринку якісними продуктами;

залучення до української економіки для розширення та модернізації виробництва передової закордонної технології та досвіду управління, прискорення науково-технічного прогресу залученням найновіших технічних знань;

становлення ринкових, конкурентних відносин;

одержання демонстраційного ефекту переваг ринкової економіки.

2. Поступово інтегрувати господарство держави до структури світової економіки, розвиваючи:

міжнародну кооперацію та спеціалізацію виробництва;

експортну базу, підвищуючи ефективність зовнішньоекономічних зв'язків, оптимізуючи структури зовнішньоторгового обороту, зміцнюючи позиції на ринках розвинених країн; імпортозамінне виробництво.

Головними цілями іноземних партнерів при створенні спільного підприємства є такі:

розподіл ризику, особливо при створенні спільного підприємства з виробництва нової продукції, збут якої не гарантований;

зниження витрат на створення нових потужностей і собівартості продукції, що виробляється, за рахунок низької внутрішньої вартості сировини, матеріалів та робочої сили;

концентрація виробництва на відповідальних та технологічно складних напрямках за рахунок переміщення найбільш трудо- та матеріаломістких виробництв за кордон;

опанування новим ринком та надбання комерційного досвіду роботи на ньому;

підвищення ефективності системи збуту, що досягається за рахунок зниження конкуренції, погодження виробничої та комерційної діяльності, квотування продукції;

диверсифікація сфери діяльності.

У результаті наявності такої різноманітності рушійних сил спільного підприємництва у кожного партнера по спільному підприємству можуть бути різноманітні економічні інтереси. У такій ситуації логічно доцільним є створення певного **механізму погодження інтересів учасників спільного підприємства**.

Цей механізм складають такі етапи:

- вияв економічних інтересів майбутніх партнерів по спільному підприємству;

- вияв сфер можливих зіткнень інтересів;

- вияв ступеня ураження інтересів;

- вибір таких інструментів економічного, організаційного та правового характеру, які найбільшою мірою пом'якшували б суперечності, що виникають.

Спільне підприємство є однією з таких форм, особливості яких дає можливість реалізувати економічні інтереси учасників міжнародного співробітництва, що не можуть бути реалізовані за інших рівних умов через інші форми. Воно може бути результатом компромісу учасників міжнародного співробітництва. Отже, спільне підприємство є формою залучення іноземного капіталу, що створює певну зацікавленість для всіх учасників цього процесу, адже є засобом досягнення цілей, що виходять за межі можливостей кожного з учасників окремо. Порівняно з іншими формами, спільні підприємства забезпечують найбільшу соціальну ефективність співробітництва. Проте досвід свідчить, що можливі як позитивні, так і негативні моменти при виборі цієї форми інвестування.

Позитивні моменти:

а) у разі фактичного рівноцінного інвестування з боку українського партнера — можливість акумулювання значних грошових, матеріальних ресурсів;

б) можливість використання технічного потенціалу, який є в українського партнера (об'єднання виробничих потужностей тощо), а також людських ресурсів;

в) використання господарських зв'язків українського партнера і його досвіду господарювання на українському ринку;

г) більш лояльне ставлення до спільного підприємства, якщо його український засновник має лобістський вплив у місцевих органах влади і управління.

Негативні моменти:

а) якщо ймовірний український партнер є державним підприємством, то відповідно до чинного законодавства засновниками спільного підприємства можуть бути галузеві міністерства, що, в свою чергу, ускладнює оформлення документів;

б) загальновизнане ставлення до спільного підприємства як до ризикових підприємств з високим рівнем конфліктності між партнерами, тому слід ретельно розробляти установчі документи, використовуючи досвід юридичних фірм;

в) в Україні встановлені вимоги до підприємств з іноземною участю здійснювати розрахунки за використання державної власності, землі, а також приватизацію цих об'єктів лише у вільно конвертованій валюті;

г) необхідність обов'язкового 50-відсоткового продажу валютної виручки державі за фіксованим курсом Національного банку України, відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про тимчасовий порядок використання надходжень в іноземній валюті» від 19 лютого 1993 р. № 16;

д) у разі відчуження кваліфікаційної іноземної інвестиції спільного підприємства раніше п'яти років це підприємство сплачує податок на прибуток (дохід) у повному розмірі за весь пільговий період, протягом якого спільне підприємство його не сплачувало.

Зазначені позитивні та негативні аспекти функціонування підприємств з іноземним капіталом у формі спільного підприємства зумовлюють необхідність аналізу фактичного і статистичного матеріалу щодо іноземного підприємництва в Україні.

8.5. Особливості функціонування підприємств з іноземним капіталом в Україні

Функціонування спільних підприємств з іноземним капіталом в Україні характеризується низкою тенденцій їх розвитку, а саме: відносна висока динаміка процесів створення, розширення масштабів, видів і сфер підприємницької діяльності; створення спільних підприємств переважно на двосторонній основі, проте спостерігається зростання чисельності спільних підприємств з трьома і більше учасниками; поступове збільшення частки іноземних інвестицій і створення спільних підприємств переважно малими та середніми фірмами; зосередження спільних підприємств насамперед у науково-технічних і виробничо-промислових центрах та регіонах України; нерівномірність розподілу інвестицій і створення спільних підприємств за сферами та галузями народного господарства.

Найхарактернішим показником створення на території України приватних підприємств є динамічність їх чисельності, одиниць:

1987 — 2	1992 — 812	1997 — 3693
1988 — 7	1993 — 2530	1998 — 4884
1989 — 33	1994 — 3043	1999 — 4929
1990 — 161	1995 — 3293	
1991 — 270	1996 — 4117	

За статистичними даними, існує тенденція кількісного зростання від 2-х підприємств у 1987 р. до 4929 — у 1999 р. Із них — лише половина виробничих.

Переважає більшість підприємств з іноземними інвестиціями — це спільні підприємства з іноземними та українськими партнерами, і тільки 130 підприємств мають капітал, який належить повністю іноземному інвестору.

За більш ніж десятирічний період розвитку спільних підприємств в українську економіку залучено 2053,8 млн дол.

США, з них 1233,4 млн дол. США, тобто 60 %, безпосередньо в спільні підприємства. У створенні українсько-зарубіжних спільних підприємств взяли участь більше 105 країн світу. Найактивніші на українському ринку за обсягами прямих іноземних інвестицій інвестори з Нідерландів (15,4 % всього обсягу інвестицій) та США (15,1 %). Чисельність спільних підприємств за участю інвестицій Нідерландів, США, Німеччини, Росії, Ліхтенштейну, Великої Британії, Кіпру становить близько 70 % від їх загальної кількості.

В Україні для іноземних інвесторів найпривабливішими виявилися такі галузі: харчова промисловість (29,3 %), машинобудування та металообробка (10,7), внутрішня торгівля (10,6), хімічна промисловість (9,6), охорона здоров'я, фізична культура та соціальне забезпечення (7,4), промисловість будівельних матеріалів (3,7), транспорт (2,9 %).

Середній обсяг іноземних інвестицій становить 140 тис. дол. США. Близько 30 % приватних іноземних інвестицій від усієї кількості — це інвестиції обсягом до 1000 дол. США, більше 45 % — інвестиції від 10 тис. до 100 тис. дол. США. Інвестиції обсягом більше ніж 1 млн дол. США не перевищують 6 % від їх загальної кількості.

Наведений статистичний матеріал показує, якого рівня іноземне підприємництво переважає на ринку України, тобто за 10 років великий бізнес на наш ринок не вийшов. Переважно це невеликий та частково середній капітал.

З огляду на географічне розміщення спільних підприємств провідними регіонами стали: м. Київ, Одеська, Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Харківська області. Так, на шість областей України припадає майже 74 % загальної кількості спільних підприємств, створених в Україні.

Значно зріс обсяг експорту продукції і послуг спільних підприємств — з 4,4 млн дол. США у 1987 р. до 554 млн дол. США у 1997 р.

У 1997 р. спільні підприємства України здійснювали експортні поставки у більш ніж 63 країни далекого зарубіжжя (у 1992 р. в 51 країну), тобто завдяки спільним підприємствам розширюються торговельно-економічні зв'язки України зі світовим співтовариством.

У переліку країн, з якими у 1997 р. здійснювалось набагато більше експортно-імпортних операцій, ніж в 1992 р., значаться Кіпр (7,5 % зовнішньоторговельного обороту спільних підприємств України), Туреччина (5,4 %), Угорщина (8,2 %), Болгарія (4 %). Найбільша частка у зовнішньоторговельному обороті спільних підприємств України припадає на Німеччину (18,7 %).

В цілому спільні підприємства України мають пасивне сальдо у зовнішньоторговельному обороті, проте з кожним роком його величина зменшується. Найбільше продукції і товарів спільні підприємства закупають у Німеччині, на Кубі, в Угорщині, США і Туреччині.

Частину виробленої та закупленої за імпортом продукції і товарів підприємства з іноземним інвестуванням реалізують на ринку країн СНД, в тому числі на внутрішньому ринку України.

Характер і напрям діяльності спільного підприємства залежать від багатьох чинників, зокрема:

від початкового капіталу та активності іноземного капіталу; від того, як швидко відбудеться становлення підприємства.

Великі підприємства з іноземним капіталом торгують, як правило, за національну валюту. За вільно конвертовану валюту реалізується тільки 0,4 % товарів. Середні приватні підприємства за вільно конвертовану валюту реалізують не більш ніж 3 % продукції, малі — 40 %.

Це дані офіційної статистики, тобто тієї, що відображає здійснення зовнішньоторговельних операцій за документацією. Переважна кількість операцій здійснюється за готівкову валюту і, звичайно, не показана в бухгалтерських документах підприємств.

У зовнішньоторговельному обороті приватних підприємств спостерігається тенденція до суттєвої диференціації. Середні та великі приватні підприємства у значно більшому обсязі імпортують продукцію і товари, ніж експортують. Експорт та імпорт невеликих приватних підприємств приблизно однаковий. Це зумовлено прагненням малих приватних підприємств у період становлення заробити валютні кошти, постачаючи свою продукцію за межі СНД. Великі спільні підприємства реалізують імпортні товари і продукцію на внутрішньому ринку за національну валюту.

Виробництвом продукції зайняті, як правило, дрібні й великі приватні підприємства. Перші постачають її на експорт, заробляючи валюту, другі — більше реалізують на внутрішньому ринку.

Середні спільні підприємства зайняті переважно посередницькими операціями, торгівлею. Оскільки 85 % спільних підприємств — це підприємства середні, то відповідно чітко спостерігається тенденція до збільшення обсягу в Україні посередницьких операцій.

Аналізуючи статистичний матеріал, можна зафіксувати такі **тенденції в розвитку іноземних інвестицій в Україні:**

по-перше, збільшення як обсягів виробництва, робіт, послуг, так і кількості діючих підприємств;

по друге, на ринки України в цілому виходить дрібний і середній, з точки зору вкладень, іноземний капітал;

по-третє, основним напрямом використання іноземних інвестицій є купівля-продаж, тобто посередництво.

Узагальнений аналіз є підставою для визначення основних особливостей розвитку спільних підприємств в Україні, а саме:

висока динаміка процесу створення, розширення масштабів, сфер діяльності;

все більша географічна різноманітність партнерів і соціального підприємництва, хоча частка промислово розвинених країн у створенні спільних підприємств, як і раніше, висока, що зумовлено потужністю, стратегічною орієнтацією і мобільністю капіталу цих країн;

створення спільних підприємств на двосторонній основі для здійснення промислової діяльності;

обережність іноземних партнерів щодо великих за обсягом інвестицій зумовлена частою зміною та невваженістю законодавства (зокрема, податкового);

зосередження спільних підприємств у науково-технічних і виробничо-промислових центрах та регіонах України, зокрема у Києві, Київській, Львівській, Донецькій та Одеській областях.

Головними чинниками, що стримують створення спільних підприємств (особливо виробничої орієнтації) та приплив іноземних інвестицій в Україну, є такі:

відсутність надійного законодавства, яке б захищало права приватних інвесторів;

відсутність механізму реалізації наявних нормативних актів;

неточність податкового регулювання і його непередбачуваність навіть протягом року (наприклад, податок на дохід з курсовою різницею);

неконвертованість національної грошової одиниці;

відсутність ефективної інфраструктури для іноземного підприємництва.

Для розвитку спільних підприємств в Україні потрібні такі важливі умови:

- створення стабільного законодавства, яке має забезпечувати державні гарантії захисту вітчизняних та іноземних інвестицій протягом тривалого часу. Визначальна роль держави полягає в регулюванні економіки з урахуванням національних інтересів та пріоритетів;

- створення сприятливого інноваційного клімату для реалізації пріоритетних державних програм та інвестиційних проєктів у виробничій сфері;

• сприяння залученню прямого продуктивного іноземного капіталу в сферу матеріального виробництва національної економіки та встановлення державного контролю за його використанням;

• створення сприятливих умов для розвитку спільних підприємств з іноземними інвестиціями, які займаються виробництвом (причому привілеями мають користуватися насамперед ті виробничі підприємства, що займаються випуском продукції, яка є в переліку регіональних Програм розвитку, або тієї, при виготовленні якої використовуються новітні технології);

• створення спільних підприємств з іноземним капіталом за так званою китайською схемою, яка передбачає з самого початку володіння контрольним пакетом акцій підприємства українською стороною, згодом, через 5–7 років, українськими мають бути 75 % акцій, і ще через 10–12 років спільне підприємство стає повністю українським;

• надходження готової продукції іноземних фірм на український ринок через спільні підприємства або інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності має бути можливим лише за умови організації виробництва цієї продукції на українській території за повним технологічним циклом, що сприятиме вирішенню проблеми безробіття;

• заборона ввезення спільними підприємствами застарілої продукції та технологій, які в розвинених країнах вважаються вичерпаними;

• розробка та прийняття законодавчої бази щодо страхування ризиків спільних підприємств з іноземним капіталом;

• розмежування в спільних підприємствах частки українських та іноземних партнерів відносно валюти та контролю за рухом української частки валюти з метою запобігання вивезенню її за межі країни.

Найефективнішим методом управління розвитком спільних підприємств вважають «управління за результатами», яке ґрунтується на трьох головних елементах: реальній оцінці процесу управління, мотивації та рівня кваліфікації керівників. Згідно з цим методом основою для прийняття управлінського рішення є результат, досягнутий на конкретному етапі діяльності підприємства.

8.6. Ефективність функціонування спільних підприємств

Відмінність цільових установок та інтересів партнерів щодо спільних підприємств виявляється на етапі техніко-економічного обґрунтування, ставлення до якого неоднакове. До пев-

ного часу для української сторони це був документ для реєстрації в Міністерстві фінансів України, що містив облікову норму типового договору.

Західний інвестор, навпаки, підходить до техніко-економічного обґрунтування дуже уважно та прагне опрацювати його до найменших дрібниць з урахуванням специфіки певного спільного підприємства, можливостей віддачі на інвестований капітал і «ноу-хау» навіть за найменших несприятливих обставин. Для підприємця техніко-економічне обґрунтування — документ, який виправдовує участь в спільному підприємстві і потребує значних матеріальних та часових витрат. Нарешті, відмінності правових та економічних систем партнерів призводять до акцентування різних аспектів діяльності, які виявляються в бухгалтерському обліку та звітності.

Тому перед оцінкою економічної ефективності створення і діяльності спільних підприємств слід звернути увагу на такі положення.

1. У ході переговорів вітчизняних і зарубіжних партнерів про намір створити спільне підприємство мають бути ретельно опрацьовані: пропозиції щодо внесків у статутний фонд; розмір та умови можливого кредиту (в національній та іноземній валюті); визначення ринкової ніші спільного підприємства, обсяги продажу, ціни пропонованої на ринку продукції; очікуваний прибуток, вимоги іноземного партнера до рентабельності спільного підприємства та окупності його внеску до статутного фонду; розподіл використання прибутку; оплата праці персоналу спільного підприємства; строк утворення чи введення в дію нового спільного підприємства.

2. Більш-менш вірогідні та повні відповіді на зазначені питання мають бути використані для підготовки техніко-економічного обґрунтування створення спільного підприємства.

3. Найважливішим розподілом техніко-економічного обґрунтування вважаються розрахунки показників економічної ефективності. На основі розрахунків визначають варіант спільного підприємства, який забезпечуватиме найбільший народногосподарський ефект. Для вибраного варіанта створення (введення в дію) спільного підприємства обчислюються показники рентабельності та самоокупності витрат кожного з партнерів, які мають бути не нижчими від обумовлених ними під час попередніх переговорів. Водночас проводяться розрахунки валютної самоокупності спільного підприємства та обґрунтовується доцільність створення його як найефективнішої форми зовнішньоекономічної діяльності порівняно з іншою формою — імпортом аналогічної продукції.

4. Економічну ефективність діяльності спільного підприємства можна оцінити за допомогою системи показників, що характеризуватиме очікувані результати виробництва і необхідні для їхнього досягнення витрати. Основним джерелом формування економічної ефективності діяльності спільного підприємства є прибуток, що відображає кінцевий фінансовий результат господарювання.

У процесі проведення відповідних розрахунків для оцінки діяльності спільного підприємства насамперед обчислюється балансовий прибуток ($\Sigma\Pi_{bt}$). Загальна сума останнього складається з прибутку від реалізації (Π_t) за мінусом плати на користування кредитами (Π_{pt}), плюс надходження у поточному році за збереження коштів спільного підприємства у банку (V_t) та позитивного сальдо штрафних санкцій (C_{nct}) і за мінусом штрафів, накладених на підприємство (C_t):

$$\Sigma\Pi_{bt} = (\Pi_t - \Pi_{pt}) + (V_t + C_{nct} - C_t).$$

Прибуток від реалізації продукції в t -му році обчислюють за формулою

$$\Pi_t = V_{bt}K_{НБУ} + V_{rot} - C_t,$$

де V_{bt} — валютна виручка у t -му році; $K_{НБУ}$ — курс Національного банку України; V_{rot} — виручка від реалізації у гривнях у t -му році; C_t — повна собівартість реалізованої продукції спільного підприємства у t -му році.

Прибуток спільного підприємства, що підлягає оподаткуванню $\Pi_{оп}$, дорівнює балансовому прибутку Π_{bt} за мінусом відрахувань до різних фондів підприємства.

Прибуток, що підлягає розподілу між учасниками Π_{pt} , формується як залишок прибутку після внесення податку в державний бюджет $\Pi_{опт}$:

$$\Pi_{pt} = \Pi_{опт}(1 - \beta),$$

де β — ставка податку на прибуток до державного бюджету України.

Чистий прибуток $\Pi_{ч}$ є різницею між балансовим прибутком Π_{bt} та сплаченим податком $\Pi_{опт}\beta$:

$$\Pi_{ч} = \Pi_b - \Pi_{опт}\beta.$$

Якщо капітальні витрати на створення спільного підприємства здійснюються протягом кількох років, а щорічна сума прибутку неоднакова протягом певного періоду, то використовуються показники інтегрального ефекту (чистої теперішньої вартості) та внутрішньої норми дохідності витрат. При цьому здійснюється дисконтування витрат і доходу за допо-

могою коефіцієнта (норми) дисконтування α_t , обчислюваного за типовою формулою складних відсотків:

$$\alpha_t = 1 / (1 + E_{н.п})^t,$$

де t — відрізок часу (кількість років) між роком, до якого належить цей показник, та першим роком розрахункового періоду; $E_{н.п}$ — норматив приведення у часі (береться на рівні галузевого нормативу для вітчизняного партнера або відсоток ставки на ринку капіталів — для іноземного партнера).

Інтегральний ефект створення і діяльності спільного підприємства $E_{с.п}$ розраховують за такою формулою:

$$E_{с.п} = \sum_{t=1}^T (П_{чt} + A_t - K_t)\alpha_t + L_t\alpha_t,$$

де $П_{чt}$ — чистий прибуток t -го року; A_t — амортизаційні відрахування на реновацію t -го року; K_t — реальні інвестиції (капітальні вкладення на створення спільного підприємства); L_t — ліквідаційна вартість підприємства; T — розрахунковий період дисконтування.

Показник інтегрального ефекту має бути позитивною величиною. За цієї умови внутрішня норма рентабельності витрат (внутрішня ставка доходу), тобто відносна величина нормативного прибутку в розрахунку на одиницю витрат, перевищуватиме норматив приведення, що свідчатиме про економічну доцільність створення і функціонування спільного підприємства.

Економічна доцільність створення спільного підприємства в Україні визначається ефектом від діяльності за формулою

$$E = \sum_{t=1}^T (E_{yt} + П_{yt} - V_t W_t B_t + K_y)\alpha_t + (L_t + A + \Phi_{рсз} + \Phi_{роз})\gamma\alpha_t,$$

де E_{yt} — доходи України від діяльності спільного підприємства, централізовані у бюджеті; $П_{yt}$ — прибуток, що перераховується українському учаснику підприємства; V_t — кредити Національного банку України та Експортно-імпортного банку України; W_t — виплати відсотків спільного підприємства за його коштами, що зберігаються на рахунках у банках України; B_t — надходження до Національного та Експортно-імпортного банків України, включаючи відсотки у t -му році; K_y — вклад українського учасника в статутний фонд спільного підприємства у t -му році; L_t — ліквідаційна

вартість спільного підприємства; A , $\Phi_{\text{рез}}$, $\Phi_{\text{роз}}$ — відповідно не витрачена до кінця першого року частина амортизаційних відрахувань, резервного фонду і фонду розвитку промисловості, науки і техніки; γ — частка вкладу українського учасника до статутного фонду спільного підприємства; α_t — коефіцієнт (норма) дисконтування.

Середньорічну рентабельність витрат на розвиток спільного підприємства розраховують так:

$$P_t = \sum_{t=1}^T \Pi_{yt} / K_y T,$$

де P_t — середньорічна рентабельність витрат; Π_{yt} — прибуток українського учасника; K_y — вклад українського учасника до статутного фонду; T — кількість років розрахункового періоду.

Принцип валютної самоокупності спільного підприємства полягає у тому, що спільне підприємство, яке функціонує, має постійно генерувати валютні кошти в обсязі, достатньому для повного покриття валютних витрат. Тому умова валютної самоокупності може бути забезпечена лише за дотримання такої нерівності:

$$V_{ot} + V_{vt} + W_{vt} > C_{vt} + K_{vt} + B_{vt} + \Pi_{\text{и.п.т}} + Z_{i.v} + Z_{i.v.п.з},$$

де V_{ot} — залишок іноземної валюти на банківському рахунку спільного підприємства на початок t -го року (для першого року = 0); V_{vt} — виручка в іноземній валюті в t -му році; W_{vt} — надходження за відсотками від валютних коштів спільного підприємства, що знаходяться на депозитних рахунках відповідних банків у t -му році; C_{vt} — витрати валюти на придбання матеріалів, комплектуючих виробів та інших матеріальних ресурсів у t -му році; K_{vt} — витрати валюти на модернізацію і розвиток техніко-технологічної бази виробництва у t -му році; B_{vt} — виплати по валютних кредитах, включаючи відсотки, у t -му році; $\Pi_{\text{и.п.т}}$ — прибуток іноземного партнера у t -му році; $Z_{i.v}$ — заробітна плата, виплачувана в іноземній валюті у t -му році; $Z_{i.v.п.з}$ — іноземна валюта, що переказується за кордон на пенсійне забезпечення іноземних працівників у t -му році.

Достатній рівень валютної самоокупності може бути одним з найважливіших показників високої економічної ефективності створення та діяльності спільного підприємства. Проте ефективність функціонування спільних підприємств залежить також і від того, як здійснюється регулювання державою їхньої діяльності.

8.7. Регулювання діяльності спільних підприємств

На думку багатьох учених, слід проводити політику селективного регулювання іноземної інвестиційної діяльності і сформулювати кількісні та якісні критерії щодо:

загальних обсягів залучення іноземних інвестицій з урахуванням співвідношення внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування національної економіки, вирішення проблем зовнішньої заборгованості й забезпечення критичного імпорту; розміру і строків конкретних іноземних інвестицій;

суб'єктів іноземного інвестування для оптимізації структури капіталу з огляду його інституційної природи (державний, приватний, міжнародних організацій, змішаний), а також оцінки позитивних і негативних аспектів інвестиційної діяльності в Україні транснаціональних корпорацій;

джерел іноземних інвестицій (первинних і реінвестицій) та їх видів (фінансові, матеріальні, інтелектуальні).

Галузевій (секторній) селекції іноземних інвестицій має передувати аналіз конкурентоспроможності та потенційних джерел внутрішнього та зовнішнього фінансування галузей (секторів) національної економіки з виділенням:

галузей та виробництв, пріоритетних для іноземного інвестування;

секторів і галузей, де діяльність іноземних інвесторів обмежується;

галузей, що закриті для іноземного капіталу.

Подальша деталізація галузевих пріоритетів має орієнтувати іноземних інвесторів на конкретні інвестиційні проекти, що, з одного боку, забезпечить їх адресність та ефективність, а з іншого — буде відповідати західній технології реалізації великих іноземних інвестицій.

Визначення та реалізація регіональних пріоритетів розвитку іноземної інвестиційної діяльності сприятиме: вирішенню проблем нерівномірності територіального розміщення виробничого потенціалу; реалізації експортного потенціалу в пріоритетних для України сферах (міжнародна транспортно-комунікаційна інфраструктура, міжнародний туризм тощо); розвитку регіональних форм інтернаціоналізації (прикордонна торгівля, вільні економічні зони, субрегіональні інтеграційні угруповання).

Заслуговує на увагу інвестиційна безпека держави. Її слід розуміти як досягнення рівня інвестицій, що дає можливість задовольнити поточні потреби економіки у капіталовкладеннях за обсягом і структурою з урахуванням ефективного використання та повернення іноземних коштів, оптимально-

го співвідношення між обсягами іноземних інвестицій в Україну і вітчизняних за кордон, підтримання позитивного національного платіжного балансу. При цьому слід мати на увазі таке:

у ряді випадків іноземний капітал прагне увійти в процес приватизації, для того щоб, використовуючи низький курс гривні та підвищений інтерес до твердої валюти, придбати за низькими цінами основні фонди в Україні (з невідомими перспективами їх подальшого використання);

інтереси іноземних інвесторів у більшості випадків не відповідають пріоритетам структурної політики і проблемам досягнення економічної ефективності;

слабкий екологічний контроль надає можливості для скидання в Україну «брудних» технологій, що створює загрозу екологічній безпеці країни;

найпривабливішими для інвесторів є сировинні галузі, що може призвести до збільшення вивозу ресурсів за межі країни та прискорити вичерпання їх.

У ході організації робіт із залученням іноземного капіталу передусім мають бути вирішені такі проблеми:

- створення в країні сприятливого інвестиційного клімату та ефективної системи залучення іноземних інвестицій;

- забезпечення рівних стартових умов для вітчизняного та іноземного капіталу;

- визначення гнучкої системи національних пріоритетів у ході залучення іноземних інвестицій;

- скорочення часу оформлення реєстраційних свідоцтв і отримання кредитів від нерезидентів в іноземній валюті;

- розвиток інституційної структури з розгалуженою мережею, яка здійснює не тільки приймання, а й самостійний пошук актуальних для України та її регіонів проектів, а також інвесторів, зацікавлених в їхній реалізації та оперативному оформленні угод «під ключ»;

- забезпечення нормальних умов праці зайнятим на підприємствах з іноземними інвестиціями, включаючи відповідну міжнародним стандартам техніку безпеки;

- розробка підходів до визначення рівня участі іноземних інвесторів у розвитку відповідних галузей і регіонів.

Нині найбільші суперечності та проблеми розвитку спостерігаються у базових галузях та міжгалузевих комплексах України: паливно-енергетичному, аграрно-промисловому, машинобудівному тощо. Спільні підприємства в них уже існують та успішно функціонують. Тому подальше залучення іноземних інвестицій у базові галузі промисловості України сприятиме вирішенню цієї низки проблем.

Контрольні запитання

1. У чому полягає проблема залучення іноземних інвестицій для країн з перехідною економікою?
2. У чому виявляється подвійність змісту терміна «спільне підприємство»?
3. Які варіанти функціонування спільних підприємств зустрічаються у міжнародній практиці?
4. Які складові соціально-економічної сутності спільних підприємств?
5. У чому полягає сутність інвестиційних договорів як інструменту регулювання іноземних інвестицій?
6. Які найістотніші умови інвестиційного договору?
7. Які види інвестиційних договорів можна навести за сукупністю економічних ознак?
8. Який порядок виконання аналітико-організаційних робіт у процесі створення спільних підприємств?
9. За якою сукупністю показників здійснюється оцінка українського партнера щодо створення спільних підприємств?
10. Які основні розділи схеми техніко-економічного обґрунтування створення спільних підприємств?
11. Які необхідні документи для реєстрації спільних підприємств?
12. За якими основними складовими фінансується створення спільного підприємства?
13. Як розуміти терміни «іноземні інвестори» та «іноземні інвестиції»?
14. Які міжгалузеві комплекси, галузі та сфери характерні для пріоритетного інвестування?
15. На якій підставі визначаються проекти пріоритетного інвестування?
16. Яка мета учасників створення спільного підприємства в Україні?
17. У чому полягає сутність створення механізму погодження інтересів учасників спільного підприємства?
18. Які позитивні і негативні моменти можуть мати місце при інвестуванні у формі спільного підприємства?
19. Якими показниками можна охарактеризувати діяльність спільних підприємств в Україні?
20. Які можливі заходи для поліпшення розвитку спільних підприємств в Україні?
21. Які передумови оцінки економічної ефективності функціонування спільних підприємств?
22. Як обчислюється прибуток від реалізації продукції спільного підприємства?
23. Як визначається інтегральний ефект функціонування спільного підприємства?
24. У чому полягає принцип валютної самокупності спільного підприємства та при якій умові вона може бути забезпечена?
25. Які першочергові проблеми вирішуються в процесі залучення іноземного капіталу?

ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВІ ГРУПИ — СУЧАСНА ФОРМА ОБ'ЄДНАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

9.1. Форми об'єднання підприємств

Існують різні форми об'єднання підприємств, які дають можливість отримати додаткові конкурентні переваги, краще використати позитивні сторони зміцнення державних систем. Однією з таких форм організації бізнесу, що ґрунтується на системі участі у капіталі, є холдинги.

Холдинг — фірма, що володіє іншими фірмами. Існують чисті і змішані холдинги. Перші займаються лише тим, що контролюють свої дочірні фірми і отримують дивіденди від наявного у них контрольного пакета акцій. Змішані холдинги, крім того, здійснюють певну підприємницьку діяльність.

Відокремлено стоять договірні об'єднання різних компаній (асоціації, консорціуми, картелі, синдикати, пули, трести, концерни, фінансово-промислові групи).

Асоціація — договірне об'єднання різних підприємств, що створено для спільного виконання господарських, наукових, культурних, управлінських та інших функцій. Вихід із асоціації, так само як і вступ до інших договірних об'єднань, здійснюється без згоди інших учасників конкретної асоціації.

Консорціум — об'єднання компаній, фірм, що створюється з метою вирішення конкретних завдань, реалізації програм, здійснення значних проектів і дає можливість об'єднати фінансові ресурси, науково-технічні, виробничі та інші можливості різних підприємств і організацій.

До такого союзу можуть входити фірми різних країн, форм власності (державної, приватної, змішаної), галузевої належності. Учасники консорціуму зберігають певну господарську самостійність і підпорядковуються спільно обраному виконавчому органу в тій частині, яка пов'язана з реалізацією цілей консорціуму.

Картель — об'єднання зберігаючих свою самостійність організацій, як правило, однієї галузі, що укладають угоду про ціни, обсяги виробництва, ринки збуту. В деяких країнах картелі заборонені антимонопольним законодавством.

Синдикат — форма картелю, в межах якого здійснюється збут продукції учасників об'єднання. Ціль вступу до синдикату — отримати вигоду від централізації збуту. Компанії, що входять до синдикату, зберігають свою юридичну і господарську самостійність. Синдикати звичайно утворюються в галузях з масовою однорідною продукцією.

Пул — тимчасове об'єднання різних організацій. Існують торгові, біржові, страхові, патентні та інші пули. Для організацій, що вступають до них, встановлюються правила розподілу загальних витрат і прибутків, які надходять до єдиного фонду, що розподіляється за встановленою пропорцією.

Трест — утворення, при якому всі сторони діяльності організацій, що входять до його складу, об'єднуються, учасники втрачають свою юридичну і господарську самостійність. Реальна влада знаходиться в руках головної фірми. Мета — підвищити ефективність діяльності фірм їх злиттям.

Концерн — це об'єднання компаній однієї або кількох галузей промисловості, торгівлі, транспорту, зв'язку, банків, страхових компаній тощо на основі централізації функцій науково-технічного і виробничого співробітництва, а також інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Фірми-учасники делегують концерну виконання частини своїх функцій — тих, які або не можуть виконати самі, або централізація реалізації яких дає додатковий економічний ефект. Учасники концерну залишаються юридично самостійними.

До найефективніших об'єднань можна віднести **фінансово-промислові групи (ФПГ)**.

Фінансово-промислові групи — це кілька юридичних осіб, що функціонують як основне і дочірні товариства, повністю чи частково об'єднавши свої ресурси на основі договору про створення ФПГ для технологічної або економічної інтеграції, реалізації інвестиційних та інших проектів і програм, які спрямовані на підвищення дохідності, конкурентоспроможності, розширення ринків товарів і послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць.

До складу ФПГ, як правило, входять комерційні та інші організації, у тому числі іноземні. Винятком є громадські та релігійні організації.

Учасниками ФПГ обов'язково є організації, що діють у сфері виробництва товарів і послуг, а також банки та інші кредитні й фінансові організації. Участь більше ніж в одній ФПГ не допускається. Серед учасників ФПГ є також інвестиційні інституції, недержавні пенсійні та інші фонди, страхові організації.

Державні і муніципальні унітарні підприємства можуть бути учасниками ФПГ у порядку і на умовах, що визначаються власниками їх майна. Дочірнім господарським товариствам і підприємствам дозволено входити до складу ФПГ тільки разом зі своїм основним товариством (підприємством-засновником).

9.2. Порядок укладання договору про створення ФПГ та завдання її формування

Учасниками фінансово-промислової групи укладається договір про створення ФПГ, що затверджується центральною компанією ФПГ, яка є юридичною особою і щодо учасників створення групи.

Договір про створення фінансово-промислової групи покликаний визначити:

назву групи;

порядок і умови заснування центральної компанії ФПГ у конкретній організаційній формі як юридичної особи, уповноваженої для ведення справ ФПГ;

порядок утворення, обсяг повноважень та інші умови діяльності ради керівників ФПГ;

обсяг, порядок і умови об'єднання активів;

мету об'єднання учасників;

строк дії договору та інші умови договору на основі завдань, що стоять перед ФПГ.

Сукупність юридичних осіб, що утворюють фінансово-промислову групу, отримують статус ФПГ на основі рішення повноважного державного органу та її державної реєстрації. Для цього центральна компанія ФПГ до уповноваженого державного органу подає:

- заяву на створення ФПГ;

- договір про створення ФПГ (за винятком ФПГ, що утворюються основним і дочірніми підприємствами);

- нотаріально завірених копії свідоцтва про реєстрацію засновницьких документів, копії реєстрації акціонерів (для акціонерних товариств) кожного з учасників, включаючи центральну компанію групи;

- організаційні проекти;

- нотаріально завірених та легалізованих засновницьких документи іноземних учасників;

- висновок центрального антимонопольного органу.

Рішення про державну реєстрацію ФПГ приймається після експертизи поданих документів відповідними державними органами.

Державна реєстрація ФПГ підтверджується наданням свідоцтва встановленого зразка.

Дуже важливе значення має організаційний проект фінансово-промислової групи, який повинен включати такі документи:

- концепцію формування ФПГ, обґрунтування цілей та завдань її діяльності;

- характеристику складу учасників ФПГ, а також їх юридичні адреси і основні види діяльності;

- договір про створення ФПГ;

- інвестиційні проекти, що реалізуються ФПГ у найближчі роки;

- розрахунки за основним показником економічного і соціального ефекту створення ФПГ.

Фінансово-промислові групи можуть створюватися на транснаціональному, державному, міжрегіональному і регіональному рівнях.

Транснаціональна ФПГ, що сформована відповідно до чинного законодавства, підлягає державній реєстрації на засадах міжурядових угод і рішень. Державна реєстрація підтверджується наданням свідоцтва встановленого зразка.

На рівні держави ФПГ створюється відповідно до закону і підлягає державній реєстрації на основі розгляду її організаційного проекту в органах центральної влади.

Регіональна (міжрегіональна) ФПГ створюється відповідно до закону і підлягає державній реєстрації на основі розгляду її організаційного проекту в органах місцевої влади держави.

ФПГ ліквідується у випадках:

- прийняття учасниками ФПГ рішення про її ліквідацію;
- припинення дії посвідчення ФПГ органом влади держави або її суб'єкта відповідно до законодавства;

- закінчення строку дії договору про створення ФПГ, якщо його період не подовжений учасниками групи.

Основним завданням формування ФПГ є перегрупування наявного в країні капіталу. Це є важливою умовою створення ефективного механізму інвестування, установлення раціональних технологічних і корпоративних зв'язків, прискорення науково-технічного прогресу.

Створення ФПГ сприяє вирішенню назрілих проблем економіки України, серед них:

- раціоналізація технологічної структури переробки сировини включно до кінцевих продуктів;

- забезпечення більш глибокого реагування економічної системи на зміни ринкового попиту;

контроль різних секторів ринку, можливість акумуляції значних фінансових ресурсів на перспективних напрямках розвитку компанії;

диверсифікація вкладень, яка дає можливість знизити ризики інвестиційної діяльності;

забезпечення швидкого обороту капіталу за рахунок організації внутрішніх розрахунків (зокрема, введення механізмів вексельного обігу);

можливість вкладення значних коштів у науково-технічні розробки і впровадження на їх основі наукомістких виробництв;

впровадження сучасних інформаційних технологій і забезпечення на їх основі ефективних методів управління виробництвом.

Створення ФПГ є не просто інтеграцією, а об'єднанням на основі відносин власності. З огляду на безпеку держави важливо вирішити низку питань, насамперед, який капітал буде залучений у ФПГ, національний чи іноземний; на яких принципах здійснюватимуться залучення цього капіталу і розподіл прибутку; які будуть механізми узгодження інтересів сторін.

За українським законодавством дозволено створення промислово-фінансових груп (ПФГ — за термінологією, що визначається Законом України «Про промислово-фінансові групи в Україні») на принципах консорціуму. А це означає, що організовуються тимчасові структури на засадах угоди між підприємствами і банками для реалізації господарських і фінансових операцій. Учасники консорціуму повністю зберігають свою самостійність, проте у тій сфері діяльності, заради якої утворювалось об'єднання, вони підпорядковуються спільному керівництву. Вибір саме такої структури зумовлений швидше за все, багатьма передумовами щодо залучення капіталу і розподілу прибутку, механізму узгодження інтересів сторін.

Основні стратегічні завдання, які вирішує держава при створенні ФПГ:

- поступове перетворення економіки України як самостійної держави у високорозвинений самостійний економічний комплекс, конкурентоспроможний у рамках сучасної світової економічної системи;

- підвищення рівня ефективності, керованості та стабільності національної економіки;

- звуження сфери впливу тіньової економіки.

Створення ФПГ сприятиме структурній перебудові економіки країни. За їх допомогою можна швидко переорієнтува-

ти економічні інститути із спекулятивних і кримінальних напрямів на вирішення назрілих економічних проблем суспільства. У такий спосіб встановлюється прозора структура промислових зв'язків, комбінованого виробництва, випуску суміжної, допоміжної, функціонально або технологічно близької продукції. При цьому чітко визначається роль банків, інвестиційних фондів і трастових компаній, страхових організацій, торгових і транспортних підприємств.

На етапі створення фінансово-промислової групи постає низка взаємозв'язаних завдань:

- встановлення оптимального складу ФПГ;
- пошук структури, методів і типу управління ФПГ;
- вибір схеми розподілу фінансових і виробничих ресурсів;
- організація грошового обігу всередині об'єднання;
- формування механізмів стратегічного управління ФПГ;
- розробка оптимальної виробничої програми;
- формування механізмів взаємодії економічних об'єктів, що є і не є членами однієї ФПГ.

На кожному етапі мають бути проведені конкретні дослідження з аналізу і прогнозу виробничо-фінансових показників, параметрів зовнішнього середовища, в умовах якого здійснюється вибір і прийняття рішень.

9.3. ФПГ як базис економіки розвинених країн

ФПГ, як об'єднання технологічно пов'язаних підприємств, наукових і проектних організацій, дає можливість більш успішно проводити узгоджену технологічну та інвестиційну політику; істотно поліпшити інвестиційний клімат і зменшити ризик капіталовкладень.

Старе гасло «В єднанні — сила» досить вдало підходить для ФПГ. У цьому переконують результати історичної практики країн з ринковою економікою, а також тих, хто ще на шляху до неї.

Процес концентрації капіталу в розвинених країнах пройшов кілька етапів і став економічним наслідком розвитку конкуренції.

Конкуренція, як відомо, ніколи не існує без своєї протилежності — монополії. Як протилежності, вони перебувають у нерозривній діалектичній єдності. Конкуренція породжує об'єктивні умови для монополізації, адже сприяє зміцненню виробництва.

Процес породження конкуренцією фінансово-промислових об'єднань об'єктивний, хоч має певну специфіку на різних проміжках історичного процесу. На певному етапі розвитку

капіталізму конкуренція, поряд із розоренням незалежних підприємств, породила різні їх об'єднання, метою яких було захоплення сировинних ринків, ринків збуту, оволодіння кредитними ресурсами тощо.

Подібні об'єднання в процесі своєї діяльності поступово стали відігравати вирішальну роль в економіці капіталістичних країн, витісняючи з ринку дрібніших виробників.

Вперше формування фінансового капіталу та його організаційно-економічні форми описав на початку ХІХ ст. англійський економіст Дж. Гобсон. У 1920 р. була опублікована книга Р. Гільфердінга «Фінансовий капітал», в якій проаналізовано процес формування взаємозв'язку промислового і банківського капіталів.

За минулий час у сучасних промислово розвинених країнах ФПГ склалися як сталі форми. Серед них, наприклад, японські «сюдани» — форми горизонтальних об'єднань, і «кейрецу» — групи, що основані на інтеграції вертикального характеру, південнокорейські «чеболи» («Самсунг», «Хенде» та ін.).

ФПГ зазнали в своєму розвитку досить тривалої еволюції. Процес централізації проходив на початковому етапі горизонтально — об'єднувалися підприємства однієї галузі. Пізніше централізація стала розвиватися і по вертикалі: в об'єднання почали входити підприємства, пов'язані єдиним ланцюжком технологічного циклу.

Така форма централізації капіталу отримала назву **диверсифікації**. Диверсифікація давала можливість вирішувати такі завдання:

а) фінансово-промислові об'єднання змінювали пріоритети в своїй роботі, орієнтуючись на більш рентабельні виробництва;

б) диверсифіковані концерни могли проводити дослідження у суміжних з основною галузях. Це дозволило отримати нові матеріали, розробки, технології, що забезпечують оновлення асортименту.

Досвід підтверджує, що як тільки невелика або середня фірма досягає певного успіху на ринку конкретного товару, збільшує свої обороти, вона дуже швидко стає на шлях диверсифікації. В результаті із спеціалізованих об'єднань вони перетворюються на багатогалузеві, темпи їх росту прискорюються. Намагаючись збільшити оборот свого капіталу, компанії вже не обмежуються виробництвом. Вони починають займатися, зокрема, збутом і перевезеннями, підпорядковуючи собі або купуючи фірми, що працюють у цих галузях. У результаті сучасна ФПГ — це об'єднання великої кількості за-

водів, комбінатів, компаній, фінансових і кредитних установ, що часто мають досить віддалений зв'язок один із одним.

Процес еволюційного розвитку ФПГ повною мірою відслідковується на прикладі США. Так, процес концентрації фінансового і промислового капіталу в Сполучених Штатах розпочався на початку ХХ ст., після Першої світової війни. Злиття великої кількості компаній відбувалося хвилеподібно. Другий пік припадає на роки Другої світової війни, третій — на кінець 60-х років і останній — на 80–90-ті роки ХХ ст.

Прагнучи до поглинання конкурентів, ФПГ скуповували готові потужності з підготовленим персоналом. У результаті зникала необхідність в організації нового виробництва. Вони оволодівали також науковим потенціалом, апаратом збуту, отримували додатковий капітал.

У кредитній сфері також спостерігався аналогічний процес, де ініціаторами виступали банки. Але їм заважав закон, що забороняв банкам скуповувати промислові фірми та їх акції. Проте законом дозволялося холдинговим компаніям, що контролюють лише один банк, розвивати діяльність у позабанківському секторі. Такі банки утворювали холдингові компанії на папері, фіксувалися як їх філіали і розвивали свою діяльність, як їм було вигідно.

Нові ФПГ відіграють вирішальну роль в економіці розвинутих країн. Вони є опорою конструкції промисловості, і на них припадає більше половини всього світового виробництва. Досвід показує, що процес формування ФПГ триває і відбувається кількома способами:

через поглинання і злиття, в результаті чого головна фірма оволодіває контрольним пакетом акцій;

об'єднанням фірм, що здійснюється банками, при їх безпосередній участі і контролі за діяльністю останніх;

за рахунок відмежування від головної компанії дочірньої, що диктується різними причинами, зокрема для набуття більшої самостійності останньою (зі збереженням контрольного пакета акцій).

Залежно від того, у який спосіб відбувається формування ФПГ, їхня діяльність регулюється різними методами:

координація діяльності забезпечується перехресним володінням акціями;

роль координатора відіграє банк або фінансова установа (група Рокфеллера);

управління здійснюється головною компанією на основі відносин «матері» і «дочок» у групах холдингового типу.

У різних країнах перевага віддається різним формам утворення і управління ФПГ. Це диктується місцевими специ-

фічними відмінностями, історично встановленими тенденціями і відмінностями в антімонопольному законодавстві.

Потужні ФПГ сформувалися в Японії. Серцевиною групи, як правило, є фінансова компанія — банк, ощадний банк, страхова компанія. Є групи зі структурою торгового будинку, який об'єднує фінансово-торговий капітал.

Зі 100 найбільших фірм Японії 70 є членами тієї чи іншої ФПГ. Ці групи характеризуються наявністю власної системи фінансових установ; взаємним володінням акціями; об'єднанням фірм всередині групи для реалізації великих проєктів; жорсткими обов'язками щодо поставок всередині групи; організацією загальної універсальної торгової фірми; системою регулярних нарад керівників; тимчасовим обміном співробітниками, в тому числі керівниками різного рівня.

Діяльність подібних груп спирається на органічне переплетіння великих промислових компаній з різноманітними фінансовими установами, транспортними, інформаційними, торговими фірмами. Виникнення подібних ФПГ — це відображення високого рівня сучасного виробництва.

Формування великих промислових корпорацій у країнах з розвинутою економікою відбувалось неоднаково. У Західній Європі і США — через поглинання і злиття компаній в умовах вільного ринку. В країнах Азії (Китаї, Японії, Південній Кореї, Тайвані) багатогалузеві промислові об'єднання створювалися за допомогою держави, яка і донині допомагає їм при економічній нестабільності.

Ні в азіатських, ні в західних промислових корпораціях великі банки, як правило, безпосередньо не беруть участі, але володіють часткою акцій, нерідко контрольним пакетом.

Світовий досвід розвитку економіки переконує, що кожна країна просувається вперед з урахуванням своїх особливостей, специфіки структури виробництва. Тому необхідно виявляти основні тенденції процесу розвитку світогосподарських зв'язків і знаходити власні форми реалізації потенціалу ФПГ, що відповідає умовам конкретної країни.

9.4. Інноваційна сутність ФПГ та їх роль у стабілізації і розвитку економіки

Держава для формування ефективної структури виробництва заохочує розвиток виробництва за допомогою системи пільг в області податків, централізованих кредитів, формування власності тощо. Більш ефективно це реалізується через створення і підтримку фінансово-промислових груп та

інших організаційних форм об'єднання банківського капіталу, ресурсів науки, промисловості і держави.

Важливий тут і регіональний чинник. Ефективність використання потенціалу підприємств і організацій великих міст (регіонів) значною мірою визначається наявною інституційною структурою промисловості, науки, аграрного сектору в ході приватизації та акціонування. Центральні та місцеві органи влади мають активізувати управління акціонерними підприємствами з метою проведення соціально орієнтованої політики.

У ході структурної переорієнтації та проведення соціально орієнтованої політики з урахуванням локальних інтересів особливо важливого значення набувають такі напрями цієї політики:

- створення ФПГ, акціонерних промислових компаній і підприємств за участю зарубіжного капіталу;
- співробітництво в питаннях розмежування власності;
- розробка скоординованої політики у галузі збереження виробничого і кадрового потенціалу підприємств і організацій;
- опрацювання загальної політики щодо умов проведення спеціальних аукціонів, інвестиційних конкурсів і продажу цінних паперів приватизованих підприємств і організацій;
- пошук форм спільного використання частини коштів, що надходять від приватизації підприємств і організацій, на реалізацію нових програм і проектів;
- об'єднання зусиль щодо формування конкурентного середовища у процесі приватизації підприємств і організацій через створення умов для ефективного функціонування системи малого і середнього бізнесу;
- розробка заходів з реалізації державної політики на підприємствах і в організаціях після їх акціонування.

При всьому значенні малих і середніх форм бізнесу в усьому світі першу скрипку в економіці відіграють великі об'єднання, причому ця тенденція нині є визначальною. Про визначальну роль у світі великих корпорацій, до яких належать ФПГ, свідчить те, що майже одну четверту частину всього світового виробництва контролюють орієнтовно 600 ФПГ.

Особливо велика їх частка у сфері новітніх наукових виробництв, адже саме великі об'єднання здатні вкласти великі кошти у виробництво нових продуктів. Так, у США у випуску устаткування для електронної промисловості зайнята понад тисяча фірм, а більше половини продажу припадає всього на 14 компаній. Три четверти виробництва комп'ютерів зосереджено в чотирьох найбільших фірмах.

ФПГ зарекомендувала себе як досконаліша організація промислового і фінансового капіталу, здатна зберегти і забезпе-

чити подальший розвиток конкурентоспроможних галузей промисловості, дати новий імпульс науковим розробкам, дозволити, за сприяння держави, своїм учасникам знаходити і завойовувати своє місце в системі не лише національного, а й міжнародного поділу праці.

Головною метою створення ФПГ є формування сприятливих умов для інвестиційної діяльності завдяки використанню ефективних механізмів відповідальності, проведенню операцій на вітчизняному і зарубіжному ринках цінних паперів. Тому сьогодні створення ФПГ — один з найперспективніших способів подолання інвестиційної кризи в країні.

Отже, ФПГ покликані відігравати важливу роль у стабілізації і розвитку економіки України. Вона полягає у такому:

- протидія спаду виробництва і сприяння грошовій стабілізації;

- послаблення кризи неплатежів, забезпечення взаєморозрахунків між членами групи та їх контрагентами завдяки зосередженню розрахункових операцій у банку відповідної ФПГ;

- формування внутрішнього конкурентного середовища і співробітництва;

- підтримка малого і середнього бізнесу;

- звуження сфери впливу тіньової економіки;

- розвиток зовнішньоекономічної конкурентоспроможності;

- зниження інвестиційного ризику;

- створення передумов для диверсифікації виробництва і реальних конверсійних процесів;

- посилення збалансованості національної економіки;

- забезпечення реалізації державних програм і розміщення замовлень;

- підвищення економічної безпеки країни через регулювання складу учасників і акціонерів, що зберігають національний контроль над ключовими ланками економіки;

- організаційно-функціональне об'єднання промислового, банківського і інвестиційного капіталу за регіонально-програмним принципом;

- здійснення структурних змін у промисловості;

- поступова і контрольована зміна власності з урахуванням інтересів виробників і населення регіонів;

- збереження і розширення основних ринків збуту для регіонально-промислових комплексів;

- здійснення єдиної державної протекціоністської інвестиційної політики водночас зі становленням і розвитком вітчизняних ринків збуту;

- забезпечення соціальних гарантій працівникам і службовцям регіонально-промислового комплексу.

Особливого значення набуває те, що ФПГ, як більш висока за рівнем форма концентрації фінансового і промислового капіталу, наукового потенціалу, відкриває можливість впровадження і оптимального використання всіх новітніх інструментів сучасного менеджменту, що в абсолютній більшості випадків є значним резервом. Використання його колосальних можливостей здатне давати ефект практично без додаткових фінансових ін'єкцій.

Слід зауважити, що період дроблення виробництва і територій завершився. Настав час фінансово-промислової консолідації, коли українські підприємства можуть відновити втрачені виробничо-технологічні зв'язки і набути нових.

9.5. Принципи формування і державного регулювання діяльності ФПГ

Ефективне функціонування ФПГ в економіці може бути реалізоване при виконанні умов, що протидіють можливим негативним тенденціям у діяльності і розвитку ФПГ. До таких негативних тенденцій належать:

надмірна концентрація управління, втрата самостійності окремими ділянками у прийнятті стратегічних рішень, що перетворює ФПГ на одне велике підприємство, втрата необхідного для ФПГ організаційного і фінансово-економічного різноманіття;

відцентрові тенденції, занадто велика суверенізація учасників групи, розпад ФПГ;

втрата державного впливу на діяльність ФПГ;

гіпертрофованій державний вплив на ФПГ, підпорядкування ФПГ державним органам;

неадекватність реакції ФПГ на зміни ринкового та інституційного ринкового середовища, неможливість вчасного прийняття потрібного рішення одним учасником або всією групою в цілому;

недостатня повнота або різноманітність складу ФПГ, збитковість діяльності групи, несправедливий розподіл внутрішніх ресурсів;

відсутність кваліфікованого керівництва при високій ціні помилок в управлінні ФПГ.

Для сталого функціонування ФПГ, реалізації їх ролі в перехідній економіці країни *створення ФПГ має здійснюватися за такими принципами.*

1. Активна державна підтримка створення ФПГ у пріоритетних галузях і регіонах народного господарства відповідно до завдань промислової та регіональної політики держави.

2. Публічно-правовий характер організації і діяльності ФПГ, що забезпечує гласність прав, пільг і взаємних зобов'язань цих груп у відносинах з державою, а також механізму і результатів реалізації таких відносин (за винятком відомостей, що становлять державну або комерційну таємницю). Створення системи публікації бізнес-планів і підсумків діяльності ФПГ.

3. Широке використання як ринкових, так і неринкових способів інтеграції учасників ФПГ, у тому числі обмін і взаємне придбання акцій, формування особливих управлінських структур, трастів.

4. Добровільність входження підприємств, організацій до складу ФПГ. Створення і оформлення ФПГ має відбуватись переважно добровільним об'єднанням підприємств, банків, бірж, страхових і дослідних організацій. Більш повним вважається склад ФПГ, що включає: виробничі підприємства, які пов'язані відносинами комбінування виробництва, допоміжної чи функціонально або технологічно спорідненої продукції; науково-дослідні та експериментально-конструкторські фірми; банки; інвестиційні фонди і трастові компанії; страхові організації; торгові підприємства; транспортні організації.

5. Державна експертиза проектів створення ФПГ, що претендують на особливу підтримку з боку центральних, регіональних або муніципальних органів управління. Поєднання техніко- і соціально-економічних, локальних і народногосподарських критеріїв при вирішенні питання про створення і ефективність діяльності ФПГ. Незалежна експертиза проектів формування ФПГ, що не претендують на державну підтримку.

До загальних функцій державного регулювання діяльності ФПГ (на центральному і регіональному рівнях) можна віднести:

доцільність створення і функціонування ФПГ;

відповідне економічне, правове та інформаційне забезпечення;

дієвий контроль.

У цьому контексті визначаються **основні принципи державного регулювання діяльності ФПГ**.

1. Несуперечливість і цілісність законодавчої, нормативно-правової та методологічної бази створення і функціонування ФПГ на рівні центру і суб'єктів країни.

2. Принципова однозначність тлумачення сутності і ролі ФПГ всіма зацікавленими органами державного регулювання економіки.

3. Чітке розмежування функцій державного регулювання діяльності ФПГ між різними відомствами.

4. Пріоритетність реалізації регулювальних функцій на етапі фактичної діяльності ФПГ (відносно етапу створення і реалізації груп).

5. Використання договірних (контрактних) форм взаємовідносин між ФПГ і органами центральної та місцевої виконавчої влади.

6. Обмеження взаємопроникнення правових норм, що регулюють діяльність усіх специфічних об'єктів господарювання як складових ФПГ (узгодженість правового поля діяльності промислових, банківських, страхових, інвестиційних та інших компаній, що входять до складу групи).

Названі принципи державного регулювання корпоративних структур типу ФПГ поки що далекі від втілення: розуміння ролі груп і рівень очікувань макроекономічного ефекту від їх діяльності, що притаманні промисловій політиці відомств, досить різняться; предметом основної, якщо не виключної, уваги органів державного регулювання залишається створення і реєстрація груп; у різних сферах господарського законодавства ідея ФПГ не проходить як «наскрізна» тощо.

Саме тому не реалізуються і вже згадані більш загальні функції державного впливу на процес розвитку корпоративних відносин. Ці функції доцільно розглянути детальніше з огляду на можливу конкретизацію алгоритму їх виконання.

Визначення цілей. В умовах ринкової економіки функція прямого державного визначення цілей діяльності господарських суб'єктів значною мірою знімається. Водночас вона зберігає своє значення в процесі формування державних цільових програм і номенклатури державного замовлення, визначення системи пріоритетів розвитку тих або інших сфер економіки, що користуються державною підтримкою, залучення механізмів отримання і доведення до господарських суб'єктів (з рівня центральних органів) агрегованої аналітико-маркетингової інформації допоміжно-рекомендаційного характеру.

У зв'язку з цим можливий трьохетапний алгоритм взаємодії органів державної влади різного рівня з виконання і обліку пріоритетів щодо створення і функціонування ФПГ.

1. Вироблення загальних пріоритетів державної підтримки промислової діяльності, що формулюються в середньостроковій економічній програмі уряду, коригуються в щорічних президентських бюджетних посланнях і закріплені законодавчо. Провідним центральним органом з розробки системи пріоритетів має бути Міністерство економіки України.

2. Конкретизація пріоритетів, тобто обґрунтування пріоритетів другого рівня, відповідними міністерствами (за участю базових корпорацій, галузевих науково-технічних і аналітичних центрів тощо) із залученням даних Державного комітету статистики України. При цьому спрямованість промислової діяльності регламентується Міністерством промислової політики з наголосом на такі групи галузевих (підгалузевих) підприємств (НДІ і КБ) і технологічні ланцюжки, стає фінансування і розвиток яких безпосередньо пов'язані з реалізацією пріоритетів першого рівня. Узагальнення і погодження запропонованих усіма відомствами пріоритетів здійснюється Міністерством економіки України, що є розробником концепції промислової політики.

3. Деталізація пріоритетів другого рівня корпоративними (заводськими) маркетинговими і аналітичними службами. Цей вихід на пріоритети третього рівня водночас стає вирішальним чинником для подальшої роботи з формування пакета пропозицій до федеральних цільових програм, корпоративних і заводських інвестиційних програм (рис. 8).

Новизна цього підходу полягає в жорсткому узгодженні пріоритетів першого рівня з подальшою роботою відомств і окремих господарських суб'єктів, тобто дотримується не галузевий (традиційний), а дійсно цільовий принцип. При цьому, звичайно, не виключено, що кількість $I_1 \dots I_n$ може бути оптимізована уже на початковій стадії аналітичної роботи з урахуванням характеру пріоритетів першого рівня.

Проблема раціонального визначення цілей діяльності ФПГ має ставитися, починаючи зі стадії проектування груп. Незважаючи на те що відповідні дані наводяться в проектах, серйозній оцінці вони поки що не підлягають і не фіксуються як нормативні показники діяльності.

Економіко-правове та інформаційне забезпечення. Заходи діяльності ФПГ в Україні регулюються Законом України «Про промислово-фінансові групи в Україні». Принципова важливість законодавчого регулювання такого явища, як ФПГ, може бути підтверджена тим, що аналогічна законодавча діяльність розгорнулася в інших країнах СНД.

Актуальним щодо стимулювання створення ФПГ стає розробка і залучення:

механізму договірних засад співробітництва груп і держави;

система критеріїв внесення ФПГ до пріоритетних напрямів розвитку промисловості;

алгоритмів оцінки ефективних заходів державного стимулювання.

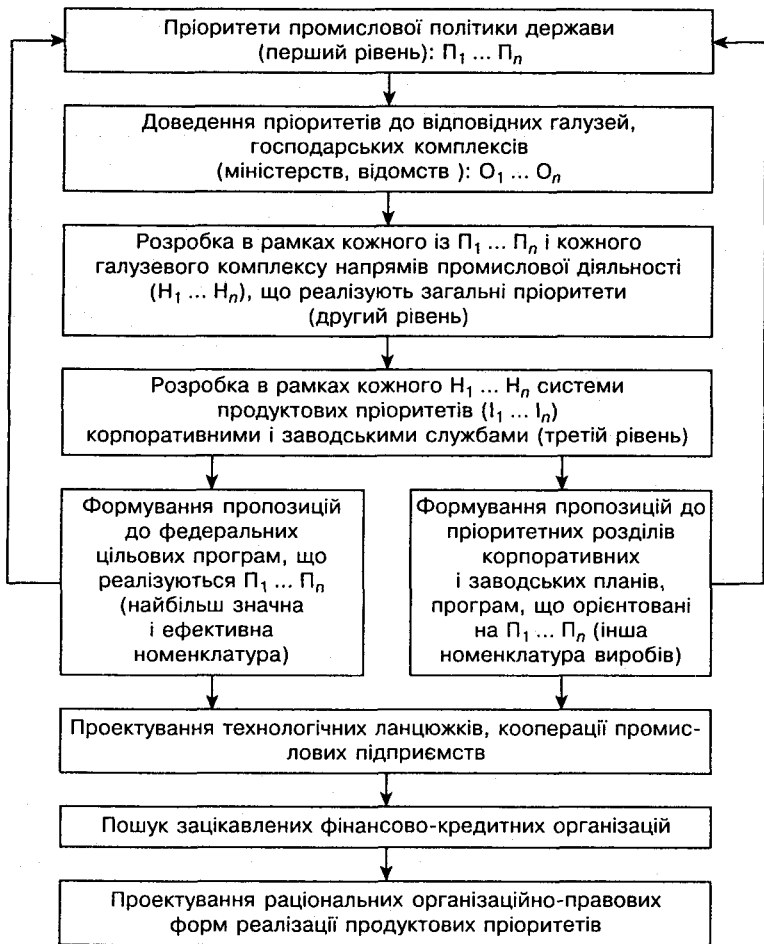

Рис. 8. Загальний алгоритм вироблення і реалізації пріоритетів промислової політики

Внесення груп до держреєстру слід розглядати як підставу для автоматичного надання пільг, що стимулюють підвищення керованості, концентрацію власності і перелив банківського капіталу в промислову сферу.

Важливого значення набуває інформаційне забезпечення взаємодії ФПГ і центральних органів управління. Складовими напрямками цієї роботи є:

оперативне доведення до центральних компаній ФПГ прийнятих нормативно-правових актів щодо господарської діяльності промислових і фінансово-кредитних організацій;

організація у централізованому порядку підвищення кваліфікації керівних робітників і спеціалістів тих груп, що знаходяться на початковому етапі становлення;

своєчасне надання зареєстрованим ФПГ даних про нові групи, внесені до держреєстру, випуск довідкових матеріалів про діяльність груп;

надання центральним компаніям ФПГ прогнозних матеріалів кон'юнктурного характеру.

Державний контроль. Функція державного контролю діяльності ФПГ має виконуватися Міністерством промислової політики України. Розробка механізму державного контролю діяльності корпорацій поки що знаходиться у початковій фазі. У цьому механізмі має бути виділено дві великі підсистеми: контроль за дотриманням правил формування ФПГ і контроль реального функціонування зареєстрованих груп. Особливо ретельно слід здійснювати організацію і контроль діяльності тих ФПГ, які отримали фактичну ресурсну підтримку держави.

9.6. Алгоритм проектування корпоративних структур

Пропозиції створення нових і підвищення ефективності діючих корпоративних структур, перспективних у плані зростання конкурентоспроможності української промисловості, можуть ініціюватися як «зверху» (органами державного управління економіки), так і «знизу» (самими учасниками таких структур). Причому обидва підходи здатні стати результативними, але не виключається і особливий, «синтетичний» їх ефект.

Алгоритм проектування корпоративних структур «зверху» як перший підхід можна подати у вигляді виконання таких основних етапів.

1. Уточнення напрямів експортної діяльності підприємств, що фактично можуть бути реалізовані.

2. Прогнозування розгортання можливих нових напрямів експортної діяльності нових підприємств.

3. Визначення переліку підприємств і організацій, що реалізують повний комплекс робіт і послуг у рамках експортних проектів, що плануються і фактично виконуються.

4. Отримання і аналітична обробка інформації, що дає змогу оцінити роль і експортний потенціал відібраних підприємств і організацій. Відповідний вихідний інформаційний матеріал має включати: а) повну назву юридичних осіб, поштові реквізити і організаційно-правовий статус; б) відомості про входження підприємства у будь-яке об'єднання юридич-

них осіб (акціонерні промислові компанії, фінансово-промислові групи, асоціації, холдинги); в) відомості про банк, що обслуговує підприємство (організаційно-правовий статус, склад засновників, уставний капітал); г) інформацію про структуру власності підприємства і глибину конверсії. Важливою є інформація про обсяги експортних поставок у базовому і поточному періодах, а також фінансовий стан підприємства, його матеріально-технічну базу і кадровий потенціал, безпосередньо задіяний у реалізації експортних проектів. Необхідні відомості про основні виробничі зв'язки підприємства, що зумовлюють можливість випуску і якісні параметри експортних видів виробів; наявність вітчизняних підприємств, що здатні конкурувати з фактичними учасниками експортних проектів. Вимагається також оцінка частки ресурсного потенціалу підприємства (в його загальній величині), що реально використовується в створенні та випуску експортної продукції.

5. Моделювання технологічних «ланцюжків» підприємств і організацій, що беруть участь в реалізації експортних проектів, з одночасним включенням змістовних ознак наявних підприємств стосовно можливості їх входження в нові потенційно ефективні об'єднання. У результаті моделювання в розрізі розгляду експортних проектів формується перелік підприємств і організацій, що водночас задовольняють такі вимоги: а) відсутність обмежень (неподоланих, подоланих з використанням усіх можливих важелів впливу ініціюючої організації, подоланих відносно легко, але супроводжуваних негативними соціально-економічними наслідками для майбутнього об'єднання), що перешкоджають вирішенню питання про створення об'єднання; б) наявність наукового і виробничого потенціалу, без залучення якого неможливо забезпечити створення і виробництво експортної продукції відповідно до умов контракту (цей потенціал може розглядатись як «ядро» майбутньої корпорації).

6. Проведення поглибленої експертизи фінансового стану відібраних підприємств, оцінка необхідних заходів щодо зовнішньої ресурсної підтримки майбутньої корпорації.

7. Вибір організацій, що забезпечують ефективне функціонування фінансової і збутової інфраструктури групи (банки, інвестиційні інститути, зовнішньоторгові компанії) з урахуванням специфіки експортних контрактів і загального фінансового стану підприємств-учасників.

8. Вирішення питання про правовий статус майбутньої корпорації, способи забезпечення внутрішньої керованості, необхідності запровадження центральної компанії або закріп-

лення управлінських функцій за іншою організацією. При цьому до уваги беруть такі чинники: а) правовий статус домінуючого числа учасників групи; б) частка державного замовлення в загальному обсязі виробництва групи; в) специфіка технологічного потенціалу підприємств, їх роль у забезпеченні технологічної безпеки держави; г) ступінь необхідності залучення додаткових зовнішніх інвесторів для реалізації експортних завдань; д) міра доцільності реструктуризації окремих підприємств групи (вичленування цехів, ділянок, що безпосередньо впливають на реалізацію експортних проєктів) з метою звільнення групи від неліквідних активів і невиробничих витрат; е) наявність або відсутність у проєктованому альянсі явних лідерів з науковим або виробничим потенціалом; є) можливість консолідації активів (власності) у межах головного підприємства (центральної компанії) об'єднання за рахунок передачі майнових прав, пакетів акцій тощо; ж) вірогідність прийняття спеціального нормативного акта урядового рівня щодо створення нової корпоративної структури.

Другий підхід, що пов'язаний з ініціативою «знизу», також охоплює ряд етапів об'єднаної роботи. Вона організується під егідою лідерства промислового підприємства або комерційного банку.

Варіант А (ініціатор — промислове підприємство). Основні етапи тут такі.

1. Уточнення номенклатури і обсягів (продаж) продукції, що фактично випускається і конкурентоспроможна на внутрішньому і (або) зовнішньому ринку. Відправна умова тут — наявність домінуючої або, хоча б, значної частки конкурентоспроможного виробничого апарату на підприємстві-ініціаторі.

2. Виявлення наукового доробку (інтелектуального потенціалу) підприємства, який можна було б реалізувати у найближчий період у промисловому (серійному) виробництві і який здатний забезпечити додатковий обсяг конкурентоспроможних виробів на внутрішньому або зовнішньому ринку. Важливий стимул для опрацювання варіантів можливої кооперації — наявність лідера-підприємства з інтелектуальними ноу-хау (патентами, авторськими свідоцтвами на винахідництво).

3. Проведення перспективного маркетингового аналізу ситуації на ринках (внутрішньому і зовнішньому) виробів, що фактично випускаються і створюються. Продовження роботи з кооперування можливо при забезпеченні низки передумов. По-перше, утримання позицій на ринках, що склалися, а тим більше їх поліпшення, потребує істотних зусиль з нарощування конкурентних переваг підприємства. По-друге, рин-

кова потреба в поточних і перспективних виробх підприємства у перспективі повинна зберігатися або зростати.

4. Співвідношення параметрів прийнятої концепції (перспективної програми) діяльності з кон'юнктурою на ринках, а також з виробничим, науковим і фінансовим потенціалом підприємства для отримання низки достовірних оцінок. Тут йдеться передусім про оцінку можливості забезпечити нормальний розвиток підприємства на основі власного ресурсного потенціалу, наявних коопераційних зв'язків, відносин з органами влади та іншими господарськими суб'єктами зовнішнього середовища, у тому числі комерційними банками. Необхідний, далі, аналіз ситуації з точки зору наявності і характеру дії основних зовнішніх чинників, здатних зберігати і зміцнювати конкурентні переваги підприємства у межах наявної спеціалізації. До таких чинників відносять: перспективи залучення сторонніх інвесторів (на прийнятних умовах) і виробничих партнерів, нарощування обсягів необхідних поставок сировини, матеріалів, складових частин виробів зі сторони; можливості «вписування» відповідних проектів до центральної цільової програми або отримання великого державного замовлення.

Важливо, нарешті, визначитися відносно передумов для розвитку не на основі власної спеціалізації і реалізації самостійної ринкової стратегії, а на базі кооперації горизонтального типу з іншими господарюючими суб'єктами (з перспективою утворення багатопрофільної компанії). Інтерес до такого роду корпорації може бути пов'язаний, по-перше, з посиленням хоч би в одного із взаємодіючих партнерів конкурентних переваг продукції у зв'язку з кооперацією (зважаючи на те, що продукція партнерів є взаємодоповнюючою); по-друге, з перспективою поліпшення ринкової ситуації в результаті доведення виробів обох партнерів до потенціальних споживачів.

За підсумками виконання аналітичних робіт четвертого етапу виявляються міра потреби в корпорації, роль підприємства в цьому процесі (в якості лідера, рівнозначного або веденого партнера), а також загальна спрямованість партнерства (з серійними підприємствами, що зміцнюють виробничу базу для освоєння «ноу-хау»; постачальниками комплектуючих, НДІ, КБ, організаціями-інвесторами, торговими організаціями).

5. Формування попереднього загального задуму створення групи (альянсу): на своїй базі (лідер), на основі паритетного партнерства або участі в альянсі як провідного підприємства.

6. Визначення переліку підприємств і організацій (торгових, фінансових, консалтингових) — потенціальних партнерів у проєктованій кооперації. Виконання цього і наступних етапів організується підприємством при його переконанні у своїх лідерських позиціях в альянсі.

7. Отримання попередньої згоди сторонніх підприємств (організацій) на участь у корпоративному проєкті, що має розроблятися. Уточнення потенціалу конкурентоспроможності цих підприємств, як і оцінка можливої керованості майбутнього об'єднання, проводиться на засадах аналізу отриманої інформації щодо: а) входження можливих партнерів у будь-які об'єднання юридичних осіб (на яких умовах, характер участі у спільному капіталі, договірні зобов'язання); б) структури власності партнерів; в) їх матеріально-технічної бази, фінансово-економічного і кадрового потенціалу; г) частки ресурсного потенціалу підприємств (в його загальній величині), що реально використовується у створенні та випуску тієї конкурентоспроможної продукції, на яку робить ставку група в цілому.

8. Моделювання технологічних «ланцюжків» підприємств і організацій, що беруть участь у реалізації проєктованого спектра конкурентоспроможних виробів, проведення розрахунків глибини взаємної корпорації.

9. Вибір організаційної ринкової інфраструктури (фінансово-кредитні установи, торгові організації), що відповідає критерію достатності власного фінансового капіталу для забезпечення приросту ефективності фінансових операцій з оборотними засобами і розвитку матеріально-технічної бази нарощування випуску конкурентоспроможних виробів.

10. Визначення базових підприємств і організацій, які складають ядро об'єднання і без залучення яких неможливо забезпечити приріст характеристик конкурентоспроможності проєктованої номенклатури виробів. На цьому етапі з'ясовується і питання про обмеження щодо створення об'єднання за участю відібраних підприємств.

11. Вибір правового статусу майбутньої корпорації, способів консолідації власності в межах управляючої компанії (головного підприємства). При цьому беруть до уваги такі моменти: а) необхідність державної ресурсної підтримки; б) правовий статус домінуючого числа учасників; в) частка державного замовлення в загальному обсязі виробництва по групі; г) структура акціонерів по кожному приватизованому підприємству; д) можливості консолідації власності у межах головного підприємства, забезпечення акціонерного контролю з його боку тощо.

12. Уточнення техніко-економічних параметрів майбутньої корпоративної діяльності, розрахунки потенціальної економічної ефективності об'єднання.

13. Остаточне доопрацювання концепції корпорації, прийняття її учасниками, підготовка документів до реєстрації об'єднання.

Варіант Б (ініціатор — фінансово-кредитна організація). Відповідні етапи такі.

1. Аналіз потреб комерційного банку в збільшенні власної клієнтури, розширення масштабів і поліпшення якості послуг, що надаються. Ця робота проводиться з урахуванням загальної концепції функціонування і розвитку банку, напрямів його спеціалізації, кваліфікації персоналу.

2. Визначення попереднього переліку промислових, торгових та інших підприємств і організацій, що розглядаються банком як довгострокові партнери. У цьому зв'язку необхідна об'єктивна оцінка власних фінансових і конкурентоспроможних переваг, здатних забезпечити контроль діяльності цих підприємств і (або) мотивацію до співробітництва.

3. Формування попереднього загального замислу (концепції) альянсу в межах створюваної асоціативної структури з перспективними партнерами. Отримання їх згоди на участь у спільній підготовці організаційного проекту корпорації.

4. Отримання техніко-економічної інформації, що характеризує конкурентоспроможність, фінансовий і виробничий потенціал можливих партнерів.

5. Розробка промисловими підприємствами — учасниками групи — інвестиційних пропозицій до програми спільної діяльності (за формами, що запропоновані банком).

6. Розгляд банком-лідером сукупності інвестиційних пропозицій з огляду на їх ефективність та реалізаційність. Тут оцінюється міра необхідності створення «пула» фінансово-кредитних заходів для реалізації запропонованої програми.

7. Розробка концепції (загальної програми) забезпечення фінансовими ресурсами спільної діяльності з оцінкою: а) частки фінансових вкладень в основний і оборотний капітал учасників групи; б) частки прибутку підприємств, що спрямовується на розвиток; в) можливого приросту фінансового потенціалу як результату спільної діяльності.

8. Оцінка потенціальної керованості майбутнього об'єднання аналогічно п. 7 варіанта А.

9. Опрацювання виробничої складової альянсу щодо технологічної кооперації учасників (аналогічно п. 8 варіанта А). Тут важливо з'ясувати, чи достатня «потужність» цих «ланцюжків» для забезпечення належного рівня контролю над ринком відповідних виробів групи.

10. На цьому етапі робота ведеться за алгоритмами, що описані в пунктах 10–13 варіанта А.

Висока якість проектування корпоративних структур (з акцентами на чіткість формулювання «інтеграційної ідеї», точність оцінки перспективної потреби ринку у výroбах групи і на розробку корпоративного бізнес-плану) — дуже важлива, хоч, певно, далеко не вичерпна умова успішної роботи корпорації.

Контрольні запитання

1. Які відомі різновиди об'єднання підприємств і з якою метою вони створюються?
2. У чому полягає сутність змісту договору про створення ФПГ?
3. Які документи центральна компанія ФПГ подає до уповноваженого державного органу?
4. Які документи входять до організаційного проекту ФПГ?
5. Які мають вирішуватися економічні проблеми України при створенні ФПГ?
6. Які стратегічні завдання вирішує держава при створенні ФПГ?
7. Які мотиви створення ФПГ в країнах з ринковими відносинами?
8. Які особливості еволюції об'єднань підприємств?
9. Якими шляхами відбувається процес формування ФПГ?
10. Яка роль належить ФПГ у розвитку економіки України?
11. Які принципи формування ФПГ?
12. Які принципи державного регулювання діяльності ФПГ?
13. Які основні етапи створення ФПГ?
14. Які основні етапи є складовими алгоритму проектування корпоративних структур «зверху»?
15. Які основні етапи є складовими алгоритму проектування корпоративних структур «знизу»?

БАНКИ І УПРАВЛІНСЬКІ ІНСТРУМЕНТИ У СИСТЕМІ ФПГ

10.1. Банки у системі ФПГ: ризики і регулювання

Серед більшості вчених і спеціалістів утвердилася думка, згідно з якою входження кредитних організацій у ФПГ — ефективна форма забезпечення потреб реального сектору економіки у кредитних ресурсах і організації розрахунків. В умовах низької кредитоспроможності позичальників банкам необхідні додаткові інструменти контролю за ефективним використанням наданих позик та їх безумовним поверненням. Це стає можливим при корпоративному об'єднанні капіталів і створенні, у зв'язку з цим, великих інтегрованих формувань.

У кожному конкретному випадку безпосередні причини інтеграції промислового і банківського капіталів зі створенням єдиної структури можуть бути різними. Однак загальна глибинна причина полягає в тому, що таке створення є найприроднішим способом концентрації інвестиційного потенціалу і ефективним методом залучення відповідних ресурсів.

Корпоратизація капіталів продиктована інвестиційними потребами. Тому, як свідчить світова практика, в ролі ініціюючих учасників об'єднань часто виступають кредитно-банківські інститути: саме в них сконцентровані або через них залучаються ресурси, які можуть бути спрямовані на інвестування. В цілому головна перевага створених за участю фінансово-кредитних інститутів ФПГ полягає насамперед у можливості впровадження дієвих механізмів орієнтації грошових потоків на інвестиції.

Найявні в складі ФПГ дрібні і середні банки не володіють потенціалом, достатнім для забезпечення їх активної ролі в групах. У більшості ФПГ банки з невеликим капіталом неспроможні забезпечити за рахунок власних ресурсів або залучених іззовні інвестицій необхідне реструктурування виробництва. Практична роль таких банків у групі зводиться, у кращому випадку, до обслуговування розрахункових операцій. Проте подібна ситуація характерна не для всіх ФПГ:

місце банку в групі та виконувана ним функція у кожному конкретному випадку специфічні. Саме тому досить не просто в цілому оцінити ефективність участі кредитних організацій у фінансово-промислових групах.

Очевидно, доцільно надавати банкам податкові пільги при використанні ними власних коштів на фінансування програм розвитку підприємств групи. Урядові гарантії щодо залучених через банки інвестиційних кредитів, а також державне страхування інвестицій, очевидно, є доцільним пріоритетно поширювати на інвестиції, що мобілізуються ФПГ на своє структурне реформування.

Додатковим стимулом для банків може бути створення в межах групи страхових компаній, які взяли б на себе страхування кредитних ризиків, тим самим розділивши їх з комерційними банками. Здійснюючи програму реструктурування банківської системи, фінансово-промисловим групам бажано частково делегувати функції з оздоровлення і санації банків, що входять до них.

Сталість ФПГ у конкурентному середовищі багато у чому визначається цілями її створення. Якщо група формується переважно для монопродуктового виробництва, її вразливість зумовлена можливістю витіснення з ринку її товарів аналогічними товарами, що випускаються поза межами групи. Як показує практика, великі банки пов'язують свої надії переважно зі створенням груп диверсифікованого типу, в яких домінують підприємства зі сталими ринковими нішами і гарантованим збутом.

Виникнення ризику фінансово-промислової інтеграції зумовлено тим, що відповідна концентрація на ключових ринках вступає в суперечність із заходами антимонопольної політики, спрямованої на мінімізацію антиконкурентного ефекту цієї концентрації. Іншими словами, традиційно притаманні фінансово-промисловим групам і будь-якому банку ризики доповнюються ризиками специфічними, походження яких зумовлено членством останнього в групі та поширенням на нього принципу солідарної відповідальності її учасників. Ця обставина ставить перед Національним банком України (НБУ) певні завдання з нагляду за банками — учасниками ФПГ.

У цьому контексті можна зазначити: будучи насамперед носієм специфічних ризиків банківської діяльності (кредитного, процентного, валютного, ліквідного тощо), банк однозначно адресує їх на групу, до якої входить. А тому кризова напруга, що виникає в банківській сфері, може передаватися усій групі і отже, опосередковано поширюватися на реальну сферу економіки. Це підтверджує відповідальність НБУ за

забезпечення сталості кредитних організацій, які входять до фінансово-промислової групи, зумовлює необхідність регулювання і регламентації їх діяльності з управління ризиками, що виникають. Очевидно, сприяти входженню до складу груп саме фінансово сталих і перспективних банків має ретельно відпрацьована процедура перевірки кожного конкретного претендента на стадії реєстрації групи.

Регулювання ризиків здійснюється також установленням обмежень на придбання банками часток капіталу (акцій) інших юридичних осіб. Щодо цього насамперед слід зазначити, що в різних країнах практикуються різні підходи. В одних випадках правила, що регулюють придбання банками часток участі в підприємствах нефінансового характеру, гранично ліберальні (потрібна всього лише реєстрація), в інших — винятково жорсткі. Ці крайності представлені відповідно практикою Великої Британії та Іспанії, з одного боку, Болгарії та Італії — з іншого.

Відомі й проміжні варіанти: в Нідерландах, США і Японії придбання банком часток участі в банківських організаціях є об'єктом дозволу або заборони, а у Франції застосовуються певні обмеження. Подібна диференціація в підходах є досить виправданою, адже вона базується на об'єктивно не однакових щодо країн параметрах ризикованості для банків широкомасштабної інтеграції з промисловими корпораціями і в цілому з реальним сектором економіки.

Об'єднання банківського і промислового капіталів на основі системи участі, взаємного володіння акціями, особистої унії довгострокових фінансових відносин та інших форм ділових зв'язків привело в країнах з ринковою економікою до нової організаційної форми — фінансово-промислових груп. Вони розвиваються переважно в двох напрямках: консолідація, прагнення до більшої організаційної оформленості (Японія, Італія, Франція) і, навпаки, розширення меж участі та взаємопроникнення існуючих груп, особиста унія (США, Велика Британія).

Стрижень ФПГ — групування великих фірм, корпорацій навколо ядра, яким може бути великий банк, страхова компанія або промислова корпорація, генеральна торгова компанія. У сферу фінансово-економічних фірм, як правило, залучаються численні середні й малі фірми, можуть створюватися для вирішення окремих завдань дрібні підприємницькі групи.

За кордоном ФПГ створюють, як правило, в тих галузях, де необхідно:

посилити міжгалузеву і регіональну кооперацію виробництва, підвищити сталість взаємних поставок і платежів;

забезпечити економічно доцільні обсяги виробництва і збуту, що узгоджуються з кон'юнктурою попиту;

створити умови для прискореного розвитку наукомістких галузей, наукових досліджень і конструкторських розробок;

забезпечити високі темпи приросту інвестиційних ресурсів для сталого економічного розвитку ФПГ;

створення умов для розширення експортних можливостей підприємств, що входять до складу ФПГ.

З урахуванням специфіки ФПГ визначено управлінські інструменти, до яких можна віднести насамперед стратегічне планування, контролінг, інноваційний підхід, сучасний менеджмент кадрів.

10.2. Стратегічне планування діяльності ФПГ

Перший (і найважливіший) управлінський резерв, який має бути повною мірою використаний при формуванні і розвитку ФПГ, — впровадження стратегічного планування і контролінгу в усій групі як в єдиному цілому і в кожній складовій її господарській одиниці.

Стратегічне планування — процес формування місії та цілей ФПГ, вибору специфічних стратегій для визначення і мобілізації необхідних ресурсів та їх оптимального розподілу з метою забезпечення ефективної роботи групи в майбутньому.

Процес стратегічного планування, як відомо, є інструментом, що суттєво допомагає в прийнятті всіх управлінських рішень. Його завдання полягає в забезпеченні у роботі ФПГ достатнього обсягу і необхідної якості нововведень.

Стратегічне планування завершується визначенням загальних напрямів, дотримання яких забезпечує зміцнення позицій ФПГ. Як відомо, процес планування не реалізується сам по собі. Його потрібно раціонально організувати і формалізувати. Виконуючи цю роботу в межах ФПГ, дуже важливо створити і реалізувати систему стимулювання пропозицій, що пов'язані з розробкою нової технології, продукції, нових ринків тощо.

Процес стратегічного планування передбачає постійне вирішення завдань, пов'язаних з вибором альтернативних дій. Це стосується вибору місії, цілей підприємства, самої стратегії, розподілу ресурсів вибору стратегічних завдань.

Процес планування стратегії охоплює такі проблеми:

визначення місії та цілей ФПГ;

аналіз зовнішнього середовища;

дослідження сильних і слабких сторін групи;

аналіз альтернатив і вибір стратегії;
управління реалізацією стратегії;
оцінка стратегії.

Головна загальна мета функціонування ФПГ на ринку визначається як її *місія*. Місія деталізує статус ФПГ, забезпечує загальні напрями визначення цілей і стратегії дій на різних організаційних рівнях. Місія ФПГ визначає: ринкові її завдання щодо основних товарів або послуг, переважаючих ринків і головних технологій; зовнішнє середовище ФПГ, яке визначає всі її робочі принципи; культуру організації, що характеризує психологічний клімат у колективах ФПГ, якість підготовки персоналу.

ФПГ, яка є відкритою системою, спроможна вижити на ринку за умови, якщо задовольнятиме реальну суспільну потребу, що знаходиться поза її межами.

Аналіз зовнішнього середовища — це інструмент, за допомогою якого розробники стратегії контролюють зовнішні щодо організації чинники з метою передбачення потенційних труднощів і загроз.

До аналізу зовнішнього середовища входять:

постановка завдань;

аналіз чинників зовнішнього середовища (економічних, політичних, ринкових, технологічних, конкурентних, соціальних, міжнародних).

Особливе значення мають такі аспекти аналізу:

вплив на поточну стратегію;

чинники загрози поточній стратегії;

чинники потенціалу ФПГ, а також перелік зовнішніх небезпек і можливостей.

Ці аспекти є базовими при формуванні та практичній реалізації політики поведінки ФПГ на ринку.

10.3. Контролінг як дійовий інструмент реалізації цілей ФПГ

Рациональна організація контролю в структурі ФПГ дає можливість повно контролювати хід виконання стратегічних програм як групи в цілому, так і кожної її складової господарської одиниці.

Аналізуючи звітність підприємства, служба контролінгу допомагає керівництву вирішувати такі завдання:

з'ясувати реальне фінансове становище ФПГ, її місце на ринку, виявити структурні підрозділи, що приносять прибуток (чи завдають збитків), визначити працівників, відповідальних за результати діяльності підрозділу;

визначити конкретну перспективу розвитку ФПГ в цілому і окремих її частин;

виявити величину прибутку, що необхідна для розвитку всієї групи;

розрахувати можливі доходи і витрати на певну звітну дату, дохідність окремих фінансових інструментів, виявити види продукції і послуг, які можуть принести достатній прибуток у майбутньому;

сприяти тому, щоб кожний підрозділ виявляв і усував причини невдач, а керівництво не обмежувалось тільки покаранням винних;

підготувати ФПГ до подання прогнозованих кризових ситуацій.

Контролінг спрямований на усунення вузьких місць у роботі, орієнтований на майбутнє відповідно до фіксованих у місії ФПГ цілей, на досягнення конкретних результатів.

Основна концепція контролінгу включає:

1. Визначення цілей. Контролінг ґрунтується на стратегічному плануванні. Мета залежить від місії, філософії та культури ФПГ. Конкретні цілі визначаються за допомогою кількісних і якісних показників (доходи на акціонерний капітал, розмір балансового прибутку тощо).

2. Управління цілями. Це: вивчення вузьких місць у діяльності ФПГ; пошук резервів економічного зростання; аналіз відхилень від наміченого плану; своєчасне коригування цілей відповідно до змін на ринку.

3. Досягнення цілей, які здійснюються завдяки оперативному і стратегічному менеджменту, аргументованій мотивації праці робітників, розробці й впровадженню інновацій через планування, що орієнтоване на перспективу.

В умовах ринкової економіки головним завданням діяльності будь-якої компанії є збільшення прибутку акціонерів. Цілі держави і компанії в умовах ринкової економіки не збігаються. Для вирішення цієї суперечності в компанії повинні вестися два незалежних обліки: податковий і управлінський.

Податковий облік має забезпечувати правильність розрахунків компанії з державою. В ньому відсутня необхідність відбивати будь-яку додаткову інформацію, що не стосується таких розрахунків.

Управлінський облік — це умови дії, що розробляються індивідуально для кожної компанії з урахуванням її специфіки. Його вирізняють такі риси:

оперативність при наданні інформації керівництву;
складання щотижневих, а інколи і щоденних звітів;

можливість деталізації інформації доти, поки вигода від інформації вища, ніж витрати на її отримання;

аналіз результатів господарської діяльності та планування на наступні звітні періоди.

Специфіка управлінського обліку як складової частини контролінгу особливо чітко виявляється в групуванні і обліку витрат, що пов'язані з випуском і реалізацією продукції.

Управлінський облік дає змогу проводити аналіз господарської діяльності, поділяти витрати на прямі й накладні, запобігати невиправданим витратам, які не є обґрунтованими, а також створювати найефективнішу систему оплати праці.

10.4. Інновації як управлінський інструмент у забезпеченні ефективної діяльності ФПГ

Інновації — процес постійного оновлення в усіх сферах бізнесу. Інновації включають не тільки технічні та технологічні розробки, а й всі зміни, що сприяють поліпшенню діяльності ФПГ (нові товари, нові послуги, нові сприятливі умови для клієнтів, включаючи ціни, тощо).

Інноваційний процес — це вдосконалення збалансованості різних сфер діяльності ФПГ при контролі за рентабельністю роботи кожної ланки. Всі нововведення впроваджуються на основі систематичного комплексного аналізу різних сторін роботи організації.

Комплексний аналіз різних аспектів роботи ФПГ має включати:

оцінку бажаного для неї становища на ринку товарів і послуг, що пропонуються в певний час;

оцінку продукції, що випускається, з передбаченням рішення про припинення виробництва будь-яких товарів або послуг через падіння попиту на них;

можливості виробництва нових товарів і послуг для нових ринків;

зміни в системі збуту та інші зміни в роботі з метою інновацій.

Щодо нововведень перед ФПГ, як правило, стоять такі завдання: механізація, автоматизація складної, небезпечної роботи; залучення до колективів ФПГ співробітників більш високої кваліфікації, створення кращих умов для працівників.

Для вирішення цих завдань керівництву необхідно:

бути схильним до нових ідей;

надавати достатньо широке поле діяльності, забезпечуючи його не деталізованим планом, що сковує ініціативу, а короткими інструкціями;

заохочувати за інноваційні ідеї підлеглих;
організовувати у ФПГ спеціальний інформаційний фонд інновацій;

забезпечувати безперервне навчання і підвищення кваліфікації співробітників як в централізованому, так і в індивідуальному порядку.

Потрібні постійні інновації в організаційні структури ФПГ та підприємств, що входять до неї. Структура організації має бути простою і чіткою; забезпечувати максимальну рентабельність; містити мінімальну кількість проміжних ланок; забезпечувати підготовку менеджерів, враховувати перспективу і конкуренцію між менеджерами.

Для інноваційної діяльності ФПГ доцільним є виділення частини ресурсів. Тут можуть застосовуватися різні варіанти: сприяння організації малих інноваційних фірм у системі ФПГ для того, щоб їх пошукова робота була пов'язана з її діяльністю;

участь у заснуванні інноваційних фірм, що діють в іншій сфері підприємництва, але мають перспективи;

придбання інноваційної фірми, що вже має необхідні для ФПГ розробки з випуску продукції, і розгортання такого виробництва на цій фірмі. Це забезпечить економію часу і коштів.

Управління інноваційним процесом ґрунтується на таких принципах.

Нововведення мають обмежений початковий масштаб. Кошти вкладаються в невеликі проекти, що концентруються на конкретній ринковій потребі. Нововведення на початковому етапі потребують незначних коштів, невеликої кількості людей і спрямовані на обмежений ринок. В іншому разі може не вистачити часу на необхідні корективи у змінах, які майже завжди необхідні для того, щоб нововведення стали реальністю.

Незалежність і самостійність інноваційного проекту — важлива умова успішності нововведень. У розробці інноваційної стратегії доцільно орієнтуватися на можливості комерційного застосування винаходу, а також на потреби покупців. Кінцева мета будь-якого нововведення в бізнесі — краще задоволення потреб клієнтів. Для забезпечення незалежності інноваційного проекту важливо відокремити новий проект в окрему структуру.

Сутність цього процесу полягає в створенні так званих тимчасових організацій, до яких входять спеціалісти різних підприємств і підрозділів ФПГ (технічних, збутових, виробничих тощо) і залучаються зовнішні учасники (користувачі, постачальники, агенти зі збуту).

10.5. Завдання менеджерів ФПГ

Завдання менеджерів ФПГ — всіляко стимулювати будь-які вияви ініціативи, пропозиції, неординарні підходи, оригінальні рішення тощо. При цьому важливо знаходити можливості для заохочення новаторів, усувати перешкоди поліпшенню організації діяльності ФПГ. Звідси очевидно, що інновація не обов'язково має бути технічною.

Інновація — це, швидше, економічний і соціальний, а не технічний термін. Систематичні нововведення потребують цілеспрямованого, організованого аналізу змін та пошуку можливостей, які ці зміни можуть дати. Більшість успішних інновацій ґрунтується на подібних змінах.

Успішне нововведення, що враховує потреби процесу виробництва, ґрунтується на таких основних критеріях:

- закономірності процесу;
- наявність однієї слабкої або недостатньої ланки;
- чітке визначення цілі;
- виявлення специфіки;
- наявність змін у галузевих і ринкових структурах.

Існує кілька ознак, за якими можна передбачити зміни в галузевій та ринковій структурах, а саме: швидке зростання галузі; відсутність адекватної реакції на запити споживачів; перетворення в галузі технології; швидка зміна характеру операцій.

За цими ознаками важливо передбачити можливі зміни і врахувати їх при складанні інноваційних програм ФПГ.

Конкретна інноваційна програма ФПГ у специфічних умовах перехідного періоду до ринкових відносин включає такі дії:

- аналіз наявних можливостей для нововведення;
- визначення пріоритетів дій у цій сфері;
- призначення осіб, яким доручається виконання певної роботи з передачею визначених повноважень і відповідальності;
- пошук нових підходів до вирішення проблем;
- переконавання співробітників у тому, що розробка і впровадження нововведень є не лише необхідною, а й дуже важливою справою;
- доведення до колективу зрозумілих цілей щодо інновацій, забезпечення їхньої мотивації;
- проведення в колективі соціологічних досліджень з метою виявлення можливостей впровадження інновацій;
- до робочого завдання кожного співробітника обов'язково вносити елементи нестандартності, ризику;

послідовно позбуватися людей, які чинять опір нововведенням;

систематично обговорювати в колективах проблеми роботи у сфері інновацій, виробляти у співробітників почуття співпричетності до поліпшення роботи на нових засадах;

постійно нагадувати, що інноваціями є не лише рішення згори, а й ті, що приймаються самими колективами, певними співробітниками.

Усі найефективніші інструменти управління у ФПГ можуть дати високі результати. Водночас численні проблеми, з якими стикаються фінансово-промислові групи, пов'язані передусім з мірою використання менеджменту.

Контрольні запитання

1. У чому полягає місія банку в системі ФПГ?
2. Які причини виникнення ризиків у фінансово-промисловій інтеграції та шляхи їх регулювання?
3. У чому полягає сутність стратегічного планування у ФПГ та які його завдання?
4. З якою метою здійснюється аналіз зовнішнього середовища в діяльності ФПГ?
5. Яка мета контролю в діяльності ФПГ?
6. Які складові концепції контролінгу ФПГ?
7. Які відмінності податкового і управлінського обліку?
8. Які проблеми охоплює комплексний аналіз роботи ФПГ при запровадженні нововведень?
9. Якими принципами керуються при управлінні інноваційним процесом?
10. З яких причин відбувається інтеграція промисловості і банківського капіталу?
11. Які особливості виникнення ризиків у системі ФПГ та їх регулювання банками?
12. Які завдання менеджера ФПГ та напрями їх вирішення?

ОЦІНКА І РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ

11.1. Особливості економічної оцінки інноваційних проектів

Розвиток будь-якого успішно діючого в умовах ринкової економіки підприємства слід розглядати як постійний процес створення інновацій, безперервний процес творчої діяльності. Інноваційне забезпечення спрямоване на створення нової продукції і послуг, технології і матеріалів, нових організаційних форм, що мають властивості науково-технічної новизни і задовольняють нові суспільні або індивідуальні потреби.

Кінцевий результат інновацій — це матеріалізація і промислове освоєння нововведення, ідеєю створення якого можуть бути як науково-технічна діяльність, так і маркетингові дослідження з виявлення незабезпечених потреб. Схематично процес розвитку інновацій можна подати так (рис. 9):

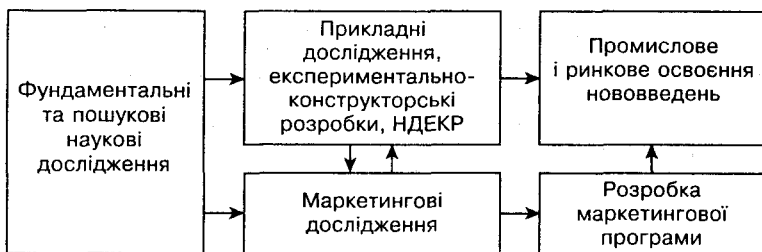

Рис. 9. Етапи розвитку інноваційних процесів

З комерційної точки зору будь-який інноваційний проект можна розглядати як інвестиційний, що спрямований на отримання прибутку. Під інвестиційним проектом, як правило, розуміють план (програму) господарських заходів або підприємницької ідеї, реалізація якої потребує інвестицій.

Реалізація інноваційного проекту часто супроводжується необхідністю вкладання засобів як у матеріальні об'єкти (придбання нового технологічного устаткування, додаткових виробничих приміщень), так і в нематеріальні (проведення НДЕКР,

підготовка персоналу, придбання патентів тощо). Все це потребує скрупульозного узгодження розмірів і термінів вкладання інвестицій, величини і термінів отримання очікуваних результатів. Лише на основі всебічного аналізу цих даних, зведених у програму, може бути прийнято рішення про здійснення того або іншого господарського заходу.

Важливою особливістю інвестиційних (особливо інноваційних) проектів є їх *тривалість у часі*. Дійсно, економічна сутність інвестування полягає в тому, щоб власник капіталу відмовився від поточного використання капіталу, отримання поточних вигод заради більших вигод у майбутньому. Проміжок часу від початкового моменту вкладання капіталу в об'єкт інвестування до моменту завершення отримання доходів або інших результатів від вкладеного капіталу називається інвестиційним періодом (життєвим циклом проекту). Залежно від тривалості інвестиційного періоду проекти поділяють на короткострокові, інвестиційний період яких не перевищує одного року, і довгострокові, що мають більш тривалий інвестиційний період. Інноваційні проекти, як правило, належать до довгострокових інвестиційних проектів.

Другою особливістю інноваційного проекту є його *спрямованість на перспективу*, передбачення якої пов'язано з невизначеністю, а отже, з комерційним (підприємницьким) ризиком. Приймаючи рішення про інвестування, власник капіталу виходить із певних оцінок майбутнього, очікуючи отримати певні результати. З урахуванням цього під комерційним ризиком слід розуміти вірогідність виникнення у майбутньому ситуацій, за яких фактичні результати інвестування (доходи або його вигоди) виявляться меншими у порівнянні з очікуваними, з розрахунку на які приймалося рішення про інвестування.

З урахуванням рівня ризику інвестиційні проекти можуть бути класифіковані на *надійні*, що характеризуються високою вірогідністю отримання гарантованих результатів, і *ризикові*, для яких характерний високий ступінь невизначеності витрат і економічних результатів. Науково-технічні інноваційні проекти, як правило, відносять до категорії ризикованих. Комерційний ризик подібних проектів залежить від таких чинників:

- науково-технічного ризику, що визначається рівнем технічної новизни інновації і оцінюваної вірогідності у проведенні НДЕКР і промислового освоєння нововведення;

- ринкового ризику, що визначається рівнем оригінальності і складності інновацій (продукту, послуги) з огляду на його сприйняття споживачами і оцінюваного вірогідністю досягнення ринкового успіху нововведення.

Потенціальний інвестор має, як правило, низку альтернативних варіантів використання капіталу. Причому кожний із них характеризується різними параметрами — об'єктами інвестування, періодом інвестування, розмірами інвестиційного капіталу і ризиком інвестування. Явними є і цілі інвестора — отримати найбільш гарантовані вигоди від вкладання капіталу. Але така мета може бути реальною у результаті відбору тих проектів, які дають можливість інвестору ефективно її досягнути.

Процес розробки і реалізації інноваційного проекту включає три стадії, послідовність і зміст робіт, що проводяться на кожній із них, показані на рис. 10.

Витрати, що пов'язані з реалізацією проекту, нерівномірно розподілені по різних стадіях. Враховуючи цю нерівномірність, при якій найбільші витрати здійснюються, як правило, на інвестиційній стадії проектування і можуть мати безповоротний характер, особливе значення в інвестиційному проектуванні має бути відведено скрупульозності проведення робіт на початковій передінвестиційній стадії.

Роботи на цій стадії проводяться в два етапи:

— попередні дослідження, що полягають у вивченні макро- і мікроекономічного середовища проекту, аналізі можливостей реалізації проекту на тій або іншій території, проведення промислових досліджень для виявлення можливостей у певній галузі промисловості, а також аналізі ресурсної скла-

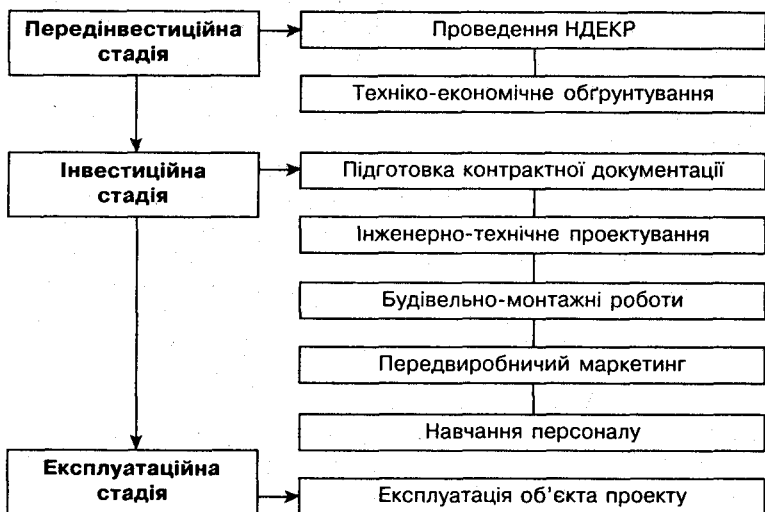

Рис. 10. Стадії інноваційного проекту

дової проекту (доступність необхідних ресурсів, їх вартість).
Результатом цих досліджень є:

- попереднє техніко-економічне обґрунтування проекту;
- техніко-економічне обґрунтування, що базується на результатах попереднього етапу і пов'язано з проведенням більш глибоких досліджень.

Техніко-економічне обґрунтування інноваційного проекту включає такі розділи:

загальні передумови та історія проекту – ім'я і адреса ініціатора проекту, передумови створення проекту, ціль проекту (корпоративна) і загальні риси запропонованої стратегії реалізації, включаючи географічний регіон, частку ринку (внутрішнього, зовнішнього), плановану стратегію конкуренції (лідерство на витратах, диференціація продукції), місцезнаходження проекту (орієнтація щодо ринку або ресурсів), економічна і промислова політика, що сприяє реалізації проекту;

загальний аналіз ринку і концепція маркетингу – результати маркетингових досліджень (ділове середовище, цільовий ринок, сегментація ринку, канали збуту, конкуренція, життєві цикли попиту і продукту), показники попиту (кількість, ціни) і пропозиції (минулі, діючі і майбутні поставки), обґрунтування маркетингових стратегій для досягнення цілей проекту і опис концепції маркетингу;

сировина і поставки – ситуація з наявністю сировини, виробничих матеріалів і компонентів, потреби в поставках матеріальних ресурсів, план і управління поставками;

місцезнаходження і навколишнє середовище – місцезнаходження і визначення ділянки для розташування підприємства з точки зору екологічного впливу, соціально-економічної політики, стимулів і обмежень, інфраструктурних умов, обґрунтування вибору розташування і ділянки, основні витрати облаштування ділянки;

проекткування і технологія – виробнича програма і потужність підприємства, опис вибраної технології, її переваги і недоліки, життєвий цикл, спосіб передачі (впровадження) технології, навчання, контроль якості, виробнича структура підприємства (виробничі приміщення, устаткування, спосіб їх залучення, вартість), основні роботи з капітального будівництва;

організаційні і накладні витрати – організаційна структура і засоби управління;

трудові ресурси – соціально-економічне і культурне середовище відносно вимог проекту, наявність трудових ресурсів, вимоги до набору і навчання, вимоги до найнятого персоналу (чисельність і професійно-кваліфікаційна структура), витрати на залучення і утримання персоналу;

схема реалізації проекту — тривалість капітального будівництва і монтажу устаткування, пусконаладжувальних робіт, освоєння виробництва, перелік дій зі своєчасного здійснення проекту;

фінансовий аналіз і оцінка інвестицій — критерії оцінки інвестицій (економічні, науково-технічні, соціальні, інші), інвестиційні витрати (величина, джерела), поточні виробничо-збутові витрати, очікувані фінансові результати, фінансування проекту (умови залучення власного і позичкового капіталу), оцінка інвестицій — прибуток, строк окупності інвестицій, чистий грошовий потік, дисконтний чистий грошовий потік, внутрішня норма рентабельності щодо різних категорій учасників проекту, вплив на навколишнє середовище, аналіз невизначеності і ризику, можливі кошти управління ризиком;

висновки, що визначають головні переваги і недоліки проекту, шанси на його успішне здійснення.

Початковим етапом вивчення комерційних перспектив реалізації проекту є *маркетингові дослідження*. Мета цих досліджень — виявлення можливостей ініціатора проекту (фірми або підприємця) зайняти конкурентоспроможні позиції на ринку або окремому його сегменті. Досягнення цієї мети можливе лише на основі збалансованої оцінки сприятливих можливостей і загроз розвитку бізнесу в аналізованій частині ринку, з одного боку, і можливостей фірми (підприємця) розвивати свої конкурентні переваги і усувати слабкі сторони порівняно зі своїми конкурентами — з іншого.

Для успішного розвитку фірма має постійно виявляти наявні і потенціальні можливості відносно найефективнішого використання своїх ресурсів (інтелектуальних, інформаційних, трудових, матеріальних, фінансових тощо). Власне, ці ресурси складають ринковий потенціал фірми. Вони завжди обмежені, нерівномірно розвинені як кількісно, так і якісно.

Зміст маркетингових досліджень залежить від цілої низки чинників, таких як характер діяльності фірми (сфери її ділової активності), характеристики продукції, що випускається (виробничого або споживчого призначення), рівень диверсифікації фірми, розмір капіталу і рівень доходності фірми, цілі дослідження ринку (вихід на новий ринок, зміна асортименту, зміна каналів збуту тощо).

У цілому об'єктами діагностування при проведенні маркетингових досліджень є зовнішнє середовище як сукупність неконтрольованих фірмою чинників, що впливають на розвиток бізнесу в обраній сфері, а також внутрішнє середовище як сукупність підконтрольних фірмі чинників, що визначають розвиток цього бізнесу і є внутрішніми ресурсами фірми.

11. 2. Оцінка ефективності інноваційних проектів

Оцінку ефективності передбачених до реалізації інноваційних проектів і програм необхідно починати насамперед з аналізу величин економії сумарних витрат минулої праці у собівартості виробленої продукції. Це передбачає безумовний пріоритет технологічних інновацій над інноваціями технічними (продуктовими).

Для конкретних інноваційних проектів вибір кращого із них здійснюється методом порівняння з використанням таких показників: чистого дисконтного доходу або інтегрального ефекту; індексу дохідності; внутрішньої норми дохідності; строку окупності; методу отримання бальних показників; поєднання різних показників.

Чистий дисконтний дохід визначається як сума поточних ефектів за весь розрахунковий період:

$$E_{\text{інт}} \text{ЧДД} = \sum_{t=0}^T (P_t - Z_t) \frac{1}{(1 + E)^t},$$

де $E_{\text{інт}}$ — інтегральний ефект; T — горизонт розрахунку; P_t — результати, що досягаються на момент часу, грн; Z_t — витрати, що здійснюються в цей же час, грн; $1/(1 + E)^t$ — коефіцієнт приведення за часом результатів і затрат; E — норма дисконти, що дорівнює прийнятній для інвестора нормі доходу на капітал.

Якщо ЧДД інноваційного проекту позитивний, проект є ефективним і може розглядатися як прийнятний для реалізації. Чим більше ЧДД, тим ефективніший проект. Якщо інвестиційний проект має негативний ЧДД, інвестор буде нести збитки, тобто проект неефективний.

Індекс дохідності (ІД) є відношенням суми приведених ефектів до величини капіталовкладень:

$$\text{ІД} = \frac{1}{K} \sum_{t=0}^T (P_t - Z_t^0) \frac{1}{(1 + E)^t},$$

де Z_t^0 — витрати на певний момент часу за умови, що до них не входять капітальні вкладення, K — капіталовкладення.

Індекс дохідності тісно пов'язаний з ЧДД. Він складається із тих же елементів, і його значення пов'язано зі значенням ЧДД. Якщо ЧДД позитивний, $\text{ІД} > 1$, і навпаки. Якщо $\text{ІД} > 1$, проект ефективний, якщо $\text{ІД} < 1$ — неефективний.

Внутрішня норма дохідності (ВНД) — це та норма дисконти E , за якою величина приведених ефектів дорівнює приведеним капіталовкладенням.

Якщо розрахунок ЧДД інноваційного проекту дає відповідь на запитання, чи є він ефективним при заданій нормі дисконти (E), то ВНД проекту визначається у процесі розрахунку, а потім порівнюється із заданою інвестором нормою доходу на капітал.

У випадку, коли ВНД дорівнює або більша заданої інвестором норми доходу на капітал, інвестиції в певний проект виправдані, і можна розглядати питання про прийняття проекту (в іншому випадку інвестиції в цей проект недоцільні).

Якщо порівняння варіантів проектів із взаємним виключенням за ЧДД і ВНД приводить до протилежних результатів, то перевагу належить віддати результатам аналізу за ЧДД.

Для оцінок ефективності інновацій у цілому по промисловості регіону і, головне, з урахуванням наявного обсягу і структури інформаційного забезпечення необхідні інші методи розрахунку результативності впроваджуваних інноваційних процесів. Необхідна система показників порівняльної ефективності, що дає змогу оцінити сприйнятливість виробничого апарату підприємств до реалізації (комерціалізації) останніх досягнень науково-технічного прогресу.

Ефективність інновацій має бути оцінена за кінцевими результатами виробничо-господарської і фінансової діяльності підприємств, що займаються інноваціями (інноваційно-активних підприємств). Найважливішим результатом цієї діяльності, що фіксується органами державної статистики, є величина і структура інноваційної продукції, яка виділяється із загального обсягу виробленої та реалізованої продукції підприємств. Проте показники частки і якісних характеристик інноваційної продукції далеко не в повній мірі характеризують ефективність інноваційних процесів. У зв'язку з цим доцільно додатково визначити показники частки витрат у виробництві одиниці інноваційної продукції з урахуванням змін продуктивності праці у процесі реалізації всього обсягу набутих (або розроблених) технологічних досягнень.

Якісну структуру інноваційної продукції доцільно оцінювати за часткою в її складі таких п'яти найважливіших видів:

- продукція, що значно змінена або заново впроваджена;
- експортна інноваційна продукція;
- нова (не модернізована і не модифікована) продукція;
- продукція, що освоєна з використанням ліцензії;
- продукція, що має правовий захист.

Один з головних показників ефективності інноваційної діяльності E_1 , що характеризує величину питомих фінансових витрат на одиницю виробленої інноваційної продукції та

враховує якісні характеристики її структури, слід розраховувати за формулою

$$E_1 = \frac{D_{\text{ін}}}{V_{\text{ін}} K_{\text{пр}}},$$

де $D_{\text{ін}}$ — загальна величина витрат на інновації за всіма джерелами фінансування; $V_{\text{ін}}$ — загальний обсяг реалізованої продукції; $K_{\text{пр}}$ — коефіцієнт, що характеризує рівень прогресивності структури інноваційної продукції.

Коефіцієнт прогресивності структури інноваційної продукції $K_{\text{пр}}$ визначають як суму часток кожної із 5 структурних складових видів у загальному обсязі інноваційної продукції. Діапазон величин у межах від 0 до 5. Це пояснюється тим, що одна продукція може одночасно знаходитися в складі різних структурних груп. Наприклад, принципово новий вид продукції може бути виготовлений за ліцензією, мати правовий захист (патент на виготовлення, товарний знак), експортуватися в інші країни тощо.

Чим вищий коефіцієнт прогресивності структури інноваційної продукції, тим вищий, як правило, і рівень її конкурентоспроможності, а виробництво рентабельніше за умови швидкої окупності витрат.

Намагання підвищити ефективність інновацій через мінімізацію витрат при високій якості продукції може вважатися важливим напрямом на цьому етапі економічного розвитку, адже стимулює вирішення найактуальнішої проблеми ресурсозбереження і відповідно орієнтовано на підвищення рівня конкурентоспроможності продукції на товарних ринках. Водночас не можна ігнорувати й інші вияви ефективності інноваційної діяльності, і передусім зростання продуктивності праці в умовах швидкого оновлення номенклатури продукції, що випускається.

Як правило, ефект від підвищення продуктивності праці може бути стабільним і тривалим на диверсифікаційних підприємствах, де нові технології забезпечують при цьому і можливості прискореної заміни продукції. Така спрямованість інноваційної діяльності також сприяє скороченню витрат виробництва (переважно за рахунок зменшення частки умовно-постійних витрат), але більшою мірою сприяє вирішенню проблем розширення ринку і виходу на нові ринки товарів, на які орієнтовано виробництво.

Для більш глибокого обґрунтування цього показника ефективності інноваційної діяльності слід ураховувати не тільки фактичну величину продуктивності, що досягнута в групі

інноваційно-активних підприємств, а й співвідношення її з продуктивністю інших підприємств і часткою інноваційної продукції в загальному обсязі виробництва (або реалізації) промислової продукції в регіоні.

У цьому разі показник ефективності інновацій за рахунок зростання продуктивності праці $E_{п.п}$ можна визначати за формулою

$$E_{п.п} = \frac{B_{i.п}}{Ч_{i.п}} K_{i.п} d_{i.п},$$

де $B_{i.п}$ — загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції; $Ч_{i.п}$ — коефіцієнт зростання продуктивності праці, який враховує співвідношення виробітку на одного працівника на інноваційно-активних підприємствах і підприємствах, що не займаються інноваціями; $K_{i.п}$ — коефіцієнт зростання продуктивності праці, що враховує співвідношення виробітку на одного працівника на інноваційно-активних підприємствах і підприємствах, що не займаються інноваціями; $d_{i.п}$ — частка інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції регіону.

Для визначення рейтингу регіону за ефективністю інновацій, розрахованого за показниками питомих витрат або виробітку, використовують метод співвідношення групи показників з аналогічними усередненими показниками по всіх промислових підприємствах країни (відповідає розрахункам рейтингу інноваційної активності підприємств регіону). Такі показники допускають будь-яку форму агрегування для розрахунку підсумкових значень ефективності інновацій, що обчислюються за частками витрат і за виробітком на одного працюючого.

Загальний показник ефективності інновацій $E_{заг}$ розраховують як суму показників порівняльної ефективності за часткою витрат і виробітком на одного працюючого

$$E_{заг} = \frac{E_{із}}{E_{зк}} + \frac{E_{пті}}{E_{птік}},$$

де $E_{із}$, $E_{пті}$ — абсолютні значення показників ефективності, що розраховуються відповідно за частками інноваційних витрат і виробітком на одного працюючого в i -му регіоні; $E_{зк}$ і $E_{птік}$ — абсолютні значення показників ефективності за частками витрат і виробітком на одного працюючого в цілому по інноваційно-активних підприємствах країни.

Наведені підсумкові рейтинги (місця) регіону у більшості випадків відповідають середньоарифметичному значенню величини рейтингу за визначеними показниками ефективності.

11. 3. Організаційні аспекти управління процесом виконання інноваційних проектів

Ефективна реалізація інноваційного проекту можлива лише при узгодженому цілеспрямованому розвитку діяльності всіх учасників (організацій і колективів) у цьому процесі.

Виконання інноваційного проекту — це процес реалізації певних зв'язків між усіма його елементами. З цих позицій поняття управління проектом охоплює установлення, регулювання і розвиток зв'язків між елементами проекту, що забезпечує досягнення поставлених перед проектом цілей.

Практична реалізація більшості інноваційних проектів залежить від того, наскільки значні ресурси, що дають можливість досягти поставлених перед проектом цілей, і як вони використовуються. У загальному випадку управління ресурсами є іншим аспектом проблеми управління проектами і пов'язано з предметним підходом до управлінської діяльності.

Управління процесом реалізації інноваційних проектів має ознаки системи і передбачає можливості його декомпозиції та структуризації. При розгляді або вивченні діяльності з управління реалізацією проектів можна виділити низку аспектів. Найпоширеніші з них: функціональний, динамічний, предметний.

Функціональний аспект відображає загальний підхід до проблеми управління і передбачає розгляд основних функцій управління (видів управлінської діяльності): аналіз, планування, організація, контроль, регулювання. Вони виконуються на всіх рівнях управлінської діяльності, в кожній фазі реалізації проекту, для всіх його процесів і об'єктів, що управляються.

Послідовність функцій управління утворює своєрідний цикл: оцінка (аналіз) стану проекту — визначення цілей (планування) — ініціювання виконання робіт (організація) — порівняння планових завдань з фактичним станом справ (контроль) — регулювання.

Регулювання є наступним рівнем управління і розпочинає його новий цикл: аналіз відхилень фактичного стану справ від плану — планування робіт з ліквідації відхилень — організація діяльності з ліквідації відхилення — контроль виконання відкоректованих планів тощо.

Аналіз стану проекту потрібний у кожному момент, коли з'являється необхідність втручання в хід виконання робіт. Із загального аналізу розпочинається вся робота над проектом, а далі мають окремо аналізуватися всі елементи проекту: строк виконання робіт, рівень ризику, фінанси, кадри, хід проектування, поставок і виконання будівельних та монтажних робіт, якість результатів.

За своєю сутністю *планування* є визначальною функцією в діяльності з управління процесом реалізації проекту, що підтверджується багаторічною практикою роботи у цій сфері. Плануванню підлягають виконання проектних робіт, закупівля технології, матеріалів і устаткування, будівельні та монтажні роботи, здача об'єктів в експлуатацію тощо. Плани роботи над проектом можуть структуруватися згідно з поділом проекту на процеси, що відбивають логіку розвитку проекту від його початкових етапів (вибір земельної ділянки, архітектурно-будівельні рішення, принципові технологічні схеми) з концептуальним і детальним проектуванням до завершення робіт над проектом.

Кожний етап (або робота всередині цього етапу) є самостійним рівнем у структурі процесу реалізації проекту. Відповідно до такого підходу інженерне проектування в концепції управління проектами розглядається як продовження детального планування проекту. Далі для кожної фази проекту визначають вартість і розраховують календарні плани (графіки) виконання робіт. План реалізації проекту і пов'язані з ним графіки можуть, у разі необхідності, переглядатися з урахуванням зміни умов його виконання.

Важливим напрямом планування є оцінка вартості проекту. Для цього застосовуються чотири типи оцінок, які послідовно уточнюють вартість проекту залежно від ступеня готовності проектних робіт: оцінка життєдіяльності, факторна оцінка, наближена і кінцева оцінки.

Виконання наявних планів реалізації проекту забезпечується *організаційною діяльністю*. Безперечно, що успіх будь-якого проекту багато в чому залежить від правильного підбору персоналу, організацій — учасників проекту. Тому головним завданням організаційної діяльності є створення колективів для роботи над виконанням проекту і забезпечення їх ефективної праці.

Плани контролю — це частина стратегії виконання проекту за такими напрямками: строки; витрати; якість; зміни, що вносяться в міру виконання роботи або проекту в цілому; отримання, розподіл і затвердження документації проекту; ревізія проекту.

Контроль забезпечує дані про стан виконання проекту і для його аналізу. Власне цим етапом розпочинається новий цикл управлінської діяльності — *регулювання*.

Результати виконання функції контролю використовуються для оцінки (аналізу) відхилень фактичного ходу процесів виконання проекту з усіх планових показників. У свою чергу, дані цього аналізу стають вихідними для початку робіт з регулювання процесу реалізації проекту.

Цикл управління процесом реалізації проектів безперервно повторюється. **Динамічний підхід** передбачає розгляд у

часі процесів, пов'язаних з основною діяльністю щодо виконання проекту. Узагальнено ці процеси можна подати так: аналіз проблеми, розробка концепції проекту, базове і детальне проектування, будівництво, монтаж, налагодження, пуск, експлуатація, демонтаж.

Предметний підхід визначає об'єкти проекту, на які спрямовано управління. Розрізняють принаймні два типи таких об'єктів. Перший тип — виробничі об'єкти. Їх склад визначається характером виробництва. Другий тип — це об'єкти (елементи), що пов'язані з діяльністю щодо забезпечення реалізації проектів, у тому числі фінанси, кадри (персонал), маркетинг, контракти, ризик, матеріальні ресурси, якість, інформація.

Діяльність з управління реалізацією проектів, яка здійснюється на різних організаційних рівнях і різних частинах проектів, сама потребує управління. У цьому також виявляються властивості управління реалізацією інноваційних проектів як системи.

11. 4. Експертиза проектів створення інноваційних структур

Реалізація будь-якого інноваційного проекту потребує матеріальних і фінансових затрат. Вона завжди пов'язана з ризиком, адже завчасно не можна сказати, якою мірою проект вийде на комерціалізацію і чи знайдуться споживачі нової продукції або послуг. Тому етап попередньої оцінки є важливою ланкою в інноваційній діяльності. Незважаючи на складність оцінки, вона необхідна і є чинником, що знижує ризик інноваційної діяльності.

Здійснити **експертизу інноваційного проекту** на ступінь його реалізованості — це означає оцінити соціально-економічну ефективність проекту на тій стадії, коли мало достовірної інформації, тому і оцінки мають бути інтервальними: від оптимального — до песимістичного прогнозу.

Нормативним документом з проведення експертизи проектів створення інноваційних структур є «Методика проведення експертизи проектів створення інноваційних структур» (затверджена Міністерством України у справах науки і технологій). Методика містить три розділи.

1. Загальні положення

1.1. Зазначена методика встановлює єдиний порядок, основні методичні засади проведення системного аналізу діяльності інноваційної структури і дає можливість зробити висновки і прийняти рішення щодо доцільності створення інноваційної структури визначеного типу.

1.2. Головні принципи методики відповідають загальноприйнятим у світовій практиці методам проведення експертизи наукового, науково-технічного, технологічного рівнів організаційних і функціональних засад діяльності інноваційної структури.

1.3. Експертній оцінці передують визначення Міжвідомчою радою та ініціатором конкретного переліку документів проекту інноваційної структури, які мають бути розглянуті в процесі проведення експертизи.

1.4. Експертиза пакета документів проекту інноваційної структури здійснюється за методикою Міністерства освіти і науки України з урахуванням Законів України «Про основи державної політики у сфері науки та науково-технічної діяльності» та «Про наукову та науково-технічну експертизу».

1.5. Експертиза має на меті встановити відповідність проекту створення інноваційної структури одному із типів інноваційних структур, що відповідають вимогам, передбаченим «Положенням щодо віднесення до інноваційних структур суб'єктів науково-технічної та підприємницької діяльності».

2. Порядок проведення експертизи

2.1. Члени експертної групи за дорученням Міжвідомчої ради розглядають пакет документів проекту інноваційної структури щодо їх достовірності та комплектності. За необхідності члени експертної групи звертаються до Міжвідомчої ради та ініціатора за додатковими документами.

2.2. Керівник експертної групи у разі необхідності здійснює розподіл між конкретними експертами складових частин проекту інноваційної структури, що підлягають експертизі.

2.3. Обов'язок експерта полягає у дотриманні норм, що передбачені зазначеною методикою, зокрема: всебічно вивчити та проаналізувати подані матеріали; об'єктивно оцінити сутність запропонованих у проекті рішень та зробити висновки щодо доцільності складових або проекту в цілому; зберігати всю інформацію у проекті як державну чи комерційну таємницю.

2.4. Експертна оцінка як складових, так і проекту в цілому може здійснюватись за методами:

порівняння з відповідними вітчизняними та іноземними аналогами;

експертним;

економічного аналізу;

вартісним;

витратним.

2.5. Висновок містить в собі оцінку щодо:

новизни проекту та інноваційності продукту, його конкурентоспроможності;

спеціалізації та пріоритетності діяльності інноваційної структури, її наукового, виробничого і маркетингово-рекламного спрямування;

правового забезпечення пакета документів: статуту, установчого договору, договору про спільну діяльність, оренду земельних ділянок, виробничих приміщень та інше, а також виявлення порушень інноваційною структурою прав власника ідей, розробок чи технологій;

економічної обґрунтованості доцільності створення інноваційної структури (аналіз фінансового становища підприємств, що входять до її складу, з метою забезпечення можливості створення та функціонування інноваційної структури);

організаційних і виробничих можливостей інноваційної структури, її готовність до випуску продукції, маркетингово-рекламної діяльності;

рівня прогресивності технологій, обладнання, матеріалів і сировини та рівня автоматизації передбачуваного виробництва, враховуючи його матеріало- та енергозабезпечення;

соціальної спрямованості інноваційної структури, створення нових робочих місць, впливу на формування інноваційного середовища.

3. Оформлення результатів експертизи

3.1. Результати експертизи оформляються у вигляді експертного висновку в зазначеній послідовності та підписується кожним членом експертної групи.

3.2. Оформлений експертний висновок передається Міжвідомчій раді. За наявності особливої думки експерт подає її у будь-якій формі (аналітична записка, висновок тощо).

Контрольні запитання

1. Які виділяють етапи розвитку інноваційних процесів?
2. В чому полягає сутність фактора часу при реалізації інноваційного проекту?
3. Які основні стадії інноваційного проекту?
4. Які розділи включає техніко-економічне обґрунтування інноваційного проекту?
5. Яким методом і з урахуванням яких показників здійснюється вибір кращого інноваційного проекту?
6. Які показники використовуються при оцінці ефективності інноваційної діяльності?
7. За якою формулою визначається загальний показник ефективності інновацій?
8. Від чого залежить практична реалізація інноваційних проектів?
9. Які найпоширеніші аспекти управління процесом реалізації інноваційних проектів?
10. Які основні розділи «Методики проведення експертизи проектів створення інноваційних структур» та їх основний зміст?

1. Програма навчальної дисципліни

Вступ

Актуальність вивчення дисципліни «Інноваційні форми регіонального розвитку». Мета і завдання вивчення курсу. Основні літературні джерела. Завдання для самостійної роботи, семінарських та практичних занять.

Тема 1. Інноваційно-інвестиційна політика регіонального розвитку

Концептуальні положення інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку. Вихідні умови становлення інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку в Україні. Удосконалення політики залучення зарубіжних інвесторів.

Зміст інноваційно-інвестиційної стратегії регіонального розвитку. Складові механізми активізації інноваційно-інвестиційної діяльності на рівні регіонів. Основні напрями інвестиційної діяльності в забезпеченні регіонального розвитку. Основні напрями у виборі стратегії регіонального розвитку.

Сутність інвестиційного потенціалу як наукової категорії. Інвестиційні ресурси. Групи пріоритетів в інвестиційній політиці.

Моніторинг інвестиційної привабливості регіонів України. Проблеми і важелі економічного регулювання інвестиційної діяльності. Показники для оцінки інвестиційної привабливості регіонів України.

Інвестиційний паспорт регіону. Сутність і мета складання інвестиційного паспорта. Схема складання інвестиційного паспорта.

Регіоналізація міжнародних економічних зв'язків. Процеси, що зумовлюють регіоналізацію зовнішньоекономічних зв'язків. Заходи щодо удосконалення механізму функціонування регіональних зовнішньоекономічних зв'язків.

Тема 2. Інноваційні структури в активізації регіонального розвитку

Стимулювання інвестиційно-інноваційної активності в трансформації економіки. Причини необхідності державного регулювання структурно-інвестиційних процесів. Основні концептуальні напрями державної інвестиційної політики. Пріоритетні сфери інноваційно-інвестиційної діяльності.

Формування організаційних структур і потенціалу інноваційного розвитку. Зміст пріоритетних структурних перетворень. Основні скла-

дові елементи організаційно-інноваційної структури. Види інноваційних структур.

Регулювання інноваційних процесів. Функції регіонального регулювання інноваційних процесів. Чинники комплексної оцінки впливу нововведень на вибір напрямів розвитку господарства регіону. Сутність проміжних етапів аналізу впливу нововведень на вибір напрямів розвитку господарства регіону.

Інновації та конкуренція в активізації регіонального розвитку. Інноваційні тенденції в активізації регіонального розвитку. Напрями економічних змін під впливом інноваційних тенденцій.

Тема 3. Спеціальні (вільні) економічні зони (СВЕЗ) та їх роль у прогресивній трансформації економіки

Сутність і функціональні завдання створення СВЕЗ. Поняття СВЕЗ. Схема регулювання спеціальним законодавством діяльності господарських суб'єктів у СВЕЗ. Функціональні завдання створення СВЕЗ.

Світовий досвід створення СВЕЗ. Характерні ознаки і податкові пільги створених СВЕЗ. Неоднозначність механізму створення СВЕЗ в окремих країнах.

Класифікація СВЕЗ і функціональне їх спрямування. Коротка характеристика визначених видів СВЕЗ. Структура СВЕЗ.

Принципи створення і функціонування СВЕЗ. Роль СВЕЗ у прогресивній трансформації економіки та у зміцненні конкурентних позицій регіону.

Тема 4. Місце СВЕЗ і територій пріоритетного розвитку в регіональній політиці України

Передумови формування та вимоги до створення СВЕЗ в Україні. Цілі та умови створення СВЕЗ в Україні. Умови при інвестуванні в СВЕЗ. Мотиви створення СВЕЗ в Україні. Загальні та найважливіші завдання створення СВЕЗ в Україні.

Правові засади створення та функціонування СВЕЗ. Вихідні документи про створення СВЕЗ. Органи управління СВЕЗ. Функції та повноваження органу господарського розвитку і управління СВЕЗ. Стримуючі чинники створення СВЕЗ в Україні.

Території пріоритетного розвитку в Україні.

Тема 5. Науково-методичні основи розробки проектів СВЕЗ

Стратегія розбудови СВЕЗ в Україні. Вибір типу та моделі організації СВЕЗ. Передумови розбудови СВЕЗ в Україні.

Етапи науково-методичних основ створення СВЕЗ.

Організаційно-методичні основи розробки ТЕО СВЕЗ. ТЕО доцільності створення і функціонування СВЕЗ. Принципи розробки ТЕО СВЕЗ. Розділи ТЕО створення СВЕЗ. Схема розробки ТЕО СВЕЗ.

Інвестиційний маркетинг у СВЕЗ. Групи чинників, що впливають на залучення іноземних інвестицій у СВЕЗ. Первинна мета стратегії маркетингу щодо залучення капіталу. Основні проблеми на макро- і мікрорівнях, що пов'язані з іноземними інвестиціями у СВЕЗ.

Ризики інвестиційних проектів СВЕЗ. Аспекти розгляду ризику окремого інвестиційного проекту. Методи і способи оцінки рівня ризику окремого інвестиційного проекту. Групи показників оцінки і прогнозування інвестиційної привабливості окремих галузей і територій СВЕЗ.

Порядок розгляду пакета документів щодо створення СВЕЗ. Вимоги до підготовки пакета документів для подання до Кабінету Міністрів України та на розгляд Міжвідомчої комісії. Функції Міжвідомчої комісії.

Тема 6. Практика і перспективи розбудови СВЕЗ в Україні

Практика створення СВЕЗ в Україні. Започаткування правових заasad створення СВЕЗ. Окремі переваги території СВЕЗ.

Загальні риси проектів заснування СВЕЗ у різних регіонах України. Узагальнена схема проєктованих в Україні СВЕЗ: тип зони; мета заснування; термін діяльності; податковий режим; митний режим; система управління; територія; вихідний рівень інфраструктурного облаштування території майбутньої СВЕЗ, існування на території майбутньої СВЕЗ суб'єктів підприємницької діяльності, що є базовими об'єктами СВЕЗ; структура джерел фінансування проєкту СВЕЗ; кількість майбутніх суб'єктів СВЕЗ; прогнозовані підприємницькі інвестиції у СВЕЗ.

Концептуальні положення створення системи СВЕЗ в Україні. Практика створення і функціонування Північнокримської експериментальної економічної зони «Сиваш». Вимоги та правовий режим щодо діяльності окремих зон в Україні.

Тема 7. Регіональні інноваційні науково-технічні структури

Технополіси і технопарки як інноваційні форми регіонального розвитку. Правова основа створення технопаркових структур в Україні. Передумови створення технопаркових структур в Україні.

Економічна природа технополісів і причини їх створення. Вимоги до створення технополісів. Причини розвитку технополісів у країнах Заходу і Японії. Структурні складові технополісу.

Вимоги до умов створення та функціонування технополісів. Критерії раціонального розміщення технополісу.

Інноваційна сутність технопаркових структур і принципи їх створення. Технопарки як об'єкти інвестування.

Чинники формування технопарків як осередків інноваційної діяльності в регіоні (місті). Чинники, що сприяють формуванню технопарків. Найсприятливіші міста України для створення технопарків.

Трансфертна технологія технополісів. Сутність і функція трансфертної технології. Основні напрями розвитку трансфертної технології.

Бізнес-планування інноваційної діяльності. Блок-схема бізнес-планування інноваційної діяльності. Розділи бізнес-плану інноваційного проєкту. Алгоритм комплексного дослідження умов і чинників реалізації інноваційного проєкту.

Бізнес-інкубатор як економічний засіб впровадження інновацій. Головне призначення бізнес-інкубатора. Проблеми, що вирішуються бізнес-інкубаторами.

Роль інноваційних банків у фінансовому забезпеченні технічного розвитку виробництва. Функціональне призначення інноваційного банку. Головні напрями діяльності інноваційного банку. Вигоди від співробітництва з Укрінбанком.

Тема 8. Спільні підприємства як форма міжнародного співробітництва

Економічна сутність спільних підприємств і законодавчі засади створення їх. Варіанти функціонування спільних підприємств. Соціально-економічна сутність спільного підприємства.

Процес створення спільного підприємства та його фінансування. Права іноземних інвесторів, форми і пріоритетні напрями здійснення ними інвестування. Сутність термінів «іноземні інвестори» та «іноземні інвестиції».

Цілі та інтереси учасників спільного підприємства в Україні.

Розвиток мережі спільних підприємств в Україні. Особливості функціонування підприємств з іноземним капіталом в Україні. Регулювання діяльності спільних підприємств.

Тема 9. Фінансово-промислові групи (ФПГ) — сучасна форма об'єднання підприємств

Форми об'єднання підприємств: холдинг, асоціація, консорціум, картель, синдикат, пул, трест, концерн.

Порядок укладання договору про створення ФПГ. Основні складові договору про створення ФПГ. Документи, які подає центральна комісія ФПГ у повноважний державний орган. Документи, необхідні для розробки організаційного проекту ФПГ. Рівні, на яких може створюватися ФПГ.

ФПГ як базис економіки розвинених країн. Диверсифікація як форма централізації капіталу. Еволюція розвитку ФПГ у США. Шляхи процесу формування ФПГ і регулювання їх діяльності.

Інноваційна сутність ФПГ. Напрями проведення соціально орієнтованої політики. Роль ФПГ у стабілізації економіки.

Принципи формування та державного регулювання діяльності ФПГ. Можливі негативні тенденції в діяльності та розвитку ФПГ. Принципи створення ФПГ. Принципи державного регулювання діяльності ФПГ.

Алгоритм проектування корпоративних структур.

Тема 10. Банки і управлінські інструменти у системі ФПГ

Банки у системі ФПГ: ризики і регулювання. Стратегічне планування діяльності ФПГ. Складові процесу стратегічного планування. Місія ФПГ.

Контролінг як дійовий інструмент реалізації цілей ФПГ. Роль контролінгу в управлінні підприємствами ФПГ. Складові концепції контролінгу.

Інновації як управлінський інструмент у забезпеченні ефективної діяльності ФПГ. Сутність інноваційного процесу і складові аналізу роботи ФПГ. Варіанти виділення частини ресурсів для інноваційної діяльності ФПГ. Принципи управління інноваційними процесами.

Завдання менеджерів ФПГ. Критерії, на яких ґрунтується успішне нововведення. Дії, що включає конкретна інноваційна програма.

Тема 11. Оцінка і реалізація інноваційних проектів

Особливості економічної оцінки інноваційних проектів. Етапи розвитку інноваційних проектів. Фактор часу при реалізації інноваційного процесу. Основні стадії розробки інноваційного проекту. Розділи техніко-економічного обґрунтування інноваційного проекту.

Оцінка ефективності інноваційних проектів. Метод і показники здійснення вибору кращого інноваційного проекту. Визначення загального показника ефективності інновацій.

Організаційні аспекти управління процесом виконання інноваційних проектів. Сутність практичної реалізації інноваційних проектів. Найважливіші аспекти управління процесом реалізації інноваційних проектів.

Експертиза проектів створення інноваційних структур. Основні розділи і зміст «Методики проведення експертизи проектів створення інноваційних структур».

2. Робоча програма дисципліни

2.1. Тематичний план дисципліни для денної та заочної форми навчання

Тема	Кількість навчальних годин			
	Усього стац./заочн. форма навч.	З них (стац./заочн. форма)		
		Лекції	Семін., практ.	Індив. робота
Вступ. Мета, завдання і структура курсу, план практичних і семінарських занять. Основні літературні джерела.	3/2	1/-	1/-	1/2
1. Інноваційно-інвестиційна політика регіонального розвитку	9/7	3/1	3/-	3/6
2. Інноваційні структури в активізації регіонального розвитку.	8/7	2/1	3/-	3/6
3. СВЕЗ та їх роль у прогресивній трансформації економіки	8/7	2/1	3/-	3/6
4. Місце СВЕЗ у регіональній політиці України	6/5	2/1	2/-	2/4
5. Науково-методичні основи розробки проектів СВЕЗ	12/11	4/2	4/1	4/8
6. Практика і перспективи розбудови СВЕЗ в Україні	6/6	2/1	2/1	2/4
7. Регіональні інноваційні науково-технічні структури	6/6	2/1	2/1	2/4
8. Спільні підприємства як форма міжнародного співробітництва	10/6	4/1	4/1	2/4

Тема	Кількість навчальних годин			
	Усього стац./заочн. форма навч.	З них (стац./заочн. форма)		
		Лекції	Семін., практ.	Індив. робота
9. ФПГ – сучасна форма об'єднання підприємств	6/6	2/1	2/1	2/4
10. Банки і управлінські інструменти в системі ФПГ	5/6	2/1	1/1	2/4
11. Оцінка і реалізація інноваційних проектів	5/5	2/1	1/-	2/4
РАЗОМ	84/74	28/12	28/6	28/56

2.2. Зміст лекцій

Вступ до спецкурсу лекцій. Об'єкт, предмет і актуальність вивчення дисципліни. Мета і завдання вивчення курсу. Літературні джерела.

Тема 1. Інноваційно-інвестиційна політика регіонального розвитку

1.1. Концептуальні положення інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку.

1.2. Зміст інноваційно-інвестиційної стратегії регіонального розвитку.

1.3. Формування інвестиційного потенціалу регіону та його використання.

1.4. Моніторинг інвестиційної привабливості регіонів України.

1.5. Інвестиційний паспорт регіону.

1.6. Регіоналізація міжнародних економічних зв'язків.

Рекомендована література [1, 4, 12, 13, 16, 29, 41, 42, 52, 61, 115].

Тема 2. Інноваційні структури в активізації регіонального розвитку

2.1. Стимулювання інноваційно-інвестиційної активності в трансформації економіки.

2.2. Формування організаційних структур і потенціалу інноваційного розвитку.

2.3. Регіональне регулювання інноваційних процесів.

2.4. Інновації та конкуренція в активізації регіонального розвитку.

Рекомендована література [7, 21, 33, 53, 54, 62, 82, 99, 117, 174, 182].

Тема 3. Спеціальні (вільні) економічні зони (СВЕЗ) та їх роль у прогресивній трансформації економіки

3.1. Сутність і функціональні завдання створення СВЕЗ.

3.2. Світовий досвід створення СВЕЗ.

3.3. Класифікація СВЕЗ і функціональне їх спрямування.

3.4. Принципи створення і функціонування СВЕЗ.

3.5. Роль СВЕЗ у прогресивній трансформації економіки.

Рекомендована література [1, 10, 59, 142, 148, 150].

Тема 4. Місце СВЕЗ і територій пріоритетного розвитку в регіональній політиці України

4.1. Передумови формування та вимоги до створення СВЕЗ в Україні.

4.2. Цілі та умови створення СВЕЗ в Україні.

4.3. Правові засади створення та функціонування СВЕЗ.

4.4. Території пріоритетного розвитку в Україні.

Рекомендована література [1, 42, 45, 55, 59, 106, 164, 175, 189].

Тема 5. Науково-методичні основи розробки проектів СВЕЗ

5.1. Стратегія розбудови СВЕЗ в Україні.

5.2. Етапи науково-методичних основ створення СВЕЗ.

5.3. Організаційно-методичні основи розробки ТЕО СВЕЗ.

5.4. Інвестиційний маркетинг у СВЕЗ.

5.5. Ризики інвестиційних проектів СВЕЗ.

5.6. Порядок розгляду пакета документів щодо створення СВЕЗ.

Рекомендована література [24, 30, 38, 51, 101, 106, 120, 127, 210].

Тема 6. Практика і перспективи розбудови СВЕЗ в Україні

6.1. Практика створення СВЕЗ в Україні.

6.2. Загальні риси проектів заснування СВЕЗ у регіонах України.

6.3. Концептуальні положення створення системи СВЕЗ в Україні.

6.4. Перспективи розбудови українських СВЕЗ.

Рекомендована література [1, 10, 45, 55, 56, 159, 181, 186, 189, 207].

Тема 7. Регіональні інноваційні науково-технічні структури

7.1. Технополіси і технопарки як інноваційні форми регіонального розвитку.

7.2. Економічна природа технополісів і технопарків.

7.3. Вимоги до умов створення та функціонування технополісів.

7.4. Інноваційна сутність технопаркових структур і принципи створення їх.

7.5. Чинники формування технопарків як осередків інноваційної діяльності в регіоні (місті).

7.6. Трансфертна технологія технополісів і технопарків.

7.7. Бізнес-планування інноваційної діяльності.

7.8. Бізнес-інкубатор як економічний засіб впровадження інновацій.

7.9. Роль інноваційних банків у фінансовому забезпеченні технічного розвитку виробництва.

Рекомендована література [4, 5, 7, 9, 11, 27, 31, 36, 60, 64, 91, 103, 141, 151, 156, 163, 165, 172, 192, 193, 196, 198, 212, 220].

Тема 8. Спільні підприємства як форма міжнародного співробітництва

8.1. Економічна сутність спільних підприємств і умови створення їх.

8.2. Процес створення спільного підприємства та його фінансування.

8.3. Права іноземних інвесторів, форми і пріоритетні напрями здійснення ними інвестування.

8.4. Цілі та інтереси учасників створення спільного підприємства в Україні.

8.5. Особливості функціонування підприємств з іноземним капіталом в Україні.

8.6. Ефективність функціонування спільних підприємств.

8.7. Регулювання діяльності спільних підприємств.

Рекомендована література [28, 39, 40, 112, 113, 117, 118, 143, 221].

Тема 9. Фінансово-промислові групи (ФПГ) — сучасна форма об'єднання підприємств

9.1. Різновиди форм об'єднання підприємств.

9.2. Порядок укладання договору про створення ФПГ.

9.3. ФПГ як базис економіки розвинених країн.

9.4. Інноваційна сутність ФПГ та їх роль у стабілізації і розвитку економіки.

9.5. Принципи формування та державного регулювання діяльності ФПГ.

9.6. Алгоритм проектування корпоративних структур.

Рекомендована література [3, 17, 19, 27, 58, 63, 109, 184, 200].

Тема 10. Банки і управлінські інструменти у системі ФПГ

10.1. Банки у системі ФПГ: ризики і регулювання.

10.2. Стратегічне планування діяльності ФПГ.

10.3. Контролінг як дійовий інструмент реалізації цілей ФПГ.

10.4. Інновації як управлінський інструмент у забезпеченні ефективної діяльності ФПГ.

10.5. Завдання менеджерів ФПГ.

Рекомендована література [3, 6, 111, 140, 152, 162, 204, 213].

Тема 11. Оцінка і реалізація інноваційних проектів

11.1. Особливості економічної оцінки інноваційних проектів.

11.2. Оцінка ефективності інноваційних проектів.

11.3. Організаційні аспекти управління процесом виконання інноваційних проектів.

11.4. Експертиза проектів створення інноваційних структур.

Рекомендована література [5, 8, 15, 22, 69, 70, 84, 93, 94, 95, 125, 135].

2.3. Плани практичних і семінарських занять

Заняття	Завдання практичних і теми семінарських занять	Кількість годин
1, 2	Визначити за формулою приведених затрат регіон з найефективнішим інвестуванням проекту. Визначити графічним методом розміщення лінії вантажорозподілу між центрами виробництва і транспортування аналогічних вантажів. Виконати балансові розрахунки потреб виробничих потужностей регіонів на прикладі цукробурякового комплексу західних областей України.	4

Заняття	Завдання практичних і теми семінарських занять	Кількість годин
3, 4	Розрахувати виробничі потенціали адміністративних регіонів та окремих господарств (на прикладі агроресурсного потенціалу).	4
5, 6	Розрахувати і зробити аналіз рівнів економічного розвитку та рівнів розвитку соціальної інфраструктури адміністративних регіонів.	4
7, 8	Розрахувати рівні зайнятості й рівні безробіття в адміністративних регіонах України.	4
9, 10	Семінар на тему «Досвід створення та функціонування СВЕЗ у зарубіжних країнах» (література з програми курсу та додатковий самостійний підбір).	4
11, 12, 13	<p>Семінар на тему «Характеристика і мотиви створення СВЕЗ в окремих областях України» (за літературними джерелами і матеріалами періодики):</p> <ul style="list-style-type: none"> – Закарпатська (вільна митна зона «Чоп-Інтерпорт», комплексна спеціальна економічна зона «Закарпаття», СВЕЗ «Європа-Центр»); – Чернівецька (комплексна СВЕЗ Чернівецької області, туристично-рекреаційна зона «Буковина»); – Одеська (Одеська комплексна СВЕЗ «Антарктика», «Южненська», «Порто-франко», «Південна Пальміра», «Аджалик»); – АР Крим (Севастополь, «Манганарі», «Сиваш», Керч, Кримська комплексна економічна зона, точкова зона «Фотон»); – Херсонська («Джарилгач»); – Дніпропетровська («Дніпроавіа», «Придніпров'я», «Кривбас»); – Чернігівська (Північно-Українська зона прикордонного співробітництва); – Волинська («Інтерпорт-Ковель»); – Донецька («Азов», технопарк у м. Донецьку, комплексна СВЕЗ); – Львівська («Яворів», «Курортополіс Трускавець»); – Запорізька («Степногірськ»); – Івано-Франківська («Ворохта», «Яремча»); – Харківська («Лідія-Харків»); – Вінницька («Могилів-Подільський»); – Київська («Славутич»); – Полтавська («Кременчук») 	6
14	Виконати розрахунок коефіцієнта узгодження управлінських рішень у проекті за оцінками експертів.	2

3. Самостійна робота студентів

Вивчення матеріалу з курсу «Інноваційні форми регіонального розвитку» передбачає проведення студентами самостійної роботи за такими формами:

опрацювання лекційного матеріалу, наукових літературних джерел з питань створення і організації діяльності сучасних форм інноваційного регіонального розвитку в поєднанні з різними видами практичних занять, на яких закріплюються, поглиблюються одержані на лекціях знання. Програмою передбачено підготовку до практичних занять різних видів (форм): семінарів з теоретичних проблем курсу, практичних робіт з метою опанування методики і методів підготовки концепцій, проектів СВЕЗ, ФПГ, бізнес-планів;

самостійна робота студентів передбачає також виконання ними контрольних робіт відповідно до основних розділів курсу «Сучасні форми інноваційного регіонального розвитку»;

передбачено самостійну підготовку студентів до заліку та екзамену. Результати самостійної роботи студентів перевіряються контролем поточних (рубіжних) знань студентів через опитування на семінарських і практичних заняттях, а також тестуванням.

Залік і екзамен проводяться у письмовій формі, в оцінку враховуються результати рубіжного контролю. Контроль рівня знань студентів може проводитися у письмовій і усній формі.

На самостійну роботу студента виносяться теми, що зазначені в тематичному плані програми цієї дисципліни.

4. Питання для проміжного та підсумкового контролю знань студентів

1. Концептуальні положення інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку.
2. Зміст інноваційно-інвестиційної стратегії регіонального розвитку.
3. Формування інвестиційного потенціалу регіону та його використання.
4. Моніторинг інвестиційної привабливості регіонів України.
5. Інвестиційний паспорт регіону.
6. Регіоналізація міжнародних економічних зв'язків.
7. Стимулювання інноваційно-інвестиційної активності трансформації економіки.
8. Формування організаційних структур і потенціалу інноваційного розвитку.
9. Регіональне регулювання інноваційних процесів.
10. Інновація і конкуренція в активізації регіонального розвитку.
11. Сутність та функціональні завдання створення СВЕЗ.
12. Світовий досвід створення СВЕЗ.
13. Класифікація СВЕЗ і функціональні їх спрямування.
14. Принципи створення і функціонування СВЕЗ.
15. Роль СВЕЗ у прогресивній трансформації економіки.
16. Передумови формування та вимоги до створення СВЕЗ в Україні.
17. Цілі та умови створення СВЕЗ в Україні.
18. Правові засади створення та функціонування СВЕЗ.
19. Території пріоритетного розвитку в Україні.
20. Стратегія та передумови розбудови СВЕЗ в Україні.
21. Етапи науково-методичних основ створення СВЕЗ.
22. Організаційно-методичні основи розробки ТЕО СВЕЗ.

23. Інвестиційний маркетинг у СВЕЗ.
24. Ризики інвестиційних проектів СВЕЗ.
25. Порядок розгляду пакета документів щодо створення СВЕЗ.
26. Практика створення СВЕЗ в Україні.
27. Загальні риси проектів заснування СВЕЗ у різних регіонах України.
28. Концептуальні положення створення СВЕЗ в Україні.
29. Технополіси і технопарки як інноваційні форми регіонального розвитку.
30. Економічна природа технополісів і причини створення їх.
31. Вимоги до умов створення та функціонування технополісів.
32. Інноваційна сутність технопаркових структур і принципи створення їх.
33. Чинники формування технопарків як осередків інноваційної діяльності в регіоні (місті).
34. Трансфертна технологія технополісів і технопарків.
35. Бізнес-планування в технопаркових структурах і механізм їх дії.
36. Бізнес-інкубатор як економічний засіб впровадження інновацій.
37. Роль інноваційних банків у фінансовому забезпеченні технічного розвитку виробництва.
38. Економічна сутність спільних підприємств і законодавча основа створення їх.
39. Права іноземних інвесторів, форми і пріоритетні напрями здійснення ними інвестування.

ДОДАТОК

Законодавча база створення і функціонування спеціальних (вільних) ційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку станом на

№ пор.	Назва	Територія розташування	Строк створення	Правовий статус
1	Північно-кримська експериментальна економічна зона «Сиваш»	Міста: Красноперекопськ, Армянськ, а також Красноперекопський район Автономної Республіки Крим	5 років з 18.09.1996 р.	Указ Президента України «Про Північнокримську експериментальну економічну зону «Сиваш» від 30.06.1995 р. № 497 Указ Президента України «Про заходи щодо проведення експерименту у Північнокримській експериментальній економічній зоні «Сиваш» від 17.11.1995 р. № 1062 Закон України «Про деякі питання валютного регулювання та оподаткування суб'єктів експериментальної економічної зони «Сиваш» від 23.02.1996 р. № 65 Указ Президента України «Питання застосування Указу Президента України від 30.06.1995 р. № 497» від 01.11.1997 р. № 1228

40. Цілі та інтереси учасників створення спільного підприємства в Україні.

41. Особливості функціонування підприємств з іноземним капіталом в Україні.

42. Ефективність функціонування спільних підприємств.

43. Регулювання діяльності спільних підприємств.

44. Різновиди форм поєднання підприємств.

45. Порядок укладання договору про створення ФПГ та завдання її формування.

46. ФПГ як базис економіки розвинених країн.

47. Інноваційна сутність ФПГ та їх роль у стабілізації і розвитку економіки.

48. Принципи формування та державного регулювання діяльності ФПГ.

49. Алгоритм проектування корпоративних структур.

50. Банки у системі ФПГ: ризики і регулювання.

51. Стратегічне планування діяльності ФПГ.

52. Контролінг як дійовий інструмент реалізації цілей ФПГ.

53. Інновації як управлінський інструмент у забезпеченні ефективної діяльності ФПГ.

54. Завдання менеджерів ФПГ

55. Особливості економічної оцінки інноваційних проектів.

56. Оцінка ефективності інноваційних проектів

57. Організаційні аспекти управління процесом виконання інноваційних проектів.

58. Експертиза проектів створення інноваційних структур.

**економічних зон та запровадження спеціального режиму інвести-
24.04.2000 р.**

Суб'єкти зони	Пільговий режим для суб'єктів зони
Суб'єктами зони «Сиваш» є зареєстровані на території зони суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують у межах цієї зони інвестиційні проекти, затверджені Кабінетом Міністрів України	1. Не підлягають обкладанню ввізним митом та податком на додану вартість: сировина, матеріали, устаткування та обладнання (крім підакцизних товарів), які ввозяться в Україну суб'єктами зони «Сиваш» для потреб власного виробництва 2. Сума податку на прибуток зменшується на 50 % у разі використання суми, на яку зменшується податок на прибуток, на реалізацію інвестиційних проектів у межах зони 3. Надходження в іноземній валюті не підлягають обов'язковому продажу

№ пор.	Назва	Територія розташування	Строк створення	Правовий статус
2	Спеціальна економічна зона «Донецьк»	Донецьк, Донецька область	60 років з 14.01.1999 р.	Закон України «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» від 24.12.1998 р. № 356 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування у зв'язку із запровадженням спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Донецькій області» від 15.07.1999 р. № 973
3	Спеціальна економічна зона «Азов»	Маріуполь, Донецька область	60 років з 14.01.1999 р.	Закон України «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» від 24.12.1998 р. № 356 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування у зв'язку із запровадженням спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Донецькій області» від 15.07.1999 р. № 973
4	Спеціальна економічна зона «Закарпаття»	Ужгородський та Мукачівський райони, Закарпатська область	30 років з 17.12.1998 р.	Указ Президента України «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття» від 09.12.1998 р. № 1339 Проект Закону України «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття» розглянуто Верховною Радою України у першому читанні
5	Спеціальна економічна зона «Яворів»	Яворівський район, Львівська область	20 років з 17.02.1999 р.	Закон України «Про спеціальну економічну зону «Яворів» від 15.01.1999 р. № 402 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування у зв'язку із створенням спеціальної економічної зони «Яворів» від 15.01.1999 р. № 403

Суб'єкти зони	Пільговий режим для суб'єктів зони
Суб'єктами зони «Донецьк» є зареєстровані на території зони суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують у межах цієї зони інвестиційні проекти, затверджені Кабінетом Міністрів України	<ol style="list-style-type: none"> 1. Режим спеціальної митної зони 2. Оподаткування прибутку за ставкою 20 % об'єкта оподаткування 3. Оподаткування доходів нерезидентів у розмірі 2/3 встановленої ставки 4. Не справляються збори до Державного інноваційного фонду та до Фонду Чорнобиля 5. Звільняється від оподаткування сума інвестицій, одержана згідно з інвестиційним проектом 6. Надходження в іноземній валюті звільняються від обов'язкового продажу 7. Не справляється плата за землю на період освоєння земельної ділянки
Суб'єктами зони «Азов» є зареєстровані на території зони суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують у межах цієї зони інвестиційні проекти, затверджені Кабінетом Міністрів України	<ol style="list-style-type: none"> 1. Режим спеціальної митної зони 2. Оподаткування прибутку за ставкою 20 % об'єкта оподаткування 3. Оподаткування доходів нерезидентів у розмірі 2/3 встановленої ставки 4. Не справляються збори до Державного інноваційного фонду та до Фонду Чорнобиля 5. Звільняється від оподаткування сума інвестицій, одержана згідно з інвестиційним проектом 6. Надходження в іноземній валюті звільняються від обов'язкового продажу 7. Не справляється плата за землю на період освоєння земельної ділянки
Суб'єктами зони «Закарпаття» є зареєстровані на території зони суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують у межах цієї зони інвестиційні проекти, затверджені Кабінетом Міністрів України	<ol style="list-style-type: none"> 1. Режим спеціальної митної зони 2. Оподаткування прибутку за ставкою 20 % об'єкта оподаткування 3. Оподаткування доходів нерезидентів у розмірі 2/3 встановленої ставки 4. Не справляються збори до Державного інноваційного фонду 5. Надходження в іноземній валюті звільняються від обов'язкового продажу
Суб'єктами СЕЗ «Яворів» є суб'єкти підприємницької діяльності, які розташовані та реалізують на території СЕЗ «Яворів» інвестиційні проекти кошторисною вартістю не менше 500 тис. дол. США	<ol style="list-style-type: none"> 1. Звільнення від сплати ввізного мита при ввезенні устаткування, обладнання та комплектуючих деталей до них (крім підакцизних товарів) на період реалізації інвестиційних проектів, але не більше ніж на 5 років 2. Звільнення від обкладання податком на додану вартість операцій з ввезення устаткування, обладнання та комплектуючих деталей до них (крім підакцизних товарів)

№ пор.	Назва	Територія розташування	Строк створення	Правовий статус
5а	Вільна митна зона автопорт «Краковець» (на території спеціальної економічної зони «Яворів»)	Яворівський район, Львівська область	20 років з 17.02.1999 р.	Закон України «Про спеціальну економічну зону «Яворів» від 15.01.1999 р. № 402 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування у зв'язку із створенням спеціальної економічної зони «Яворів» від 15.01.1999 р. № 403
6	Спеціальна економічна зона «Інтерпорт Ковель»	Ковель, Волинська область	20 років з 01.01.2000 р.	Указ Президента України «Про спеціальну економічну зону «Інтерпорт Ковель» від 22.06.1999 р. № 702 Проект Закону України «Про спеціальну економічну зону «Інтерпорт Ковель» прийнято Верховною Радою України у першому читанні
7	Спеціальна економічна зона «Миколаїв»	Миколаїв, Миколаївська обл.	30 років з 01.01.2000 р.	Указ Президента України «Про спеціальну економічну зону «Миколаїв» від 28.06.1999 р. № 758 Закон України «Про спеціальну економічну зону «Миколаїв» ухвалено Верховною Радою України 23.03.2000 р. (накладено вето Президента України)

Суб'єкти зони	Пільговий режим для суб'єктів зони
	3. Звільнення від оподаткування прибутку, отриманого від реалізації інвестиційного проекту, на 5 років; у наступні роки реалізації проекту — оподаткування в розмірі 50 % діючої ставки 4. Звільнення від сплати збору до Державного інноваційного фонду 5. Звільнення від сплати збору на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття 6. Звільнення від плати за землю на перші 3 роки реалізації інвестиційних проектів; у наступні роки — оподаткування в розмірі 50 % діючої ставки
Суб'єкти СЕЗ «Яворів», зареєстровані на території автопорту «Краковець»	1. Режим спеціальної митної зони 2. Звільнення від обкладання податком на додану вартість операцій з ввезення для реалізації інвестиційних проектів устаткування, обладнання та комплектуючих деталей до них (крім підакцизних товарів) 3. Звільнення від оподаткування прибутку, отриманого від реалізації інвестиційного проекту, на 5 років; у наступні роки реалізації проекту — оподаткування у розмірі 50 % діючої ставки 4. Звільнення від сплати збору до Державного інноваційного фонду 5. Звільнення від сплати збору на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття 6. Звільнення від плати за землю на перші 3 роки реалізації інвестиційних проектів; у наступні роки — оподаткування в розмірі 50 % діючої ставки
Суб'єктами СЕЗ «Інтерпорт Ковель» є суб'єкти підприємницької діяльності, створені на території зони, які уклали договір з адміністрацією зони про реалізацію інвестиційного проекту	1. Режим спеціальної митної зони 2. Оподаткування прибутку за ставкою 20 % об'єкта оподаткування 3. Оподаткування доходів нерезидентів у розмірі 2/3 встановленої ставки 4. Звільнення від плати за землю на період освоєння земельної ділянки, але не більше ніж на 5 років 5. Звільнення від сплати збору до Державного інноваційного фонду 6. Надходження в іноземній валюті звільняються від обов'язкового продажу
Суб'єктами СЕЗ «Миколаїв» є: 1. Підприємства суднобудівної промисловості на території зони	1. Режим спеціальної митної зони 2. Звільнення від оподаткування частини прибутку, спрямованої на розвиток виробництва, на 10 років 3. Не справляється плата за землю на період функціонування зони

№ пор.	Назва	Територія розташування	Строк створення	Правовий статус
8	Спеціальна (вільна) економічна зона «Порто-франко» на території Одеського морського торговельного порту	Одеса	25 років з 01.01.2000 р.	Закон України «Про спеціальну (вільну) економічну зону «Порто-франко» на території Одеського морського торговельного порту» від 23.03.2000 р. № 1607 Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування у зв'язку із створенням спеціальної (вільної) економічної зони «Порто-франко» на території Одеського морського торговельного порту» від 23.03.2000 р. № 1608

Суб'єкти зони	Пільговий режим для суб'єктів зони
	<p>4. Не справляються збори до Державного інноваційного фонду на період функціонування зони</p> <p>5. Обкладання податком на додану вартість за нульовою ставкою операцій з реалізації продукції в межах зони по міжзаводській кооперації для виконання експортного контракту</p> <p>6. Надходження в іноземній валюті звільняються від обов'язкового продажу</p>
<p>2. Суб'єкти підприємницької діяльності створені на території зони, які уклали договір про реалізацію інвестиційного проекту (мінімальною кошторисною вартістю від 500 тис. до 3 млн дол. США) у пріоритетних видах економічної діяльності</p>	<p>1. Звільнення від обкладання ввізним митом сировини, матеріалів, устаткування, обладнання та комплектуючих виробів до них (крім підакцизних товарів) під час їх ввезення для реалізації інвестиційних проектів на період до введення об'єкта інвестування в дію, але не більше ніж на 5 років</p> <p>2. Звільнення від обкладання податком на додану вартість операцій з ввезення устаткування, обладнання та комплектуючих деталей до них (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів на період до введення об'єкта інвестування в дію, але не більше ніж на 5 років</p> <p>3. Звільнення від оподаткування прибутку від реалізації інвестиційного проекту на 3 роки, з 4-го по 6-й рік – оподаткування прибутку в розмірі 50 % діючої ставки</p> <p>4. Звільнення від оподаткування суми інвестиції, одержаної відповідно до інвестиційного проекту</p> <p>5. Не справляється плата за землю на період освоєння земельної ділянки, але не більше ніж на 5 років</p> <p>6. Надходження в іноземній валюті звільняються від обов'язкового продажу</p>
<p>Суб'єктами СЕЗ «Порто-франко» є суб'єкти підприємницької діяльності, які розташовані на території зони і реалізують на ній інвестиційні проекти вартістю не менше 1 млн дол. США на підставі договору про реалізацію інвестиційного проекту</p>	<p>1. Режим спеціальної митної зони</p> <p>2. Звільнення від оподаткування прибутку, одержаного від реалізації інвестиційного проекту, на 3 роки; з 4-го по 6-й рік – оподаткування прибутку за ставкою в розмірі 50 % діючої ставки</p> <p>3. Звільнення від оподаткування суми інвестиції, одержаної відповідно до інвестиційного проекту</p> <p>4. Надходження в іноземній валюті звільняються від обов'язкового продажу</p>

№ пор.	Назва	Територія розташування	Строк створення	Правовий статус
9	Спеціальна економічна зона «Рені»	Рені, Одеська область	30 років з 23.06.2000 р.	Закон України «Про спеціальну економічну зону «Рені» від 23.03.2000 р. № 1605 Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування у зв'язку із створенням спеціальної економічної зони «Рені» від 23.03.2000 р. № 1606
10	Спеціальна економічна зона «Порт Крим»	Керч, Автономна Республіка Крим	30 років з 01.01.2000 р.	Указ Президента України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та спеціальну економічну зону «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим» від 27.06.1999 р. № 740 Проект Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та спеціальну економічну зону «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим» прийнято Верховною Радою України у першому читанні
11	Спеціальна економічна зона «Славутич»	Славутич, Київська область	20 років з 30.06.1999 р.	Закон України «Про спеціальну економічну зону «Славутич» від 03.06.1999 р. № 721 Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування у зв'язку із створенням спеціальної економічної зони «Славутич» від 03.06.1999 р. № 722

Суб'єкти зони	Пільговий режим для суб'єктів зони
Суб'єктами СЕЗ «Рені» є суб'єкти підприємницької діяльності, які розташовані на території зони і реалізують на ній інвестиційні проекти вартістю не менше 200 тис. дол. США на підставі договору про реалізацію інвестиційного проекту	<ol style="list-style-type: none"> 1. Режим спеціальної митної зони 2. Оподаткування прибутку за ставкою 20 % об'єкта оподаткування 3. Звільнення від оподаткування суми інвестицій, одержаної відповідно до інвестиційного проекту 4. Звільнення від сплати збору до Державного інноваційного фонду 5. Надходження в іноземній валюті звільняються від обов'язкового продажу
Суб'єктами зони «Порт Крим» є суб'єкти підприємницької діяльності, які зареєстровані на території міста Керчі та отримали дозвіл на провадження підприємницької діяльності на території зони	<ol style="list-style-type: none"> 1. Режим спеціальної митної зони 2. Оподаткування прибутку за ставкою 20 % об'єкта оподаткування 3. Збори до Державного інноваційного фонду справляються у розмірі 50 % діючої ставки 4. Звільняється від оподаткування сума інвестицій, одержана згідно з інвестиційним проектом 5. Надходження в іноземній валюті звільняються від обов'язкового продажу 6. Не справляється плата за землю на період освоєння земельної ділянки
Суб'єктами СЕЗ «Славутич» є суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують на території СЕЗ інвестиційні проекти кошторисною вартістю, еквівалентною не менше 200 тис. дол. США	<ol style="list-style-type: none"> 1. Звільнення від оподаткування прибутку, отриманого від реалізації інвестиційних проектів, на 3 роки; з 4-го по 6-й рік — оподаткування прибутку за ставкою в розмірі 50 % 2. Звільнення від обкладення ввізним митом матеріалів, сировини, устаткування, обладнання, комплектуючих до них, транспортних засобів (крім підакцизних товарів) на період реалізації інвестиційних проектів, але не більше ніж на 5 років 3. Звільнення від обкладення податком на додану вартість устаткування, обладнання, комплектуючих до них, транспортних засобів (крім підакцизних товарів) на період реалізації інвестиційних проектів, але не більше ніж на 5 років 4. Звільнення від оподаткування суми інвестицій, одержаної згідно з інвестиційним проектом 5. Звільнення від сплати збору до Державного інноваційного фонду та збору на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття 6. Звільнення від сплати земельного податку в перші 3 роки реалізації інвестиційного проекту; в наступні 3 роки — в розмірі 50 % діючої ставки 7. Надходження в іноземній валюті від реалізації продукції звільняються від обов'язкового продажу

№ пор.	Назва	Територія розташування	Строк створення	Правовий статус
12	Спеціальна економічна зона туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець»	Трускавець, Львівська область	20 років з 01.01.2000 р.	Закон України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець» від 18.03.1999 р. № 514 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування у зв'язку із створенням спеціальної економічної зони туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець» від 18.03.1999 р. № 515

Території пріоритетного розвитку із спеціальним

1	Спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Донецькій області	Міста: Артемівськ, Вугледар, Горлівка, Дзержинськ, Дмитров, Добропілля, Донецьк, Єнакієве, Жданівка, Кіровське, Костянтинівка, Краматорськ, Красноармійськ, Красний Лиман, Макіївка,	30 років з 14.01.1999 р.	Закон України «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» від 24.12.1998 р. № 356 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування у зв'язку із запровадженням спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Донецькій області» від 15.07.1999 р. № 973
---	---	--	--------------------------	--

Суб'єкти зони	Пільговий режим для суб'єктів зони
<p>Суб'єктами СЕЗ «Курортнополіс Трускавець» є суб'єкти підприємницької діяльності, які розташовані і реалізують на території зони інвестиційні проекти кошторисною вартістю, еквівалентною не менше 500 тис. дол. США</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Звільнення від обкладання ввізним митом: лікарських засобів, устаткування, обладнання, комплектуючих виробів до них, програмного забезпечення об'єктів інтелектуальної власності (крім підакцизних товарів), які ввозяться на територію зони для реалізації інвестиційного проекту 2. Звільнення від обкладання податком на додану вартість операцій з ввезення на територію зони для реалізації інвестиційного проекту лікарських засобів, устаткування, обладнання, комплектуючих виробів до них, програмного забезпечення об'єктів інтелектуальної власності (крім підакцизних товарів) 3. Звільнення від оподаткування прибутку, отриманого від реалізації інвестиційного проекту, на 3 роки, з 4-го по 6-й рік прибуток оподатковується у розмірі 50 % діючої ставки 4. Звільнення від оподаткування суми інвестицій, одержаної відповідно до інвестиційного проекту 5. Надходження в іноземній валюті від реалізації продукції звільняються від обов'язкового продажу 6. Не справляється плата за землю на період освоєння земельної ділянки, визначений інвестиційним проектом; у наступні 10 років плата справляється у розмірі 50 % діючої ставки

режимом інвестиційної діяльності

<p>Суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних видах економічної діяльності</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Звільнення від обкладання ввізним митом та податком на додану вартість устаткування та обладнання (крім підакцизних товарів) під час їх ввезення в Україну на період реалізації інвестиційного проекту 2. Звільнення від оподаткування прибутку, одержаного від реалізації інвестиційного проекту кошторисною вартістю не менше 1 млн дол. США, на 3 роки, з 4-го по 6-й рік – оподаткування прибутку в регіоні 50 % діючої ставки 3. Дивіденди оподатковуються за ставкою 10 % 4. Доходи нерезидентів, отримані від реалізації інвестиційного проекту, оподатковуються у розмірі 2/3 діючої ставки 5. Звільнення від сплати збору до Державного інноваційного фонду на період до 2009 року 6. Сплата 50 % встановленої норми збору до Фонду Чорнобиля на період до 2009 року
---	---

№ пор.	Назва	Територія розташування	Строк створення	Правовий статус
		Маріуполь, Новогродівка, Селдове, Слов'янськ, Сніжне, Торез, Шахтарськ, а також Амвросіївський, Волноваський, Костянтинівський, Мар'їнський та Слов'янський райони, Донецька область		
2	Спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку у Луганській області	Міста: Брянка, Красnodон, Свердловськ, Первомайськ, Стаханов, Красний Луч, а також Антрацитівський, Кременський та Красnodонський райони, Луганська область	30 років з 07.08.1999 р.	Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області» від 15.07.1999 р. № 970 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування у зв'язку із запровадженням спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області» від 15.07.1999 р. № 971 Закон України «Про внесення змін до статті 3 Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області» від 18.11.1999 р. № 1241
3	Спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області	Закарпатська область (усі райони)	15 років з 19.01.1999 р.	Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області» від 24.12.1998 р. № 357

Суб'єкти зони	Пільговий режим для суб'єктів зони
	7. Звільняється від оподаткування сума інвестицій, одержана згідно з інвестиційним проектом
Суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних видах економічної діяльності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Звільнення від обкладання ввізним митом та податком на додану вартість устаткування та обладнання (крім підакцизних товарів) під час їх ввезення в Україну для реалізації інвестиційного проекту не більше ніж на 5 років 2. Звільнення від оподаткування прибутку новоствореного підприємства, інвестиція в яке становить не менше 1 млн дол. США, на 3 роки, з 4-го по 6-й рік — оподаткування прибутку в розмірі 50 % діючої ставки 3. Звільнення від сплати збору до Державного інноваційного фонду та Державного фонду сприяння зайнятості населення на період до 2009 року 4. Звільнення від оподаткування інвестицій у вигляді коштів, матеріальних цінностей, нематеріальних активів 5. Не справляється плата за землю на період освоєння земельної ділянки
1. Суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних видах економічної діяльності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Звільнення від обкладання ввізним митом та податком на додану вартість устаткування та обладнання (крім підакцизних товарів) під час їх ввезення в Україну для реалізації інвестиційного проекту не більше ніж на 5 років 2. Звільнення від оподаткування прибутку, одержаного від реалізації інвестиційного проекту кошторисною вартістю не менше 250 тис. дол. США, на

№ пор.	Назва	Територія розташування	Строк створення	Правовий статус
4	Спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Автономній Республіці Крим	Міста: Ялта, Алушта, Судак, Феодосія, Керч, Красноперекопськ, Армянськ, а також Красноперекопський та Ленінський райони, Автономна Республіка Крим	30 років з 01.01.2000 р.	Указ Президента України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та спеціальну економічну зону «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим» від 27.06.1999 р. № 740 Проект Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та спеціальну економічну зону «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим» прийнято Верховною Радою України у першому читанні
5	Спеціальний режим інвестиційної діяльності в місті Шостці Сумської області	Шостка, Сумська область	30 років з 01.01.2000 р.	Указ Президента України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності в місті Шостка» від 27.06.1999 р. № 726 Проект Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності в місті Шостка» прийнято Верховною Радою України у першому читанні

Суб'єкти зони	Пільговий режим для суб'єктів зони
2. Громадяни — суб'єкти підприємницької діяльності	<p>2 роки, з 3-го по 5-й рік — оподаткування прибутку у розмірі 50 % діючої ставки</p> <p>3. Звільнення від сплати збору до Державного інноваційного фонду на 2 роки</p> <p>4. Невключення до валового доходу підприємства з метою оподаткування суми інвестицій, одержаної згідно з інвестиційним проектом</p> <p>1. До 2004 року не підлягають оподаткуванню доходи громадян — суб'єктів підприємницької діяльності, одержані від надання туристичних послуг у населених пунктах Закарпатської області, яким надано статус гірських</p>
Суб'єкти підприємницької діяльності, які зареєстровані на територіях пріоритетного розвитку і реалізують інвестиційні проекти мінімальною кошторисною вартістю від 100 тис. до 1 млн дол. США у пріоритетних видах економічної діяльності	<p>1. Звільнення від обкладання ввізним митом сировини, матеріалів, устаткування, обладнання та комплектуючих виробів до них (крім підакцизних товарів) під час їх ввезення для реалізації інвестиційних проектів на період до здачі об'єкта інвестування в дію, але не більше ніж на 5 років</p> <p>2. Звільнення від обкладання податком на додану вартість операцій з ввезення устаткування, обладнання та комплектуючих виробів до них (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів на період до здачі об'єкта інвестування в дію, але не більше ніж на 5 років</p> <p>3. Звільнення від оподаткування прибутку, одержаного від реалізації інвестиційного проекту, на 3 роки, з 4-го по 6-й рік — оподаткування прибутку в розмірі 50 % діючої ставки</p> <p>4. Звільнення від оподаткування суми інвестиції, одержаної відповідно до інвестиційного проекту</p> <p>5. Не справляється плата за землю на період освоєння земельної ділянки, але не більше ніж на 5 років</p> <p>6. Звільнення від обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті від реалізації продукції</p> <p>7. Звільнення від сплати збору до Державного інноваційного фонду на період реалізації інвестиційного проекту, але не більше ніж на 5 років</p>
Суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують інвестиційні проекти мінімальною кошторисною вартістю від 200 тис. до 1 млн дол. США у пріоритетних видах економічної діяльності	<p>1. Звільнення від обкладання ввізним митом сировини, матеріалів, устаткування, обладнання та комплектуючих виробів до них (крім підакцизних товарів) під час їх ввезення для реалізації інвестиційних проектів на період до введення об'єкта інвестування в дію, але не більше ніж на 5 років</p> <p>2. Звільнення від обкладання податком на додану вартість операцій з ввезення устаткування, обладнання та комплектуючих виробів до них (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів на період до введення об'єкта інвестування в дію, але не більше ніж на 5 років</p>

№ пор.	Назва	Територія розташування	Строк створення	Правовий статус
6	Спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області	Коростенський, Новоград-Волинський, Лугинський, Народицький, Овруцький, Олевський, Малинський, Ємільчинський, Володарсько-Волинський райони та міста Бердичів, Коростень, Новоград-Волинський, Житомирська область м. Харків	30 років з 01.01.2000 р.	Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області» від 03.12.1999 р. № 1276 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування у зв'язку з запровадженням спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області» від 03.12.1999 р. № 1278
7	Спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова		30 років з 01.01.2000 р.	Указ Президента України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова» від 27.06.1999 р. № 731 Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова» ухвалено Верховною Радою України 23.03.2000р. (накладено вето Президента України)

Суб'єкти зони	Пільговий режим для суб'єктів зони
	<p>3. Звільнення від оподаткування прибутку, одержаного від реалізації інвестиційного проекту, на 3 роки, з 4-го по 6-й рік – оподаткування прибутку в розмірі 50 % діючої ставки</p> <p>4. Звільнення від оподаткування суми інвестиції, одержаної відповідно до інвестиційного проекту</p> <p>5. Не справляється плата за землю на період освоєння земельної ділянки, але не більше ніж на 5 років</p>
Суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують інвестиційні проекти мінімальною кошторисною вартістю від 200 до 500 тис. дол. США у пріоритетних видах економічної діяльності	<p>1. Звільнення від обкладання ввізним митом сировини, матеріалів, устаткування, обладнання та комплектуючих виробів до них (крім підакцизних товарів) під час їх ввезення для реалізації інвестиційних проектів на період до здачі об'єкта інвестування в дію, але не більше ніж на 5 років</p> <p>2. Звільнення від обкладання податком на додану вартість операцій з ввезення устаткування, обладнання та комплектуючих виробів до них (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів на період до здачі об'єкта інвестування в дію, але не більше ніж на 5 років</p> <p>3. Звільнення від оподаткування прибутку, одержаного від реалізації інвестиційного проекту, на 3 роки, з 4-го по 6-й рік – оподаткування прибутку в розмірі 50 % діючої ставки</p> <p>4. Звільнення від оподаткування суми інвестиції, одержаної відповідно до інвестиційного проекту</p> <p>5. Не справляється плата за землю на період освоєння земельної ділянки, але не більше ніж на 5 років</p>
Суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують інвестиційні проекти мінімальною кошторисною вартістю від 500 тис. до 3 млн дол. США у пріоритетних видах економічної діяльності	<p>1. Звільнення від обкладання ввізним митом сировини, матеріалів, устаткування, обладнання та комплектуючих виробів до них (крім підакцизних товарів) під час їх ввезення для реалізації інвестиційних проектів на період до здачі об'єкта інвестування в дію, але не більше ніж на 5 років</p> <p>2. Звільнення від обкладання податком на додану вартість операцій з ввезення устаткування, обладнання та комплектуючих виробів до них (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів на період до здачі об'єкта інвестування в дію, але не більше ніж на 5 років</p> <p>3. Звільнення від оподаткування прибутку, одержаного від реалізації інвестиційного проекту, на 3 роки, з 4-го по 6-й рік – оподаткування прибутку в розмірі 50 % діючої ставки</p> <p>4. Звільнення від оподаткування суми інвестиції, одержаної для реалізації інвестиційного проекту</p> <p>5. Не справляється плата за землю на період освоєння земельної ділянки, але не більше ніж на 5 років</p>

№ пор.	Назва	Територія розташування	Строк створення	Правовий статус
8	Спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Чернігівській області	Городнянський, Корюківський, Новгород-Сіверський, Семенівський, Ріпкинський, Чернігівський, Щорський райони, Чернігівська область	30 років з 01.01.2000 р.	Указ Президента України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Чернігівській області» від 27.06.1999 р. № 729 Проект Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Чернігівській області» прийнято Верховною Радою України у першому читанні
9	Спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області	Нововолинськ, Волинська область	30 років з 01.01.2000 р.	Указ Президента України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області» від 27.06.1999 р. № 730 Проект Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області» прийнято Верховною Радою України у першому читанні

Суб'єкти зони	Пільговий режим для суб'єктів зони
Суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують інвестиційні проекти мінімальною кошторисною вартістю від 200 до 500 тис. дол. США у пріоритетних видах економічної діяльності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Звільнення від обкладання ввізним митом сировини, матеріалів, устаткування, обладнання та комплектуючих виробів до них (крім підакцизних товарів) під час їх ввезення для реалізації інвестиційних проектів на період до введення об'єкта інвестування в дію, але не більше ніж на 5 років 2. Звільнення від обкладання податком на додану вартість операцій з ввезення устаткування, обладнання та комплектуючих виробів до них (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів на період до введення об'єкта інвестування в дію, але не більше ніж на 5 років 3. Звільнення від оподаткування прибутку, одержаного від реалізації інвестиційного проекту, на 3 роки, з 4-го по 6-й рік — оподаткування прибутку, одержаного від реалізації інвестиційного проекту кошторисною вартістю не менше 500 тис. дол. США, в розмірі 50 % діючої ставки 4. Звільнення від оподаткування суми інвестицій, одержаної для реалізації інвестиційного проекту 5. Не справляється плата за землю на період освоєння земельної ділянки, але не більше ніж на 5 років
Суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних видах економічної діяльності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Звільнення від обкладання ввізним митом та податком на додану вартість при ввезенні устаткування та обладнання (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційного проекту 2. Звільнення від оподаткування прибутку, одержаного від реалізації інвестиційного проекту кошторисною вартістю не менше 250 тис. дол. США, на 3 роки, з 4-го по 6-й рік — оподаткування прибутку у розмірі 50 % діючої ставки 3. Звільнення від сплати збору до Державного інноваційного фонду на 2 роки (для новостворених підприємств, в яких чисельність вивільнених з гірничодобувних підприємств — не менше 30 %) 4. Звільняється від оподаткування сума інвестицій, одержана згідно з інвестиційним проектом

Акція — одиниця капіталу, вид цінного паперу без встановленого строку обігу, що підтверджує пайову участь її власника у формуванні коштів акціонерного товариства (підтверджує внесення коштів до статутного фонду акціонерного товариства) і дає право на отримання відповідної частини його прибутку, що розподіляється, а також на частку залишкової вартості компанії, якщо вона ліквідується.

Види іноземних інвестицій — види, в яких можуть бути здійснені інвестиції, зокрема іноземна валюта, будь-яке рухоме і нерухоме майно та пов'язані з ним майнові права (права власності на частку (пай) у статутному фонді юридичної особи), виражені у конвертованій валюті; грошові вимоги і права на вимоги виконання договірних зобов'язань.

Витрати інвестиційні — капіталовкладення фірм у закупівлю машин, устаткування, будівництво, збільшення запасів.

Діяльність інвестиційна — сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій.

Діяльність інноваційна — 1) спрямована на пошук можливостей, що забезпечують практичне використання наукового, науково-технічного результату та інтелектуального потенціалу з метою одержання нового чи поліпшеного продукту, способу його виробництва і задоволення суспільних потреб у конкурентоспроможних товарах і послугах; 2) форма діяльності, що здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу. Вона включає випуск і поширення принципово нових видів техніки та технології; прогресивні міжгалузеві структурні зрушення; реалізацію довгострокових науково-технічних програм з великими строками окупності витрат; фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у стані продуктивних сил; розробку та впровадження нової, ресурсозберігаючої технології, призначеної для поліпшення соціального і економічного становища; діяльність, зумовлену результатами маркетингових досліджень, яка охоплює науково-технічні розробки; інженерну підготовку виробництва; технічні, організаційні та інші нововведення; формування інвестиційної політики; реальне інвестування новацій та нововведень.

Діяльність інноваційна впроваджувальна — діяльність, спрямована на створення і використання інтелектуального продукту, доведення нових оригінальних ідей до їх реалізації у вигляді товарів і послуг, а також організацію ефективного задоволення суспільних потреб у цих товарах і послугах.

Діяльність науково-інформаційна — сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави у науково-технічній інформації, що полягає в її пошуку, збиранні, аналітично-синтезованій обробці, фіксації, зберіганні та поширенні.

Діяльність науково-технічна — діяльність у галузі науки і техніки, що ґрунтується на фундаментальних та прикладних наукових дослідженнях, з метою доведення їх результатів до стадії практичного використання.

Діяльність управлінсько-економічна НТО — діяльність, спрямована на виконання ТЕО, удосконалення спеціалізації НТО, комплексне прогнозування, перспективне та річне планування, підготовку та виробництво продукції, наукову організацію праці та зарплати, здійснення бухгалтерських, фінансових і збутових операцій тощо.

Інвестиція — всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект. Такими цінностями можуть бути кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери; рухоме і нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності); майнові права, що впливають з авторського права; досвід та інші інтелектуальні цінності; сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навичок і виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»); права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнаннями, а також інші майнові права.

Інвестор іноземний — суб'єкт, що здійснює інвестиційну діяльність на території країни, зокрема юридичні особи, створені відповідно до законодавства іншого, ніж законодавство країни, фізичні особи — іноземці, які не мають постійного місця проживання на території країни і необмежені у дієздатності іноземної держави, міжнародні урядові і неурядові організації, інші іноземні суб'єкти інвестиційної діяльності.

Індекс прибутковості — відношення теперішньої вартості майбутніх грошових потоків проекту до початкових інвестицій у проект.

Інкубатор — структура, що спеціалізується на створенні сприятливих умов для ефективної діяльності малих інноваційних (венчурних) фірм, які розробляють оригінальні науково-технічні ідеї.

Інноваційний потенціал організації — готовність і здатність винаходити, сприймати або відтворювати нововведення та своєчасно звільнятися від застарілого. Елементами інноваційного потенціалу є: матеріально-технічні, фінансово-організаційні, кадрові можливості та соціально-психологічні чинники.

Інноваційний процес — 1) сукупність науково-технічних, технологічних і організаційних змін, що відбуваються у процесі реалізації нововведень (новацій); 2) вузол, у межах якого процеси, що відбуваються в тій або іншій організації, пов'язуються з кінцевим результатом і оточуючим середовищем.

Інноваційний цикл — період створення, поширення та використання нововведень. Виділяють такі основні стадії: фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, дослідно-конструкторські розробки, проектування, капітальне будівництво, виробництво, збут, обслуговування.

Інновація — нові думки, способи поведінки або предмети, що якісно відрізняються від попередніх форм; активна або пасивна зміна пев-

ної системи щодо навколишнього середовища; застосування нових технічних знань; процес створення і впровадження нововведення та використання його кінцевих результатів; позитивна, прогресивна позиція, тобто ідея, діяльність або матеріальний об'єкт, що є новим для організаційної системи, що їх використовує; будь-яке нововведення з чіткою орієнтацією на кінцевий результат прикладного характеру (задоволення певних потреб); об'єкт, що впроваджений у виробництво в результаті зробленого відкриття, якісно відмінного від попереднього аналогу; втілення нових форм організації праці та управління, що охоплює не тільки окреме підприємство, а й їх сукупність, галузь.

Менеджмент інвестиційний — процес управління всіма аспектами інвестиційної діяльності компанії (фірми), основною метою якого є досягнення найефективнішої реалізації інвестиційної стратегії фірми на окремих етапах її розвитку.

Менеджмент інноваційний — сукупність певних організаційно-економічних, психологічно-соціальних методів, форм і способів управління всіма стадіями інноваційного процесу на рівні не тільки первинних (фірм, компаній, корпорацій), а й інших ланок економіки — галузей, територій, суспільного господарства в цілому. Це такий спосіб дій, за якого інноваційний процес дістає сприятливих умов для свого розвитку. Інноваційний менеджмент — це управління змінами.

Методи організації інноваційного процесу — способи організації робіт від формування ідеї до отримання комерційного результату. Застосовуються три основні способи: послідовна, паралельна, інтеграційна організація робіт.

Науково-технічний прогрес — безперервний процес відкриття та застосування нових знань у суспільному виробництві, що дає змогу за найменших витрат поєднати наявні ресурси для випуску високоякісних кінцевих продуктів.

НДДКР — наукові дослідження і дослідно-конструкторські роботи.

Нововведення — 1) комплексний процес розробки, поширення і використання нового практичного засобу для нового або кращого задоволення вже відомих потреб людей; одночасно це процес, що стосується введення такого засобу або зміни у соціальні чи будь-які інші середовища, в яких здійснюється життєвий цикл нововведення; 2) процес втілення та поширення нових видів продуктів, послуг, технологічних процесів, ідей, методів роботи тощо в господарську практику.

Нововведення економічне — нові методи господарського управління наукою та виробництвом через реалізацію функцій прогнозування, ціноутворення, мотивації та оплати праці, оцінки результатів діяльності.

Нововведення організаційно-управлінське — методи, форми і структури організації науково-технічних процесів, а також методів управління різними ланками суспільного господарства за допомогою планування, фінансування, ціноутворення, матеріального стимулювання тощо.

Паспорт території (населеного пункту, регіону) — система основних показників економічного і соціального розвитку та екологічного стану, складова частина Єдиної статистичної інформаційної системи. До паспорта основних показників економічного і соціального розвитку можуть вводитися нові показники відповідно до завдань розвитку регіонів та вилучатися ті, що втратили своє значення.

Підприємництво — 1) форма діяльності у сфері виробництва товарів і надання послуг з метою отримання прибутку; 2) самостійна ініціатива, систематична, на власний ризик, діяльність щодо виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг і торгівлі з метою одержання прибутку.

Підхід регіонально-цілісний — науково-теоретичний і методологічний фундамент, що передбачає уявлення про регіон як про цілісність, єдність його природного, економічного середовища та соціуму.

Планування стратегічне — управлінський процес створення і підтримки відповідності між цілями фірми, її потенціальними можливостями і шансами у сфері маркетингу.

Планування регіональне — заходи щодо розробки та здійснення програм економічного і соціального розвитку окремих регіонів країни в межах загального національного плану (програми); у більш широкому розумінні — відображення в національних планах і програмах державної політики регіонального розвитку.

Політика держави інноваційна — вплив держави на інноваційну діяльність за допомогою відповідного економіко-правового механізму. Держава здійснює заходи щодо захисту національного ринку, створення інноваційного потенціалу.

Політика регіонального розвитку — цілісна сукупність заходів, спрямованих на оздоровлення природного середовища та стимулювання ефективного соціально-економічного розвитку регіонів, раціональне використання їх ресурсних потенціалів і пріоритетів, забезпечення сприятливих умов життєдіяльності населення, вдосконалення територіальної організації суспільства.

Потенціал держави інноваційний — сукупність засобів і можливостей у галузі освіти та виробництва, що втілюють найновіші досягнення НТП. Показники інноваційного потенціалу: обсяг нагромаджених теоретичних і практичних знань у різних галузях суспільної діяльності; здатність використовувати і розповсюджувати ці знання; наявність висококваліфікованих кадрів у галузі науково-технічної та практичної діяльності; матеріально-технічна і фінансова база науки для проведення дослідів, експериментів із виводження ідей, нової техніки, продуктів, технологій, організаційно-управлінських форм і методів з підготовки кадрів, розробки та розповсюдження інновацій. Інноваційний потенціал визначає можливості розвитку науки, забезпечує лідерство держави на світовій арені.

Потенціал інноваційний — можливість подальшого вдосконалення інновацій, виникнення на їх основі інших інновацій, а також поширення їх на нові галузі та отримання соціально-економічного ефекту.

Предмет науки інноватики — закономірності виникнення і розповсюдження нововведень, а саме вивчення різних проблем теорії нововведень, що включають створення і формування нововведень, їх поширення, подолання опору нововведенням, пристосування до нововведень інноваційних організацій, розробка інноваційних рішень тощо.

Преференції місцевим органам влади — пільги та додаткові повноваження, що надаються центральною владою місцевій владі в галузі економіки та фінансів.

Програма комплексна — це намічена до здійснення у визначений період та узгоджена за ресурсами, виконавцями і строками система соціальних, економічних, виробничих, науково-дослідних, організаційно-господарських заходів, виконання яких повинно забезпечити розв'язання значної господарської проблеми.

Проект інноваційний — великий і складний проект (програма) створення та (або) впровадження технічних, технологічних та інших новацій інвестиційного характеру, що здійснюються спеціальними науковими організаціями, конструкторсько-технологічними та освітянськими центрами, інститутами ринкових реформ протягом тривалого часу (більше року) для конкретної фірми на її замовлення, а також на галузевому, регіональному або загальнодержавному рівнях управління економікою.

Процес інноваційний — 1) сукупність безперервно виконуваних у часі і просторі прогресивних, якісно нових змін, що відбуваються у будь-якій складній виробничо-господарській системі; 2) процес створення, поширення та втілення новини, яка задовольняє нові суспільні потреби. Складається з окремих стадій, що відрізняються організацією праці, управлінням, фінансуванням.

Рішення управлінське — творчий акт суб'єкта управління, що приймається на основі знань об'єктивних законів функціонування управлінської системи, аналізу інформації про її стан, програму і характер діяльності щодо розв'язання певної проблеми.

Ринок регіональний — ринок певного товару, товарної групи або комплексу певних послуг, сфера функціонування якого обмежується переважно рамками одного регіону.

Розвиток регіональний — підвищення потенціалу території з орієнтацією на соціальні пріоритети, що зумовлено необхідністю забезпечення природно-господарської та структурної збалансованості, створення відсутніх, але необхідних ланок, подолання деструктивності окремих компонентів, зміцнення внутрішньо- та міжрегіональних зв'язків.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Про загальні засади створення і функціонування спільних (вільних) економічних зон*: Закон України від 13.10.92 № 2674-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 50. — Ст. 676.
2. *Про інвестиційну діяльність*: Закон України від 18.09.91 № 1560 // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 10. — Ст. 357.
3. *Про промислово-фінансові групи в Україні*: Закон України від 21.11.95 № 437/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 23. — Ст. 88.
4. *Про наукову і науково-технічну діяльність*: Закон України від 01.12.98 № 284-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 2-3. — Ст. 20.
5. *Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків*: Закон України від 16.07.99 № 991-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 40. — Ст. 363.
6. *Конституція України* // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
7. *Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України*: Постанова Верховної Ради України від 13.07.99 № 916-XIV.
8. *Про стан фінансування науково-технічної сфери в державі*: Постанова Верховної Ради України від 16.06.99 № 746-XIV.
9. *Положення про порядок створення та функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів*: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.96 № 549 // Уряд. кур'єр. — 1996. — 30 трав.
10. *Про концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні*: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.94 № 277.
11. *Питання створення технопарків та інноваційних структур інших типів*: Розпорядження Президента України від 23.01.96 № 17/96 // Уряд. кур'єр. — 1996. — 26 лют.
12. *Про Раду регіонів*: Указ Президента України від 20.09.94 // Голос України. — 1994. — 22 верес.
13. *Адамов Б. И., Королев В. Ю.* Информационно-экономические аспекты программно-целевого управления развитием региона / НАН Украины. Ин-т экономики пром-ти. — Донецк, 1998. — 18 с.
14. *Александрова В., Бажал Ю.* Економічні проблеми державного програмування науково-технічного розвитку // Економіка України. — 1999. — № 10. — С. 29-37.

15. Андрощук Г. Организационно-экономические формы внедрения нововведений // Бизнес-Информ. — 1995. — № 31/32. — С. 37—38; № 33/34. — С. 13—15.
16. Андрощук Г. Государственная инновационная политика // Бизнес-Информ. — 1997. — № 1. — С. 37—40.
17. Финансово-промышленные группы и их роль в структурной перестройке национальной экономики / Аптекарь С. С., Краснова В. В., Флоров Н. Ф. — Донецк, 1997. — 20 с. — (Препр. / АН Украины. ИЭП).
18. Артюнов Ю. А. Развитие организационных форм управления при переходе к рыночной экономике: Автореф. дис. ... д-ра экон. наук / Рос. экон. акад. им. Г. В. Плеханова. — М., 1993. — 35 с.
19. Бабенко Г. Створення промислово-фінансових груп — один з напрямків структурної трансформації промислового комплексу // Економіст. — 2000. — № 9. — С. 17—21.
20. Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін: Навч. посіб. — К.: Заповіт. — 1996. — 240 с.
21. Бажал Ю. М. Необхідність інноваційної моделі економічного зростання для України // Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. Ч. 1: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Івано-Франківськ, 1999. — С. 4—6.
22. Барицька Л. П. Експертні системи аналізу соціально-економічного розвитку регіону: Автореф. дис. ... канд. экон. наук // Київ. держ. экон. ун-т. — К., 1993. — 21 с.
23. Формы региональной организации научно-технической деятельности в СССР и за рубежом / Э. И. Барсученко. — К., 1991. — 40 с.
24. Барсученко Э. И., Барановский А. И. Бизнес и зоны свободного предпринимательства. — К.: УкрІНТЕІ, 1993. — Вып. 1. — 34 с. — (Сер. экон. «Проблемы НТП»).
25. Беленький П. Ю. Методологічні аспекти формування територіальних фінансово-промислових комплексів (груп) / НАН України. Ін-т регіон. досліджень. — Л., 1995. — 25 с.
26. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент. — К.: МП «ИНТЕМ»: ЛТД «Юнайтед Лондон. Трейд Лимитед», 1995. — 448 с.
27. Блинов А. Технопарки: сущность, проблемы формирования // Маркетинг. — 1997. — № 3. — С. 91—97.
28. Бріль М. С. Організація і функціонування сумісних підприємств: Автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.06.01 / Харк. экон. ун-т. — Х., 1995. — 17 с.
29. Бузин А. Н. Формирование инновационной стратегии в условиях региональной экономики / ИЭПИ НАН Украины. — Донецк, 1999. — 52 с.
30. Бузуев А. В. Свободные экономические зоны: мировой опыт и его возможности использования // Мировое хозяйство и советская экономика: шансы и иллюзии. — М.: Междунар. отношения, 1990. — 415 с.
31. Предпосылки создания технопарковых зон в Южном регионе Украины. На примере Одесской области / Букринский Б. В., Лазарева Е. В. — Одесса, 1993. — 45 с. — (Препр. / НАН Украины. Ин-т проблем рынка и экон.-эколог. исследований).
32. Практика формирования программ регионального развития / А. Буряк, В. Никитин, М. Рац. и др. // Регион: проблемы и перспективы. — Харьков, 1998. — № 1. — С. 58—64.

33. *Валдайцев С. В.* Формирование инновационной политики в регионах // Вестн. СПб ГУ. Сер. 5. — 1995. — Вып. 3. — С. 74–79.
34. *Валитов Ш. М.* Холдинг: особенности организации и механизм функционирования / Казан. фин.-экон. ин-т им. В. В. Куйбышева. — Казань, 1996. — 111 с.
35. *Васильев Ю. С., Колосов В. Г., Яковлев В. А.* Интегрирующие инновации СПб. — СПб.: Политехника, 1998. — 365 с.
36. *Вахтина Н. И., Долгова О.* Технопарки как форма поддержки малого предпринимательства (опыт Голландии) // Мировая экономика и международные отношения. — 1996. — № 6. — С. 130–135.
37. *Винслав Ю., Дементьев В., Мелентьев А., Якутин Ю.* Развитие интегрированных корпоративных структур в России // Рос. экон. журн. — 1998. — № 11–12. — С. 27–28.
38. *Вітлінський В. В., Наконечний С. І.* Ризик у менеджменті. — К.: ТОВ «Борисфен М», 1996. — 336 с.
39. *Вознесенская Н. Н.* Совместные предприятия как форма международного экономического сотрудничества. — М.: Наука, 1989. — 254 с.
40. *Воронина Л. А.* Системный подход к созданию и функционированию совместных предприятий. — М.: Система, 1991. — 176 с.
41. *Гапоненко М.* Инновации и инновационная политика на этапе перехода к новому технологическому порядку // Вопр. экономики. — 1997. — № 9. — С. 84–97.
42. *Герасимчук М.* Проблеми інвестиційної та інноваційної політики України // Економіка України. — 1997. — № 8. — С. 94–95.
43. *Глазунов В. Н.* Критерии оценки инвестиционной привлекательности проектов // Финансы. — 1997. — № 2. — С. 59–62.
44. *Глазьев С. Ю.* Теория долгосрочного технико-экономического развития. — М.: Владар, 1993. — 310 с.
45. *Голіков В. І.* Маяки та осередки сучасної економіки // Економіка промисловості. — 1999. — № 1. — С. 9–16.
46. *Горбунов А. Р.* Оффшорный бизнес и управление компаниями за рубежом. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Анкиль-Инфра, 1997. — 192 с.
47. *Григорьян Ю.* Транснациональные корпорации в России. Масштабы и методы экспансии // Свободная мысль. — 1997. — № 2. — С. 14–27.
48. *Гришин И., Колот И.* Развитие региональной инновационной деятельности // Экономика Украины. — 1996. — № 3. — С. 58–64.
49. *Губський Б.* Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. — К.: Наук. думка, 1998. — 389 с.
50. *Гулеватый Т. З.* Проблемы развития совместных предприятий на территории Украины. — К.: МИМ, 1990. — 31 с.
51. *Гуцирев М. С.* Свободные экономические зоны: (Опыт, проблемы, перспективы). — М.: Открытый мир, 1997. — 303 с.
52. *Дагаев А. А.* Региональные аспекты инновационной политики // Сб. тр. ВНИИ системных исслед. — 1990. — № 3. — С. 57–71.
53. *Данько М.* Інноваційний потенціал у промисловості України // Економіст. — 1999. — № 10. — С. 28–34.
54. *Данько М.* Проблеми прогнозування інноваційно-технологічного розвитку економіки // Економіка України. — 2000. — № 5. — С. 35–40.
55. *Данько Т. П., Окрут З. М.* Свободные экономические зоны: Учеб. пособие. — М.: Инфра, 1998. — 168 с.

56. *Дацко Б. Я.* Організаційно-економічні засади підвищення ефективності роботи СП: Автореф. дис. ... канд. екон. наук / НАН України. Ін-т економіки. Львів. від-ня. — Л., 1994. — 24 с.
57. *Дементьев В.* Активизация структурно-инвестиционной политики и ФПГ // *Экономист*. — 1996. — № 9. — С. 44—51.
58. *Дементьев В.* Финансово-промышленные группы в российской экономике (спекурс) // *Рос. экон. журн.* — 1998. — № 4—12; 1999. — № 1—4.
59. *Дергачов В.* Особливості світогосподарської інтеграції України на основі вільних економічних зон // *Економіка України*. — 1994. — № 12. — С. 67—70.
60. *Дергачев В.* Восхождение к технополисам // *Бизнес-Информ*. — 1997. — № 22. — С. 5—8.
61. *Дзьоба О. Г., Данилюк М. О., Шевчук Д. В.* Основні напрямки промислово-інвестиційної політики України в перехідний період // *Інноваційна діяльність в системі державного регулювання*. Ч. 1: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Івано-Франківськ, 1999. — С. 49—51.
62. *Дикань В. Л., Иванюков А. С.* Инновационная и инвестиционная политика в условиях обеспечения конкурентоустойчивости предприятий: *Практ. аспекты* / Харьк. гос. политехн. ун-т. — К.: ИСИО, 1996. — 225 с.
63. *Дикань В. Л., Чорноборовка И. В.* Финансово-промышленные группы в Украине. — Харьков: Основа, 1997. — 204 с.
64. *Донченко Е., Чаюн Т.* Технопарки, технополисы // *Рынок металлов*. — 1999. — № 5. — С. 62—67.
65. *Дорофиевко В. В.* Управление научно-техническим потенциалом региона. — К.: УкрИНТЭИ, 1995. — 216 с.
66. *Економічні есе.* Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України. — К.: Ін-т реформ, 2000. — 106 с.
67. *Жилев И. Б.* Бизнес-инкубаторы: проблемы создания и деятельности // *Центр малого бизнеса: принципы создания и эффективной деятельности: Материалы науч.-практ. конф.* (Киев. 18 нояб. 1993 г.). — К., 1993. — С. 49—53.
68. *Жмаєв Г. О.* Питання створення і функціонування вільних економічних зон в Україні // *Укр. геогр. журн.* — 1997. — № 1. — С. 6—10.
69. *Завирюха А. Х., Ульянов Е. В., Мельников О. А.* Концептуальные подходы к регулированию взаимодействий инвестиционной и инновационной сфер // *Финансы*. — 2000. — № 1. — С. 64—68.
70. *Завлин П. Н., Васильев А. В.* Оценка эффективности инноваций. — СПб.: Издат. дом «Бизнес-пресса», 1998. — 216 с.
71. *Заец Р. В., Завлин П. Н., Бублик С. Г.* Научно-технические потенциалы Санкт-Петербурга, Киева, Минска: методика и некоторые предварительные результаты сравнительного анализа // *Проблемы науки*. — 2000. — № 1. — С. 2—16.
72. *Зайцев Л. М.* Бизнес-план инвестиционного проекта. — СПб.: Первая редакция, 1995. — 189 с.
73. *Захаров С., Петренко А.* Свободные экономические зоны и СП // *Экономист*. — 1992. — № 2. — С. 81—85.
74. *Зовнішньоекономічна діяльність спільних підприємств, розташованих на території України за 1993 р.* — К., 1994.
75. *Золоткін О.* Можливості муніципального бізнес-інкубатора // *Підприємство в Україні: Події, проблеми, перспективи*. — 2000. — № 1. — С. 17—18.

76. *Иванов И. Д.* Европа регионов. — М.: Междунар. отношения, 1998. — 192 с.
77. *Иванов М. М., Колупаев С.Р.* США: управление наукой и нововведениями. — М.: Наука, 1990. — 231 с.
78. *Иванченко К. І.* Управління розвитком спільних підприємств з іноземним капіталом: Автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.06.02 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2000. — 20 с.
79. *Іващук І. О.* Мотиваційні фактори формування інвестиційного клімату в регіоні // Фінанси України. — 1997. — № 2. — С. 59—62.
80. *Игнатов В. Г., Бутов В. И.* Свободные экономические зоны: Методологические и организационные основы. Правовой и налоговый режим. Нормативная база. — М.: Ось, 1997. — 189 с.
81. *Инвестиции: ресурсы, механизмы стимулирования: Сб. науч. тр. / НАН Украины; ИЭП (Донецк) / Н. И. Иванов (отв. ред) и др. — Донецк, 1997. — 243 с.*
82. *Инновационная и инвестиционная политика структурной перестройки народного хозяйства Российской Федерации: Сб. ст. / РАН. Ин-т экономики; Науч. ред. Ю. И. Соколов. — М.: ИЭ, 1993. — 160 с.*
83. *Йохна М. А., Стадник В. В.* Регіональні науково-технологічні парки: проблеми становлення та власності: Матеріали наук.-практ. конф.) — К., 1997. — С. 64—66.
84. *Йохна М. А., Стадник В. В., Михальченко Т. В.* Економічна та соціальна ефективність створення науково-технологічних парків // Вісн. технол. ун-ту Поділля. — 1997. — № 1. — С. 134—138.
85. *Карандакова І.* Оцінка інвестиційного клімату в Україні та напрямки його покращення // Економіка. Фінанси. Право. — 1999. — № 1. — С. 8—12.
86. *Каратаев А.* Научные парки развитых капиталистических стран // Внешняя торговля. — 1990. — № 9. — С. 13—15.
87. *Карпинский Б.* Технополис — эффективная форма научно-технического лидерства // Экономика Украины. — 1992. — № 10. — С. 81—84.
88. *Карпинский Б.* Формирование инкубаторов — катализаторов создания новых фирм // Экономика Украины. — 1994. — № 1. — С. 35.
89. *Кизима Т.* СП: проблеми та шляхи їх вирішення // Економіка України. — К., 1995. — № 8. — С. 88—92.
90. *Кирсанов К., Сиверин Д.* Инновационный менеджмент в формировании научно-технической политики // Рос. экон. журн. — 1995. — № 1. — С. 47—51.
91. *Китай* — создание научных парков // БИКИ. — 1998. — № 100. — С. 8.
92. *Кирюшин В.* Государственное и местное регулирование территориального развития // Экономист. — 1994. — № 8. — С. 63—75.
93. *Ковалев В. В.* Методы оценки инвестиционных проектов. — М.: Финансы и статистика, 1999. — 143 с.
94. *Коваленко О.* Основы формирования региональных программ привлечения иностранных инвестиций // Регион: проблемы и перспективы. — 1997. — № 5/6. — С. 22—28.
95. *Ковальчук Т.* Управление инновационным процессом // Бизнес-Информ. — 1996. — № 17. — С. 30—31.
96. *Козаченко А.* Формирование стратегических решений в управлении. Крупные производственно-финансовые системы в промышленности // Бизнес-Информ. — 1998. — № 6. — С. 89—93.

97. *Козлова М. И.* Особенности формирования и функционирования ФПГ в странах с рыночной экономикой. — М.: Диалог МГУ, 1998. — 17 с.
98. *Колот І. П., Внукова Н. М., Косарева І. П.* Регіональна інвестиційна політика: проблеми і перспективи. — Х.: ТОВ «Модель Всесвіту», 2000. — 148 с.
99. *Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України:* Затв. Постановою ВРУ від 13 лип. 1999 р. № 916-XIV // Наука та наукознавство. — 1999. — № 3. — С. 29–36.
100. *Корпоративное управление:* Пер. с англ. / Под ред. Хесселя Марена. — М.: Джон Уайли энд Саиз, 1996. — 240 с.
101. *Котилко В., Левицкая Е.* Методы регулирования территориального развития // Экономист. — 1992. — № 1. — С. 109–114; № 2. — С. 77–81.
102. *Крижанівський Є. І., Лапко О. О.* Організаційно-економічні проблеми створення та функціонування Івано-Франківського науково-технологічного парку нафтогазового стимулювання // Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. Ч. 1: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. — Івано-Франківськ, 1999. — С. 22–24.
103. *Кузин Д. В.* «Инкубаторы» — механизм становления новых фирм // Экономический рост и некоторые особенности современного капиталистического хозяйствования. — М., 1989. — С. 171–185.
104. *Куликов А., Скворцов А.* Место финансово-промышленных групп в экономике // Экономист. — 1997. — № 3. — С. 53–59.
105. *Кураков Л. П., Мухетдинов Н. М., Сергеенков В. Н.* Инвестиционная политика в современных условиях. — М.: Республика, 1996. — 215 с.
106. *Кухарская Н. А.* Организационно-методические основы создания свободных промышленно-ориентированных зон / НАН Украины. Ин-т проблем рынка и экон.-эколог. исследований. — Одесса, 2000. — 74 с.
107. *Лазебник Л. Л.* Інвестиційний клімат та економічна мотивація іноземного інвестування в Україні // Фінанси України. — 1997. — № 4. — С. 82–88.
108. *Лапко О.* Реформування системи управління інноваційною діяльністю в регіонах // Регіональна економіка. — 1999. — № 1. — С. 65–74.
109. *Леиский Е. В., Цветков В. А.* Финансово-промышленные группы: История создания, международный опыт, российская модель. — М.: АФПИ еженедельника «Экономика и жизнь», 1997. — 192 с.
110. *Лычагин А. И.* Деятельность специальных экономических зон в условиях реформ: современный китайский опыт. — Н. Новгород: ННГУ, 1998. — 177 с.
111. *Локшина Т. Я.* Роль финансово-промышленных групп в развитии инвестиционной активности // Восстановление и развитие промышленного потенциала: Сб. науч. тр. — Донецк, 1995. — С. 80–83.
112. *Лукьяненко Д. Г.* Совместные предприятия в структуре экономики Украины. — К.: МИМ, 1990. — 29 с.
113. *Лук'яненко Д. Г., Білошапка В. А., Пестрецова О. І.* Спільні підприємства в Україні: організація і умови ефективного розвитку: Підручник / За ред. Д. Г. Лук'яненка. — К.: Хвиля-Прес, 1995. — 176 с.

114. *Предпринимательские* структуры в рыночной экономике / А. И. Майзель, И. С. Пивоваров, С. Э. Пивоваров и др. — СПб.: СПб ун-т экономики и финансов, 1995. — 432 с.
115. *Макаренко И. П.* Инвестиционно-инновационная политика в кризисной фазе инновационного цикла // Наука и наукознание. — 1996. — № 3—4. — С. 110—123.
116. *Макогон Ю. В.* Інвестиційна політика в Україні // Діловий вісн. — 1995. — № 3. — С. 36—37.
117. *Макогон Ю. В., Гохберг Ю. А.* Развитие совместных предприятий, инновационно-инвестиционных процессов и свободных экономических зон: Учеб. пособие. — Донецк: ДонГУ, 1999. — 283 с.
118. *Макогон Ю. В.* Иностраные инвестиции: создание совместных предприятий и свободных экономических зон. — Донецк, 1999. — 246 с.
119. *Малов В. С., Нисевич Е. Д.* Методологические проблемы исследования научно-технического потенциала. — М.: ВИНИСИ, 1983. — 70 с.
120. *Мандибур В., Шамота В.* Вільні економічні зони: правові і практичні аспекти створення та функціонування // Посередник. — 1997. — 12 марта.
121. *Маршалова А. С., Новоселов А. С.* Основы теории регионального воспроизводства. — М.: Экономика, 1998. — 192 с.
122. *Мар'яненко А. В., Принц Г. В., Патина Н. І., Гриб К. А.* Проблеми залучення іноземних інвестицій в економіку України // Фінанси України. — 1999. — № 7. — С. 35—44.
123. *Махмудов А. Г.* Инвестиционная политика и управление. — Донецк: Донбасс, 2000. — 592 с.
124. *Медынский В. Г., Шаршукова В. Г.* Инновационное предпринимательство: Учеб. пособие. — М.: ИНФРА, 1997. — 240 с.
125. *Методика* проведення експертизи проєктів створення інноваційних структур: Міністерство освіти України у справах науки і технологій (від 26.04.92, м. Київ).
126. *Методичні* рекомендації щодо створення холдингових компаній в процесі приватизації державного майна / Уклад. Я. О. Побурко; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. — Л., 1995. — 20 с.
127. *Механізм* створення та функціонування економічної зони «Закарпаття» // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / Відп. наук. ред. М. А. Лендел. — Ужгород: Патент, 2000. — 360 с.
128. *Мирошниченко Н. Б.* Географические особенности развития технополисов во Франции // Вестн. МГУ. Сер. 5. География. — 1995. — № 1. — С. 77—80.
129. *Мяскопа Я.* Инкубаторы и технополисы Японии как формы сочетания науки и производства // Регион: экономика и социология. — 1995. — № 3. — 142—157.
130. *Нартов Н. А.* Геополитика. — М.: ЮНИТИ, 1999. — 359 с.
131. *Наука* сьогодні. — К.: ЦНТЕІ, 1998. — № 7/35.
132. *Наукова* та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. / О. М. Кузнецова та ін.; Держкомстат України. — К., 1999. — 278 с.
133. *Научно-технический* прогресс и инвестиционная политика (зарубежный опыт): Сб. обзоров / Отв. ред. и сост. В.П. Силаев. — М.: ИНИОН, 1995. — 132 с.
134. *Новоселова Л. В.* Инвестиционная политика и экономическая реформа в КНР. — М.: Вост. лит., 1996. — 309 с.

135. *Нормативні документи зі створення і функціонування технопарків та інноваційних структур.* — К., 1997. — 32 с.
136. *Овчаренко Г. В.* Инновации в системе факторов экономического роста в рыночной экономике // Социально-полит. журн. — 1998. — № 4. — С. 151—157.
137. *Овчинникова С. Г.* Зоны свободного предпринимательства: Учеб. пособие. — СПб.: Изд-во СПб ун-та экономики и финансов, 1996. — 100 с.
138. *Организация совместных предприятий и международного сотрудничества: Нормат.-метод. материалы и практ. рекомендации / Моск. консулт. центр «Сигма».* — М., 1990. — 230 с.
139. *Палажій А. М.* Організаційно-економічний механізм створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон в умовах регулювання економіки України: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. — Л, 1999. — 20 с.
140. *Первозванский А. А., Первозванская Т. М.* Финансовый рынок: расчет и риск. — М.: ИНФРА, 1994. — 192 с.
141. *Перевалов Ю., Ятнов В.* Технополисы как территориальные центры структурной перестройки // Вопр. экономики. — 1995. — № 10. — С. 145—148.
142. *Пересада А. А.* Інвестиційний процес в Україні. — К.: Лібра, 1998. — 380 с.
143. *Пестрецова О. І.* Організація та функціонування спільних підприємств в Україні: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 1997. — 100 с.
144. *Петренко И.* Коммерческие банки и финансово-промышленные группы // Рос. экон. журн. — 1995. — № 10. — С. 25—28.
145. *Пивоваров И. С.* Стратегический менеджмент холдинга. — СПб.: Печатный двор, 1994. — 172 с.
146. *Пиля В., Гончаренко В.* Коли стануть вільними «вільні економічні зони»? // Закон і бізнес. — 1996. — 7 лют. — С. 3.
147. *Пиля В. І., Чмир О. С.* Спеціальні (вільні) економічні зони: теорія та практика: Навч. посіб. — К.: КДТЕУ, 1998. — 328 с.
148. *Пиля В. І., Чмир О. С.* Особливі територіально-господарські утворення: СЕЗ і ТІР: Навч. посіб. / Київ. держ. торг.-екон. ун-т. — Хмельницький: ХІУП, 2000. — 312 с.
149. *Пиля В., Чмир О.* Підсумки і перспективи створення СЕЗ в Україні // Економіка України. — 1999. — № 8. — С. 26—34.
150. *Пистун М. Д., Мезенцев К. В., Новосад Н. О.* Нові форми активізації економічної діяльності в Україні // Механізм створення та функціонування спеціальної економічної зони «Закарпаття»: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (25 листоп. 1999 р., Ужгород, Україна). — Ужгород, 2000. — С. 27—36.
151. *Питання створення технопарків та інноваційних структур інших типів: Розпорядження Президента України від 23.01.96 № 17 // Уряд. кур'єр.* — 1996. — 25 лют.
152. *Погрідний І.* До питання формування фінансово-промислових комплексів (груп) в умовах регіоналізації економіки // Соціально-економічні дослідження в перехідний період: Щорічник наук. праць. — Л., 1995/1996. — С. 120—130.
153. *Покропивний С. Ф., Колот В. М.* Підприємництво: стратегія, організація, ефективність: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 1998. — 352 с.
154. *Поляков В. Р.* Технопарки — выход Китая в высокую технологию // Экономика и коммерция. — 1992. — № 3. — С. 72—76.

155. *Попова Т.* СП за рубежом: опыт совместного предпринимательства в развитых странах // *Время московское.* — 1993. — № 6. — С. 9—11.
156. *Прангишвили И. В., Пащенко Ф. Ф., Степановская И. А.* Технополисы: состояние и перспективы: Препр. / РАН. Ин-т проблем упр. — М., 1996. — 63 с.
157. *Прокопович Н.* Ласкаво просимо до бізнес-інкубатора // *Підприємство в Україні: події, проблеми, перспективи.* — 1998. — № 1. — С. 15—18.
158. *Прокофьев А.* Управление на базе финансово-промышленных групп // *Проблемы теории и практики управления.* — 1995. — № 1. — С. 22—28.
159. *Проскурин В. В.* Опыт Северокрымской экспериментальной экономической зоны «Сиваш» // *Механізм створення та функціонування спеціальної економічної зони «Закарпаття»:* Матеріали наук.-практ. конф. 25 листоп. 1999 р. — Ужгород, 2000. — С. 41—50.
160. *Радионов Н. В., Радионова С. П.* Основы финансового анализа. — СПб.: Альфа, 1999. — 86 с.
161. *Решетова Т.* Роль державного управління в активізації інноваційної та науково-технічної діяльності // *Економіка України.* — 1998. — № 10. — С. 31—36.
162. *Рильський М. В.* Проблеми створення промислово-фінансових груп АПК України: Автореф. дис. ... канд. екон. наук / ІАЕ УААН. — К., 1999. — 21 с.
163. *Рожен О.* Бізнес-інкубатор, технопарк, технополіс — три сходинки інноваційного бізнесу // *Економіст.* — 1997. — № 2. — С. 76—79.
164. *Роговой В.* Актуальні питання розвитку територій з особливим статусом в Україні // *Економіка України.* — 2000. — № 11. — С. 4—13.
165. *Романова Л. И.* «Технополисы» в программах регионального развития // *Япония: проблемы научно-технического прогресса.* — М., 1986. — 137 с.
166. *Романова М. В.* Методические основы оценки экономической эффективности инвестиционных проектов // *Финансы и кредит.* — М., 1999. — № 7. — С. 8—10.
167. *Рубвальтер Д.* Промышленная политика: проблемы приоритетов // *Власть.* — М., 1999. — № 12. — С. 27—37.
168. *Рум'янцев А., Ніколаєва С.* Управління залученими інвестиціями при створенні спільних підприємств в Україні // *Банківська справа.* — 1999. — № 2. — С. 17—20.
169. *Савелова И. Н.* Специальные экономические зоны — мировой опыт и перспективы // *Вестн. Моск. ун-та. Сер. экон.* — 1989. — № 1. — С. 106—114.
170. *Савельев Е. В.* Теоретико-методологические основы формирования свободных экономических зон в Украине // *Вільні економічні зони з перехідною економікою:* Зб. наук. праць. — ТАНГ. — Т.; Л.: Діло ЛТД, 1998. — С. 8—25.
171. *Савин В. А.* Условия развития СЭЗ в России // *Международ. бизнес в России.* — 1996. — № 6. — С. 6—7.
172. *Сазанов А. И.* Управление научно-технологическими парками // *Восточноукраинский гос. ун-т. Сер. Экономика.* — Луганск, 1996. — С. 160—162.

173. *Самборська Т. А.* Розвиток зовнішньоекономічної діяльності СП в Україні // Питання політичної економії. — 1992. — Вип. 217. — С. 39—43.
174. *Санто Б.* Инновация как средство экономического развития: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. Б. В. Сазонова. — М.: Прогресс, 1990. — 296 с.
175. *Сидоров А.* Особливості законодавчого забезпечення створення ВЕЗ в Україні // Економіка України. — 1996. — № 12. — С. 64—68.
176. *Симоненко В. К.* Регионы Украины. Проблемы развития. — К.: Наук. думка. — 1997. — 264 с.
177. *Скударь Г. М.* Управление конкурентоспособностью крупного акционерного общества: проблемы и решения / НАН Украины. ИЭП. — К.: Наук. думка, 1999. — 495 с.
178. *Слонимский А. А.* Региональный научный комплекс. — Минск.: Наука и техника, 1990. — 198 с.
179. *Смирнова Е. Е., Хвилянский Н. В.* Совместные предприятия: закономерности возникновения и перспективы развития. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. — 165 с.
180. *Совместное предпринимательство в современной мировой экономике: Реф. сб.* / Отв. ред. Л. А. Зубченко. — М.: ИНИОН, 1991. — 187 с.
181. *Соїна О.* Вільні економічні зони як фактор ринкової економіки // Економіка України. — 1994. — № 12. — С. 34—41.
182. *Соловійов В. П.* Інноваційна політика регіонального розвитку в Україні // Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. Ч. 1: Матеріали Міжнар. практ. конф. — Івано-Франківськ, 1999. — С. 31—34.
183. *Социально-экономический потенциал региона: Проблемы оценки, использования и управления / РАН. УО. ИЭ; Под ред. А. И. Татаркина.* — Екатеринбург, 1997. — 379 с.
184. *Стародубровская И.* Финансово-промышленные группы: иллюзии и реальность // Вопр. экономики. — 1999. — № 5. — С. 135—146.
185. *Статистична інформація. Вікно в Україну // Інформ. бюл.* — 2000. — № 54.
186. *Степаненко А. С.* Іноземні інвестиції в Україну: фінансування та оцінка ефективності. — К.: ЗАТ «Нічлава», 1999. — 158 с.
187. *Стеченко Д. М.* Управління регіональним розвитком: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 2000. — 223 с.
188. *Стеченко Д. М.* Державне регулювання економіки: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2000. — 176 с.
189. *Стеченко Д. М.* Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч. посіб. — К.: Вікар, 2001. — 377 с.
190. *Стрекалов О. В., Егорова М. В., Иванова Л. В.* Применение факторного анализа к разработке региональной инновационной политики // Инновации. — 1999. — № 7—8. — С. 28—30.
191. *Суворов А. В.* Методы построения макроэкономических сценариев социально-экономического развития (Россия) // Проблемы прогнозирования. — 1996. — № 4. — С. 27—40.
192. *Татаркин А. И., Суховой А. Ф.* Технополисы — зоны экономического роста / РАН. Урал. ин-т экономики. — Екатеринбург: Наука, 1994. — 120 с.
193. *Тацуно Ш.* Стратегия — технополисы. — М.: Прогресс, 1992. — 344 с.

194. *Теория хозяйства*. Начала высшей экономики: В 3 т.: Учеб. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1998. — 607 с.
195. *Технологические инновации в России* / Л. М. Гохберг и др. — Мин-во науки и технологий РФ. — М., 1997. — 207 с.
196. *Технополисы* — зоны экономического роста: [Беседа с д-ром. экон. наук. А. И. Татаркиным] // Вестн. РАН. — 1996. — Т. 66, № 6. — С. 499—506.
197. *Технополисы: Мировой опыт и принципы создания* (рекомендации) / Отв. ред. Б. А. Малицкий, А. А. Мужилко. — К., 1993. — 68 с.
198. *Тимонина И. Л.* «Технополис» — программа регионального и научно-технического развития Японии // Япония: Ежегод., 1988. — М., 1989. — 136 с.
199. *Томілін М. О.* Механізм функціонування СП в процесі ринкових перетворень економіки України: Автореф. дис ... канд. экон. наук. 08.06.01 / Харк. экон. ун-т. — Х., 1995. — 21 с.
200. *Торопов Д.* Промышленно-финансовые образования в Украине // Бизнес-Информ. — Х., 1998. — № 17/18. — С. 20—21.
201. *Троян В. М.* Спільне підприємництво. — Т.: Тарнекс, 1995. — 133 с.
202. *Тумусов Ф. С.* Инвестиционный потенциал региона. Теория. Проблемы. Практика. — М.: Экономика, 1999. — 272 с.
203. *Устенко О.* Інноваційне підприємництво в Україні: стан та перспективи розвитку // Економіка, фінанси, право. — 1999. — № 6. — С. 11—14.
204. *Уткин Э. А., Эскиндаров М. А.* Финансово-промышленные группы. — М.: Изд-во ЭКМОС, 1998. — 256 с.
205. *Фирсов В.* Организационные формы венчурного предпринимательства // Внешняя торговля. — 1993. — № 1. — С. 37—40.
206. *Формирование инновационного комплекса в регионе: Сб. науч. тр. / АН СССР СО ПЭ и ОПП; Под ред. В. В. Кулешова., А. В. Евсеенко.* — Новосибирск, 1990. — 174 с.
207. *Франчук И. А.* Свободные (специальные) экономические зоны: алгоритм создания. — Симферополь, 1998. — 40 с.
208. *Фрезинская Н. Р.* Технополисы — городам // Вестн. РАН. — 1998. — Т. 68, № 7. — 1998. — С. 620—628.
209. *Хома І. Б.* Організація управління і планування діяльності промислово-фінансових груп в системі регулювання економіки: Автореф. дис. ... канд. экон. наук. — Л., 1999. — 19 с.
210. *Хончунан Лин.* Создание новых высокотехнологических зон развития в Китае // Вісн. КДТЕУ. — 2000. — № 2. — С. 22—27.
211. *Хорошухин С., Щеголь А.* Инвестиционная политика в регионе // Экономист. — 1998. — № 1 — С. 43—46.
212. *Цапенко И., Юрьевич А.* Перспективы научных парков // Междунар. экономика и междунар. отношения. — 1998. — № 9. — С. 34—43.
213. *Царицына Т. А., Остроумова В. М.* Финансирование и кредитование совместных предприятий // Финансы. — 1994. — № 7. — С. 15—20.
214. *Чекмарева Е.* Банки в финансово-промышленных группах: настоящее и перспектива // Рос. экон. журн. — 1999. — № 7. — С. 20—27.
215. *Черваньов Д. М., Нейкова Л. І.* Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України. — К.: Знання, 1999. — 515 с.
216. *Чижов Л. П.* Удосконалення розробки регіональних інвестиційних програм // Фінанси України. — 2000. — № 9. — С. 87—89.

217. *Чумаченко М. Г., Грубіч Т. К., Землякін А. І.* Концепція державної науково-технічної політики України в перехідний період / Ін-т економіки промисловості НАН України. — Донецьк, 1996. — 35 с.
218. *Швець В. Є.* Методи стандартизації показників у аналізі інвестиційної привабливості регіонів // *Фінанси України.* — 1998. — № 5. — С. 23–26.
219. *Шеожев Х. В.* Оценка и управление хозяйственным потенциалом региональной системы (На примере Кабардино-Балкарской республики): Автореф. дис. ... д-ра экон. наук / СПб ун-т экономики и финансов. — СПб., 1992. — 32 с.
220. *Шкворець Ю. Ф., Шильська Н. М.* Державні науково-технічні програми як інструмент трансформації наукового потенціалу // *Наука і наукознавство.* — 1999. — № 1. — С. 66–80.
221. *Яковлев В., Спиридонов В.* Роль тематических технополисов в освоении природно-ресурсного потенциала Крыма // *Экономика Украины.* — 1994. — № 11. — С. 55.
222. *Юрій С. І.* Фінансово-кредитний механізм СП (методологія, теорія, практика). — К., 1994. — 54 с.
223. *Якутин Ю.* Корпоративные структуры: вариант типологизации и принципы анализа эффективности // *Рос. экон. журн.* — М., 1998. — № 4. — С. 28–34.

Шановні друзі!

01054, КИЇВ-54,

вул. Гоголівська, 7

Видавництво «Вища школа»

тел/факс (044) 216-32-44

тел/факс (044) 216-33-05

Літературу видавництва «Вища школа»
можна придбати за такими
адресами:

М. КИЇВ: вул. Радищева, 12/16

Головне оптово-роздрібне книготорговельне підприємство «УКРКНИГА»

тел. (044) 488-52-97, 483-50-21

факс (044) 488-65-33

М. СУМИ: вул. Кірова, 27 (п'ятий поверх), оф. 516

Торговельно-видавничий дім «Університетська книга»

тел. (0542) 27-51-43

факс (0542) 21-26-12

М. ХАРКІВ: вул. Петровського, 6/8

ТОВ «Вища школа»

тел/факс (0572) 47-80-20

М. ДОНЕЦЬК: вул. Артема, 147-а

ТОВ «Дом книги»

тел. (0622) 55-74-49

Оптовим покупцям надаються знижки!

Навчальне видання

Стеченко Дмитро Миколайович

Інноваційні форми РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Оправа і титул художника *І. Г. Хорошого*
Художній редактор *Г. С. Муратова*
Технічний редактор *А. І. Омоховська*
Коректори: *Л. М. Байбородіна,*
Р. Б. Попович, В. В. Дарда
Комп'ютерна верстка *Н. П. Довлетукаєвої*

Свідоцтво про внесення до Держ. реєстру від 04.12.2000
серія ДК № 268

Підп. до друку 0
Гарнітура Kudria
Обл.-вид. арк. 1'

Видавництво «В

Надруковано з плівки, виготовленої в
«Вища школа», у ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»,
09117, Біла Церква, вул. Л. Курбаса, 4

НБ ПНУС

651323

Папір офс. № 1.
к. 13,44.
10315. Зам. № 2-54

вул. Гоголівська, 7

зництві